

KIRGIZİSTAN-TÜRKİYE MANAS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

XIII. YÜZYILA KADAR TÜRKLERDE AVCILIK

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Eray AMASYA

BİŞKEK 2019

KIRGIZİSTAN-TÜRKİYE MANAS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

XIII. YÜZYILA KADAR TÜRKLERDE AVCILIK

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Eray AMASYA

Danışman

Doç. Dr. Alpaslan ÂŞIK

BİŞKEK 2019

ETİK BEYAN

Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Eğitim Öğretim Tez Hazırlama ve Yazma Yönergesine uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada; Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi; tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu; tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi; kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı ve bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu bildiririm. Aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

09.12.2019

Eray AMASYA

ЭТИКАЛЫК ТАЛАПТАР

Диссертациялык иш Кыргыз-Түрк «Манас» университетинин Коомдук илимдер институтунун «Магистрдик жана доктордук диссертация жазуу эрежелерине» ылайык жазылып, диссертацияда берилген маалыматтар, эмгектер жана документтер академиялык жана этикалык эрежелерди сактоо менен пайдаланылды. Ар кандай булактардан, отчеттордон алынган маалыматтар илимий жана моралдык эрежелерге ылайык берилди. Диссертацияда колдонулган бардык адабияттарга жана булактарга шилтеме жасалды. Диссертациянын оригиналдуулугуна ынандырып кете алам. Эгерде, эрежелердин бузулгандыгы аныкталса, мага каршы колдонула турган укуктук жоопкерчиликти тартууга даярмын.

09.12.2019

Эрай Амастья

ÖZ

Hazırlayan	:Eray AMASYA
Üniversite	:Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi
Anabilim Dalı	:Tarih
Tezin Niteliği	:Yüksek Lisans Tezi
Sayfa Sayısı	:xix+174
Mezuniyet Tarihi	:/ / 2019
Tez Danışmanı	:Doç. Dr. Alpaslan AŞIK

XIII. Yüzyıla Kadar Türklerde Avcılık

“XIII. yüzyıla kadar Türklerde avcılık” adlı tez çalışmamızın genel çerçevesini Türk kültüründe avcılık konusu oluşturmaktadır. Tarih boyunca Türklerin yaşadığı hemen hemen tüm coğrafyalarda avcılık geleneği var olmuştur. Avcılık, temelde beslenme ve ekonomik amaçlarla ortaya çıksa da zaman içerisinde inanç, coğrafi koşullar, gelişen ve değişen av aletleri, av türleri ve yaşam şekilleri gibi unsurlar nedeni ile farklı boyutlara taşınarak Türk kültürünün bir parçası haline gelmiştir. Bunun sonucunda ise, izlerini günümüze kadar takip edebileceğimiz çok köklü bir geleneğin doğmasına neden olmuştur. Coğrafya, av hayvanlarındaki çeşitlilik, avın yapılış maksadı gibi etmenler ise Türklerin avcılık hayatında farklılıkların oluşmasına neden olmuştur. Konuyla ilgili kaynaklar incelendiğinde avcılığın farklı coğrafyalarda ve dönemlerde Türkler için farklı amaçlar doğrultusunda yapılan bir etkinlik olduğu tespit edilmiştir. Buna bağlı olarak avcılıkla ilgili uygulamalarda ve inançlarda da farklılıklar meydana gelmiştir.

Tüm dünyada olduğu gibi Türklerde de avcılık faaliyetleri beslenme ihtiyacının karşılanması nedeniyle başlamıştır. Bununla birlikte eski zamanlarda avcılık ve toplayıcılıktan başka besin elde etme yönteminin olmaması nedeniyle bu iki faaliyete büyük önem verilmiştir. Bu nedenle bir süre sonra avcılıkla ilgili inançlar, ritüeller meydana gelmiştir. Bunların oluşumunda avcılığın tehlikeli bir uğraş olması da etkili olmuştur. Bu nedenle insanlar hem avda başlarına gelebilecek tehlikelerden korunmak hem de hayatlarını devam ettirmek için gerekli besini elde etmek amacıyla avdan önce ve sonra bazı ayinler gerçekleştirmişlerdir. Muhtemelen eski zamanlarda dünyanın farklı yerlerindeki mağara duvarlarına çizilen hayvan ve av resimleri bu ayinlerin bir parçasıdır.

Avcılıkla ilgili inançların ortaya çıkması ise hem avcılığı etkilemiş hem de av dışındaki inanç dünyasının gelişimini etkilemiştir. Nitekim bunları Türklerin avcılık

faaliyetlerinde görmek mümkündür. İlk olarak beslenme amacıyla başlayan Türk avcılığı bir süre sonra inançlardan etkilenerek farklı av yöntemlerinin ortaya çıkışına sebep olmuştur. Türkler arasında avcılıkla ilgili ilk inançlar Sibiry coğrafyasında ortaya çıkmış olmalıdır.

Avcılığın Türkler için temel besin kaynağı olduğu Sibiry coğrafyasından farklı coğrafyalara gidilmesi ve bu coğrafyalarda tarım-hayvancılık gibi daha kârlı etkinliklerin yapılmaya başlanmasıyla birlikte Türklerin avla ilgili inançları değişmeye başlamıştır. Bununla birlikte göç edilen coğrafyaların iklim ve coğrafi şartları nedeniyle avcılık tamamen bırakılmamıştır. Sibiry coğrafyasından ilk göçlerin olduğu güneydeki bozkır coğrafyasında büyük devletler kurulmuştur. Bu durum bozkırda avcılığın daha kalabalık gruplar tarafından ve daha organize bir şekilde yapılmasına olanak sağlamıştır. Bu nedenle binlerce kişinin katıldığı süre avları düzenlenmiştir. Öte yandan Türklerin ilk olarak Altay bölgesinde düzenlemeye başladıkları ve dini nitelik taşıyan süre avları, bozkır coğrafyasında dini mahiyetini kaybetmiştir. Bununla birlikte dini amaçlarla yapılan eski süre avlarındaki bazı uygulamalar ve inançlar devam ettirilmiştir. Besin elde etme amacıyla yapılan avcılık, zaman içerisinde farklı unsurların etkisiyle askeri eğitim veya eğlence amaçlı olarak da yapılmaya başlanmıştır.

XIII. yüzyıla kadar Türklerde avcılık adlı bu tez çalışmasında Türkler arasında avcılığın geçirdiği bu değişimler ve farklılıklar incelenip üç bölümde ortaya konulmaya çalışılmıştır. İlk bölümde 13. Yüzyıla kadarki Türk Devletlerinde avcılık konusuna değinilmiş ve yazılı kaynaklardaki bilgiler değerlendirilmiştir. Kaynaklar ışığında Türk devletlerinde avcılığın önemi ve rolü açıklanmaya çalışılmıştır.

İkinci bölümde Türklerde görülen av türleri ve yöntemleri konusu ele alınmıştır. Türklerin bu av türlerini hangi amaçlarla gerçekleştirdikleri, av türlerinin sağladığı yararlar ve uygulanış yöntemleri gibi konular açıklanmaya çalışılmıştır.

Son bölümde ise Türklerde avcılıkla ilgili inançlar konusu ele alınmıştır. Bu bölümde avcılığın; orman ve dağ kültürleri gibi Şamanist inanç unsurlarına olan etkisi, avcılıkla ilgili tabular ve bunların oluşumu, avcılıkla ilgili inançların değişimi gibi konulara açıklık getirilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türklerde avcılık, av türleri, av inançları, süre avı, avcılık.

КЫСКАЧА МАЗМУНУ

Даярдаган	:Эрай Амасья
Университет	:Кыргыз-Түрк “Манас” университети
Багыты	:Тарых
Иштин сыпаты	:Магистрдик диссертация
Беттердин саны	:xix+174
Бүтүрүү датасы	:/ / 2019
Илимий жетекчи	:Доц. Док. Алпаслан Ашык

XIII- кылымга чейин түрктөрдө мергенчилик

“XIII- кылымга чейин түрктөрдө мергенчилик” аттуу диссертациялык иштин жалпы мазмунун түрк маданиятындагы аңчылык түзөт. Тарыхта түрктөр жашаган бардык аймактарда аңчылык маданияты бар болгон. Аңчылык негизинен тамактануу жана тиричилик жүргүзүү максатында пайда болсо да, убакыт өткөн сайын ишеним, географиялык шарттар, өнүккөн жана өзгөргөн аңчылык шаймандары, аңчылыктын түрлөрү жана жашоо образы сыяктуу факторлордун таасири астында түрк маданиятынын ажырагыс бөлүгү болуп калган. Мунун натыйжасында бүгүнкү күнгө чейин нугу сакталып келаткан көп тамырлуу каада-салттын пайда болушуна алып келген. Айлана-чөйрө, аң улоочу жаныбарлардын түрүнүн көптүгү, аңчылык чарбасын жүргүзүүнүн максаты сыяктуу факторлордон улам түрктөрдүн аңчылык турмушунда айырмачыктардын келип чыгышына алып келген. Диссертациялык иштин темасына тиешелүү материалдарды изилдегенде, аңчылыктын түрдүү тарыхый доорлордо жана географиялык аймактарда ар кандай максатта түрктөр тарабынан жүргүзүлгөн чарбачылык экени аныкталган. Ушул себептен аңчылыкка тиешелүү ыкмаларда жана ишенимдерде айырмачылыктар жаралган.

Бүткүл дүйнөдөгүдөй эле түрктөрдө да аңчылык чарбасы тамактануу керектөөсүн камсыздоо үчүн жүргүзүлө баштаган. Ошону менен бирге байыркы заманда аңчылык жана жер-жемиштерди чогултуудан башка азыктарды табуу ыкмасынын жоктугунан улам бул эки чарбачылыкка чоң маани берилген. Ошондуктан убакыт өткөн сайын аңчылыкка байланыштуу ишенимдер, ырым-жырымдар келип чыккан. Булардын пайда болушуна аңчылыктын кооптуу чарбачылык экени да таасир эткен. Ушундан улам кишилер аңчылык кылууда кездешүүчү коркунучтардан коргонуу жана жашоо үчүн күрөшүү максатында керектүү азыктар менен камсыз болуу үчүн аңчылыкка чыгуудан мурда жана андан кийин кээ бир үрп-адаттарды колдонуп келишкен. Балким, байыркы заманда дүйнөнүн ар кыл бурчтарындагы үңкүрлөрдүн дубалдарына түшүрүлгөн жаныбарлардын жана аңчылыктын сүрөттөрү бул ырым-жырымдардын бир бөлүгү болуп саналаттыр.

Аңчылыкка байланыштуу ишенимдердин келип чыгышы болсо, аңчылыкка да, аңчылыкка тиешелүү эмес ишенимдердин өнүгүшүнө да таасир тийгизген. Чынында эле бул көрүнүштөрдү түрктөрдүн аңчылык чарбасынан

көрүүгө болот. Эң алгач жолу тамактануу максатында жүргүзүлө баштаган түрк аңчылык чарбасы убакыт өткөн сайын ишенимдердин таасири астында калып, ар түрдүү аңчылык ыкмаларынын пайда болушуна алып келген. Түрктөрдүн аңчылыкка байланыштуу алгачкы ишенимдери Сибирдин аймактарында пайда болгон окшойт.

Аңчылык түрктөр үчүн тамактануунун негизги булагы болгон. Алар Сибирдин аймактарынан башка жерлерге көчүп, бул жерлерде дыйканчылык жана мал багуучулук сыяктуу кирешелүү чарбаларды жүргүзө башташкан. Ушундан улам түрктөрдүн аңчылыкка байланыштуу ишенимдери өзгөрө баштаган. Ошону менен бирге түрктөр көчүп кетишкен аймактардын климатына жана географиялык шарттарына карабастан, аңчылык чарбасын толук токтотушкан эмес. Сибирдин аймактарынан алгачкы жолу көчкөн түштүктөгү талааларда ири мамлекеттер курулган. Бул жагдай талааларда аңчылыктын көп кишилерден турган топтор тарабынан жана кыйла уюштурулган түрдө жүргүзүлүшүнө мүмкүнчүлүк берген. Ушундан улам миңдеген кишинин катышуусунда тегеректеп курчоо менен аңчылык кылынган. Башка жактан алып караганда, Алтайдын аймактарында түрктөр алгачкы жолу жүргүзө башташкан жана диний өзгөчөлүккө ээ болгон бул аңчылык талааларда диний маанисин жоготкон. Ошону менен бирге диний ишенимдерге негизделип, тегеректеп курчоо менен жүргүзүлгөн аңчылыктар жана ишенимдер улантылган. Азыктар менен камсыздануу максатында жүргүзүлгөн аңчылык убакыт өткөн сайын ар кандай факторлордун таасири астында аскердик окуу-машыгуу жана кызыктуу убакыт өткөрүү максатында да жүргүзүлө баштаган.

“XIII- кылымга чейин түрктөрдө мергенчилик” аттуу диссертациялык иште аңчылык учурунда түрктөр кездешкен өзгөрүүлөр жана айырмачылыктар изилденип, үч бөлүмдө чагылдырылып берилген. Биринчи бөлүмдө 13-кылымга чейинки түрк тилдүү мамлекеттерде аңчылык жөнүндө токтолуп, жазуу булактарындагы маалыматтар пайдаланылган. Изилдөөлөрдүн натыйжасында түрк тилдүү мамлекеттерде аңчылыктын мааниси жана ролу жөнүндө маалымат берилген.

Экинчи бөлүмдө түрктөрдө колдонулган аңчылыктын түрлөрү жана ыкмалары каралган. Түрктөрдүн кайсыл максатта аңчылыктын түрлөрүн жүргүзгөндүгү, аңчылык түрлөрүнүн пайдалары жана ыкмалары тууралуу кеңири маалымат келтирилген.

Акыркы бөлүмдө болсо, түрктөрдүн аңчылыкка байланыштуу ишенимдери айтылган. Бул бөлүмдө аңчылыктын токойго жана тоого байланышкан ырым-жырымдары сыяктуу шаманисттик ишенимдерге тийгизген таасири, аңчылыкка тиешелүү табу сөздөр жана алардын келип чыгышы, аңчылыкка байланыштуу ишенимдердин өзгөрүшү тууралуу кыйла кеңири жана так маалымат берилген.

Ачык сөздөр: аңчылык, аңчылыктын түрлөрү, аңчылыкка тиешелүү ишенимдер, тегеректеп курчоо менен аңчылык кылуу, байыркы түрктөрдөгү аңчылык.

АБСТРАКТ

Автор : Эрай Амасья
Университет : Кыргызско-турецкий университет «Манас»
Направление : История
Тип диссертации : Магистерская диссертация
Количество страниц : xix+174
Дата окончания : / / 2019
Научный руководитель : Доц. Док. Алпаслан Ашык

Охотничество тюркских народов до XIII. века

Предметом настоящей магистерской диссертации «охотничество тюркских народов до XIII. века» является роль и место охоты в культуре тюркских народов. На протяжении всей истории в жизни тюрков, вне зависимости от места их проживания, всегда существовала традиция охоты. Если на этапе своего возникновения охота являлась способом добычи пропитания и ведения хозяйства, то впоследствии, под влиянием религиозных верований, географических условий, развивающихся и меняющихся орудий охоты, видов охоты и образа жизни, данное ремесло обрело совсем иные масштабы и стало неотъемлемой частью культуры тюркских народов. В результате, это привело к формированию традиции, уходящей корнями в глубокое прошлое, следы которой прослеживаются и в наши дни. Географические условия, видовое разнообразие охотничьих животных и цели охоты стали причиной возникновения различий в охотничьей жизни тюркских народов. В ходе изучения и анализа источников по теме диссертационного исследования выявлено, что охота для тюркских народов в разные исторические эпохи и в различных географических регионах представляла собой деятельность, которая преследовала отличные друг от друга цели. Следовательно, стали различаться способы самой охоты и связанные с ней верования.

Изначально, причина зарождения охоты в жизни тюркских народов, равно как и в жизни других народов мира, заключалась в стремлении удовлетворить потребности в питании. В связи с тем, что единственными способами добычи средств к существованию в древности были охота и собирательство, им придавалось огромное значение. Именно по этой причине в жизни тюркских народов стали появляться различные верования и ритуалы, связанные с охотой. В основном это было связано с тем, что охота представляла собой весьма опасное занятие. Для того, чтобы защитить себя от опасностей, которые могут подстергать их в процессе охоты, а также добыть пропитание для обеспечения продолжения жизни, люди совершали определенные ритуалы перед началом промыслов и после их окончания. Возможно, пещерные рисунки с изображением животных и сцен охоты на них, найденные в различных уголках мира, являются частью этих ритуалов и обрядов. Возникновение верований, связанных с охотой, повлияло на сам процесс охоты и послужило толчком к развитию других

религиозных верований. Подобные явления можно встретить и в охотничьей деятельности тюркских народов. Со временем, под влиянием верований возникли и развились различные методы охоты, которая изначально в жизни тюркских народов возникла с целью добычи пропитания. Предположительно, первые верования тюркских народов, связанные с охотой, появились в Сибири.

Распространение охоты, которая представляла собой основной источник пропитания, из Сибири в другие регионы, а также переход к осуществлению более прибыльной и выгодной сельскохозяйственной и животноводческой деятельности, послужили причиной изменения религиозных верований охотников тюркских народов. Вместе с тем, несмотря на климатические и географические условия мест кочевий, охотничье ремесло не было прекращено. В степях южной части Сибири, там, где были первые кочевья, начали возникать крупные государства. Это создало условия для развития такого вида организованной охоты многочисленными группами, как облава. С другой стороны, данный вид охоты, который зародился на Алтае, в степи утратил свой религиозный смысл. Однако, некоторые методы охоты и связанные с ней религиозные верования, продолжили свое существование. Под влиянием различных факторов охота, представлявшая собой жизнеобеспечивающий промысел, постепенно трансформировалась в военную подготовку или форму проведения досуга.

В рамках настоящей диссертационной работы « Охотничество тюркских народов до XIII. века» исследованы и представлены в трех главах различия в охотничьем ремесле тюркских народов и изменения, которые оно претерпело в процессе своего развития. В первой главе описана тема охоты в жизни тюркских народов и проведен анализ письменных источников. Благодаря данным, полученным в результате изучения и анализа источников, определены значение и роль охоты в жизни тюркских народов.

Во второй главе диссертации изложены виды и методы охоты, существовавшие у тюркских народов, предпринята попытка раскрыть цели и пользу использования тех или иных видов и методов охоты.

В заключительной главе рассмотрены охотничьи верования тюркских народов, их влияние на развитие шаманизма – культа леса и гор, охотничьи табу и их возникновение, изменение охотничьих верований.

Ключевые слова: охота, виды охоты, охотничьи верования, облава, охота в жизни древних тюркских племен.

ABSTRACT

Author : Eray AMASYA
University : Kyrgyz-Turkish Manas University
Department : History
Type of Thesis : Master Degree Thesis
Number of Pages : xix+174
Date of Graduation : / / 2019
Supervisors : Assoc. Prof. Dr. Alpaslan AŞIK

Hunting Among The Turks Until The 13th Century

The thesis work named as “hunting among the Turks until the 13th century” generally occupies the theme of hunting in Turkish culture. According to the history the custom of hunt exists in every geographic place where Turkish people have been lived. In spite of that the hunting has emerged mainly for nutrition and economic purposes, during the time geographic conditions, development and changes of hunt tools, hunt ways and life styles improved and has become the part of Turkish culture. As the result, it gives opportunity to follow up the rises of very deep customs up today. The factors as geography, variety of animal hunting, the aim of hunt have become the reason in the differences in Turkish hunting. Concerning this theme the investigation of sources shows that the hunting in different geographic places and times is made to a various purpose. Because of that the practices and beliefs concerning hunting was made the differences.

First of all hunt for Turks is started for sustenance like all over the world. Also there was no other sustenance's except for gathering and hunting in that time, because of these two ways of living was the main. After a several time beliefs and rituals in hunting has appeared. Depend on this the hunt showed dangerous. It gives them possibility to save themselves in different dangerous situations. Probably in ancient time the painting of animal and prey drown on caves in different places of the World is part of these rites.

The emergence of hunting beliefs both influenced hunting and influenced the development of non-hunting beliefs. Turkish hunting, which started for feeding purposes, was influenced by beliefs after a while and led to the emergence of different hunting methods. The first beliefs about hunting among the Turks must have emerged in Siberia.

As the hunting is the main source of food for the Turks, the beliefs about hunting have started to change with the introduction of more profitable activities such as agriculture and animal husbandry. However, hunting was completely abandoned due to the cultivation and geographical conditions of the migrated geographies. In the steppe geography, where there are two migrations from Siberia, large states have been

established. This has enabled the hunting in the steppe to be organized by more crowded groups. For this reason, thousands of people participated in continuous hunting was organized. However, some practices and beliefs in old hunting for religious purposes were continued. Food hunting, with the effect of different elements over time, began to be made for military agitation or entertainment.

In this dissertation study, hunting among the Turks until the 13th century, the changes and differences of hunting among the Turks were examined and tried to put forward in three chapters. In the first part, the issue of hunting in the Turkish States up to the 13th century was discussed and the information in its written sources was evaluated. In the light of sources, the importance and role of hunting in Turkish states tried to be explained.

In the second part, the hunting species and methods of the Turks are discussed. It has tried to explain the purpose of the Turkish hunting species, the benefits of hunting species and the methods of implementation.

In the last chapter, the issue of hunting related beliefs in Turks is discussed. In this Chapter, the effects of hunting on shamanist belief elements such as forest and mountain cultures, taboos related to hunting and their formation, and change of beliefs about hunting are tried to be clarified.

Key words: Hunting, types of hunting, beliefs of hunting, way of hunting, hunting in ancient Turks.

ÖNSÖZ

Tarih öncesi çağlarda beslenmek ve vahşi hayvan saldırılarından korunmak amacıyla yürütülen bir etkinlik olan avcılık, zaman içerisinde gelişmelerden etkilenmiş ve farklı amaçlar doğrultusunda da yapılmaya başlanmıştır. Türklerin avcılık faaliyetleri de bu şekilde bir gelişim ve değişim süreci geçirmiştir.

Besin elde etme amacıyla başlayan Türk avcılığı, hayvancılığın daha fazla nüfusu besleyebilme imkânı sunması nedeniyle geri planda kalmaya başlamıştır. Bunun neticesinde avcılık askeri eğitim ve eğlence amaçlı olarak yapılmaya başlanmıştır. Bununla birlikte bozkır coğrafyasının doğal şartları nedeniyle kıtlık, kuraklık, savaş ve salgın hastalıkların meydana geldiği dönemlerde avcılık yine bir besin kaynağı olarak karşımıza çıkar.

Eski zamanlarda beslenme amacıyla avcılıkla uğraşan Türkler, farklı coğrafyalara gitmeleri ve farklı hayat tarzları sürdürmeleri dolayısıyla avcılığı da farklı amaçlarla yapmaya başlamışlardır. Öte yandan eski dönemlerde avcılığın temel geçim kaynağı olması nedeniyle avcılığa büyük bir önem verilmiştir. Buna bağlı olarak avcılık kutsal kabul edilerek bir takım inanışlar dahi gelmiştir. Avcılıkla ilgili bu inanışlar Türk inanç sisteminin bir parçası olan orman kültü ve dağ kültü başta olmak üzere değişik unsurların oluşmasında da önemli rol oynamışlardır.

Bu çalışmada; avcılığın Türkler arasında ortaya çıkışı, av yöntemleri, av türleri ve avcılıkla ilgili inanışlar araştırılmıştır. Üç bölümden oluşan çalışmanın ilk bölümünde avcılığın ortaya çıkışı, avcılığın Eski Türk hayatındaki rolü ve önemi gibi konular ele alınmıştır. İkinci bölümde ise av türleri ve av yöntemlerinden bahsedilmiştir. Son bölümde ise avcılıkla ilgili inançlar hakkında bilgi verilmiştir. Öte yandan yazılı kaynaklar genellikle siyasi tarihle ilgili bilgiler sundukları için etnografik ve arkeolojik malzemelerinden de faydalanılmıştır. Bununla birlikte İslamiyet öncesi dönemlere ait bilgiler kısıtlı olduğu için bu döneme ilişkin bilgiler İslami dönemdeki Türk avcılığı hakkındaki bilgilerden hareketle yola çıkılarak karşılaştırmalı olarak ele alınmaya çalışılmıştır. Yeterli bilgi olmadığı için karanlık olan bazı konularda ise Türklerle ortak bir kültür dairesinde yer alan Moğollar ve Tunguzlar gibi milletlerin avcılığı hakkındaki bilgilerden de faydalanılmıştır.

Bu çalışmanın konusunun belirlenmesinden başlayarak her aşamasında beni yönlendiren, destekleyen ve her zaman yardımcı olan değerli hocam Doç. Dr. Alpaslan Aşık'a teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

ETİK BEYAN.....	ii
TEZ ONAY SAYFASI.....	iii
PROTOKOL.....	iv
ÖZ.....	v
КЫСКАЧА МАЗМУНУ.....	vii
АБСТРАКТ.....	x
ABSTRACT.....	xii
ÖNSÖZ.....	xiv
İÇİNDEKİLER.....	xv
KISALTMALAR.....	xviii
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	xix
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

DÜNYADA VE TÜRKLERDE AVCILIK

1. AVCILIĞIN ORTAYA ÇIKIŞI.....	7
1.2. TÜRKLERDE AVCILIK	
1.1.1. Türklerde Avcılığın Doğuşu ve Gelişimi.....	13
1.1.2. Türklerde İlk Av Uygulamaları.....	14
1.1.3. Coğrafyanın Türk Avcılığına Etkileri.....	15
1.3.AVCILIĞIN TÜRK YAŞAM BİÇİMİNE ETKİLERİ	
1.3.1. Avcılığın Türk Askeri Sistemine Etkileri.....	17

1.3.2.	Avcılığın Toplumsal ve Ekonomik Hayata Etkileri.....	18
1.3.3.	Avcılığın Türk Sanatına Etkileri	22
1.3.4.	Türk Kültüründe Avcıların Yeri.....	26
1.4.	TÜRK DEVLETLERİNDE AVCILIK.....	28
1.4.1.	Hunlar Döneminde Avcılık.....	30
1.4.2.	Göktürkler ve Sonrasında Avcılık.....	33
1.4.3.	Diğer Türk Devletlerinde Avcılık.....	41
1.4.4.	Karahanlı Döneminde Avcılık.....	51
1.4.5.	Selçuklularda Avcılık.....	52
1.5.	DESTAN VE EFSANELERDE AVCILIK.....	57

İKİNCİ BÖLÜM

AV TÜRLERİ VE YÖNTEMLERİ

2.1. BİREYSEL AVCILIK VE GRUP AVCILIĞI	60
2.2. KAYAKLA AVCILIK.....	62
2.3. KÖPEKLERLE AVCILIK.....	67
2.4. YIRTICI KUŞLARLA AVCILIK.....	73
2.4.1. Yırtıcı Kuşların Yakalanması.....	75
2.4.2. Yırtıcı Kuşların Eğitimi ve İlk Avları	77
2.4.3. Avcı Kuşların Azad Edilmeleri.....	81
2.4.4. Avcı Kuşlarla Avcılığın Nedenleri	82
2.5. SÜREK AVI.....	84
2.5.1. Sürek Avı’nın Önemi.....	90

2.5.2.	Sürek Avında Kullanılan Bazı Yöntemleri ve Uygulamalar.....	92
2.5.3.	Sürek Avıyla İlgili Bazı Kurallar ve Düzenlemeler.....	98
2.6.	TUZAK AVCILIĞI.....	100
2.7.	TÜRKLER'DE BALIKÇILIK.....	103
2.8.	AV SİLAHLARI.....	105

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKLERDE AVLA İLGİLİ İNANÇLAR

3.1.	Avcılık ve Eski Türk İnancı.....	110
3.2.	Av Öncesi Uygulamalar ve İnançlar.....	113
3.3.	Av Sırasındaki Uygulamalar ve İnançlar.....	118
3.4.	Av Sonrasındaki Uygulamalar ve İnançlar.....	121
3.5.	Avcılıkta Kadınla İlgili İnançlar	123
3.6.	Koruyucu Ruhlarla İlgili İnançlar	128
3.7.	Hayvanlarla İlgili İnançlar.....	133
SONUÇ.....		137
ДИССЕРТАЦИЯНЫН КЫСКАЧА МАЗМУНУ		141
KAYNAKLAR.....		158
ÖZGEÇMİŞ.....		174

KISALTMALAR

Kısaltma	Bibliyografik Bilgi
a.g.e.	Adı geçen eser
a.g.m	Adı geçen makale
t.	Tom (cilt)
vıp.	Vıpusk (baskı)
bkz.	Bakınız
red.	Redaktör
çev.	çeviren
der.	Derleyen
mö.	Milattan Önce
ms.	Milattan Sonra
s.	Sayfa
ss.	Sayfadan sayfaya
haz.	Hazırlayan
vd.	Ve diğerleri
vb.	Ve benzeri
izd.	İzdatelstvo (Yayın evi)
yay.	Yayınları

ŞEKİLLER LİSTESİ

NO	Şekillerin Listesi	Sayfa Numarası
Şekil 1.1.	Altamira Mağarasındaki tarih öncesi döneme ait bir av resmi.	10
Şekil 1.2.	Moğolistan Hövsgöl bölgesindeki bir geyikli taş.	22
Şekil 1.3.	Hayvan mücadele sahnesi.	24
Şekil 1.4.	Sarmatlara ait bir av sahnesi.	28
Şekil 1.5.	Türklere ait bir av sahnesi.	36
Şekil 1.6.	Kurum hana ait bir av sahnesi.	42
Şekil 1.7.	Alaaddin Keykubad dönemi atlı av sahnesi.	53
Şekil 2.1	Karda rahat hareket etmek için avcıların kullandığı bir eşya.	65
Şekil 2.2.	Kayakla avlanan avcı (kaya resmi)	66
Şekil 2.3.	Kırgız tazısı.	69
Şekil 2.4.	Yırtıcı kuşuyla avlanan bir avcı. (Kaya resmi)	78
Şekil 2.5.	Mızraklı avcı.	106
Şekil 2.6.	Davul ve tokmak gibi aletlerle hayvanları ürkütmeye çalışan avcılar.	108

GİRİŞ

İnsanoğlu için ilk zamanlarda toplayıcılıkla birlikte temel besin kaynağı olan avcılık, Türklerde de başlangıçta beslenme amaçlı ortaya çıkmış olsa da sonradan askeri, ticari ve hatta eğlence etkinliğine dönüşmüştür. Elbette avcılığın bu kullanım alanları birbiriyle oldukça girintilidir bu nedenle onları birbirinden ayırmak ve gerek tarihsel gerekse önem anlamında bir sıralamaya koymak oldukça zordur. Fakat genel itibari ile ilk bakışta avcılığın önce beslenme daha sonra askeri ve ticari en nihayetinde ise eğlence amaçlı yapıldığını söylemek mümkündür.

Avcılığın ortaya çıktığı tarih öncesi devirlerde farklı sebeplerden dolayı avcılık, sonraki dönemlere göre daha meşakkatli ve tehlikeli bir uğraş olmuştur. Bunun nedenlerinden biri avcılığın ortaya çıktığı ilk zamanlarda insanların henüz av silahları yapma konusunda uzmanlaşmamış olmalarıdır. Bu nedenle insanlar hayvanları yakalama ve öldürme konusunda hem zorlanmışlar hem de çok fazla vakit harcamak zorunda kalmışlardır. Avcılığın ilk dönemlerinde karşılaşılan sorunlardan bir diğeri ise bilgi ve tecrübe eksikliğidir. İnsanların av hayvanları, coğrafya ve doğa olayları gibi konularda yeterince bilgilerinin olmaması ilk zamanlarda avcılığın daha plansız yapılmasına neden olmuştur. Hatta bu nedenle bazı araştırmacılar avcılığın henüz gelişmediği devirlerde insanların, av hayvanlarını takip etmelerinden dolayı göçebe bir hayat sürmeye başladıklarını dahi düşünmektedirler.

Her ne kadar zor ve tehlikeli bir iş olmasına rağmen insanların hayatlarını devam ettirmek amacıyla avcılıkla uğraşmaları, bir süre sonra avcılık konusunda tecrübeye dayalı bir bilgi birikiminin oluşmasına neden olmuştur. Bu bilgi birikimi nedeniyle insanlar artık av hayvanlarının yaşam alanlarını öğrenmeye başlamışlardır. Buna bağlı olarak da av hayvanlarına yakın bölgelerde çeşitli yerleşim alanları kurmuşlardır. Yerleşim alanlarının kurulması ise avcılıkla ilgili farklı dalların gelişimini ve yeni bir yaşam biçiminin doğmasına etki etmiştir. Av için yerleşim alanlarının kurulması diğer işlerle meşgul olacaklar için daha iyi koşulların oluşmasına ve hatta yeni uğraş alanlarının doğmasına imkân sunmuştur. Buna bağlı olarak ava gitmeyen kadınlar av

hayvanlarının derilerinden giysiler ve farklı araç gereçler, erkekler ise av silahları yaparak avcılığın gelişimine katkı sağlamışlardır.

Avcılık konusundaki bilgi ve tecrübenin artması ile av silahlarının gelişmesine rağmen insanlar için avcılık hala zorlu bir uğraş olmaya devam etmiştir. Bu durumun temel sebebi ise hayvanların koku alma, işitme, hız gibi konularda insanlardan daha üstün özelliklere sahip olmalarıdır. İnsanların, hayvanların bu tür üstün özellikleri karşısında zorluklar yaşamaları onları çözüm aramaya itmiştir. Bu nedenle farklı av türleri ve yöntemleri kullanılmıştır. Grup halinde avlanma, sürekli avları, pusu kurma, tuzaklama gibi yöntemler bunlardan bazılarıdır. Ayrıca insanlar, kendilerinde bulunmayan üstün özelliklere sahip olan at, köpek ve yırtıcı kuşlar gibi bazı hayvanları da eğiterek avlarda kullanmaya başlamışlardır.

Tarihi süreç içerisinde ise medeniyetin gelişmesi, yeni besin kaynaklarının ortaya çıkması, bilgi ve tecrübenin artması vb. gelişmeler avcılığın yapılış amacı üzerinde etkili olmuştur. Buna bağlı olarak askeri eğitim ve spor amaçlı, eğlence amaçlı veya dini ritüel amaçlı avlar ortaya çıkmıştır.

Türk avcılığı da dünya avcılığının gelişimine benzer bir şekilde yol almıştır. Fakat yazılı kaynaklarda Türk avcılığı hakkındaki bilgiler oldukça kısıtlıdır. Bu bilgiler daha ziyade devlet yöneticilerinin veya devlet erkânının tertip ettikleri avlarla ilgilidir. Bu durum ise Türk avcılığı konusunda kesin yorumlar yapmayı mümkün kılmamaktadır. Bu nedenle konuyu aydınlatmak için daha çok avcılığa dair kültürel değerler üzerinde durulmalıdır. Ancak bu tür bir yaklaşım kendi içerisinde bazı problemleri de barındırmaktadır. Örneğin; destan ve efsane türündeki kaynakların verdiği bilgilerin hangi dönemlere ait olduklarını bazen tespit etmek neredeyse imkânsızdır ve yine destanlardaki bilgiler oldukça fazla olağanüstülükler barındırmaktadır. Kesin tarihlendirme sorunu bazı arkeolojik kaynaklarda da kendisini göstermektedir. Etnografya çalışmaları ise diğer kaynaklara nazaran daha fazla bilgi sunmasına rağmen bilgilerin dar bir coğrafya ve toplulukla sınırlı olması Türk avcılığı üzerinde genel bir yorum yapmayı zorlaştırmaktadır. Bu nedenle söz konusu kaynakların karşılaştırmalı olarak kullanılması gerekmektedir.

Türk avcılığı konusunda kesin bilgilerin teminini zorlaştıran diğer unsurlar ise Türklerin yaşam biçimi, birbirinden farklı çok geniş coğrafyalara yayılmış olmaları ve diğer kültürlerle olan etkileşimleridir. Konargöçer yaşam biçimi Türklerin geniş coğrafyalara yayılmalarına ve farklı kültürlerle etkileşimlerine neden olmuştur. Hem coğrafi şartların hem de farklı kültürlerin avcılık üzerindeki etkisi ve Türk boylarının birbirine olan uzaklıkları onların avcılığına ilişkin bazı farklılıkların oluşmasına neden olmuştur. Bununla birlikte her ne kadar birbirlerinden uzakta yaşamış olsalar da bazı gelenekler benzer şekillerde devam ettirilmiştir. Farklı kaynaklarda, etnografik araştırmalarda, destan, efsane, masal gibi sözlü geleneğe dayalı eserlerde bu tarz ortak değerlerin var olması Türk avcılığının karakteristik bazı özelliklerinin bulunduğunu düşündürmektedir. Av etinin başkalarıyla paylaşılması, av hayvanlarının gereğinden fazlasının öldürülmemesi, onlara duyulan saygı vb. uygulamalar bu karakteristik özelliklerin bazılarıdır.

Türk avcılığıyla ilgili ilk bilgileri Çin kaynakları sunmaktadır. Bu kaynaklardan anlaşıldığına göre Hunlar bazen Çin'in kuzey bölgelerinde av tertip etmekte idiler. Hunların neden Çin topraklarında avlar düzenlediklerine ilişkin kesin bilgi bulunmamakla birlikte Çin topraklarının daha fazla av hayvanı barındırdığı veya bu avların Çin'e yapılacak seferler için hazırlık amaçlı olduğuna ilişkin görüşler vardır.

Besin kaynağı olarak avcılık dışında Hunların askeri eğitim amacıyla da avlar düzenlediklerine dair Çin kaynaklarında bilgiler mevcuttur. Kaynaklar Hunların bazı dönemlerde çok sayıda askerin katılımıyla süreklilikle avları düzenlediklerini bildirmektedirler. Ayrıca Mete Han'ın da askerlerini avlara götürerek eğittiği ve babasını da avda öldürdüğü bilinmektedir. Tüm bunlar avcılığın Hunlar zamanından başlayarak askeri amaçlar için de kullanıldığını göstermektedir.

Hunlar döneminde eğlence amaçlı avların yapıldığına dair kesin bir bilgi yoktur. Bununla birlikte Göktürkler'den itibaren Türk kağanlarının, beyler veya askerleriyle birlikte av yapmaktan hoşlandığına dair bilgiler avcılığın eğlence etkinliği olarak da yapıldığına işaret etmektedir. Daha sonraki dönemlerde avın yoğun bir şekilde eğlence aracı olarak görülmesi bazı Türk kağanlarına ve devletlerine zarar dahi vermiştir. Bazı tarihi kaynaklarda hükümdarların bir kısmının avcılığa çok fazla merak salmalarından

dolayı devlet işlerinden uzaklaştıklarına dair bilgiler yer almaktadır. Hatta bazı hükümdarların avlarda hoş vakit geçirmek için devlet merkezini uzun süre boş bırakmalarından dolayı düşmanların saldırısına uğradığına dair bilgilerde bulunmaktadır.

Türkler avcılığı; beslenme, askeri eğitim ve eğlence gibi farklı amaçlarla düzenlenmiş olmalarına rağmen bunların hepsini aynı zaman zarfında da yaptıkları olmuştur. Nitekim farklı besin kaynaklarının bulunduğu dönemlerde her ne kadar avcılık beslenmeden daha çok eğlence ve askeri amaçla yapılıyor olsa da av ürünlerine ekonomik bir değer yüklenmediğini düşünmek pek mümkün değildir. Bununla birlikte yine avcılığın daha çok eğlence amacıyla yapıldığı dönemlerde baş gösteren kıtlık, kuraklık, salgın hastalıklar veya savaş zamanlarında Türklerin avcılığı yeniden en iyi besin elde etme aracı olarak gördükleri bilinen bir durumdur. Öte yandan Türklerin hayat tarzı avcılığın onlar için her daim önemini korumasında etkili olmuştur.

Eski Türklerin bozkır coğrafyasında konargöçer bir hayat sürdürmüş oldukları kabul edilmekle birlikte bu plansız ve sürekli başka coğrafyalara hareket etme şeklinde değildir. Eski Türklerin göçleri daha çok yaylak-kışlak bölgeler arasında gerçekleşen, mevsimlik ve önceden planlanmış göçlerdir. O dönemin şartları çerçevesinde konargöçer bir hayat tarzının, bozkır coğrafyasında hayatta kalmak için en uygun yaşam biçimi olduğu söylenebilir.

Bilindiği kadarıyla Hunlardan itibaren konargöçer yaşam şeklini uzun süre devam ettiren Türklerin yaşamlarını sürdürdükleri coğrafyadaki ormanlar, vadiler, çöller, dağlar ve geniş bozkır kalabalık nüfusları beslemek için tek başına yeterli değildir. Öte yandan bozkırın doğası gereği her an; düşman ve vahşi hayvan saldırıları, kar, fırtına veya salgın hastalıklarla sık sık karşılaşılması Türklerin bu tür zor durumlarda, en önemli besin kaynakları olan, avcılığa daha fazla yönelmelerine neden olmuştur. Türklerin konargöçer hayat tarzı üzerinde avcılığın da büyük etkisi vardır. Bu nedenle kaynaklarda herhangi bir bilgi olmamasına rağmen Türklerin göç ettiği alanları belirlerken av hayvanlarının da bol olduğu bölgeleri tercih ettikleri düşünülebilir.

Türklerde avcılığı şekillendiren diğer bir önemli coğrafya da Güney Sibiryadır. Güney Sibiryada ormanlarla kaplı olduğu için av hayvanı bakımından bozkır

coğrafyasından daha zengindir. Öte yandan bölgenin coğrafi koşulları bozkırdaki kadar büyük ölçüde hayvancılık yapmayı mümkün kılmamaktadır. Bu nedenle Kuzey Türkleri veya orman Türkleri de denilen Güney Sibiry Türkleri arasında avcılık temel besin kaynağı olmuştur. Buna bağlı olarak Kuzey Türklerinin avcılığı bozkır Türklerinin avcılığından daha farklı bir gelişim göstermiştir.

Avcılığın bozkır ve Sibiry bölgelerinde farklı gelişimi bu coğrafyalardaki Türklerin hayatında da farklılıklara sebebiyet vermiştir. Örneğin; bozkır coğrafyasının ekonomik alanda avcılık dışında da insanlara farklı geçim kaynakları sunması, bu coğrafyada daha büyük nüfusların yaşam sürdürebilmesine imkân vermiştir. Buna bağlı olarak da bozkır coğrafyasındaki Türk nüfusu gün geçtikçe artmış, bozkırın doğal koşulları yaşamın devam edebilmesi için birlik olunması gerektiğini de göstermiştir. Bunun sonucunda Türk boylarının bir araya gelmesiyle bozkırda büyük Türk devletleri meydana gelmiştir. Bu durum ise avcılığın devlet bünyesinde daha teşkilatlı ve büyük çaplı olarak yapılmasına olanak sağlamıştır. Bozkır coğrafyasında avcılık zaman içerisinde ekonomik kaygıların dışında askeri eğitim ve eğlence amaçlı olarak da yapılmaya başlanmıştır. Sürek avları bunun en güzel örneğidir.

Bozkır coğrafyasında farklı Türk boylarının bir çatı altında birleşmelerine rağmen Güney Sibiry coğrafyasında uzun süreli siyasi birliklerin kurulamaması bu coğrafyada avcılığın boylar düzeyinde gerçekleştirilen bir etkinlik olarak kalmasına sebebiyet vermiştir. Buna bağlı olarak Kuzey Türkleri, avcılığı daha küçük çaplı yapmışlardır.

Avcılığın Orta Asya ve Sibiry coğrafyaları arasında geçirdiği bu değişim av türleri, av yöntemleri ve av inançları gibi alanlarda da görülmektedir. Avcılığın temel besin kaynağı olduğu Kuzey Türkleri arasında avcılıkla ilgili inançlar daha iyi korunurken bozkır coğrafyasında avcılığın ekonomik önemini kaybetmesiyle avcılıkla ilgili inançlar ya önemini kaybetmiş ya unutulmuş veyahut değişmiş gözükmektedir. Coğrafyalardan kaynaklanan avcılıktaki bazı farklılıklara rağmen avcılığın Türk toplumuna etkilerinin ise benzer şekilde olduğu görülmektedir.

Bilindiği gibi Türkler askeri alandaki üstün meziyetleri ile düşmanları tarafından bile takdir edilen bir millettir. Türklerin askeri alandaki üstünlüklerinin sebeplerinden

biri ise avcılıktır. Avcılık sayesinde Türkler silah kullanma ve ata binme becerilerini geliştirmişlerdir. Öte yandan çok sayıda insanın katılımıyla düzenlenen sürekl avları askerlerin birbirleriyle olan uyumunun artmasında önemli rol oynamıştır. Bununla birlikte askeri stratejiler bağlamında da avcılık Türk askeri sistemi üzerinde etkisini göstermektedir. Türklere has turan taktiği bunun en güzel örneklerindendir. Zira turan taktiği Türklerin sürekl avlarında kullandığı halka veya çember taktiğinin bir benzeridir.

Ekonomik olarak da avcılık Türklerin hayatında önemli bir yer tutmaktaydı. Kaynakların aktardığına göre Türkler av hayvanlarından hem besin kaynağı hem de ticari bir araç olarak yararlanıyorlardı. Bazı hayvanların çeşitli kısımları ilaç olarak kullanılıyor veya satılıyor. Av derileri ise vergi olarak istifade ediliyordu.

Türk sosyal yaşamını derinden etkilediği anlaşılan avcılık onların inançları üzerinde dahi derin izler bırakmıştır. Hatta kimilerine göre Türk inanç sisteminin temelini oluşturmuş kimilerine göre ise önemli bir parçası olmuştur. Sürekl avları başta olmak üzere bazı avların eski zamanlarda bir takım dini inanışlar amacıyla gerçekleştirildikleri görülmektedir. Bununla birlikte zamanla gelişen av hayvanları ve avcılıkla ilgili birçok inancın geçmişten günümüze değin varlığını sürdürdüğünü görmekteyiz.

Avcılığın Türk toplumunu askeri, ekonomik, inanç ve daha pek çok alanda etkilemiş olduğu birçok bilim insanınca kabul gören bir sav olsa da maalesef Türklerin avcılığını derli toplu ve mukayeseli bir şekilde ele alan genel bir çalışma olmadığı için konu tam olarak açıklığa kavuşturulamamıştır. Belki de bu yüzden avcılığın Türkler üzerindeki etkisi tam olarak anlaşılamamıştır. Türk tarihçiliğinin önde gelen isimlerinden olan rahmetli Bahaeddin Ögel ve M. Fuad Köprülü de bu eksikliği fark etmişler ve Eski Türklerde av konusu üzerine çalışmayı ümit etmişlerdir. Ancak ömürleri yetmediği için veya bilemediğimiz nedenlerden dolayı avcılık konusunda geniş ve derli toplu bir çalışma ortaya koymuş değillerdir. Bu çalışmanın yapılmasındaki en önemli nedenlerden biri budur. Bununla birlikte bu çalışmanın alandaki derli toplu ilk çalışma olmasına rağmen bazı eksiklerinin olması da muhtemeldir. Bu tür eksiklerin yeni yapılacak çalışmalarla doldurulması ve bu çalışmanın yeni fikirlerin oluşumuna katkı sunması ümit edilmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1.1. AVCILIĞIN ORTAYA ÇIKIŞI

Avcılıkla ilgili akla gelen ilk tanımlamalar genellikle öldürmekle ilgilidir. Her ne kadar öldürmek avın bir parçası olsa da avcılığı, bir canlının hayatına son vermek şeklinde tanımlayamayız. Zira canlı olarak ele geçirilen avlar da mevcuttur. Evcilleştirmek amacıyla yabani bir hayvanın çeşitli yöntemlerle yakalanması veya bir hayvanın kapan yardımı ile yakalanması gibi. Bununla birlikte çeşitli sebeplerden dolayı herhangi bir av elde edilmemiş olsa da yapılan etkinliği avcılık olarak tanımlamak da mümkündür. Buradan anlaşılabacağı üzere avcılık bir sonuçtan çok süreçtir. Avcılık tanımlanırken tüm avcılık tarihini kapsayan genel bir tanım yapmak oldukça zordur. Nitekim avcılığın amacı, yöntemleri, dönemleri, türleri gibi avcılık ile ilgili birçok ana etken zaman içerisinde değişime uğramıştır. Geldiğimiz süreç içerisinde tüm bunlar dikkate alındığında avcılığı, evcil olmayan bir canlıyı fayda gözeterek öldürmek veya ele geçirmek amacıyla yürütülen faaliyet şeklinde tanımlamak daha doğru olacaktır. Bununla birlikte hayvanları çok güçlü ve otomatik yöntemlerle öldürmek de avcılık değildir.¹ Av sırasında dengeli bir güç kullanılmalıdır. Örneğin; hayvanların yaşadığı alana bomba atarak onları öldürmek avcılık olarak kabul edilmez.

Mağara resimlerinden anlaşıldığı üzere avcılık insanlık tarihinin başlangıcından itibaren yürütülen bir faaliyet olmuştur. Muhtemelen ilk insanlar beslenmek ve korunmak için avcılıkla uğraşmışlardır. Daha sonra ise av hayvanlarının derisinden giysi, kemiklerinden ise silahlar yapılmaya başlamıştır. Örneğin; Vu-ci'ler beslenmek için avlanmakla birlikte kaplan kuyruğu ve domuz derisini elbise yapımında kullanırlardı.² Tölösler'in bir boyu olan Du-bo'lar samur ve geyik kürkünden elbiseler giyerlerdi. Fakir halk ise kuş tüyünden elbise yapardı.³ Tu-cüe'ler (Türkler) de kürkten

¹ Jose Ortega Y-Gasset. (1990). Avcılık Üstüne. Derin T. (Çev.), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, s. 30-32.

² Wolfram Eberhard. (1996). Çin'in Şimal Komşuları. Nimet U. (Çev.), TTK yayınları, Ankara, s. 39.

³ Eberhard, a.g.e, ss. 72.

elbiseler giyerler ayrıca hayvanların boynuzunu yay yapımında kullanırlardı.⁴ Çin kaynakları da Türkler' in boynuzlarla süslü yaylarının ve akbaba tüyleriyle süslü oklarının olduğunu belirtir.⁵ Kırgızlar hayvan kürklerini haraç olarak verirken⁶ İdil Bulgarları kürk, balık tutkalı, balık dişi ve kunduz esansının ticaretini yapmaktaydı.⁷ Yenisey Kırgızlarının ihracatında misk*, hayvan derileri, kayın ağaçları ve bıçak sapı yapımında kullanılan "Hutu Boynuzları"* da denilen Mamutların azı dişi önemli rol oynamaktadır.⁸ Yine Küseym adlı Kırgız boyunun kürk, misk ve boynuz elde etmek için avlandığı bilinmektedir.⁹

Bununla birlikte insanların hayvan kalıntılarında bir şekilde faydalanmaya başlaması avcılık dışında da gelişmiş olabilir. Doğada kendiliğinden ölmüş olan hayvanların kalıntılarında insanların çeşitli şekillerde faydalandığı bilinen bir durumdur. Diğer taraftan insanların bazı hayvanları öldürmeye başlaması tamamen savunma amaçlı da olabilir.

İlk dönemlerinde henüz alet yapmayı bilmedikleri için av silahlarından yoksun olan ilkel insanlar daha çok küçük hayvanları öldürmeyi tercih etmişlerdir. Zaman içerisinde insanların ortak yaşam alanları oluşturmasıyla küçük hayvanlardan elde edilen et yetersiz olmaya başlamıştır. Bu nedenle mamut ve bizon gibi daha büyük hayvanlar avlanmaya başlanmıştır ancak büyük hayvanları avlayabilecek silah teknolojisinin hala yeterli olmaması ve hayvanların; koku, hız, içgüdü, görme gibi konularda insanlardan üstün özelliklere sahip olmaları insanları, onlarla başa çıkabilmek için değişik yöntemler kullanmaya itmiştir.

⁴ Eberhard, a.g.e, ss. 86.

⁵ L. M. Tsai. (2011). Çin Kaynaklarına Göre Doğu Türkleri. Ersel K. ve Deniz B. (Çev.), Selenge Yayınları, İstanbul, s. 59.

⁶ Peter B. Golden. (2002). Türk Halkları Tarihine Giriş. Osman K. (Çev.), Karam Yayınları, Ankara, s. 146.

⁷ Golden, a.g.e, ss. 212.

* Asyanın yüksek dağlarında yaşayan bir tür ceylandan elde edilen güzel kokulu madde. Bkz. Türkçe Sözlük. (1998), TDK Yayınları, C.2, Ankara, s. 1570.

* Kaynaklarda bu madde hutu, hutuvv ve hutüvv şekillerinde geçmektedir ve ne olduğu ile ilgili kaynaklarda farklı bilgiler vardır. Kaynakların çoğuna göre antilop, gergedan cinsi bir hayvanın alındaki boynuz, bazı kaynaklara göre mamut fosillerindeki dişlerdir. Bkz. Ramazan Şeşen. (2010). İbn Fadlan Seyahatnamesi. Yeditepe Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, s. 52.

⁸ Erhan Yoska. (2011). Yenisey Kırgızları: Başlangıçtan Orta Zamanlara Kadar. Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, s. 118.

⁹ Ahmet Taşağıl. (2015). Kök Tengri'nin Çocukları, Bilge Kültür Sanat Yayınları, 5. Baskı, İstanbul, s. 229.

Hayvanların yaradılışlarından gelen koku, hız, içgüdü, görme gibi üstünlüklerine karşılık insanlar akıl gücünü ortaya koymuşlardır. Bu durum zaman içerisinde birçok av tekniğinin doğmasına ve gelişmesine neden olmuştur. Bu yöntemlerden en sık kullanılanı hayvanları uçuruma doğru sürükleyerek öldürmektir. Ayı gibi hayvanlar ise genellikle kış uykularına yattıklarında veya mağara girişlerinden çıktıkları sırada üzerlerine kayalar atılarak öldürülmüştür.¹⁰

Her dönemde olduğu gibi insanlığın ilk dönemlerinde de av yöntemlerini etkileyen en önemli etkenlerden birisi coğrafi faktörler olmuştur. Ormanlık alanlarda genellikle tuzak ve pusu gibi pasif avcılık yöntemleri kullanılırken, bozkır gibi açık alanlarda insanlar avda daha aktif olmak zorunda kalmıştır. Bunun nedeni ise orman gibi kapalı alanlarda hayvanların yuvalarının veya besin alanlarının daha fazla tahmin edilebilir olmasıdır.¹¹

Alet yapımıyla birlikte avlarda da ilk silahlar kullanılmaya başlanmıştır ancak bu silahlar daha çok kemik veya taş gibi maddelerden yapıldıkları için büyük hayvanları avlama konusunda etkili olmamıştır. Bununla birlikte Taş devrindeki mızrakların genellikle kalın, ağır ve dar uçlu olması bu devirde insanların yakın mesafeden avlandıklarını göstermektedir. Çünkü bu ağır mızrakları uzaktan fırlatarak avlanmak pek mümkün gözükmemektedir.¹²

Zaman içerisinde av silahlarının geliştirilmesi ve avcılık konusundaki tecrübenin artması hem av hem de av dışındaki hayatta yeni iş bölümlerinin oluşmasına sebep olmuştur. Bu dönemde avcılıkla uğraşabilecek yetişkin erkekler ava giderken; kadınlar, çocuklar ve yaşlılar ise yerleşim yerlerinde kalarak buradaki düzenin devam etmesini sağlamışlardır. Bununla birlikte yerleşim yerlerinde kalan insanlar av hayvanlarının derilerinin değerlendirilmesiyle uğraşarak giysi, çadır vb. ürünler yapmışlardır.¹³ Öte yandan ava gitmeyip yerleşim alanlarında kalan erkeklerin varlığı avcılar arasında bazı

¹⁰ V. P. Lyubin i G. F. Barişnikov. (1985). Ohotniçya Deyatelnost Drevneyşih (Aşelo-Musterskih) Obitateley Kavkaza. Ksia, Vıp. 181, Nauka, Moskva, s. 7.

¹¹ L. B. Ermolov. (1985).). Ohotniçya Deyatelnost i Ekologiya v Kamennom Veke Severnoy i Tsentralnoy Azii. Ksia, Vıp. 181, Nauka, Moskva, s.43.

¹² Ermolov, a.g.e., ss. 41.

¹³ Alaaddin Şenel. (1982). İlkel Topluluktan Uygar Topluma Geçiş Aşamasında Ekonomik Toplumsal Düşünsel Yapıların Etkileşimi. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, s.68.

problemler çıkarmış olmalıdır. Araştırmacılara göre eski devirlerde cinsel ilişkiler konusunda bir düzenin ve akrabalık ilişkilerinin olmayışı, ortak yaşam alanlarına geçilmesiyle birlikte avcılar için bir sorun teşkil etmiştir. Bu nedenle ilk cinsel yasaklar oluşturulmuş.¹⁴ Hatta cinsel ilişkileri kontrol edebilmek amacıyla bir takım batıl inançlar da uydurulmuş olmalıdır. Bu tür inançlara bazı Türk boyları arasında da rastlanmaktadır.

Avlara katılmayıp yerleşim yerlerinde kalan insanların, av hayvanlarının derilerini değerlendirerek ekonomik hayata verdikleri katkı dışında kültürel hayata da katkıları olmuştur. Ava gitmeyen yaşlı insanlar çocukları eğitmişler ve gelenekleri onlara aktarmışlardır.¹⁵

İnsanlığın ilk devirlerinde hayati bir öneme sahip olduğu için avcılıkla ilgili birçok inanç ve uygulama da ortaya çıkmıştır. Tarih öncesi çağlardan kalma mağara resimleri muhtemelen bazı inançların ürünüdür.

Şekil 1: Altamira Mağarasındaki tarih öncesi döneme ait bir av resmi.
(<https://arkeofili.com/altamira-magarasinin-tarih-oncesi-resimleri-risk-altinda/> Erişim Tarihi: 15.01.2019.)

¹⁴ Semenov Yu. İ. (2003). Sotsialnaya Organizatsiya Otnoşeniy Mejdu Polami: Vozniknoveniye i Razvitiye. Sotsialnaya Filosofiya. Goboroza İ.A. (pod red.), İzd. Savin SA, s.213.; A.N. Badak i dr. (2002). Vsemirnaya İstoriya Tom 1: Kamenniy Vek. İzdatelstvo Ast, s. 52.

¹⁵ Şenel, a.g.e., s. 105.

Bununla birlikte günümüze kadar pek çok millette avcılıkla ilgili inançlara rastlanmaktadır. Örneğin; Abhaz avcıları ava çıkmadan önce vahşi hayvanların koruyucu ruhu Azvepsaa için koç kurban ederlerdi.¹⁶ Kongolu avcılar ise avlanın hayvanın tekrar dirilip intikam almasını engellemek için toprağa okla vurulmuş bir hayvan resmi çizip ve güneşin bu resmin üzerine doğmasını beklerlerdi. Güneş doğduktan sonra ise avcılar ava çıkar ve avladıkları hayvanın kanını bu resmin üzerine akıtırlar sonra ise resmi silerlerdi.¹⁷ Sibiryalı ren geyiği avcıları ise atalarını temsilen insan figürleri yaparlar ve ava çıktıklarında evlerini onlara emanet ederlerdi. Ayrıca av bulmak için onlardan yardım isterlerdi.¹⁸ Kitanlar da avın bereketli geçmesi için ölümlere dua ederlerdi.¹⁹ Özbek avcıları ise öldürdükleri kurdun kötü olaylara sebep olmaması için kırk gün av eti yemez ve avlanmazlardı.²⁰ Tuvalılarda ise albastının avcılara yardım ederek avın kazançlı geçmesini sağladığı düşünülürdü.²¹ Japonlarda gezgin ve avcılarının tanrıçası olduğuna inanılan bir çam ağacı tanrıçası vardı.²² Eski Yunan'da da sahip olduğu hayvanlarla birlikte ava çıktığına inanılan avcı tanrıça Artemis²³ varlığına ve ona saygısızlık yapanları cezalandırdığına inanılırdı. İslam dininde de avın helal olması için ayet ve hadislerde belirtildiği gibi avlanılması gerekir. Bu şekilde yapılmayan av meşru değildir ve etini yemek haramdır inancı hakimdir.²⁴

Avcılıkla ilgili dikkat çekici bir diğer nokta ise avcılığın geçmişten günümüze her sosyal tabakadan insanın gerçekleştirdiği bir etkinlik olmasıdır. Yani soylular da fakirler de avcılıkla uğraşmışlardır. Ancak, tarihi kaynakların kısıtlı olması ve genellikle soyluların tarihini yazması nedeniyle biz eski devirlerde sıradan insanların yürüttüğü avcılık hakkında yeterli bilgiye sahip değiliz. Bununla birlikte yöneticiler başta olmak

¹⁶ Georges Dumezil. (2000). Kafkas Halkları Mitolojisi. Musa Yaşar S. (Çev.), Ayraç Yayınevi, Ankara, 2000, s. 47.

¹⁷ Joseph Campbell. (1995). İlkel Mitoloji Tanrının Maskeleri. Kudret E. (Çev.), İmge Kitabevi Yayınları, 2. Baskı, Ankara, s. 294-295.

¹⁸ Campbell, a.g.e., ss.312.

¹⁹ Wolfram Eberhard. (1996). Çin'in Şimal Komşuları. Nimet U. (Çev.), TTK yayınları, Ankara, s. 56.

²⁰ Fuzuli Bayat. (2009). Sosyo-Ekonomik Bağlımlı Avdan Bozkır Eğlence Avlarına Geçiş. Acta Turcica Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi, 1: ss. 1-11.

²¹ Çulpan Zaripova Çetin. (2007). Tatar Türklerinde Mitolojik Varlıklarla İlgili Mit ve İnanışlar (İyeler ve Yaratıklar). Bilig Dergisi, Güz, 43: ss. 1-32.

²² Donald. A. Mackenzie. (1996) Çin ve Japon Mitolojisi. Koray A. (Çev.), İmge Kitabevi, 1. Baskı, Ankara, 148.

²³ Seden Uz. (2008). Av Tanrıçası Artemis. Av ve Avcılık Kitabı, Naskali, E, G. ve Altun, H, O. (Ed.). Kitabevi Yayınları, İstanbul, s. 488.

²⁴ Yusuf Ziya Keskin. (2008). Hadislere Göre Avlanma Kuralları. Av ve Avcılık Kitabı, Naskali, E, G. ve Altun, H, O. (Ed.). Kitabevi Yayınları, İstanbul, s. 513.

üzere birçok insan avcılığı güç sembolü olarak kabul etmiş ve güçlerini ispat etmek için vahşi hayvanları avlamışlardır. Örneğin; eski Mezopotamya’da Krallar; güçlerini göstermek, egemenliklerini vahşi doğaya kabul ettirmek veya eğlenmek amacıyla avlanırlardı.²⁵ Eski Çin imparatorları ise kıtlık ve kuraklık zamanlarında beslenme amaçlı diğer zamanlarda ise askeri talim amaçlı sürekle avları düzenliyorlardı.²⁶ Yüz binlerce kişinin katıldığı sürekle avlarında imparator hem güç ve otoritesini av katılanlara kanıtlamış oluyor hem de onların, kendisine olan bağlılıklarını test etmiş oluyordu.²⁷ Cengiz Han döneminde Moğollar, avı daha çok eğlence olarak görmekle birlikte savaş ve yağma seferlerinde sürekle avları düzenlerlerdi. Bu avlarda ordunun ihtiyacı karşılanır ve askeri eğitim yapılmış olurdu.²⁸ Eski Yunan’da, Roma’da veya Türklerde, avcılık her zaman önemli bir uğraş olarak görülmüş ve av hayvanlarının tükenmemesi için avcılıkla ilgili sınırlamalar getirilmiştir. Krallar ise daha rahat avlanmak için av köşkleri veya av partileri düzenlemişlerdir. Kralların veya soyluların bu tür sınırlamalarına ve ayrıcalıklarına rağmen geçmişten günümüze dek, avcılık her sınıftan insanın yaptığı bir faaliyet olmuştur.

Tarihi süreç içerisinde insanların ziraat ve hayvancılığı öğrenmeleriyle birlikte avcılık bazı toplumlarda eski önemini kaybetmeye başlasa da tamamen terk edilmemiştir. Zaman içerisinde temel ekonomik faaliyet olmaktan çıkarak avcılık; spor, eğlence, gelenek ve askeri eğitim amacıyla sürdürülmüştür.

²⁵ Kemalettin Köroğlu. (2008). Eski Mezopotamya’da Kralların Av Partileri. Av ve Avcılık Kitabı, Naskali, E, G. ve Altun, H, O. (Ed.). Kitabevi Yayınları, İstanbul, s. 4.

²⁶ Mehmet Tezcan. (2008). Çin’de Shang ve Chou Süllaleleri (MÖ II. – I. Bin) Döneminde Göçebe Tesirindeki Sürekle Avları, Av ve Avcılık Kitabı, Naskali, E, G. ve Altun, H, O. (Ed.). Kitabevi Yay, İstanbul, s. 14.

²⁷ Tezcan, a.g.e, ss. 22-23.

²⁸ B. Y. Vladimirtsov. (1995). Moğolların İçtimai Teşkilatı Moğol Göçebe Feodalizmi. Abdülkadir İ. (Çev.), TTK Yayınları, 3. Baskı, Ankara, s. 66.

1.2. TÜRKLERDE AVCILIK

1.2.1. Türklerde Avcılığın Doğuşu ve Gelişimi

Tüm dünyada olduğu gibi Türklerde de avcılık ilk olarak beslenme amacıyla yapılmıştır. Türklüğün eski dönemleriyle ilgili yazılı kaynaklar sınırlı olsa da Andronova, Afanesyova, Anav, Karasuk, Tagar ve Kelteminar gibi ön Türklerle ilişkilendirilen kültür alanlarındaki arkeolojik veriler bize avcılık konusunda bazı bilgiler sunmaktadır.

Afanesyova ve Kelteminar kültürlerinde olta kancaları ve ağlar bulunması onların balıkçılıkla uğraşıldığını göstermektedir.²⁹ M. Ö. Binli yılların başlarında ise Yenisey ve Baykal gölü arasındaki ormanlık alanlara avcılık ve balıkçılıkla uğraşan çok sayıda kabilenin yerleştiği düşünülmektedir.³⁰ Orman kültürü içerisinde yer alan avcılıkla ilgili inançlar da muhtemelen bu coğrafyada ortaya çıkmış olmalıdır. Bu inançlara her ne kadar “Türklerde av inançları” başlıklı alt bölümde geniş şekilde değiniliyorsa da burada şunu belirtmek isteriz ki Türklerin avcılıkla ilgili inançları Sayan-Alтай bölgesinin kuzeyi ve güneyindeki Türk grupları arasında farklılıklar göstermesidir. Bunun nedeni ise güney bölgelerde kuzeydeki kadar ormanlık alanların olmayışı ve buna bağlı olarak orman kültürünün güney bölgelerinde zayıflamasıdır. Öte yandan kuzey bölgelerdeki avcılığın sadece küçük nüfusları besleyebilmesine rağmen güney bozkırları hayvancılık, avcılık ve tarım ile uğraşmayı ve daha büyük nüfusları beslemeyi mümkün kılmıştır.

Güney bölgelerin farklı ekonomi tipleri sunması ve daha büyük nüfusları besleyebilmesi nedeniyle bozkırda Hunlar, Göktürkler gibi büyük devletler kurulmuştur. Büyük devletlerin kurulması ise avcılığı etki etmiştir. Bozkırda geniş kalabalıklarla yapılan sürekli avları devamlı avlanma yerine belli dönemlerde avlanılarak besin depolamayı mümkün kılmıştır.

²⁹ M.P. Gryaznov. (1999). Afanesyevskaya Kultura Na Yeniseye. Dimitriy Bulanin, S. Petersburg, s. 46.; A.N. Badak i dr. (2002). Vsemirnaya İstoriya Tom 1: Kamenniy Vek. İzdatelstvo Ast, s. 193.

³⁰ A.N. Badak i dr. (2002). Vsemirnaya İstoriya Tom 4: Ellinistiçeskiy Period. İzdatelstvo Ast, s. 287.

Bozkıra geçişle zaten bir takım değişikliklere uğrayan Türk avcılığı, X. yüzyıldan itibaren; batıya göçler, İslamlaşma, boy sisteminin zayıflamaya başlaması ve yerleşik hayata geçişin hızlanmasıyla birlikte daha büyük değişimler yaşamıştır. Bununla birlikte bazı inançların İslam dininde de var olması, avcılıkla ilgili birtakım inançların Müslüman Türk coğrafyasında da devam ettirilmesine ve günümüze değin korunmasına vesile olmuştur. Öte yandan daha zengin topraklara yerleşilmesi ve ticaretin gelişimiyle avcılığın amacı değişmiştir. Bunun sonucunda da avcılık, bir spor ve eğlence etkinliğine dönüşmeye başlamıştır.

1.2.2. İlk Avla ilgili Uygulamalar

Resmi tarih kaynaklarında yeterince bilgi olmasa da destan ve efsanelerden anlaşıldığı kadarıyla Türklerde ilk av çok önemlidir. Destanlarda kahramanların ilk avı genellikle bir üst aşamaya geçişi simgeler. Bu bazen yetişkinliğe, bazense hükümdarlığa geçiş olabilir. Bu nedenle ilk avını gerçekleştiren çocuklar için bazen ziyafetler tertip edilirdi. Örneğin; Dede Korkutdaki Dirse Han Oğlu Boğaç'ın Hikâyesi'nde, Dirse Hanın hatunu oğlunun ilk avı şerefine, ziyafet vermek ister ve hayvanlar kestirir.³¹

Tarihi kaynaklara bakıldığında ise Moğollarda ilk avını gerçekleştiren çocukların başparmaklarına yağ sürülmesi geleneği vardır.³² Moğollar buna “yağlamış” derler. Bu kelimenin Türkçe kökenli olması nedeniyle bu geleneğin Türklerden Moğollara geçtiği düşünülmektedir.³³ Başparmağa yağ sürülmesinin nedeni Türkler ve Moğollar'ın oku başparmağıyla çekmeleri sebebiyle olmalıdır. Diğer taraftan bu gün Türkistandaki birçok Türk topluluğunda ve hatta anadoluda yağ bereketi temsil etmektedir. Bu nedenle Kırğızlarda güzel bir söz, haber söyleyen kişiye “oozuna may (ağzına yağ)” denmekte, anadoluda gelinlere henüz yeni evlerinin kapısından adım atmadan kapının üst eşiğine eli bereketli olsun diye yağ sürüdürülür. Yine Kırğız

³¹ O.Ş. Gökyay. (1980). Dede korkut Hikayeleri. Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul, s.20.

³² Raşid-Ad-Din. (1952). Sbornik Letopisey Tom 1 Kniga 2. Hetagurova L.A. (Per.), Akademiya Nauk SSSR, s. 230.; A.İ. Solovyev. (2003). Orujiye i Dosphehi: Sibirskoye Voorujeniye: Ot Kamennogo Veka Do Srednevekovya. İnfoliyu-Press, Novosibirsk, s.171.; S.G. Jambalova.(1991). Traditsionnaya Ohota Buryat. Nauka, Novosibirsk, s.108.

³³ J.P.Roux.(1994). Türklerin ve Moğolların Eski Dini. Aykut K. (Çev), İşaret Yayınları, İstanbul, s. 182.; Fuzuli bayat. 2009). Sosyo-Ekonomik Bağlamı Avdan Bozkır Eğlence Avlarına Geçiş. Acta Turcica Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi, 1: s. 1-11.

kültüründe gelin gittiği eve ilk kez gireceği zaman ağzına yağ sürülür.³⁴ Tüm bu uygulamalar yağ sürmenin uğur ve bereket getirdiğine inanıldığını göstermektedir. Moğolların ilk avını gerçekleştiren çocukların parmaklarını yağlamalarının sebebi de şans getirmesi ve avının bereketli olması dileğiyle ilgili gözükmektedir.

Kırgızlardaki ilk avla ilgili gelenekte ise çocuk için bir adak kesilir, yaşlı veya usta bir avcıya kesilen hayvanın kuyruk sokumu sunulur. Bu avcı ise ilk avını yapan çocuğa bazı hediyeler sunar ve onun başparmağını ısırır.³⁵

İlk avdan sonra avcılarının parmaklarının yağlanması ve ziyafetler verilmesi gibi uygulamalardan da anlaşıldığı üzere ilk av Türkler için büyük önem arz etmektedir. Her ne kadar ilk ava verin önemin nedeni tam olarak bilinmesede ilk avın avcının toplum içerisindeki yerini gösteren ve avcılığa geçişin ilk adımı olması bakımından önemli görülmüş olması mümkündür.

1.2.3. Coğrafyanın Türk Avcılığına Etkileri

Türk avcılığının gelişim evreleri diğer birçok toplum ile benzerlik göstermektedir. Yani öncelikle beslenme amaçlı yapılan avcılığın daha sonraları gelenek, askeri talim, eğlence, spor gibi farklı amaçlarla yapıldığı anlaşılmaktadır. Bununla birlikte geniş kapsamlı tarımsal faaliyetlere geç başlayan ve yaşadıkları coğrafyanın doğal şartları gereği Türkler, avcılığa diğer toplumlardan daha fazla ihtiyaç duymuşlardır. Çünkü Eski Türklerin yaşadığı coğrafya onlara sınırlı besin elde etme imkânı sunuyordu ve soğuk, kıtlık, kuraklık gibi doğal afetler meydana geldiğinde hayvanlar telef oluyordu.

Taşağı, Eski Türk coğrafyasını tundra*, tayga (Orman), bozkır, çöller ve vaha alanları şeklinde ayırır. En kuzeydeki Tundra bölgelerinde yaşayanlar sınırlı bir avcılıkla uğraşırlar ve ren geyiği yetiştiriciliği ile geçinirlerdi. Orman (Tayga) kuşağında ise Tundra kuşağına göre daha iyi bir avcılık, balıkçılık ve toplayıcılık vardır.

³⁴ İsmayıl Kadırov. (2011). Kırgız Madaniyatının Tamgan Tamçılar. Maxprint Basmakanası, Bişkek, s.51.

³⁵ S.G. Jambalova. (2004). Oblavnaya Ohta Buryat Kak Otrajeniye Ranney Formı Sotsialnoy Organizatsii. Buryatı Seriya: Narodı i Kulturu. L.L. Abayeva i N.L. Jukovskaya. (Red.), Nauka, Moskva, s.62-72.

* Kuzey ülkelerinde rastlanan ve bodur ot topluluklarının görüldüğü iklim kuşağı.

Çöl ve vaha kuşakları ise verimlidir ve buralarda şehir devletleri kurulmuştur. Diğer bölgelere göre daha fazla insan besleme imkanı sunan³⁶ ve Türklerle özdeşleşmiş olan bozkır kuşağı kendi kendine yetebilen bir bölge idi. Gumilev Hun hakimiyetinin bozkırın kuruyup hayvanlarının telef olması sonucunda sona erdiğini belirtmektedir.³⁷ Yani bu coğrafyadaki kuraklıklar sadece hayvancılıkla hayatta kalmaya imkan vermemektedir. Bu durum Türklerin hayvancılık dışında diğer bir besin kaynağı olarak gördükleri avcılığı uzun süre devam ettirmelerinin ve geliştirmelerinin nedenlerinden bir tanesi olmuştur.

Türklerin ana yurtlarının neresi olduğuna dair her ne kadar farklı görüşler olsada Türklerin avcılığına baktığımız da Sibiryâ bölgesi ön plana çıkmaktadır. Özellikle Türk avcılığına ilişkin oldukça ilkel inançların bu bölgede yoğunlaşmasından hareketle Türk avcılığının başlangıç noktası olarak Sibiryâ bölgesi düşünülebilir.

Sibiryâ coğrafyasından uzaklaştıkça avcılıkla ilgili inançların ya değiştiği ya da kayboldukları görülmektedir. Bunun çeşitli nedenleri olmakla birlikte en önemli sebebi Sibiryâ coğrafyasının av bakımından Türklerin yaşamış olduğu diğer coğrafyalardan daha zengin olması ve avcılığın daha bir sürdürülebilir olmasıdır. Bu nedenle Sibiryâ Türkleri arasında avcılık temel geçim kaynağı olma özelliğini korumuştur. Bozkır coğrafyasında ise avcılıktan daha kazançlı olması nedeniyle hayvancılık birinci ekonomik kaynak olurken avcılık, ekonomik hayatı destekleyici bir unsur ve kültürel bir değer olma rolünü üstlenmiştir.

Bununla birlikte bozkır coğrafyasının, Sibiryâ'nın ormanlarla kaplı coğrafyasına göre daha çıplak oluşu Türklerin av yöntemlerini de etkilemiş olmalıdır. Ormanlık alanlar da hayvanlar için tuzak ve pusu kurmak daha kolay bir yöntem iken bozkırda hayvanların bu tür yöntemleri fark etme ihtimali daha yüksektir. Bu nedenle bozkırda nişancılık daha önemli bir rol oynamıştır.

³⁶ Ahmet Taşağıl. (2015). Kök Tengri'nin Çocukları, Bilge Kültür Sanat Yayınları, 5. Baskı, İstanbul, s.30.

³⁷ L. N. Gumilev. (2006). Avrasyadan Makaleler-1. Ahsen B. (Çev.), Selenge Yayınları, İstanbul, s.38.

1.3. Avcılığın Türk Yaşam Biçimine Etkileri

1.3.1. Avcılığın Türk Askeri Sistemine Etkileri

İlk zamanlardan itibaren en çok değer verilen uğraşların başında gelen avcılığın hayvancılık ve ziraata geçtikten sonra dahi uzun bir müddet devam ettirilmesi Türklerin savaşçı yapılarını korumalarını sağlamıştır. Zira ilk olarak av etiyle beslenen insanlar evcil hayvan etiyle beslenen insanlardan daha savaşçı olmaktadır. Bunun nedeni ise hayvanın kaçarken salgılamış olduğu noradrenalin salgısının bu hayvanların etini yiyenleri etkileyerek saldırganlaştırmasıdır.³⁸

İkinci olarak Türk kağanlarının düzenledikleri süre avları bir savaş talimi niteliği taşımaktaydı. Süre avlarına bazen yüzbinlerce askerin katıldığını farklı dönemlerdeki kaynaklar bize bildirmektedir. Şüphesiz bu kadar kalabalık bir grupla avlanmak grubun birbirleriyle olan uyumunu geliştirmektedir. Ayrıca hayvanların saldırgan olmaları ve avcılığın tehlikeli bir uğraş olması askerlerin korkuya alışmaları üzerinde de etkili olmuştur.

Süre avları ayrıca savaşlarda kullanılan bazı taktiklerin geliştirilmesine veya bunlar üzerinde çalışılmasına da imkân sağlamaktadır. Hatta Türklerin sıkça kullanmış olduğu turan, hilal veyahut kurt kapanı gibi isimlerle anılan meşhur taktiği avcılıkla ilişkili görünmektedir. Tıpkı bu savaş taktiğinde olduğu gibi süre avlarında da hayvanlar belli bir yere çekilir ve orada çember içine alınarak avlanırdı. Bu nedenle süre avlarında kullanılan çember içine alma yönteminin savaş alanına aktarılmış olması mümkün gözükmektedir.

Avcılığın askeri anlamadaki bir başka katkısı ise nişancılık ve teşkilatçılık gibi becerileri geliştirmesidir. At üstünde yapılan avlarda hareketli bir hayvanı vurmaya çalışmak nişancılığın gelişmesi için mükemmel bir antrenmandır. Ayrıca çok kalabalık gruplarla düzenlenen süre avlarında bu grupların uyum içerisinde hareket etmesini sağlamak ve hayvanları belirlenen noktada toplamak teşkilatçılık becerisini de geliştirmektedir. Hunlardan itibaren bazı Türk devletlerinde görülen merkez, sağ kanat

³⁸ M. Said Polat. (2008). Göçebe Türklere Avcılık. Av ve Avcılık Kitabı, Naskali, E, G. ve Altun, H, O. (Ed.). Kitabevi Yayınları, İstanbul, s. 59-60.

ve sol kanat şeklindeki yönetim şekli de avcılık faaliyetlerinin bir sonucu olarak ortaya çıkmış olmalıdır.³⁹ Çünkü eski Türklerin düzenledikleri süreklilik avları çok geniş coğrafyalarda düzenlenmekte ve bu nedenle tüm boyların katılımını gerektirmektedir. Sağ ve sol kanat şeklinde devletin yönetilmesi ise bu tür büyük avların daha kolay düzenlenmesine yardımcı olsa gerektir.

Avcılığın askeri alandaki bir diğer katkısı ise farklı coğrafyaları tanıma tecrübesi kazandırmasıdır. Türklerin düzenlendiği süreklilik avlarının çok uzak coğrafyalar arasında düzenlendiğini kaynaklar bize bildirmektedirler. Şüphesiz bu coğrafyalarda av yapılırken aynı zamanda buralardaki dağlar, geçitler, nehirler, göller ve otlak alanları da öğrenilmiş oluyordu. Bu durum ise Türklere, savaşlarda coğrafya bilmeleri nedeniyle üstünlük sağlıyordu.

1.3.2. Avcılığın Toplumsal ve Ekonomik Hayata Etkileri

Avcılığın toplumsal hayata olan etkileri daha çok insanlar ve boylar arasındaki dayanışmayı arttırmasıyla ilgilidir. Bunun nedeni ise eski zamanlarda süreklilik avının dini inançlar nedeniyle düzenleniyor olmasıdır. Bu dini inançlar nedeniyle hem av öncesinde hem de av esnasında bir takım ritüeller yapılmakta, av tamamlandıktan sonra ise dini bir tören gerçekleştirilmektedir.⁴⁰ Bu nedendir ki süreklilik avlarına tüm kabilelerin katılması zorunlu olmuştur.

Daha sonraki dönemlerde ise süreklilik avları kutsallığını kaybetmiştir. Bununla birlikte avlardan sonraki dini törenler yerini ziyafetlere bırakmıştır. Bu ziyafetler de hem fakirlerin doyurulması bakımından hem de birlikteliğin kuvvetlendirilmesi bakımından önemlidir. Bilindiği üzere eski Türklerde kağanın sorumluluklarından birisi halkını doyurmaktır. Göktürk yazıtlarında da bu durum “*Amcam hakan tahta oturup Türk halkını yeniden düzenledi (ve yeniden) doyurdu*”⁴¹ ve “*ölecek halkı diriltip*

³⁹ YU. A. Zuyev. (1981). İstoričeskaya Proektsiya Kazahskih Genealogičeskikh Predaniy (K Voprosu o Perejtkah Trialnoy Organizatsii u Kočevih Narodov Tsentralnoy Azii). Kazahstan v Epohu Feodalizma: Problemy Etnopolitičeskoy İstorii, Nauka, Alma-ata, ss.63-78.

⁴⁰ Ziya Gökalp. (1976). Türk Töresi. Hikmet Dizdaroğlu. (Haz.), Kültür Bakanlığı, Ankara, s.43.

⁴¹ Talat Tekin. (1998). Orhon Yazıtları Kül Tigin, Bilge Kağan, Tunyukuk. Simurg Yayınları, İstanbul, s.43.

doyardım. Çıplak halkı giyimli, yoksul halkı zengin kıldım. Sayıca az olan halkı çoğalttım".⁴² Sözleriyle Bilge Kağan tarafından ifade edilmektedir.

Avcılığın toplumsal hayattaki bir başka etkisi ise av töresini meydana getirmesidir. Av töresinin en bilinen uygulama ise av etinin başkalarıyla paylaşılmasıdır. Bu uygulamaya tarih boyunca hemen hemen tüm Türk coğrafyalarında rastlanmaktadır. Sürek avlarında ava katılan herkes ok attıktan sonra ava katılımcıların kendi içlerindeki konumlarına göre paylaştırılırdı.⁴³

Sürek avları dışında da avcılar avladıkları hayvanların etlerini köylüleri veya yolda rastladıkları insanlarla paylaşırlardı. Örneğin; Kırgızlarda hayvanı öldüren avcı; hayvanın boynunu, derisini, kaburga kısmını ve başını aldıktan sonra kalan et ava katılanlar arasında paylaştırılmış. Ayrıca eve dönen avcıları gören herkes onlardan "şıralga" diyerek et istemiş ve geleneğe göre avcılar bu eti verirmiş.⁴⁴ Av etinin paylaşılması daha çok Türklerin eski inançlarıyla ilgili gözükmektedir ve bu nedenle bu konuya Avcılıkla ilgili inançlar bölümünde daha detaylı olarak değinilmiştir.

Av töresiyle ilgili bir diğer uygulama ise av boyların av sahalarının belirlenmiş olması ve bu alanlar dışında avlanılmasının cezalandırılmasıdır. Tarihi kaynaklar bu konuda bize çok fazla bilgi vermese de Dede Korkut Hikâyelerinde Bamsı Beyrek'in geyik kovalarken, Banı Çiçek'in otağına geldiği ve bu nedenle Banı Çiçek'in otağındakilerin Bamsı Beyrek'in geyiğinden pay istedikleri belirtiliyor.⁴⁵

Buna ek olarak XIX. yüzyılın sonlarında Şor Türkleri arasındaki her boyun çok iyi belirlenmiş av bölgesine sahip olduğunu ve her boyun kendi bölgesinde avlandığını belirtmektedir. Kendi bölgesi dışında avlananların ise avlarının ellerinden alındığını veya av kamplarının tahrip edildiğini eklemektedir.⁴⁶ Yine Sibirya'daki Türk boylarından olan Tofalar da her av sezonu öncesinde av sahalarını paylaşırlarmış.⁴⁷

⁴² Tekin, a.g.e., ss.47.

⁴³ Sevim Yılmaz Önder. (2009). Oğuz Resmi İle Avlanma. Acta Turcica, 1(1): 12-21.; Qiyas Şükürov. (2009). Safevîlerde Av Geleneğinin Oluşumu ve I. Şah İsmail Dönemi Av Merasimleri. Acta Turcica, 1(1): 57-71.; Mustafa Nuri Türkmen. (2009). Osmanlıda Av Seferleri. Acta Turcica, 1(1): ss.22-32.

⁴⁴ S. M. Abramzon. (1990). Kırgızı i İh Etnogenetiçeskie i İstoriko-Kulturnie Svyazi. Frunze-Kırgızistan, s. 68.

⁴⁵ O.Ş. Gökyay. (1980). Dede korkut Hikayeleri. Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul, s.62.

⁴⁶ M.G. Levin i L. P. Potapov (1956).Narodı Sibiri Etnografiçeskie Oçerki. İzdatelstvo Akademii Nauk Sssr, s. 499.

⁴⁷ Levin i Potapov, a.g.e., ss. 534.

Kendi av sahalarında avcın az olduğu yıllarda ise izin alınarak diğer boyların av bölgelerinde avlanılabiliirdi.⁴⁸

Avla ilgili bir diğer kural ise başka bir avcının kurmuş olduğu tuzaktaki avı sahiplenmektir. Bu en büyük hırsızlıklardan biri kabul edilir.⁴⁹ Türk destan ve efsanelerinde de bu konuya değinilmiştir. Örneğin; Başkurtların Babsak Bey İle Karagölömbet Bey adlı destanına göre; kendisine deriden elbise diktirmek isteyen han en iyi deriyi getiren avcıyı ödüllendireceğini söylemiş. Bunun üzerine Karagölömbet Bey ava çıkmış ve bir vaşak avlamış, Kanıt olsun diye de kulağını kesip vaşağı ağaç kökünün altına saklamış. Baksak bahadır ise bu vaşağın izini takip etmiş ve ölü vaşağı alıp hana vermiş. Bu nedenle Karagölömbet Bey, Babsak bahadırı öldürmüş ve bu avcılarının boyları arasında kavga başlamış.⁵⁰ Bu destanda da görüldüğü üzere başkasına ait bir avı sahiplenmek büyük bir suç olarak kabul edilmiştir. Bununla birlikte Babsak Bey'in sonunun ölüm olması burada başkasının avını sahiplenmenin uğursuzluk, kötülük getireceği inancının bir göstergesi olarak destana yansıtılmış olabilir.

Hakas Türkleri arasında da avın sahiplenilmesiyle ilgili bazı kurallar mevcuttur. Bu uygulamaya göre ayının kış uykusuna yattığı ini bulan avcı kendi tamgasıyla bu ini işaretler ve başka bir avcı bu inde yaşayan ayıları öldüremez.⁵¹ Şor Türklerinde de benzer bir uygulamaya rastlanmakla birlikte onlar tamgayla işaretleme yapmazlar. Bunun yerine ayının yaşadığı yerin yakınındaki ağaçlara çentik açarlar ve köylerine döndüklerinde ayı inini bulduklarını haykırırlar.⁵² Ne yazık ki Sibirya Türkleri dışında bu tür uygulamaların varlığı hakkında kaynaklarda pek bir bilgi yoktur. Bunun nedeni ise Sibirya'da en önemli av hayvanı olan ayının diğer coğrafyalardaki Türkler için o kadarda önemli olmamasıdır.

⁴⁸ N. P. Drenkova. (2012). Tyurki Sayano-Altaya: Stati i Etnograficeskie Materialı. Nauka, Sankt-Peterburg, s. 96.

⁴⁹ Drenkova, a.g.e., ss. 99.

⁵⁰ Metin Ergun ve Gaynislam İbrahimov. (2000). Başkurt Halk Destanları. Türksoy, Ankara, s. 321.

⁵¹ V. A. Burnakov. (2012). Medved v Traditsionnom Mirodozzrenii Hakasov. Vestnik Novosibirskogo Gosudarstvennogo Universiteta. Seriya: İstoriya Filologiya 11, 3, ss.325-338.; B.YA. Butanayev. (2000). Medved po Vozzreniyam Hakasov. Narodı Sibiri: İstoriı i Kultura. Medved v Drevnih i Sovremennih Kulturah Sibiri, Gemuyev İ.N. i.d., İzd. İnstituta Arheologii i Etnografii So Ran, Novosibirsk, ss.65-67.; Gülsüm Killi Yılmaz. (2008). Sibirya Türklüğünde “Ayı” ile İlgili İnanışlar. Av ve Avcılık Kitabı, Naskali, E, G. ve Altun, H, O. (Ed.). Kitabevi Yay, İstanbul, s. 446.

⁵² Drenkova, a.g.e., ss.99.

Avcılığın Türklerin ekonomik hayatına olan katkısı ise oldukça önemlidir. İslam kaynakları başta olmak üzere birçok tarihi kaynak, bize Türk ülkelerinden gelen malların; kürk, deri, balık tutkalı, hayvan boynuzu gibi avcılıkla elde edilen ürünler olduğunu göstermektedir.⁵³

Avcılıktan elde edilen ürünler dışında bazı Türk boylarının vergilerini kürk veya deri olarak ödedikleri kaynaklarda geçmektedir. Hatta Kırgızlar⁵⁴ ve Bulgarlar⁵⁵ para yerine sincap derilerini kullanmışlardır. Kırgızcada sincab kelimesinin karşılığı Tıyn Çıçkandır⁵⁶. Günümüz Kırgız para birimi olan som'un bir alt birimi için (kuruşun karşılığı olarak) halen "tıyn" terimi kullanılmaktadır. Bu çok basit örnek dahi avcılıkla ilgili tarihi çok eskilere dayanan bir kısım geleneklerin, terimlerin, inançların vs. devam ettirildiğini açıkça göstermektedir.

Avcılığın Türk toplumunu etkilediği bir başka alan ise ad koyma geleneğidir. Geçmişten günümüze birçok insana şahin, doğan, tuğrul, pars, aslan vb. avcı hayvanların ismi verilmiştir. Bununla birlikte avcılıkla uğraştıkları için bazı boylara da bu yönde isimler verilmiştir. Örneğin; Hunların komşularından olan Ting-ling'lerin sincap derisinin ticaretiyle uğraşmaları sebebiyle Tiyinli yani sincaplı adını aldıkları şeklinde düşünceler vardır.⁵⁷ Yine günümüzde Anadolu'daki birçok yerleşim yerinin adının; avcılar, doğancılar, şahinciler vb. isimlerle anılması avcılığın ad koyma üzerindeki tesirini göstermektedir.

⁵³ Ramazan Şeşen. (2010). İbn Fadlan Seyahatnamesi. Yeditepe Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, s. 62.; Peter B. Golden. (2002). Türk Halkları Tarihine Giriş. Osman K. (Çev.), Karam Yayınları, Ankara, s. 139.

⁵⁴ S. M. Abramzon. (1999). Kırgız cana Kırgızistan Tarihi Boyunça Tandalma Emgekter. Satıbalı M. vd. (Çev.), Kırgızistan Soros Fonu, Bişkek, s. 282.

⁵⁵ Şeşen, a.g.e, ss. 38.

⁵⁶ K.K. Yudahin. (1985). Kırgızsko-Russkiy Slovar 1.Sovyetskaya Entsiklopediya, Frunze, s.290.

⁵⁷ Ahmet Taşağıl. (2015). Kök Tengri'nin Çocukları, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, s. 54.

1.3.3. Avcılığın Türk Sanatına Etkileri

Yazının henüz tam olarak gelişmediği dönemlerde dünyanın farklı bölgelerindeki insanlar taşlar üzerine birtakım şekiller çizmişlerdir. Zaman içerisinde yazı gelişmesine rağmen taşlar üzerine resim yapma işi, bir geleneğe dönüşmüş ve uzun süre devam ettirilmiştir. Eski Türklerin yaşamış oldukları Orta Asya ve Sibirya coğrafyalarında da taşlar üzerine çizilmiş çeşitli resimlere rastlanmaktadır.

Şekil 2: Moğolistan Hövsgöl bölgesindeki bir geyikli taş.
(Alpaslan Aşık Arşivi.)

Eski Türklerin taş üzerine çizdikleri resimler söz konusu olduğunda akla ilk olarak kaya resimleri gelmektedir. Bunun nedeni ise kaya resimlerine Eski Türklerin yaşamış oldukları hemen hemen her coğrafyada rastlanıyor olunmasıdır. Bununla birlikte kaya resimleri dışında da üzerinde çeşitli çizimler yer alan taşlar mevcuttur. Bu

taşlar üzerine geyik boynuzlarının çizilmiş olması nedeniyle, literatürde bu taşlara geyikli taşlar denilmektedir. Bununla birlikte bu çizimlerde neden geyiğin tercih edildiği belli değildir. Bazı araştırmacılar, modern tıp tarafından da kabul edildiği gibi kızıl geyik boynuzlarının insan vücudu için çok faydalı olduklarını, erkek ve kadınların cinsel gücünü arttırdıklarını belirtmekte ve eski insanların da bunu bildiklerini düşünmektedirler. Buna ek olarak bu çizimlerde boynuzların dallı budaklı çizilmiş olmalarının yavruların sağlığı ve çoğalmasıyla ilgili isteklerin sembolik anlatımı olduğu düşünülmektedir.⁵⁸

Tarih boyunca Türklerin çeşitli eşyalarını süslemek için kullandıkları motiflerin başında hayvan figürleri gelmektedir. Bu nedenle bu tarz süslemeler konunun uzmanlarınca “hayvan üslubu” olarak adlandırılmıştır. Avrasya bozkırlarında ortaya çıkan hayvan üslubunun hangi kültüre ait olduğu uzun süre tartışılrsa da son çalışmalar bu tarzın, ilk olarak İskitler döneminde ortaya çıktığını göstermektedir. Bununla birlikte İskit hayvan üslubu üzerine tartışmalar halen devam etmektedir. Bazı araştırmacılar İskit eserlerinde görülen hayvan üslubunun bir tarz olmadığını, bunun daha çok tarihsel sürekliliği olan kültürel bir olgunun eseri olduğunu düşünmüşlerdir.⁵⁹ Bununla birlikte hayvan üslubunun bu toplumların inanç dünyasını yansıttığıda düşünülmektedir. Buna göre; Kuşlar üst dünya yani göğü, Kara hayvanları orta dünya yani yeri, balık, yılan ve bazı fantastik hayvanlar ise yeraltı dünyasını temsil etmektedirler.⁶⁰

İskit hayvan üslubunun en karakteristik özelliği hayvanların çizimleriyle ilgilidir. Bu çizimlerde hayvanlar genellikle ayakları düz veya bükülmüş ve gövdeleri geriye doğru dönük biçimde tasvir edilirler.⁶¹ İskit eserlerine bakıldığında genellikle insanların hayvanlarla veya hayvanların kendi aralarındaki mücadelelerinin tasvir edildiği görülür. Zaman içerisinde ise bu dövüş yahut av sahneleri yerini, sadece belli

⁵⁸ M.V. Konstantinov. (2015). Olenniy Kamen Kak Gumanistiçeskiy Simbol Drevnih Etnosov. İzvesitiya irkutskogo Gosudarsvennogo Universiteta. Seriya: İstoriya 13: ss.18-24.

⁵⁹ E.F. Korolkova. (2006). Zveriny Stil Evrazii: İskustvo Plemen Nijnego Povoljya i Yujnogo Priuralya v Skifskuyu Epohu, Vostokovedeniye, S. Petersburg, s.152.

⁶⁰ V.D. Kubarev, D. Tseveendorj, E. Yakobson. (2005). Petroglifi Tsagaan-Salaa i Baga-Oygura (Mongolskiy Altay). İnstitutu Arheologii i Etnografii So Ran, Novosibirsk, s.94.

⁶¹ Kubarev, a.g.e., ss.94-95.

hayvanların yer aldığı çizimlere bırakmıştır. Hatta bu hayvanların bazıları yazıtlarda ve mimari eserlerde yer almıştır. Bununla birlikte ön plana çıkarak etkisini yitirmeyen hayvanların eski zamanlarda kutsal kabul edildikleri düşünülmektedir. Ancak zaman içerisinde bu hayvanlarla ilgili inançların önemini yitirmesi hayvanların kutsallığını da ortadan kaldırmıştır. Buna bağlı olarak bu çizimler sadece eski bir geleneğin devamı olarak kalmışlardır.

İskitlerle başladığı düşünülen Hayvan üslubu sonraki dönemde Hunlar ve diğer Türk devletlerinde de tesirini göstermiştir. Hunlar ve Göktürkler gibi bozkırda kurulan Türk devletlerinde insanların günlük hayatlarını bozkırda sürülerini otlatarak, av hayvanlarını izleyerek ve avcılık yaparak geçirmeleri, bu insanların hem evcil hem de vahşi hayvanları çok iyi tanımalarına sebep olmuştur. Bu durum sebebiyle halılar, silahlar ve süs eşyalarında hayvan çizimleri sıkça kullanılmıştır.

Şekil 3: Noin Ula kurganından çıkarılmış halı parçası üzerinde hayvan mücadele sahnesi. (<https://bigenc.ru/archeology/text/2669548> Erişim Tarihi: 15.09.2019)

Hayvan mücadelelerini veya av sahneler tasvir eden çizimler genellikle 3 farklı konu üzerinden açıklanmaya çalışılmıştır. Bunlar totem, büyü ve mitolojidir. Hayvanların mücadelelerini konu alan çizimler totemist düşünceye göre, toplumların atası olarak kabul ettikleri hayvanları temsil etmektedirler. Hayvanların birbirleriyle olan mücadelesi ise kabilelerin birbirlerine olan üstünlüğünü yansıtmaktadır.⁶² Büyü teorisini savunanlara göre ise, hayvanlara ait bazı özelliklerin insana geçmesi amacıyla bazı nesneler üzerine bu hayvanlar çizilmiştir.⁶³ Eski Türk inancında don değiştirme olarak adlandırılan bu inanca gerek İslamiyet öncesi gerekse İslamiyet sonrası dönemde Türkler arasında rastlanmaktadır. Bu inanca göre İnsanlar bazı hayvanların özelliklerini alabilirler hatta o hayvanın kılığına girebilirler. Hatta Türklerde ve daha birçok toplumda görülen av öncesi danslar da insanların hayvanları taklit etmesi de bu düşünceyle ilişkili gözükmektedir. Hayvan üslubunu mitoloji üzerinden açıklamaya çalışan araştırmacılara göre ise hayvan mücadele sahneleri doğadaki karşıt güçlerin düalistik ifadesidir.⁶⁴

Bununla birlikte hayvan üslubunu açıklamak amacıyla faydalanan totem, büyü ve mitoloji gibi alanların hepsi toplumların yaşam tarzları sonucu şekillenen konulardır. Bu nedenle İskitlerden beri Türkler arasında görülen hayvan üslubu üzerinde de yaşam tarzının etkisinin olduğu açıktır. Eski Türkler uzun bir süre, yaşadıkları coğrafyanın gereği olarak avcılık ve çobanlıkla uğraşmışlardır. Avcı ve çoban hayatı ise onların düşünce ve inanç dünyalarına tesir etmiştir. Bu tesir ise sanat eserlerinde hayvan üslubunun kullanılmasına etki vermiş olmalıdır. Buna ek olarak av resimlerinin ve av sahnelerinin genellikle avcı toplumların avla ilgili inançları sonucunda ortaya çıkmış olduğuna dair görüşlerin mevcudiyeti⁶⁵ ve Türklerin tarihin bir döneminde avcı kültüre sahip oldukları göz önünde alındığında hayvan stilinin üzerinde avcılığın etkili olduğu söylenebilir.

⁶² E.E. Kuzmina. (1987). Syujet Borbi Hişnika i Kopitnogo v İskustve Zvernogo Stilya Evraziyskih Stepey Skifskoy Epohi. Skifo-Sibirskiy Mir. İskustvo i İdeologiya, A.İ. Martinov i V.İ. Molodin (Red.), Nauka, Novosibirsk, s. 4.

⁶³ Kuzmina, a.g.e., s.4.

⁶⁴ Korolkova, a.g.e., ss.129.

⁶⁵ Yaşar Çoruhlu. (2014). Türk Sanatı'nda Hayvan Sembolizmi. Kömen Yayınları, Konya, s.165.

1.3.4. Türk Kültüründe Avcıların Yeri

İnsanlığın toplayıcılıktan avcılığa geçtiği dönemde dünyanın her yerinde avcılık en önemli iş olarak kabul edilmiştir. Bunun nedeni ise insanların hayatlarını devam ettirebilmesinin bu mesleğe bağlı olmasıdır. Bundan dolayı Türkler de eski zamanlardan beri avcılığı önemli bir uğraş olarak görmüşler ve avcılara saygı duymuşlardır. Hatta avcıları kahraman olarak görmüşlerdir. Türk destan ve efsanelerine bakıldığında da kahramanların genellikle avcı oldukları ve av becerileri sayesinde kahraman olarak kabul edildikleri anlaşılmaktadır. Öte yandan tarihi kaynaklarda ve yazıtlarda da Türklerde avcılarının saygın bir yerinin olduğuna dair kayıtlar bulunmaktadır.

Türk destan ve efsanelerine baktığımızda da genellikle kahramanlar avcılıkla uğraşırlar veya avcılık; erkeklığe, yöneticiliğe yahut başka bir aşamaya geçişin sembolü olarak gösterilir. Örneğin; Oğuz Han Destanı'nda Oğuz'un sürekli avlara gittiğinden bahsedilir ve bir gün halkına zarar veren büyük bir hayvanı avladığı anlatılır.⁶⁶ Bu avdan sonra Oğuz'un diğer kahramanlıkları anlatılmaya başlanır. Dede Korkut Hikâyelerinden Kazan Bey'in oğlu Uruz'un hikâyesinde de avcılığın kahramanlıkla ilişkili olduğu görülmektedir. Bu hikâyede oğlu 16 yaşına gelmesine rağmen bir kahramanlık göstermeyen Uruz'un hikâyesi anlatılır. Babası, oğlunun yay çekip ok atıp kahramanlık yapması için onu ava götürür.⁶⁷

Türklerin avcılara duydukları saygı diğer milletlerin de dikkatini çekmiş hatta bundan faydalanmak istemişlerdir. Bu nedenle Çinliler, çok usta bir nişancı olan Chang-sun-sheng'i Göktürkler'e elçi olarak göndermişlerdir. Daha önce gönderilen Çinli elçilere nazik davranmayan Göktürkler ise Chang-sun-sheng'e iyi bir avcı olması nedeniyle oldukça iyi davranmışlardır.⁶⁸ Bu nedenle Göktürk kağanı İşbara her ava gidişinde yanında onu da götürmüş ve onun nişancılığını sınamıştır.

Göktürklerin usta avcılara saygı duyduklarını gösteren bir başka olay ise Tardu kağan döneminde gerçekleşmiştir. Tardu'nun Çin'e gönderdiği elçilik heyetinin şerefine

⁶⁶ W. Bang ve G.R. Arat. (1936). Oğuz Kağan Destanı. Burhaneddin Basımevi, İstanbul, s. 11.

⁶⁷ O.Ş. Gökyay. (1980). Dede korkut Hikayeleri. Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul, s. 98-100.

⁶⁸ L. M. Tsai. (2011). Çin Kaynaklarına Göre Doğu Türkleri. Ersel K. ve Deniz B. (Çev.), Selenge Yayınları, İstanbul, s. 133.

Çin imparatoru bir av eğlencesi düzenlemiş ve Ts'ui P'eng adlı generaline çatıdaki bir kuşu vurmasını emretmiştir ve usta nişancı bu kuşu vurunca ona para vermiştir. Elçi Göktürk ülkesine döndüğünde bu nişancıyı Tardu kağana anlatmış ve Tardu bu nişancıyı İmparator'dan istemiştir. Tardu kağan bu nişancı ile ava çıkmış ve onun nişancılık yeteneğini çok beğenerek yüz günden uzun bir süre onu alıkoymuş ancak imparatorun ipekli kumaşlar göndermesi sonucu Çin'e geri göndermiştir.⁶⁹

Türk yazılarında da avcılarının saygınlığına dikkat çekilmiştir. Örneğin; Küli Çor yazıtında, yazıtı dikilen kişinin avda hızlı koşan bir at gibi olduğu (KÇ, B9,9)⁷⁰ ve onun yedi yaşındayken kara at, dokuz yaşındayken ise azılı domuz öldürdüğü belirtilmektedir (KÇ,D6,18)⁷¹. Mezar taşı niteliğindeki bir yazıtta ölen kişinin avcılık yeteneğinden ve öldürdüğü hayvanlardan bahsedilmesi, avcılığın Göktürk toplumunda oldukça saygı duyulan bir iş olduğunu gösteren başka bir kanıttır. Bununla birlikte avcılığın, savaşta düşman öldürmek ve kahramanlık göstermek kadar önemli olduğunu da göstermektedir.

Sha-to Türklerinden Li K'o-yung'la ilgili bir hikaye Türklerin avcılara duyduğu saygıyı göstermekle birlikte iyi bir avcı olması, Li K'o-yung'un hayatını kurtarmıştır. Kaynakların anlattığına göre Li K'o-yung, T'u-yü-hunlara yenilip Tatarlara sığındığı vakit T'u-yü-hunların tüm tehditlerine rağmen iyi bir avcı olması nedeniyle Tatarların saygısını kazanarak onlara teslim edilmemiş ve hayatta kalmıştır.⁷² Bu örneklerden görüldüğü üzere avcılık Türkler arasında saygı duyulan bir iş olması sebebiyle avcılar da saygın insanlar olmuşlardır.

⁶⁹ Ahmet Taşağıl. (2015). Kök Tengri'nin Çocukları, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, s. 86-87.

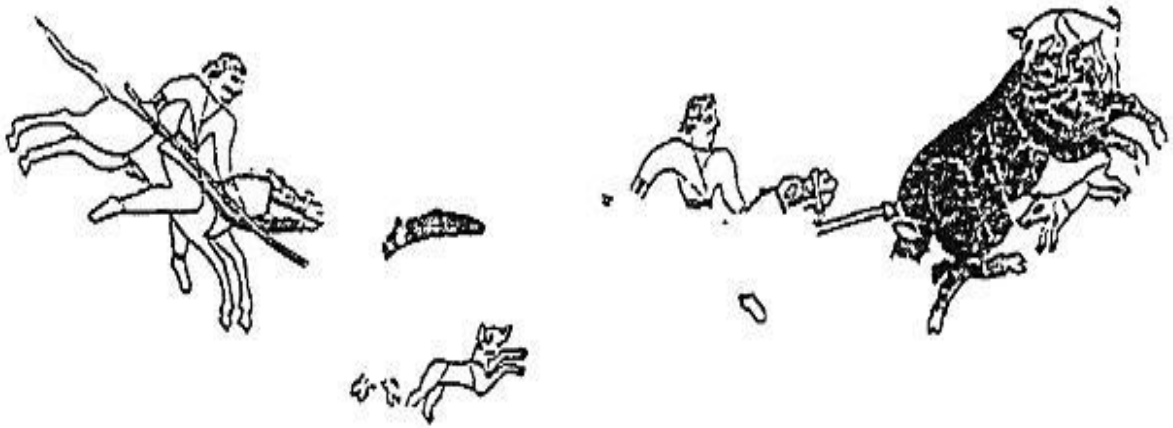
⁷⁰ Erhan Aydın. (2015). Orhon Yazıtları, Kömen Yayınları, 3. Baskı, Konya, s.152.

⁷¹ Aydın E, a.g.e, ss. 155.

⁷² Cahit Alptekin. (2008). Sha-t'o Türklerinin Siyasi ve Kültürel Tarihi. Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne, s.123.

1.4. Türk Devletlerinde Avcılık

Etnik kökenleri konusu tartışmalı olsa da bozkır medeniyetinin eski temsilcileri olmaları sebebiyle İskitler, Sarmatlar ve Massagetler'in avcılık faaliyetleri Türklerle yakın olmalıdır. Bundan dolayı bu çalışmada onlara da yer verilmiştir. Arkeoloji ve sanat tarihi malzemeleri Sarmatların, savaşlarda ve avlarda köpeklerden faydalanmış olduklarını göstermektedir. Avlarda köpeklerin kullanıldığı resimleri Sarmatlara ait kaplar üzerinde görmek mümkündür.⁷³ Bununla birlikte bu av sahnesinde avcıların yay yerine mızrak kullanmaları, Bu dönemde yay teknolojisinin büyük hayvanları öldürebilecek kadar gelişmediğini göstermektedir.

Şekil 4: Sarmatlara ait bir av sahnesi

A.K. Nefyodkin. (2011). Voennoe Delo Sarmatov i Alanov: po Dannım Antiçnıh İstoçnikov. Filologičeskiy Fakultet SPBGU, Sankt-Petersburg, s. 220

⁷³ A.K. Nefyodkin. (2011). Voennoe Delo Sarmatov i Alanov: po Dannım Antiçnıh İstoçnikov. Filologičeskiy Fakultet SPBGU, Sankt-Petersburg, s. 219.

Antik Yunan kaynakları İskitler ve Sarmatlar'ın bataklıklarda geyik ve yaban domuzu, ovalarda ise yaban eŖeđi ve dağ keçisi avladıklarına dair bilgi vermektedir.⁷⁴ Bununla birlikte İskitlerde tavşan avcılığı hakkında ilginç bilgiler vardır. Eski halkların inanışına göre tavşan; doğurganlığın sembolüdür. İskitlerin inanışına göre de tavşan; refah, zenginlik, güç ve başarı gibi anlamlara geliyordu. Bu nedenle bir tavşan görüldüğünde iyi bir alamet olarak yakalanmalıydı, tavşanı kaçırmak ise şöhreti veya gücü kaybetmek anlamına gelirdi.⁷⁵ Herodot, Perslerle yapılacak bir savaş öncesinde İskit askerlerinin savaş düzenini birden bozarak önlerinden geçen tavşanın peşine düştükleri bilgisini verir.⁷⁶

Tavşan dışında İskit dönemine ait kazılarda geyik, kunduz, sayga (antilop türü) gibi havanların izlerine rastlanması onların bu hayvanları avladıklarını düşündürmektedir. Ayrıca, onların sanat eserlerinden hareketle, balık avladıkları da düşünülür.⁷⁷ Sanat eserlerinde sıkça hayvanları kullanan İskitler belli biri süre sonra bazı tanrı suretlerini de kullanmaya başlamışlardır. Bunlardan biri olan Api'nin, Yunanlılardaki orman ve avcıların tanrıçası Artemis'e eş tutulması İskitlerde avcılıkla ilgili inançların olduğunu ve onların av için tanrılardan yardım istediklerini gösterir.⁷⁸ Avcılıkla ilgili inançların varlığı ve tanrılardan bu konuda yardım dilenmesi avcılığın İskitler için oldukça önemli bir uğraş olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte İskitlerin savaşlarda turan taktiğini kullandığına dair bilgiler de vardır.⁷⁹ Bu çalışmanın "Avcılığın Türklerin Askeri Hayatına Etkileri" adlı bölümünde de değinildiği gibi turan taktiği ve süreklilik avları arasında oldukça benzer noktalar vardır. Bu nedenle İskitlerin Türk süreklilik avlarına benzer bir av yöntemlerinin olduğu söylenebilir.

⁷⁴ Strabon. (1964). Geografiya. Stratanovskiy G.A. (per.), Nauka, s. 285.

⁷⁵ D. C. Rayevskiy. (2006). Mir Skifskoy Kulturi. Yaziki Slavyanskikh Kultur, Moskva, s. 336-337.

⁷⁶ Herodotos. (2012). Tarih. Ökmen. M. (çev.), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, s. 349.

⁷⁷ B. N. Grakov. (2008). İskitler. Ahsen B. (Çev.), Selenge Yayınları, İstanbul, s. 97-98.

⁷⁸ Grakov, a.g.e, ss. 171.

⁷⁹ Mavrikiya. (2004). Strategikon. Kuçma. VV. (izd. podg.), Aleteyya, Sankt-Peterburg, s.115-116.

1.4.1. Hunlar Döneminde Avcılık

Çin kaynakları, Hunlarla ilgili olarak Hun erkeklerinin çocukluktan başlayarak koyuna binip kuşlara ve farelere ok attıklarını, biraz büyüdüklerinde ise tavşan ve tilki avladıklarını belirtir. Ayrıca Hunların hayvancılık ve yabani hayvan avcılığı yaptıklarını kaydeder.⁸⁰ Hunlar avcılığı beslenme, kürk elde etme, silahlarını süsleme ve askeri talim gibi amaçlar için yapmışlardır. Gumilev; Hunların, et ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla sürekli avları düzenlediklerini hatta M.Ö III. yüzyılda kuşla avlanmayı bile öğrendiklerini belirtir.⁸¹

Yaşadıkları coğrafi şartların da etkisiyle beslenmenin dışında Hunlar, av hayvanlarının kürklerinden de faydalanmaktadır. Mete'nin oğlu Lao-Shang'a gönderilen Çin elçisi ona, Çinlilerin giydiği ipekli elbiselerle ata binilip ok atılamayacağını bu elbiselerin Hunların kullandığı keçe ve kürkler kadar dayanıklı olmadığını söylemiştir.⁸²

Hunların avcılığı askeri amaçlarla gerçekleştirdiklerine dair bilgileri Çin kaynakları vermektedir. Türk tarihinin en önemli şahsiyetlerinden biri olan Mete Han'ın kendisine bağlı olan askerleri eğitip disipline etmesi ve babası Teoman'ı bir süre avı sırasında öldürmesi,⁸³ avcılığın Hunlar'daki askeri niteliğini göstermektedir. Yine Han Hanedanlığı tarihinde Hunların, Şanyü*lerinin önderliğinde ava giderek okçuluk talimleri yaptığı bilinmektedir.⁸⁴ M.Ö 43 yılında Hohanyeh Hana giden Çin elçileri, Çin duvarının yanında yapılan sürekli avında tüm hayvanların öldürüldüğünü ve Hohanyeh'in artık yeterince güçlendiğini belirtmişlerdir.⁸⁵ Burada Çin elçileri, Hunların hem askeri anlamda güçlendiğini hem de tüm hayvanların öldürülerek halkın beslendiğini ifade etmiş olmalıdır. Muhtemelen av Hunların ekonomisi için çok değerli bir etkinliktir.

⁸⁰ Ayşe Onat vd. (2004). Han Hanedanlığı Tarihi Hsiung-Nu (Hun) Monografisi, TTK Yayınları, Ankara, s.1.

⁸¹ L. N. Gumilev, Hunlar, (çev. Ahsen Batur), Selenge Yayınları, İstanbul 2005, s. 112.

⁸² Onat vd., a.g.e, ss. 16.

⁸³ Onat vd., a.g.e, ss. 6.; Tilla Deniz Baykuzu. (2012). Asya Hun İmparatorluğu, Kömen Yayınları, Konya, s.41.

* Hun hükümdarları için kullanılan unvan.

⁸⁴ Onat vd., a.g.e, ss. 30.

⁸⁵ Bahaeddin Ögel. (1981). Büyük Hun İmparatorluğu Tarihi: Cilt 2, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, s.162.; Onat vd., a.g.e, ss. 59.

Ögel'e göre Asya Hunlarında Devlet avı ve Tümen avı olmak üzere iki çeşit av vardı. Adından da anlaşılacağı üzere tümen avı yalnızca bir tümen ile gerçekleştirilirken, devlet avına ise tüm ordular katılmaktaydı. Ancak çok uzaktaki orduların katılmaması muhtemeldir.⁸⁶ İhtimalle bu avlar hem besin elde etme hem de askeri eğitim amacıyla yapılmıyordu. Çok sayıda askerin katıldığı ve birbirinden çok uzak coğrafyalar arasında gerçekleştirilen bu avlar bir yandan askerlerin birbirleriyle olan uyumunu artırırken diğer yandan ise çok sayıda hayvanın avlanarak et depolanmasını sağlamış olmalıdır.

Öte yandan bazı bilgiler bize Hunların her zaman av bulamadıklarını göstermektedir. Yen Shih-ku'nun eski Çin notlarına göre Hohanyeh döneminde Hun büyüklerinin çoğu yaşadıkları bölgede yeterince av hayvanı olmadığı için Kuzeydeki eski yurtlarına dönmek istemişlerdir.⁸⁷ Bu bilgi; Türklerin av hayvanlarının durumuna göre yaşam alanlarını değiştirdiklerini, göç için av hayvanlarını takip ettiklerini dolayısıyla avın Türklerin yaşamı üzerindeki etkisini göstermesi bakımından önemlidir.

M.Ö. 33'te ise Hun Şanyüsü Çin ile damat olarak akrabalık kurmuş ve İmparatora Shang ku'nun batısından Tun-huang'a kadar olan sınırları nesiller boyu korumak istediğini bildirmişti. Bu istek Çin sarayında görüşülmüş ve kabul edilmemesi gerektiği belirtilmiştir. Çünkü bu bölge Hunların daha önce kaybettikleri Yin dağı bölgesidir. İmparatorun saray koruması olan Hou Ying, bu bölgede çok geniş otlak ve ormanlık alanla birlikte av hayvanı olduğunu ve Hunların bu bölgeden ağlamadan geçemediklerini belirtir.⁸⁸ Anlaşılan o ki Çinliler bu bölgenin Hun ekonomisini güçlendireceğini düşünüyorlardı. Hunların ise bu bölgeyi bu kadar değerli görmesinin sebebinin Yin Dağı civarında otlaklar ve av hayvanlarının bulunması veya bu dağın Türk inancında sıkça rastlanan kutsal dağlardan biri olması olabilir.

Avrupa Hunlarının ortaya çıkışı hakkında Got tarihçisi Jordanes'in aktarmış olduğu bir efsaneye göre Hun avcıları, karşılarına çıkan bir dişi geyiği takip ederek İskit

⁸⁶ Bahaeddin Ögel. (2015). Büyük Hun İmparatorluğu Tarihi: Cilt 1, TTK Yayınları, Ankara, s. 154.

⁸⁷ Ögel, a.g.e, ss. 162.

⁸⁸ Onat vd., a.g.e, ss. 61-62.; Baykuzu, a.g.e, ss.132.

ülkesine ulaşmışlardır.⁸⁹ Bilindiği gibi efsanelerde tarihi gerçekler olağanüstü olaylarla anlatılır. Bu efsanede de Hunların bir geyiği takip ederek yeni ülkelere gitmesi olağanüstü bir anlatıdır. Ancak bu efsaneden o dönemde Hunların avcılıkla uğraştıklarını ve etraflarındaki yabancı halkların topraklarında da av aradıklarını söylemek mümkündür. Hunların sadece avcılık yaptıklarını ve bundan başka bir işten anlamadıklarını ifade eden dönemin ünlü tarihçisi Priskos,⁹⁰ Attila'nın Romalılarla savaşmak için av bahanesiyle Roma topraklarına girme planının olduğundan da bahseder.⁹¹ Buradan da anlaşılacağı üzere avlanmak için yabancı bir devletin topraklarına girmek Hunlar için doğal bir hadisedir. Bununla birlikte bu durum üzerinde Türklerin konargöçer hayat tarzları ve yaşadıkları coğrafyanın etkisi büyüktür. Nitekim kaynaklar Hunlardan sonraki bazı Türk devletlerinin de bazı zamanlar da yabancı devletlerin topraklarına girip avlar gerçekleştirdiklerini kaydetmektedirler.

Kaynaklardan Avrupa Hunlarının, av hayvanlarının derilerinden elbiseler ve kürkler yaptıklarını da anlamaktayız. Hunlar keten, tarla faresi, tilki, kuzu, koyun, sığır, keçi gibi hayvanların derilerini hem giysi yapımında⁹² hem de ticarete kullanmışlardır.⁹³ Askeri açıdan ise Asya Hunlarında olduğu gibi Avrupa Hunlarında da avcılık, savaşa hazır olmayı sağlayan önemli bir işti. Sürek avları sayesinde Hun askerleri savaşa her an hazır durumdaydı. Bununla birlikte ata binme, ok atma, at yarışları ve yırtıcı kuşlarla avlanma gibi etkinlikler de savaşa hazır olmaya yardımcı olurdu.⁹⁴

Hunların komşularından olan Ting-linglerin küçük gruplar halinde yaşayıp avcılık ve balıkçılıkla uğraştıkları,⁹⁵ deri ihracatı yaptıkları ve Çin'e vergi olarak da hayvan derileri verdikleri bilinmektedir.⁹⁶ Ayrıca onların sincap kürkünün ticaretini

⁸⁹ Ali Ahmetbeyoğlu. (2001). Avrupa Hun İmparatorluğu, TTK Yayınları, Ankara, s. 10; M.İ. Artamonov. (2008). Hazar Tarihi, Ahsen B. (Çev), Selenge Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, s.115; G. Nemeth. (1982). Attila ve Hunları, Baştav Ş. (Çev.), AÜ-DTCF Yayınları, Ankara, s. 129, 165.

⁹⁰ Ali Ahmetbeyoğlu. (1995). Grek Seyyahı Priskos (V. Asır)'A Göre Avrupa Hunları, TDAV Yayınları, İstanbul, s.54.

⁹¹ Ahmetbeyoğlu A, a.g.e., ss. 33.

⁹² Ali Ahmetbeyoğlu. (2001). Avrupa Hun İmparatorluğu, TTK Yayınları, Ankara, s. 26, 163.

⁹³ Ahmetbeyoğlu A, a.g.e., ss. 166; Artamonov A. İ, a.g.e., ss. 120; G. Nemeth. (1982). Attila ve Hunları, Baştav Ş. (Çev.), AÜ-DTCF Yayınları, Ankara, s. 198.

⁹⁴ Ahmetbeyoğlu A, a.g.e., ss. 158-159.

⁹⁵ L. N. Gumilev. (2006). Avrasyadan Makaleler-1, Ahsen B. (Çev), Selenge Yayınları, İstanbul, s. 159.

⁹⁶ Ahmet Taşağıl. (2004). Çin Kaynaklarına Göre Eski Türk Boyları, TTK Yayınları, Ankara, s. 13.

yapmaları nedeniyle Tiyinli yani sincaplı adını aldıkları şeklinde düşünceler de vardır.⁹⁷ Sincap avıyla uğraştıkları için bir boya böyle bir ad verilmesi onların hayatında avın ne kadar önemli bir uğraş olduğunu bize göstermektedir. Nitekim geçmişten günümüze birçok kişi adında da av hayvanlarının özellikle de avcı kuşların etkisini görmekteyiz. Bunun yanı sıra Türklerle ortak bir kültür dairesi içerisinde kabul edebileceğimiz Moğollarda da bazı benzer adlandırmalar mevcuttur. Genellikle Sincap ve samur avıyla uğraşan Moğollarda Bulagacın (Samurcu, samur avcıları) ve Keremücin (Sincapçı, sincap avcıları) adını taşıyan birçok kabile vardır.⁹⁸ Bununla birlikte bu durum Moğollarda bazı boyların çeşitli hayvanları avlama konusunda uzmanlaştıklarını göstermektedir. Hatta bu boyların devlet merkezi tarafından özel olarak görevlendirildikleri de düşünülebilir.

1.4.2. Göktürkler ve Sonrasında Avcılık

Bulundukları coğrafi şartlar gereği Hunlardan sonraki dönemde de Türkler avcılık faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. Çin kaynaklarında Türklerin avcılıkla geçindikleri ve Hunlar gibi süreklilikli avları düzenledikleri anlatılmaktadır. Hatta bazı Çin kaynaklarında Göktürklerin ortaya çıkışı anlatılırken onların ilk atalarının avcı oldukları belirtilmektedir.⁹⁹ Göktürk döneminde de avcılık önemli ve saygı gören bir uğraş olmuş, Göktürkler besin elde etmek ve askeri talim amacıyla sık sık süreklilikli avları düzenlemişlerdir.

Göktürklerin ava olan merakını ve avcılara olan saygısını bilen Çinliler bazı durumlarda bundan faydalanmak istemişlerdir. Örneğin, Çin imparatoru tarafından Göktürlere casus olarak gönderilen Chang-sun-sheng'in bu göreve seçilmesinin nedeni iyi bir nişancı olmasıdır. Daha önce gönderilen Çinli elçilere nazik davranmayan Göktürkler Chang-sun-sheng'e iyi bir avcı olması nedeniyle oldukça iyi

⁹⁷ Ahmet Taşağıl. (2015). Kök Tengri'nin Çocukları, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, s. 54.

⁹⁸ B.Y. Vladimirtsov. (1995). Moğolların İçtimai Teşkilatı, Abdülkadir İ. (Çev), 3. Baskı, TTK Yayınları, Ankara, s. 59.

⁹⁹ P. Golden. (2002). Türk Halkları Tarihine Giriş, Osman K. (Çev), Karam Yayınları, Ankara, s. 97; Wolfram Eberhard. (1996). Çin'in Şimal Komşuları. Nimet U. (Çev.), TTK yayınları, Ankara, s. 86; He Xingliang ve Guo Hongzhen. (2015). Çinlilerin Gözünden Türklerin Tarihi, Eser U. (Çev), Kalkedon Yayınları, İstanbul, s. 25.

davranmışlardır.¹⁰⁰ Bu nedenle Göktürk kağanı İşbara her ava gidişinde yanında onu da götürmüş ve onun nişancılığını sınamıştır. Bir gün İşbara Kağan birbirleriyle mücadele eden iki kuşu vurması için Chang-sun-sheng'e iki ok vermiş o ise tek okla iki kuşu birden vurmuş. Bunun üzerine İşbara Kağan devlet adamlarına Chang-sun-sheng ile dostluk kurarak ondan nişancılık tekniğini öğrenmelerini tavsiye etmiştir. Chang-sun-sheng ise av seyahatleri sayesinde Göktürk ülkesinin dağlarını, derelerini, boylarını, askeri gücünü, güçlü ve zayıf yanlarını öğrenmiş ve Çin İmparatoruna rapor vermiştir.¹⁰¹

Çin kaynaklarından anladığımız kadarıyla İşbara Kağan ava oldukça düşkündür. Çin kaynakları onun 587 yılında imparatorun Heng ve Tai eyaletleri arasında avlanmak için izin istediğini ve bir günde on sekiz geyik avladığını bildirmektedir.¹⁰² Muhtemelen bu iznin alınma amacı avlanarak besin elde etmektir.

Sonraki yıllarda ise Tu-li adlı bir Türk beyi Çinlilere sığınmış hatta imparator tarafından kağan ilan edilerek İ-li-tou Ch'i-min ünvanı verilmiştir. Çin'deki nişancılık gösterilerinde Ch'i-min usta bir nişancı olan Chang-sun-sheng ile aynı grupta olmak için imparatorun izin istemiştir.¹⁰³ Ch'i-min'in nişancılık yarışmalarında Chang-sun-sheng ile aynı grupta olmak istemesi ve İşbara Kağanın Chang-sun-sheng'in avdaki hünelerinden etkilendiği için devlet adamlarına ondan nişancılık tekniği öğrenmelerini tavsiye etmesi Göktürklerin nişancılığa ve avcılığa dolayısıyla bu işi başarılı yapan insanlara verdikleri önemi göstermektedir.

Göktürklerin usta avcılara saygı duyduklarını gösteren bir başka örnek ise Tardu kağan döneminde gerçekleşmiştir. Tardu'nun Çin'e gönderdiği elçilik heyetinin şerefine Çin imparatoru bir av eğlencesi düzenlemiş ve Ts'ui P'eng adlı generaline çatıdaki bir kuşu vurmasını emretmiştir ve usta nişancı bu kuşu vurunca ona para vermiştir. Elçi Göktürk ülkesine döndüğünde bu nişancıyı Tardu kağana anlatmış ve Tardu bu nişancıyı İmparatorun istemiştir. Tardu kağan bu nişancı ile ava çıkmış ve onun

¹⁰⁰ L. M. Tsai. (2011). Çin Kaynaklarına Göre Doğu Türkleri. Ersel K. ve Deniz B. (Çev.), Selenge Yayınları, İstanbul, s. 133.

¹⁰¹ Ahmet Taşağıl. (2003). Gök-Türkler I, 2. Baskı, TTK Yayınları, Ankara, s.36.

¹⁰² Taşağıl, a.g.e, ss. 48.

¹⁰³ Taşağıl, a.g.e, ss.56.

nişancılık yeteneğini çok beğenerek yüz günden uzun bir süre onu alıkoymuş ancak imparatorun ipekli kumaşlar göndermesi sonucu Çin'e geri göndermiştir.¹⁰⁴

Bilindiği üzere Eski Türklerde kağanın görevlerinden biri halkını beslemektir. Orhon yazıtlarında da bununla ilgili söylemler vardır. Kaynaklar bize bir Göktürk kağanın bu görevi yerine getirmek için ava çıktığını söylemektedir. Şöyle ki; 626 yılından itibaren siyasi kargaşalarla uğraşan Doğu Göktürk devletinde 627 yılındaki kar yağışı nedeniyle kıtlık meydana gelmiş ve halk aç kalmıştır. Bu nedenle İl Kağan kendine bağlı gruplarla birlikte Çin'in kuzeyine yakın bölgelere yaklaşmaya başlamış, gittiği yerlerde ise halkını beslemek amacıyla sürekli avları düzenlemiştir.¹⁰⁵

İl Kağan tüm çabalarına rağmen İl Kağan Çin'e mağlup olmuş ve yakalanmıştır. Bu olaydan sonra ise derin bir üzüntü içine düşmüştür. Onun bu halini gören Çin İmparatoru, İl Kağanın karakterine uygun olur ve hükümdar gibi avlanarak üzüntüsünü unuttur düşüncesiyle geyiklerin bol olduğu Kuo eyaleti valiliğini İl Kağan'a vermiştir.¹⁰⁶

Buradan anladığımız kadarıyla İl Kağan tıpkı İşbara Kağan gibi avcılığa oldukça düşkündür ve bu durum Çinliler tarafından da bilinmektedir. Bununla birlikte Kağanın kendini daha iyi hissetmesi için Çin imparatorunun ona av sahası vermesi Türkler için avın yalnız beslenme veya askeri talim amacıyla yapılmadığını eğlence amacıyla da Türklerin avlandığını ve avın Türk kültürünün önemli bir unsuru olarak kabul edildiğini göstermektedir.

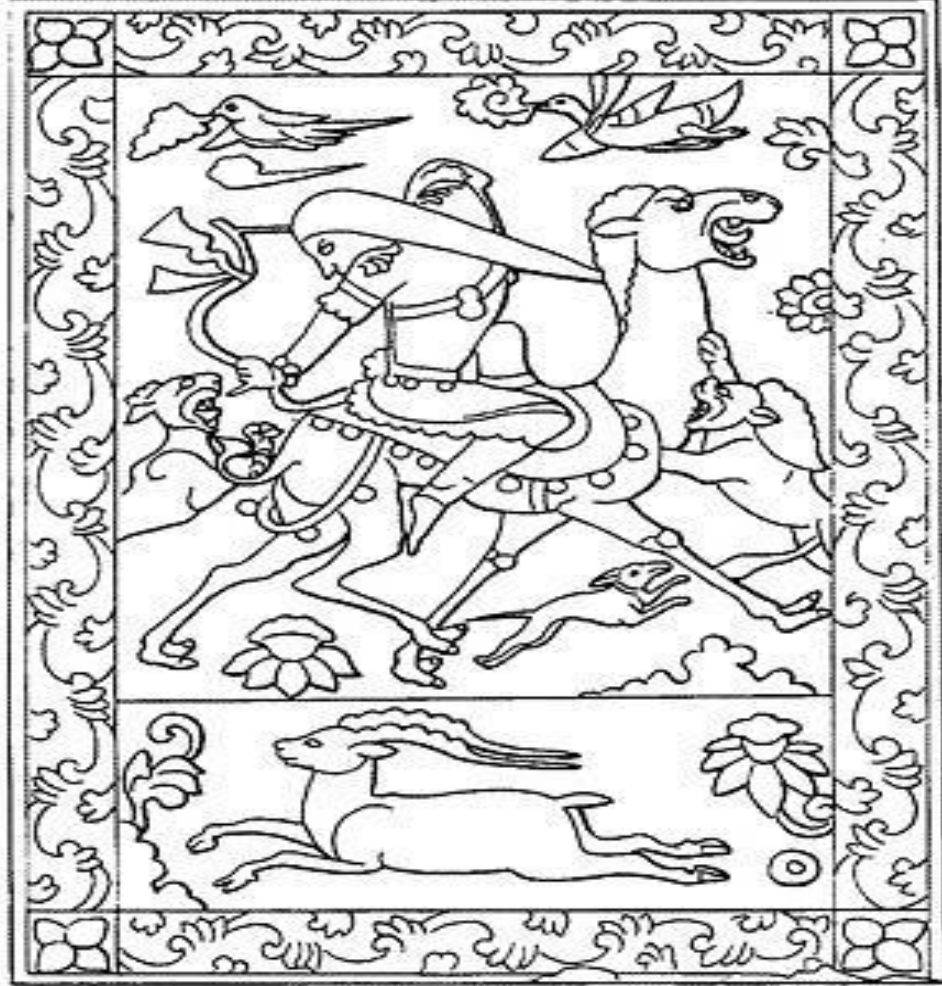
Avcılığın Türklerin en sevilen ve geleneksel uğraşlarından biri olması nedeniyle Çinliler II. Göktürk devleti döneminde Çin'e kaçan Türkler' in kültürlerini değiştirme amacıyla onların ok, yay ve diğer silahlarını yakmış ayrıca avlanmalarını yasaklamıştır.¹⁰⁷ Türkler' in ise bu duruma ne tepki verdiği bilinmemekle birlikte avcılığı bırakmış olmalarını düşünmek zordur.

¹⁰⁴ Taşağıl, a.g.e, ss. 86-87.

¹⁰⁵ Ahmet Taşağıl. (1999). Gök-Türkler II, TTK Yayınları, Ankara, s. 13-14.

¹⁰⁶ İsenbike Togan vd., (2006). Eski Tang Tarihi (Chiu T'ang-shu) 194a : "Türkler" Bölümü (Açıklamalı Metin Neşri), TTK Yayınları, Ankara, s.21.; Taşağıl, a.g.e, ss. 15-16.

¹⁰⁷ Ahmet Taşağıl. (2004). Gök-Türkler III, TTK Yayınları, Ankara, s. 44.

Şekil 5: Yu Han lahitinde yer alan Türklere ait bir av sahnesi.
(S.A. Yatsenko. (2009). Drevniye Tyurki: Mujskoy Kostyum v Kitayskom İskusstve: 2.pol. VI – 1.pol. VIII. VV (Obrazı “inıh”), Transoxiana (Online journal), 14.)

Öte yandan avcılığın Göktürkler için önemli bir uğraş ve kültürlerinin bir parçası olması avcılıkla ilgili bir takım inanışların oluşmasına neden olmuştur. Çin kaynaklarının belirttiğine göre Türklerin bir grubunun reisi olan Çi-şi-sse-li, Tang sarayına giderek Çin imparatoruyla dostluk kurmuştu. Bir gün imparator tavşan avlarken tavşanların umursamaz hareketlerini gören Çi-şi-sse-li bunun uğursuzluk olduğunu belirterek imparatoru uyarmıştır. Başka bir gün imparator geyik avlarken Çi-

şi-sse-li onu yine uyarmış ve imparator geyiklerden uzak durmuştur.¹⁰⁸ Bu olaylardan anlaşılacağı üzere O dönemde Türkler av hayvanlarıyla ilgili bir takım inançlara sahiptir ve bu nedenle Çi-şi-sse-li, Çin imparatorunu uyarmıştır. Avcılıkla ilgili bir takım inanışların varlığı, Türk toplumunun günlük hayatında avcılığın önemli ve sıkça yapılan bir uğraş olduğunu düşündürmektedir.

Avcılığın Türkler için önemini bilen Çinliler ise Türklerin tekrar eski yurtlarına dönmelerini ve isyan hareketlerini engellemek amacıyla onları ipek, pirinç, balık ve Çin'in güneyindeki ceylan ve geyiklerin bol olduğu topraklar ile avutmak istemiştir.¹⁰⁹ Burada Çinlilerin, Türklerin av faaliyetlerine izin verdiklerini görmekteyiz daha önceki dönemde ise Çinliler, Türklerin kültürlerini unutmaları için onların avlanmasını yasaklamıştı. Yani Çin, kendi çıkarları doğrultusunda farklı politikalar izleyerek bazen Türklerin avlanmasını engellemiş bazense izin vermiştir.

Buna benzer bir hareketi Kanglılar döneminde de görmekteyiz. Kanglılar'ın zayıf düştüğü ve bazılarının Çin hâkimiyetini kabul ettikleri yıllarda Çin İmparatoru 350 km'lik bir alanda avlanmış ve bu alanı çevirme işini Kanglılar'a vermiştir. Onların başarılı hareketleri sonucunda çok sayıda av avlayan imparator hediye olarak bir geyik bahçesi yaptırmış ve burada Kanglı Türklerinin avcılıkla uğraşarak eski hayat tarzlarına uygun olarak yaşamalarına imkan vermiştir.¹¹⁰

Buna benzer bir geyik bahçesini Batı Göktürk devrinde de görmekteyiz Çinli Budist rahip Hsüan-tsang'ın belirttiğine göre Göktürk Kağanının her yaz geldiği (günümüzde Kırgızistan toprakları içerisinde yer alan) Sûyab şehri yakınlarındaki Min Bulak bölgesinde çok fazla geyik varmış ve bunların avlanması Göktürk Kağanı tarafından yasaklanmış.¹¹¹ Bu yasağın ne amaçla konduğu bilinmemekle birlikte hayvanların korunup çoğalması ve ihtiyaç halinde avlanması için konulmuş olması mümkündür. Çünkü bozkır coğrafyasında değişken iklim şartları ve kıtlık, kuraklık,

¹⁰⁸ L. M. Tsai. (2011). Çin Kaynaklarına Göre Doğu Türkleri. Ersel K. ve Deniz B. (Çev.), Selenge Yayınları, İstanbul, s. 445-446.

¹⁰⁹ Tsai, a.g.e, ss. 453.

¹¹⁰ Ahmet Taşağıl. (2015). Kök Tengri'nin Çocukları, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, s. 107; Ahmet Taşağıl. (2004). Çin Kaynaklarına Göre Eski Türk Boyları, TTK Yayınları, Ankara, s. 30-31.

¹¹¹ K Cusayev, A. Mokeyev vd. (2003). Kırgızdardın cana Kırgızstandın Tarihıy Bulaktarı. Kırgız-Türk Manas Üniversitesinin Çıgarmaları, Cilt 2, Bişkek, s. 75.

salgın hastalık gibi felaketler sonucu insanların sık sık zor durumda kaldıklarını Çin kaynakları bize bildirmektedir. Örneğin İşbara döneminde kıtlık nedeniyle Göktürk ülkesinde kemik tozu yiyecek malzemesi olmuş, ardından orduda salgın hastalık çıkmış ve askerlerin büyük kısmı ölmüştür.¹¹² Bununla birlikte kağanın her yaz bölgeyi ziyaret etmesi kağanın bu bölgede avlanıyor olabileceğini de düşündürmektedir. Yani Kağanın daha kolay avlanması amacıyla da bu yasak konulmuş olabilir.

Avcılığın Göktürkler için önemini gösteren bir başka kaynak ise Bilge vezir Tonyukuk'un sözleridir. Malum olduğu üzere Bilge Kağan şehirleri surlarla çevirmek ve Budist tapınağı inşa etmek isteyince Tonyukuk: *“biz su ve otlakları takip ediyor ve sabit bir yerde oturmuyoruz, yaban hayvanlarını avlıyoruz bu nedenle de savaşa hazır olarak yaşıyoruz. Bizim kalabalık Çinlilere karşı başarılı olmamızın nedeni bu şekilde yaşıyor olmamızdır”* diyerek Bilge Kağan'ı düşüncesinden vazgeçirmiştir.¹¹³ Buradan da anlaşıldığı üzere avcılık Göktürklerin konargöçer hayat tarzı için çok önemli bir uğraştır ve savaşa hazırlık olarak da görülmektedir. Ayrıca Tonyukuk'un sözlerinden anladığımız kadarıyla Göktürkler de Hunlara benzer bir şekilde yaşamakta ve aynı amaçlarla avlanmaktadırlar.

Göktürkler için avcılığının önemini yazıtlardan da anlamak mümkündür. Köl Tegin yazıtında geçen *“babam kağanın ordusu kurt gibi, düşmanı koyun gibiymiş”* (KT, D,12)¹¹⁴ ifadesiyle ordular av ve avcı konumundaki iki hayvana benzetilmiştir. Dil ve kültür ilişkisi göz önüne alındığında bu tür bir benzetmenin yapılmış olması avcılığın Türk kültüründe önemli bir yere sahip olduğunu gösteren bir başka delildir. Bilge Kağan yazıtında da kağan halkı için kazandığı değerli mallar arasında Kara Samurları ve Boz Dağ Sıçanını da saymaktadır (BK, K,11).¹¹⁵ Yine Kağanın cenaze törenine katılan devlet temsilcilerinin hediye olarak getirdikleri eşyalar arasında Kara Samurlar ve Boz Dağ Sıçanı sayılmaktadır (BK, G,12).¹¹⁶ Tüm bu ifadeler söz konusu av hayvanlarının yazıtlarda sözü edilecek kadar değerli olduklarını düşündürmektedir.

¹¹² Ahmet Taşağıl. (2003). Gök-Türkler I, 2. Baskı, TTK Yayınları, Ankara, s.41.

¹¹³ Togan vd, a.g.e, s. 53.; Ahmet Taşağıl. (2004). Gök-Türkler III, TTK Yayınları, Ankara, s. 45-46.

¹¹⁴ Erhan Aydın. (2015). Orhon Yazıtları, Kömen Yayınları, 3. Baskı, Konya, s. 60.

¹¹⁵ Aydın E, a.g.e, ss.85-86.

¹¹⁶ Aydın E, a.g.e, ss. 107.

Bununla birlikte Tonyukuk'un, yazıtında “*yaban hayvanı ve tavşan yiyerek oturuyorduk, Halkın karnı toktu*” (T,T1,G1,8),¹¹⁷ ifadesinden o dönemde Göktürklerin yaşadığı bölgenin halkı besleyecek kadar av hayvanını barındıran bereketli bir bölge olduğuda anlaşılmaktadır.¹¹⁸ Bununla birlikte bu ifade Göktürklerin av etine düşkünlüklerininide göstermektedir.

Küli Çor yazıtında ise yazıtı dikilen kişinin avda hızlı koşan bir at gibi olduğu (KÇ, B9,9)¹¹⁹ ve onun yedi yaşındayken kara at, dokuz yaşındayken ise azılı domuz öldürdüğü belirtilmektedir (KÇ,D6,18)¹²⁰. Mezar taşı niteliğindeki bir yazıtta ölen kişinin avcılık yeteneğinden ve öldürdüğü hayvanlardan bahsedilmesi, avcılığın Göktürk toplumunda saygı duyulan bir iş olduğunu gösteren başka bir kanıttır. Bununla birlikte avcılığın, savaşta düşman öldürmek ve kahramanlık göstermek kadar önemli olduğunu düşündürmektedir.

Sha-to Türklerinin avcılığına bakıldığında ise ilk olarak onların da Hunlar gibi av ve savaşta ısıklı ok kullanmış oldukları görülmektedir.¹²¹ Bununla birlikte Sha-to Türkleri içerisinde de avcılığa düşkün beyler bulunmaktaydı. Bunlardan birisi avlanmaya 13 yaşında başlamış olan Li K'o-yung'dur. Kaynaklar onun ata çok iyi bindiğini ve usta bir nişancı olduğunu hatta yattığı yerden iki kuşu birden vurabildiğini kaydetmektedirler.¹²² Öyleki T'u-yü-hunlara yenilip Tatarlara sığındığı vakit T'u-yü-hunların tüm tehditlerine rağmen, Tatarlar iyi bir avcı olması nedeniyle onu T'u-yü-hunlara teslim etmemişlerdir.¹²³ Bu durum, avcılığın Türkler arasında saygı duyulan bir etkinlik olduğunu gösteren örneklerden birisidir.

Bununla birlikte ava olan düşkünlük her zaman Li K'o-yung'un başına geldiği gibi iyi şeylere vesile olmuyor bazen kötü sonuçlar da doğurabiliyordu. Kaynaklardan öğrendiğimize göre av merakı bir başka Sha-to beyinin ölümüne neden olmuştur. Li

¹¹⁷ Aydın E, a.g.e, ss. 117.

¹¹⁸ Hatice Şirin User. (2008). Göktürk Yazıtlarında Av. Av ve Avcılık Kitabı, Naskali, E, G. ve Altun, H, O. (Ed.). Kitabevi Yayınları, İstanbul, s.33.

¹¹⁹ Aydın E, a.g.e, ss. 152.

¹²⁰ Aydın E, a.g.e, ss. 155.

¹²¹ Wolfram Eberhard. (1947). Şato Türkleri'nin Kültür Tarihine Dair Notlar. Belleten, IX (41). ss. 15-26.

¹²² Cevdet Gökalp. (1973). Altaylarda ve İç Moğolistanda Kabileler, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum, s.72.; Wu Hsing-Tung. (1970). Beş Sülale Çağında Sha-T'o'ların Çin Toplumuna Etkileri. Doktora Tezi, Taipei, s.93.

¹²³ Hsing-Tung, a.g.e., ss.93-94.; Cahit Alptekin. (2008). Sha-t'o Türklerinin Siyasi ve Kültürel Tarihi. Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne, s.123.

Ts'un-hsü sık sık askerleriyle birlikte ava çıkıyor ve avlardan sonra rütbelerine göre askerleri arasında av etini paylaşıyordu. Kaynakların aktardığına göre Li Ts'un-hsü bir av sırasında ilk olarak kendisi bir hayvanı avlamış, ardından adamlarını etrafa dağıtarak birlikte avlanmalarını istemiştir.¹²⁴ Bu av sırasında ilk olarak kağanın avlanması, ardından ise askerlerin etrafa dağılıp birlikte avlanmaları nedeniyle bu avın sürekliliği olduğunu düşünmek mümkündür. Nitekim sürekliliği avları Hunlardan itibaren Türkler arasında en çok sevilen ve uygulanan avlardan birisi olduğunu daha öncede belirtmiştik.

Bununla birlikte kaynaklar Li Ts'un-hsü'nün avcılığa aşırı düşkün olmasından halkın rahatsız olduğu bilgisini vermektedirler. Çünkü Li Ts'un-hsü'nün av için görevlendirdiği adamları, av yapılan bölgelerdeki halkı baskı altına almaktadır. Ayrıca bu avlar sırasında halkın ekinlerinin çiğnenmesi, avlarda memurların her isteğinin kabul edilerek bolca mal dağıtılması ve Li Ts'un-hsü'nün vaktinin büyük kısmını av işlerine harcaması halkın tepkisini arttıran diğer sebeplerdir. Bu sebeplerin sonucunda 926 yılında halk bir isyan hareketi başlatmış ve Li Ts'un-hsü öldürülmüştür.¹²⁵

Li Ts'un-hsü'nün ava olan merakın nedeniyle öldürülmüş olmasından ders alan sonraki imparator Li Ssü-yüan öncelikle saraydaki av memuru sayısını azaltarak şahinlere bakan memur sayısını 20'ye indirmiş ve kendisine hediye olarak yırtıcı kuşlar verilmesini yasaklamıştır. Ancak 3 yıl sonra kendisine Akdoğanlar gönderildiğinde vezirinin uyarısıyla önce bu doğanları kabul etmemiş gibi davranmış sonra ise gizli bir şekilde bu doğanları saraya getirtmiştir. Fakat saraydakilerin ve halkın av konusunda olumsuz düşüncelerinden çekinerek 2 yıl sonra bu kuşları serbest bırakmış ve kendisine bir daha av kuşları gönderilmesini yasaklamıştır.¹²⁶

Sonraki Chin Sülalesinin Türk imparatoru Shih Ch'ung-kuei de ava Li Ts'un-hsü gibi düşkünlü ve bu düşkünlük onun da başına felaket getirmişti. Kitanlar, onun devletine saldırdıkları sırada avda olması nedeniyle devlet merkezi ele geçirilmiş ve kendisi de esir düşerek kuzeye götürülmüştür.¹²⁷

¹²⁴ Hsing-Tung, a.g.e., ss.94.

¹²⁵ Hsing-Tung, a.g.e., ss.94-97.; Alptekin, a.g.e, ss. 124.

¹²⁶ Hsing-Tung, a.g.e., ss.98.; Alptekin, a.g.e, ss. 124-125.

¹²⁷ Hsing-Tung, a.g.e., ss.99.; Alptekin, a.g.e, ss. 125.

Görüldüğü üzere Sha-to Türklerinin avcılığı kendilerinden önceki Türk devletlerinin avcılığına oldukça benzemektedir. Sha-tolar da süreklilikle avları düzenlemekte, av etini paylaşmakta, avda kuşlardan faydalanmakta ve avcılara saygı göstermektedirler. Bununla birlikte avcılığa düşkün olan imparatorlara karşı halkın öfkesini görmekteyiz. Buradan hareketle Sha-to devrinde avcılığın beslenme amacı dışında daha çok eğlence için yapılan bir etkinlik olduğunu söyleyebiliriz. Bu durum üzerinde ise Sha-to Türklerinin Çin sınırları içerisinde yaşamış olmalarının etkisi vardır. Çünkü bu topraklarda Sha-to Türkleri yerleşik hayata geçmiş ve tarımla uğraşmışlardır. Bu nedenle avcılık ekonomik hayattaki rolünü kaybetmiş ve eğlence amacıyla düzenlenen bir etkinliğe dönüşmüş olmalıdır.

1.4.3. Diğer Türk Devletlerinde Avcılık

Sanat eserlerinde insan ve hayvan figürleri, av sahneleri, hayvan mücadele sahneleri ve av büyüleriyle ilgili tasvirler görülen Avarlar¹²⁸ için de avcılığın önemli bir uğraş olduğunu söyleyebiliriz. Avarlar gibi Bulgar sanatında da av tasvirlerini görmekteyiz. Kurum Han için Madara'da kayaya yapılmış olan bir kabartmada han, av sahnesinde görülmektedir. Bu kabartmada Han'ın atının arkasında bir av köpeği ve atın ayaklarının dibinde ise sırtına mızrak saplanmış aslan bulunmaktadır.¹²⁹ Bu av sahnesi, mızrağın avlarda yayın icadından sonraki dönemlerde de kullanıldığını göstermesi bakımından önemlidir. Çünkü daha çok bir yakın dövüş silahı olan mızrak, yayın icadıyla birlikte avlardaki önemini kaybetmiştir. Bu konuya bu çalışmanın av silahları bölümünde değinileceği için burada ayrıntıya girilmemiştir.

¹²⁸ Ahmet Taşağıl. (2015). Kök Tengri'nin Çocukları, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, s. 270.

¹²⁹ Taşağıl, a.g.e, ss. 287.

Şekil 6: Krum hana ait bir av sahnesi. Madara Kabartmaları.

(<https://alchetron.com/Madara-Rider#-> Erişim Tarihi: 14.05.19)

İslam coğrafyacılarının eserlerinde de Türklerin bir kısmının dağlarda ve bozkırlarda keçe çadırlarda yaşadıkları kır ve çöldekilerin ise sadece avcılıkla uğraştıkları, av bulamadıklarında ise hayvanlarının damarını kesip kanlarını bir kaba alıp bunu pişirerek yedikleri, bunun dışında ise akbaba, karga gibi hayvanları yedikleri belirtilir.¹³⁰ Kaynakların avın yetersiz olduğu dönemlerde Türklerin hayvan kanı

¹³⁰ Ramazan Şeşen. (2001). İslam Coğrafyacılarına Göre Türkler ve Türk Ülkeleri, TTK Yayınları, 2. Baskı, Ankara, s. 57.

pişirdiği bilgisinin doğruluğu şüpheli olsa da, böyle bir bilginin aktarılması avın olmadığı dönemlerin Türkler için ne kadar ciddi bir sorun olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Yine İslam coğrafyacıları Türklerin ülkelerinden çok fazla samur ve karsak (tilki türü) derisi çıktığını ayrıca, nişancılıkta Türklerin göz karasına kadar vuracak kadar yetenekli olduklarını belirtirler. Bununla birlikte Türk ülkelerinde yaşayan bir hayvanın alnından çıkan boynuzdan söz edilir ve buna “hutüvv” denir.¹³¹ Hutüvv, İslam ülkeleri ve Türkler arasındaki ticarete kürk ve misk ile birlikte oldukça önemli bir üründür. İslam coğrafyacıları Uygurlar, Kırgızlar, Bulgarlar ve Hazarlar başta olmak üzere birçok Türk grubuyla Müslümanlar arasındaki ticari ilişkilerinden bahsederken bu ticarete avcılıkla elde edilen ürünler önemli rol oynamaktadır.

Çin kaynaklarının belirttiğine göre Uygurlar ata binmede ve ok atmada mükemmeldirler. Ayrıca geçimlerini avcılık ve savaş ganimeti ile sağlarlar.¹³² Uygurlar Orhon ve Doğu Türkistan devletleri arasındaki kürk ticaretinde hem aracı hem de avcı olarak rol oynamışlardır. Kaynaklar onların kürklerinin meşhur olduğunu bildirmektedirler. Hudud el-alem’de de Dokuz Oğuzların ülkesinden siyah, kırmızı ve çizgili tilki kürkleri, gri sincap, samur, kakum (gelincik türü), fenek (çöl tilkisi) kürkleri, Hutüvv boynuzları ve yak öküzü derileri geldiğinden bahsedilir.¹³³ Bununla birlikte Uygurların tedavi amaçlı bitkisel ve hayvansal maddeleri kullandıkları da bilinmektedir. Onlar ilaç yapımında domuz, keklik, kurt gibi hayvanların safrasını, tavşanların ise hem safrasını hem de beynini kullanırlardı.¹³⁴ Günümüzde de bazı hayvanların çeşitli kısımlarının ilaç yapımında kullanıldığı bilinmektedir. Uygurların ise eski zamanlarda ilaç yapımı amacıyla avlanmaları onların ne kadar gelişmiş bir kültüre sahip olduklarını göstermektedir. Bununla birlikte ilaç yapımında kullanılan geyik boynuzu gibi bazı ürünler belli dönemlerde elde edildikleri vakit daha kıymetli olmaktadır. Bu nedenle

¹³¹ Yusuf Ziya Yörükân. (2004). Müslüman Coğrafyacıların Gözüyle Ortaçağ’da Türkler, Gelenek Yayıncılık, İstanbul, s.277.

¹³² Edouard Chavannes. (2007). Çin Kaynaklarına Göre Batı Türkleri. Mustafa K. (Çev.), Selenge Yayınları, İstanbul, s. 130-131.

¹³³ Şeşen, a.g.e, ss.62.

¹³⁴ Esin Kahya. (2014). Eski Türklerde Bilim. Türkler Ansiklopedisi, c. 3, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, s. 400-419.

Uygurların ilaç yapımı için gerçekleştirdikleri avları hayvanların üreme veya hayut boynuz dökme dönemlerini göz önünde bulundurarak gerçekleştirdikleri düşünülebilir.

Buna ek olarak Uygurların ülkesine gelip seyahat notlarını kaleme alan Çinli elçi Wang Yen-te, Tatarların uygurların çobanlığını yaptıklarına dair bir bilgi vermektedir.¹³⁵ Bu bilgiden hareketle Uygurların veya hayut diğer Tür devletlerinin, kendilerine bağı olan bazı boylardan avcı olarak da faydalanmış olabileceklerini düşünmek mümkündür. Ancak kaynaklarda ne yazık ki buna dair bir bilgi mevcut değildir.

Hazarların avcılığına bakıldığında onların, yerleşik hayata geçmeden önce hayvan sürüleri besleyip avcılık yaptıkları ve nehirlerden balık tuttıkları bilinmektedir.¹³⁶ İslam kaynakları Hazarlar aracılığıyla yapılan kürk ticaretinden sıkça bahsederler. El Gırnati, ülkelerin kürk bakımından özelliklerinden bahsederken, Hazarların tilki kürklerinin oldukça kıymetli olduğunu söyler.¹³⁷

İslam kaynaklarının Türklerden bir grup olarak kaydettiği Burtasların av derilerinin ticaretini yaptıkları bilinmektedir. Mesudi, Burtasların siyah ve kırmızı tilki derilerinin meşhur olduğunu söyler. Bunlardan siyah olanının daha pahalı olduğunu, Arap ve Acem hükümdarlarının ise bu kürkten kalpak ve kaftan yaptırıp giymekle övündüklerini, çünkü siyah tilki kürkünün onlar için samur ve fenek gibi hayvan kürklerinden daha değerli olduğunu belirtir.¹³⁸ Bununla birlikte İslam kaynakları Burtasların para olarak sansar derisi kullandıklarından da söz etmektedirler.¹³⁹

Para yerine hayvan derilerinin kullanılması Bulgarlar ve Kırgızlarda da görülmektedir. Bu konuda İbn Rüsteh, Bulgarların madeni paralarının olmadığını ve bunun yerine sincap derisi kullandıklarını belirtmektedir.¹⁴⁰ Para yerine hayvan derilerinin kullanılması eski dönemlerde Türkler arasında sıkça görülmektedir. Bununla ilgili olarak Kırgızlar'a bağı olan kabilelerin, Kırgızlara vergilerini susamuru ve sincap

¹³⁵ Özkan İzgi. (1989). Çin Elçisi Wang Yen-Te'nin Uygur Seyahatnamesi, TTK Yayınları, Ankara, s.50.

¹³⁶ Şaban Kuzgun. (1985). Hazar ve Karay Türkleri. Seda Yayınları, Ankara, s. 73.

¹³⁷ Şeşen, a.g.e, ss. 182.

¹³⁸ Mesudi. (2004). Murûc Ez Zeheb (Altın Bozkırlar). Ahsen B. (Çev.), Selenge Yayınları, İstanbul, s. 72-73.

¹³⁹ Şeşen, a.g.e, ss. 83.

¹⁴⁰ Ramazan Şeşen. (2001). İslam Coğrafyacılarına Göre Türkler ve Türk Ülkeleri, TTK Yayınları, 2. Baskı, Ankara, s. 38.

derileri ile ödediklerini bilmekteyiz.¹⁴¹ Günümüz Kırgız dilinde de sincaba Tıyın Çıçkan denir ve günümüzde Kırgızlar para birimi olarak somu kullanmakla birlikte bizdeki karşılığı kuruş olan somdan küçük para birimine tıyın demektedirler. Yani avcılık hayatının izleri hala devam etmektedir.

Gerdizi'nin, Kimekler'in menşeiyle ilgili anlattığı efsaneye göre Tatar reisinin küçük oğlu Şed, bey olmak için abisini öldürmeyi istemiş, ancak başarısız olunca suyun, ağaçların ve avının bol olduğu bir yere kaçmıştır. Bu bölgede her gün avlanıp samur, sincap ve kakım (kürkü değerli bir sansar türü)¹⁴² kürkünden elbiseler yapmışlardır. Daha sonra ise Tatarlardan yedi kişi bunların yanına gelip Şed'i reis seçmişler ve böylece Kimekler oluşmuştur.¹⁴³ Buradan da anlaşıldığı üzere coğrafi şartlar gereği Kimekler avcılıkla geçinmekte ve avladıkları hayvanları elbise yapımında da kullanmaktadırlar. Bununla birlikte Şed'in reis seçilmesinin nedeni onun iyi bir avcı olması olabilir. Çünkü daha önce de gördüğümüz gibi Türkler avcılara ve usta nişancılara saygı duymaktadırlar. Türk töresinde de kağanın görevlerinden birinin halkın karnını doyurmak olduğu hatırlanacak olursa Şed'in kağan seçilme hikayesi daha da anlaşılır olabilir.

Kimeklerin ticari ilişkilerine geçecek olursak onların yaşadıkları bölgelerden biri olan Bencâr'da kaplan, panter, pars ve diğer kürklü hayvanlar avlanarak farklı ülkelere ihraç edilmektedir.¹⁴⁴ Buna ek olarak Kimeklerin, tüccarlara tuz karşılığında samur kürkü verdikleri ve ülkelerinin soğuk olması nedeniyle avcılarının, ayaklarına ağaçlar bağlayıp bir çubuğa dayanarak kar üzerinde hareket ettikleri ve bu şekilde avlandıkları anlatılmaktadır.¹⁴⁵ Buna benzer şekilde, yani kayakla avlanma diğer Türk boyları arasında da görülmektedir. Yazılı kaynaklar ve kaya resimleri Türklerin kayaklarla avcılık yaptıklarına dair bilgiler sunmaktadır. Bununla birlikte bu konuya tez çalışmasının kayaklarla avcılık adlı bölümünde değinileceği için burada detaya girilmemiştir.

¹⁴¹ S. M. Abramzon. (1999). Kırgız cana Kırgızistan Tarihi Boyunça Tandalma Emgekter. Satıbaldı M. vd. (Çev.), Kırgızistan Soros Fonu, Bişkek, s. 282.

¹⁴² Bkz. Türkçe Sözlük, (1998). TDK Yayınları, C 2, Ankara, s. 1161.

¹⁴³ Şeşen, a.g.e, s. 73-74.

¹⁴⁴ Şeşen, a.g.e, s.105-106.

¹⁴⁵ Ramazan Şeşen. (2010). İbn Fadlan Seyahatnamesi. Yeditepe Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, s. 71-72.

Kırgızların avcılığına dair Çin kaynakları, onların samur kürküyle uğraştıklarını ve av sırasında tahta atlara * binerek dağlarda av hayvanlarını kovaladıklarını belirtir.¹⁴⁶ Kaynaklar Kırgızların vahşi atları ve sığırlarının olduğunu ve vergilerini av hayvanlarının deri ve kürkleriyle ödediklerine dair bilgiler vermektedir.¹⁴⁷ Vahşi atlarının ve vahşi sığırlarının varlığından söz edilmesi Kırgızların bu hayvanları canlı olarak ele geçirebilecek kadar iyi avcı olduklarını ve bu vahşi hayvanları canlı olarak avlamak için farklı av yöntemleri kullandıklarını düşündürmektedir. Bunun yanı sıra Çin Kaynaklarının, Kırgızların balıklarından söz etmesi ve bazı balıkların kılçıksız olduğunu belirtmesi¹⁴⁸ Kırgızlar'ın balık da avladıklarını göstermektedir. Daha çok demirci olmaları ve demirden yaptıkları silahların ticaretini yapmalarıyla bilinen Kırgızlar'ın, ekonomik hayatlarında demircilikle birlikte avcılığa daya ticaretin de önemli olduğunu kaynaklardan öğrenmekteyiz. Çin kaynakları bu konu hakkında Kırgızlar'ın iki yılda bir Maveräünnehr'e kervan yolladıklarını ve kürk, misk, kayın gibi malların ticaretini yaptıklarını belirtmektedir.¹⁴⁹ Bununla birlikte kaynakların kürk ve deri ticaretinde Kırgız ülkesinden gelen mallardan sıkça bahsetmesi Kırgızların avcılıkta ne kadar maharetli olduklarının da göstergesidir. Çünkü kürk ve deri elde etmek amacıyla gerçekleştirilen avlarda hayvanın derisine zarar vermemek gerekir. Bu nedenle hem hayvan avlanırken hem de derisi yüzülürken çok dikkatli olunmalıdır. Bu nedenle Kırgızların kürk ticareti yapmaları ve avlarda kayakları kullanmalar nedeniyle, onların avcılık konusunda oldukça yetenekli olduklarını söylemek yanlış olmaz

Kırgız ülkesinden getirilen mallar içinde en değerlisinin misk olduğunu aktaran V. V. Bartold bu malın ticaretinde rekabet olduğunu ve deniz ticaretinin

* Burada tahta atlar ile kastedilen, insanların ayaklarına ağaç kabukları bağlayarak bir nevi kayak ile kar üstünde hareket ediyor olmalarıdır. Bunun ilk kez gören Çinliler ise bunu tuhaf bularak tahta atlar şeklinde ifade etmişlerdir. Bkz. Bahaeddin Ögel. (1971). Türk Kültürünün Gelişme Çağları. MEB Basımevi, İstanbul, s. 53-54.

¹⁴⁶ Ahmet Taşağıl. (1996). Çin Kaynaklarına Göre 840 Yılından Önce Kırgızlar. Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, 100: ss.127-138.; Michael R. Drompp. (2014). Erken Dönemlerden Moğol İstilasına Yenisey Kırgızları. Türkler Ansiklopedisi, c. 2, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, s.397-405.

¹⁴⁷ Taşağıl, a.g.m, ss. 127-138.

¹⁴⁸ Taşağıl, a.g.m, ss. 127-138.

¹⁴⁹ Ahmet Taşağıl. (2004). Çin Kaynaklarına Göre Eski Türk Boyları, TTK Yayınları, Ankara, s. 83.

yaygınlaşmasıyla birlikte bu ticaretin Kırgızların aleyhine işlemeye başladığını belirtir.¹⁵⁰

Kaynaklardan anlaşıldığı üzere avcılık Kırgızların hayatı için çok önemli bir uğraştır. Öyle ki Kırgızlar kadınların mihrini vahşi hayvan olarak (derisi olmalı) verirler veya vahşi hayvanların çok olduğu bir dereyi mihr verirler.¹⁵¹ Kırgızlar'ın mihr olarak av derileri vermeleri ve kayakla avlanmaları gibi bilgilerden hareketle onların yaşamlarını devam ettirmelerinde avcılığın önemli bir rol oynadığını söyleyebiliriz. Ayrıca Kırgızların geleneksel takvimlerinde de avcılığın etkisini görmek mümkündür. Bu aylar teke, geyik, dağ keçisi gibi hayvanların isimleri ile bilinmektedir. Bu takvime bakarak Kırgızların, hayatlarını av hayvanlarının üreme ve avlanma zamanlarına göre planladıklarını söyleyebiliriz.¹⁵²

Bilindiği gibi avcılık daha çok Sibiry orman kültürünün birinci ekonomik faaliyetidir. Türkler, Sibiry coğrafyasından, bozkır coğrafyasına geldiklerinden itibaren avcılık temel ekonomik faaliyet olmaktan çıkmış ve destekleyici ekonomik faaliyet durumuna düşmüştür. Ancak Kırgızlar için avcılık eski konumunu pek fazla kaybetmemiştir.

İslam kaynaklarında Oğuzlar ve Başkurtlar arasında sınır olan Margan nehri civarında kürkü çok değerli olan parsların yaşadığı belirtilir. Bununla birlikte başka hayvanlarında avlanarak kürklerinin Rum ve Ermeni ülkelerine ihraç edildiği kaydedilir. Ayrıca bu nehrin koruluklarında altın sarısı renginde tilkilerin olduğu, bunların kürklerinin değerli olması sebebiyle çevredeki hükümdarların bu kürklerin başka bölgelere satılmasına izin vermediklerinden söz edilir.¹⁵³ Kürkleri çok değerli olan bu tür hayvanların avlanması için şüphesiz özel yöntemler kullanılmış olmalıdır. Çünkü avcılar böylesine değerli bir havanın derisine zarar vermemeye özen gösterirler, bu nedenle hayvanın derisinin yüzülmesi bile büyük bir titizlikle gerçekleştirilmiş olmalıdır.

¹⁵⁰ V. V. Bartold. (1927). Kirgizi İstoriçeskiy Oçerk. Kirgizskoe Gosudarstvennoe İzdatelstvo, Frunze s. 22-23.

¹⁵¹ Şeşen, a.g.e, s. 78.

¹⁵² S. M. Abramzon. (1990). Kirgizi i İh Etnogenetiçeskie i İstoriko-Kulturnie Sivyazı. Frunze-Kırgızistan, s. 71-72.

¹⁵³ Şeşen, a.g.e, ss. 114.

İslâm kaynaklarında Türkler'in, balık avıyla uğraştıkları hakkında da bilgiler mevcuttur. Hatta bu balıklarla ilgili ilginç rivayetler de vardır. Bu rivayetlere göre bazı Türk ülkelerinde cinsel gücü arttırıcı bir balık türü bulunur ve bu balık avcının oltasına takıldığında avcıya cinsel istek verir. Böylece avcı balığı yakaladığını anlar.¹⁵⁴ Bununla birlikte Oğuz kabilelerinin yaşadığı Saksın şehrindeki bir nehirde de başka yerlerde olmayan bir balık türü vardır ve bu balığın karnından bir lambaya bir ay yetecek kadar yağ çıkar.¹⁵⁵

İbn Fadlan, Bulgar ülkesindeki Cevşir Nehri yakınlarında garip bir hayvanın varlığından bahseder. Oldukça olağanüstü fiziksel özelliklere sahip olan bu hayvanın başının ortasında bir boynuz bulunduğunu ve bunun uzadıkça incelerek mızrak ucundaki demir gibi olduğunu anlatır. Bu hayvanı avlamak için insanların, hayvanın yaşadığı ormandaki yüksek ağaçlara çıkarak zehirli oklar attıklarını aktarır. Ayrıca hükümdarın sarayında bu hayvanın boynuzundan yapılmış tabaklar olduğunu ve insanların, bu hayvanın gergedan olduğunu söylediklerini belirtir.¹⁵⁶

Runik harfli kaynaklarda da Türkler' in avcılığıyla ilgili çeşitli bilgiler mevcuttur. Runik harfli yazıtlar genellikle ölen kişinin mezar taşı niteliğinde olup, bu kişinin hayattayken yaptıkları anlatılır. Örneğin; Köl Tegin yazıtında onun yaptığı kahramanlıklar anlatılır. Ancak diğer yazıtlar genellikle kısadır ve bu nedenle bu yazıtlarda uzun uzun kahramanlıklar anlatılmaz, bunun yerine kısaca yazıtı dikilen kişinin adından, bağlı olduğu boydan, ne tür hizmet yaptığından, öldürdüğü düşmanlardan ve avladığı hayvanlardan bahsedilir. Bir nevi hatıra niteliğindeki bu yazıtlarda avdan bahsedilmesi eski Türklerin avcılığa verdiği önemi gösterir.

Yenisay E-3 (Uyuk-Turan) yazıtında ölen kişi öncelikle akrabalarına doyamadığını, sonra ise altın süslü okluğunu beline bağladığını, devletine doyamadığını ve devletinde yemlig (erzakçı) olduğunu belirtir.¹⁵⁷ Burada ölen kişinin kendisini erzak sağlayıcısı olarak tanımlaması ve sadağının altın süslü olduğunu belirtmesi onun avcı

¹⁵⁴ Şeşen, a.g.e, ss. 116, 121-122.

¹⁵⁵ Şeşen, a.g.e, ss. 152-153.

¹⁵⁶ Ramazan Şeşen. (2010). İbn Fadlan Seyahatnamesi. Yeditepe Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, s. 35-36.

¹⁵⁷ İ. Kormuşin vd. (2016). Yenisay – Altay – Kırgızistan Yazıtları ve Kağıda Yazılı Runik Belgeler. Bilgesu Yayıncılık, Ankara, s.62.

olduğunu düşündürmektedir. Kaynakların yetersizliği nedeniyle eski Türkler’de devlet hizmetinde avcılıkla uğraşan grupların olup olmadığını bilemiyoruz. Moğollar döneminde ise onlara bağlı bazı kabilelerin sürekli avı esnasında av hayvanlarını avlayabilmeleri için Moğol avcılarının önüne doğru sürmek gibi bir görevleri olduğunu biliyoruz.¹⁵⁸ Bununla birlikte bazı Moğol askerlerinin başbuğları için av avlamak hatta balık avlamak gibi görevleri vardı.¹⁵⁹ Kültür açısından Türkler’e yakınlıkları ve Cengiz Han’ın devletini Eski Türk devlet teşkilatına göre temellendirmesi dikkate alındığında Türklerde de Moğol örneğinde olduğu gibi, av işleriyle uğraşmakla yükümlü olan grupların mevcudiyeti muhtemeldir.

Yenisey E-11 (Begre) Yazıtında ölen kişi yedi kurt öldürdüğünü ancak leopar ve kökmelekleri (Sibiry Leoparı)¹⁶⁰ öldürmediğini söylemektedir.¹⁶¹ Burada leopar ve kökmelekleri öldürmediğini belirtmesinin nedeni bir yakınma veya bu hayvanların, o kişinin bağlı olduğu kabilenin tös (ongon) hayvanları olma ihtimalidir.¹⁶²

Yenisey E-26 (Oçurı) Yazıtında ise Ölen Kişinin seferlere gittiğinden ayrıca Kara Laçınlar getirdiğinden bahsedilmektedir.¹⁶³ Yenisey E-28 (Altın-Köl 1) yazıtında da ölen kişi Bars kabilesine bağlı olduğunu, avda keskin okçu, güreşte ise güçlü bahadır olduğunu belirtir. Son satırda da; “*Altın Songa’nın ormanlarının geyikleri çoğalsın, dağılsın! Sizi vurabilecek olan ben ayrıldım*” der.¹⁶⁴ Yenisey E-41 (Hemçik-Çirgak) Yazıtında ölen kişinin savaşçı adının Yula olduğu söyledikten sonra, artık sürekli avlarında geyik vuramayacağı için hayıflanmaktadır.¹⁶⁵

Yenisey Yazıtı E-44’de (Kızıl-Çiraa II) ölen kişinin çevik geyikleri avlamada mahir bir nişancı¹⁶⁶ olduğuna vurgu yapılması iyi avcıya değer verildiğini göstermesi bakımından önemlidir. E-48 (Abakan) yazıtında ise, “*İç toprakların geyikleri çoğalsın!*

¹⁵⁸ B. Y. Vladimirtsov. (1995). Moğolların İçtimai Teşkilatı Moğol Göçebe Feodalizmi. Abdülkadir İ. (Çev.), TTK Yayınları, 3. Baskı, Ankara, s.101.; Ahmet Temir. (Çev.). (1995). Moğolların Gizli Tarihi. TTK yayınları, 3. Baskı, Ankara, s. 57, 104.

¹⁵⁹ B. Y. Vladimirtsov, a.g.e., ss. 141-142.

¹⁶⁰ Bkz. Erhan Aydın. (2013). Yenisey Yazıtlarındaki Tek Örnekler. Türkbilig, 26, ss. 27-49.

¹⁶¹ İ. Kormuşin vd., a.g.e., ss.75.

¹⁶² Hatice Şirin. (2008). Göktürk Yazıtlarında Av. Av ve Avcılık Kitabı, Naskali, E, G. ve Altun, H, O. (Ed.). Kitabevi Yay, İstanbul, s. 36.

¹⁶³ İ. Kormuşin vd., a.g.e., ss. 102.

¹⁶⁴ İ. Kormuşin vd., a.g.e., ss. 113-114.

¹⁶⁵ İ. Kormuşin vd., a.g.e., ss. 134.

¹⁶⁶ İ. Kormuşin vd., a.g.e., ss. 141.

*Onları öldürebilen cesur Tutuk şimdi yok... Toguday'ın turnaları çoğalsın! Onları avcı kuşlarla avlayabilen bilge Tutuk artık yok*¹⁶⁷ şeklindeki ifadeler ile yine ölen kişinin avcılıktaki mahareti öne çıkarılmaktadır. Bu yazıt ayrıca Türklerin avcı kuşlarla avlandığını belirtmesi bakımından da konuya ilişkin önemli bir yazılı kaynaktır.

Altay Biçiktu-Boom IV (A-54) yazıtında geçen “...Ben... Yabani keçiler, kakımlar öldürdüm”¹⁶⁸ ifadesi de Yenisey yazıtlarında olduğu gibi avcılığın övünülecek bir iş olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Yenisey E-98 (Uybat VI) yazıtında “... Ben düşmanın yirmi iki askerini öldürdüm. Ben boz kurtları, siyah samurları, ren geyiklerini öldürdüm”¹⁶⁹ şeklindeki düşman öldürmek ile avcılıkla ilişkili ifadelerin aynı satırlarda yer alıyor olması Eski Türk toplumunda avcılığın en az düşman öldürmek kadar önemli ve kahramanca bir iş olduğu şeklinde yorumlana bilir. Altay İnegen I (A-85) yazıtında yer alan “...Yemek için av hayvanı bir üstünlüktür”¹⁷⁰ ifadesi Türklerin av etine olan düşkünlüklerini ve buna sahip olmanın bir ayrıcalık kabul edildiğini gösterir. Eski Türk döneminin yazılı eserlerinden biri olan İrk Bitig adlı fal kitabında da av hayvanları ve avcılıkla ilgili falların çoğunlukta olması av ve avcılığa verilen önemi göstermesi bakımından önemlidir. Bu fallarda bazı av hayvanlarının özelliklerinin ve birbirleriyle olan mücadelelerin anlatılıyor olması ise Türklerin bu hayvanları iyi gözlemledikleri veya kendi iç dünyalarında bu hayvanlara bazı anlamlar yükledikleri izah edilebilir¹⁷¹

Kıpçakların av etkinliklerine bakılacak olursa, onların da diğer Türk boyları gibi sürekli avları sayesinde savaş pratiği yaptıkları ve askeri yeteneklerini geliştirdikleri görülür. Avlarda kuşlardan ve köpeklerden faydalanmışlardır.¹⁷² Ayrıca Kaşgarlı Mahmud, Kıpçak ülkesinde avcıların Bulan adında iri cüsseli, tek boynuzlu bir hayvan avlandıklarını belirtir.¹⁷³

¹⁶⁷ İ. Kormuşin vd., a.g.e., ss. 152.

¹⁶⁸ İ. Kormuşin vd., a.g.e., ss. 236.

¹⁶⁹ İ. Kormuşin vd., a.g.e., ss.193.

¹⁷⁰ İ. Kormuşin vd., a.g.e., ss. 242.

¹⁷¹ Bkz. S. E. Malov. (1951). Pamyatniki Drevnetyurskoy Pismennosti Teksti i İssledovaniya. İzdatelstvo Akademii Nauk Sssr, Moskva-Leningrad, s. 80-92.

¹⁷² Sercan M. Ahincanov. (2009). Kıpçaklar. Kürşat Y. (Çev.), Selenge Yayınları, İstanbul, s. 257-58.; Bolat Kumekov. (2014). Kıpçak Hanlığı. Türkler Ansiklopedisi, c. 2, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, s. 776-785.

¹⁷³ Kaşgarlı Mahmud. (2014). Dîvânü Lugâti't-Türk. (Haz.) A. B. Ercilasun ve Z. Akkoyunlu, TDK Yayınları, Ankara, s. 178.

Oğuzlarda beyler zümresi boş zamanlarını avlanmak ve toy vermekle geçirirdi. Ayrıca beylerin avcı başları vardı. Bu beyler bazen yalnız bazense birbirlerinin davetlisi olarak grup halinde avlanırlardı.¹⁷⁴ Bununla birlikte Oğuz boylarının ongunlarının eti yenmeyen avcı kuşlar olması¹⁷⁵ onların hayatında avcılığın önemini ve etkisi göstermektedir. Oğuz Destanı ve Dede Korkut Hikayelerinde de avcılık motifi önemli bir yer tutar. Kara avcılığının yanında Oğuzlar, Aral Denizi ve Amu-Derya Nehirlerinde balık avlayarak bunların ticaretini yapıyorlardı.¹⁷⁶

1.4.4. Karahanlı Döneminde Avcılık

Daha sonraki dönemlerde Türklerin İslam'ı kabulü ve yerleşik hayata geçmeleriyle avcılık uzun bir müddet önemini korumuş olmakla birlikte yeni hayat tarzına uygun bazı değişimler olmuştur. Bu dönemde avcılık daha sistemli bir hale gelmiş, saraylarda av işleriyle uğraşan görevliler bulundurulmaya başlanmıştır. İslam öncesi dönemde de bu tarz usullerin kullanılıyor olması ihtimaldir. Fakat elimizde bununla ilgili yeteri kadar kaynak olmadığı için Türklerde bu tarz uygulamaların yazılı kaynaklardaki ilk örneklerine İlk Müslüman Türk devletlerinde rastlanmaktadır. O dönemlerde av hazırlıklarını yapan ve avda hükümdara hizmet eden görevliye Emîr-i Şikâr denmiştir. Yırtıcı kuşlarına bakan onları taşıyan görevliye ise Bâzdâr ismi verilmiştir.¹⁷⁷

Karahanlı hükümdarları da avcılığa merak duymuşlar ve yanlarında av işleriyle sorumlu görevliler bulundurmuşlardır. Yusuf has hacib de Kutadgu Bilig adlı ünlü eserinde Kapucubaşı adlı görevlilerden bahsederken; beylerin seferde, avda veya memleket gezisinde korunması gerektiğini ve bu işin Kapucubaşılara ait olduğunu belirtir. Buradan görevlinin dışında Karahanlı saraylarında kuşçular, avcılar ve okçular da bulunmuştur. Bununla birlikte Kaşgarlı Mahmud'un, "Han bu yeri kuşlaklandı". Sözü nedeniyle Karahanlı hükümdarlarının bazı yerleri kuş avlamak için seçtikleri

¹⁷⁴ Faruk Sümer. (1972). Oğuzlar (Türkmenler). Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih – Coğrafya Fakültesi Yayınları, 2. Baskı, Ankara, s. 410.

¹⁷⁵ Sümer, a.g.e, ss. 207.

¹⁷⁶ S. G. Agacanov. (2002). Oğuzlar. Necef E.N. ve Annaberdiev A. (Çev.), Selenge Yayınları, İstanbul, s. 144.

¹⁷⁷ Erdoğan Merçil. (2013). Müslüman Türk Devletleri Tarihi. Bilge Kültür Sanat Yayınları, 9. Baskı, s. 155.

anlaşılmaktadır.¹⁷⁸ Yine Karahanlı dönemi Türk şiirinde de avcılığın etkisini görmek mümkündür Bu şiirlerde bazen sevgililer tuzak kuran bir avcıya bazense ordular yırtıcı kuşlara benzetilmektedir.¹⁷⁹ Köl Tegin yazıtında da Göktürk ordusunun kurda benzetildiğini daha önce belirtmiştik. Bu türden edebi eserlerde avcılığa ve av hayvanlarına sık sık vurgu yapılıyor olması, avcılığın Türk toplumunun günlük hayatındaki değerini göstermesi açısından önemlidir.

Gazneli Devleti'nde sultanı korumakla görevli olan Candarlar'ın bir diğer görevi de avlarda Sultanın yaraladığı hayvanları öldürmektir.¹⁸⁰ Bunun dışında Haşer adı verilen görevli ise sefer zamanlarında ordunun sevki için köprüler kurar, kardan dolayı kapanan yolları açar, sürekle avlarında da hayvanları sürerdi.¹⁸¹

Harizmşahlar'da sultanın av işleriyle ilgilenen ve avlarda onun yanında bulunan Emîr-i Şikâr adlı bir görevli vardır. Emîr-i Şikâr ayrıca, av için uygun yer ve zaman konusunda da sultanı bilgilendirirdi.¹⁸² Bununla birlikte tıpkı daha önce söz etmiş olduğumuz diğer Türk devletlerinde olduğu gibi Harizmşahlar'da da avlar savaşlara hazırlığın ve askeri eğitimin önemli bir uygulama alanıydı. Bilindiği gibi askeri yeteneklerin en iyi geliştirildiği avlar sürekle avlarıydı. Kaynaklar Sultan Celâleddin Harizmşah'ın bir keresinde yanında bin süvariyle birlikte ava çıktığını belirtir.¹⁸³

1.4.5. Selçuklularda Avcılık

Selçuklular'da da avcılık önemli bir uğraş olarak kabul edilmiş ve Sultanlar sık sık avlanmışlar, avlardan sonra ziyafetler vermişler ve av etini sofralarından eksik etmemişlerdir. Bu nedenle devlete bağlı olmayan avcılar da av hayvanı ticaretiyle uğraşmışlardır.¹⁸⁴

¹⁷⁸ Reşat Genç. (1981). Karahanlı Devlet Teşkilatı. Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul, s. 180-181.

¹⁷⁹ Bkz. Talat Tekin. (1986). Karahanlı Dönemi Türk Şiiri. Türk Dili, 409: s. 81-157.

¹⁸⁰ Güller Nuhoglu. (2014). Gaznelilerde Devlet Teşkilâtı. Türkler Ansiklopedisi, c. 5, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, s. 286-309.

¹⁸¹ Güller Nuhoglu, a.g.e, ss. 286-309.

¹⁸² Meryem Gürbüz. (2005). Hârizmşahlar'da Devlet Teşkilâtı, Ekonomik ve Kültürel Hayat. Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, s. 108.

¹⁸³ M. Gürbüz, a.g.e., ss. 167.

¹⁸⁴ Osman Turan. (1988). Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar. TTK Yayınları, 2. Baskı, Ankara, s. 28.; M. Ali Hacıgökmen. (2018). Selçuklularda Av Merasimleri ve Emir-i Şikârlar. Sutad, Bahar, 43: ss. 325-339.

Bununla birlikte hem eni bir medeniyetle tanışmaları hem de yerleşik hayata geçişin daha da hızlanmasıyla Selçuklu devletinde av işleri de daha teşkilatlı bir şekilde yapılmış gözükmeaktadır. Selçuklularda av işlerinden sorumlu olan emîr-i şikâr'ın emrinde önemli sayıda avcı bulunurdu. Emîr-i Şikârlık görevine atama yapıldığını belirten, Selçuklular'a ait resmi bir evrakta bu kişiden yapması istenilen işler de belirtilmiştir. Buna göre emîr-i şikâr'ın bazdarlar'ı da işlerinde kullanması, şahinleri kuşlara saldırtırken dikkatli davranması, sürgün avlarında kuş ve hayvanları halka şekline getirme esnasında cesur ve yetenekli avcıları kullanması son olarak da kuşların avlanma mevsimine avcıları kuş yakalamaları için pusuya yerleştirmesi istenmiştir.¹⁸⁵

Şekil 7: Alaaddin Keykubad dönemi atlı av sahnesi.
(Hacıgökmen, a.g.m., ss.339.)

Selçuklu sultanları bazen eğlence bazen ise askeri eğitim amaçlı sürekl avları düzenlemiştir. Selçuklularda sürekl avının yapılışı hakkında Yazıcızâde Ali bilgi vermektedir. Onun anlattığına göre Sultanlar yılda iki kez ulu ava çıkarlardı. Bu avlarda 15 gün boyunca av sahaları dolaşılır ve hayvanlar sürülürdü. Bir noktaya sürülen hayvanlar çember şeklinde kısıtılır ve İlk olarak hükümdar avlanırdı. O avlandıktan

¹⁸⁵ Turan, a.g.e., ss. 27-28.

sonra onun oğulları, diğer ulu hanlar, melikler ve beylerbeyi ok atardı. Bunlardan sonra beyler ve sipahiler avlanırdı En son ise çember bozulur ve sağ kalan hayvanlar serbest bırakılırdı.¹⁸⁶

Selçuklular'ın ava olan merakını bilen Ermeni kralı da barışı korumak amacıyla I. Keykâvus'a avcı kuşlar hediye etmiştir.¹⁸⁷ Bununla birlikte Tuğrul Bey'den itibaren Selçuklu sultanları askerleriyle birlikte ava çıkmış ve av sırasında bile ziyafetler vermiştir. Osman Turan İslamiyet öncesi dönemde var olan hanı yağma ve toy verme geleneklerinin halkın karnını doyurma işlevinin olduğunu, İslamiyet'ten sonra ise av ziyafetleriyle bu geleneğin devam ettirildiğini düşünür.¹⁸⁸ Selçuklularda da av sonrası ziyafetlerin bu amaca hizmet etmiş olması mümkündür.

Sultan Alp Arslan'ın ava meraklı olduğu bilinmekle birlikte bir keresinde yüz süvariyle ava çıktığı bir sırada düşmanlara yakalanmış ancak düşmanları onu tanımadıkları için Nizâmülmülk'ün yardımıyla kurtulmuştur.¹⁸⁹ Ayrıca Alp Arslan, Malazgirt savaşı öncesinde de ava çıkmıştır. Hatta Bizans İmparatoru yakalanıp Sultanın huzuruna getirildiğinde Sultanın yanında doğan ve av köpeği bulundurduğu bilinmektedir. Savaş öncesi ava çıkmanın amacı orduyu savaşa hazırlamaktır. Türkiye Selçuklu Devleti'nin Sultanı I. Alaaddin Keykubat da önemli seferlerden önce ava çıkarak ordusunu savaşa hazırlardı.¹⁹⁰

Selçuklu Sultanları içinde ava en düşkün olanı Sultan Melikşah'tır. Kaynaklar onun çok cesur ve iyi bir nişancı olduğunu da belirtir. Hatta av işleriyle fazla ilgilenmesi nedeniyle rakipleri tarafından, Sultan Melikşah'ın devlet işlerini vezirine bıraktığı söylentileri de çıkarılmıştır.¹⁹¹ Bir keresinde Sultan Melikşah avladıkları hayvanların sayılmasını emretmiş ve 10 bin hayvan avladığını öğrenince, “*Ben boş yere bir hayvanın kanını dökmek istemem*” diyerek bu avların karşılığı olarak 10 bin dinar sadaka vermiştir. Bundan sonra da ne zaman avlansa, avlanan hayvan sayısı kadar

¹⁸⁶ Abdullah Bakır. (2008). Yazıcızâde Alî'nin Selçuk-Nâme İsimli Eserinin Edisyon Kritiği. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 291.

¹⁸⁷ Turan, a.g.e., ss. 28.

¹⁸⁸ Turan, a.g.e., ss. 30-31.

¹⁸⁹ Reşîdü'd-dîn Fazlullah. (2010). Cami'üt-Tevarih Selçuklu Devleti. Erkan G. Ve H. Hüseyin G. (Çev.), Selenge Yayınları, İstanbul, s. 113.

¹⁹⁰ Hacıgökmen, a.g.m, ss.325-339.

¹⁹¹ İbrahim Kafesoğlu. (1973). Büyük Selçuklu İmparatoru Sultan Melikşah. MEB Basımevi, İstanbul, s. 190.

sadaka dağıtmıştır. Ayrıca bazı yerlerde hayvanların boynuzları ve tırnaklarından işaret kuleleri de yaptırtmıştır.¹⁹² Sultan Melikşah'ın avladığı hayvanlar karşılığında sadaka vermesi İslamiyet'in, Türklerin avcılıkla ilgili inanışlarına olan tesirini göstermesi bakımından önemlidir. Çünkü İslam İnancına göre hayvanların keyfi bir şekilde öldürülmesi yasaktır.¹⁹³ Fakat buna rağmen Türklerin avcılık geleneklerini İslam'a göre uyarlayarak devam ettirme arzusunda oldukları anlaşılmaktadır. Böylelikle Selçuklular döneminde avcılıkla ilgili İslamiyet öncesi bazı inançlar korunmuştur denilebilir. Çünkü Selçuklular, Oğuz töresi gereğince kutsal kabul edilen kuşları da avlamaz ve etini de yemezdi.¹⁹⁴ Avlanmayı çok seven Melikşah'ın gittiği yerlerde sık sık avlandığı hatta Bağdad'ı ilk kez ziyaret ettiği 1087 yılında bu bölgede yüzlerce ceylan ve vahşi hayvan avladığı¹⁹⁵ ayrıca, devletin bazı bölgelerinde Sultan Melikşah'a özel av sahalarının var olduğu bilinmektedir.¹⁹⁶

1177 yılında tahta geçerek devleti idare etmeye başlayan Sultan II. Mahmud ava düşkünlüğü ile bilinen bir diğer Selçuklu Sultanıdır. Güvercin ve diğer bazı kafes kuşlarına, şahinlere, doğanlara ve köpeklerle meraklı olduğu bilinmektedir. Hatta devlet işleriyle ilgilenmeyecek kadar bu hayvanlarla vakit geçirmiştir.¹⁹⁷ Sultan II. Mahmud, Sultan Sencer tarafından kendisine verilen Irak dışında hiçbir yere sefer yapmamıştı, ancak avlanılacak bölgelerin hemen hepsine gitmiş ve avlanmıştı.¹⁹⁸

Sultan Mesut'un da av merakı vardı ve tek başına arslan avlardı. Hatta bu iş için eğitilmiş bir atı da vardı.¹⁹⁹ Sultan Muhammed Tapar ise av köpeklerini seçme konusunda çok özenli idi. Av köpeklerinin soyuna sopuna, kimden çıkıp kimin elinden geçtiğine dahi dikkat ederdi.²⁰⁰ Selçuklu sarayında kuşları eğiten görevliler gibi köpekleri eğiten görevliler de vardı. Bunlara Sekbancı denirdi ve bunların içinde

¹⁹² Ali Sevim ve Erdoğan Merçil. (1995). Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset, Teşkilât ve Kültür. TTK Yayınları, Ankara, s. 134.; Reşidü'd-dîn Fazlullah, a.g.e, ss. 132.

¹⁹³ Yusuf Ziya Keskin. (2008). Hadislere Göre Avlanma Kuralları. Av ve Avcılık Kitabı, Naskali, E, G. ve Altun, H, O. (Ed.). Kitabevi Yay, İstanbul, s. 502.

¹⁹⁴ Deniz Erim. (2007). Türkiye Selçuklu Devletinde Spor ve Eğlence Hayatı, Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 28.

¹⁹⁵ Kafesoğlu, a.g.e, ss. 87.

¹⁹⁶ Osman Turan. (1969). Selçuklular ve Türk-İslam Medeniyeti. Turan Neşriyat Yurdu, 2. Baskı, İstanbul, s. 175.

¹⁹⁷ Reşidü'd-dîn Fazlullah, a.g.e, ss. 190.

¹⁹⁸ Reşidü'd-dîn Fazlullah, a.g.e, ss. 193.

¹⁹⁹ Sevim ve Merçil, a.g.e, 261.

²⁰⁰ Erdoğan Merçil. (2018). Selçuklular'da Av. Usad, Bahar, 8: ss. 136-146.

Turnacı denilen kuşların izini süren köpekleri eğiten görevliler de vardı.²⁰¹ Selçuklularda sarayda hizmet eden bazdarlar (kuşçular) dışında kuşbaz denilen ve kendileri için avlanan kuş avcıları da vardı. Bunlar çeşitli yöntemlerle kuş avlardı.²⁰² Kuş avı sırasında öncelikle avcı pusuya yatar, tuzak kurar ve kuş gibi öterdi. Önüne de ölü bir kuş koyarak bu sesleri, o kuşun çıkardığı düşüncesi vermeye çalışırdı. Ölü kuşu görüp etrafında toplanan kuşlar da avcılar tarafından avlanırdı. Bazen de avcılar yiyecek kırıntıları bırakır ve kuşlar bunlara yaklaşıncı onları avlardı.²⁰³

Selçuklularda avlanması zor olan dağ keçilerini avlamak içinde ilginç bir yöntem kullanıldığı bilinmektedir. Buna göre avcılar erkek dağ keçisinin bulunduğu dağ veya tepenin karşı tarafına dişi bir dağ keçisi bırakırlardı. Bunu gören erkek dağ keçisi kendini kaybedip dişiye ulaşma hevesiyle karşıya atlamak ister ve aşağıya düşerdi. Aşağıda ise avcılar onu bekliyor olurdu.²⁰⁴

Selçuklu sanatında da av sahnelerini görmek mümkündür. Bu sahnelerde bireysel ve grup halinde avları görebiliriz. Ayrıca bazı av sahnelerinde bağdaş kurup oturan ve kadeh tutan insanlar da vardır.²⁰⁵

Genel olarak Selçuklu avcılığına bakacak olursak İslamiyet öncesi dönemdekine benzer izler taşımaktadır. Selçuklular da, ataları gibi süreklilikle avları düzenlemekte, av etini sevmekte, avda kuş ve köpeklerden faydalanmaktaydılar. Bununla birlikte Selçuklu saraylarında av işleriyle uğraşan görevliler de vardır. Melikşah'ın avladığı hayvanlar için sadaka vermesi ise İslam dininin tesirini göstermekle birlikte İslam öncesi dönemlerde de Türkler 'de ve hatta Moğollar' da gereğinden fazla hayvan öldürmenin kötü sonuçlar doğuracağıyla ilgili inanışların olduğu bilinmektedir. Bozkır Türklerinden farklı olarak ise Selçuklu döneminde avcılık ekonomik amaçlı yani besin elde etme amaçlı olmaktan çıkarak eğlence amaçlı yapılmaya başlanmıştır. Sürekli avları ise hem askeri eğitim hem de eğlence amacıyla yapılmıştır.

²⁰¹ Mehmet Ali Hacıgökmen. (2012). Türkiye Selçuklularında Avcılık. Kömen Yayınları, Konya, s. 42-43.

²⁰² Erdoğan Merçil. (2000). Türkiye Selçuklular'ında Meslekler. TTK Yayınları, Ankara, s. 178.

²⁰³ Merçil, a.g.e, ss. 144-145.

²⁰⁴ Merçil, a.g.e, ss. 144.

²⁰⁵ Gönül Öney. (1967). İran Selçukluları İle Mukayeseli Olarak Anadolu Selçuklularında Atlı Avcı Sahneleri. Anadolu (Anatolia), XI: ss. 121-138.

Erbil Beyliği'nin beylerinden biri olan Muzafferüddin Gökböri, Türk tarihindeki pek çok lider gibi avcılığa düşkündür. Onun her gün sabah namazından sonra ava çıkıp öğleden sonra geri döndüğü bilinmektedir.²⁰⁶ Bunun yanı sıra Gökböri, mevlid törenlerinden önce av eğlenceleri düzenlemiş ve avdan döndükten sonra kurbanlar keserek mevlid törenlerine eski Türk sığır şölenlerinin ruhunu vermiştir. Eski Türklerde “sığır” dini sürekliliğe verilen addır. Bu avdan sonra ise şölen ve dini ziyafetler birlikte gerçekleştirilirdi. Ritüel olarak gerçekleştirilen sığır avlarından sonra ise müzikli ziyafetler verilirdi. Gökböri'nin avdan sonra mevlid ve ilahiler okutması İslâmiyet öncesi sığır şölenlerinin izlerini taşımaktadır.²⁰⁷

1.5. Destan ve Efsanelerde Avcılık

Avcılığın ekonomik önemi sebebiyle eski Türk toplumunda saygın bir meslek olması avcılarının da toplum nezdinde kahraman olarak kabul edilmelerine yol açmıştır. Bu durum ise halk edebiyatının ürünü olan destan ve efsanelere yansımıştır. Bu nedenle destan ve efsanelerde av motifi sıkça yer almış, kahramanlar avda iken türlü olaylarla karşılaşmışlardır.

Destan ve Efsanelerde ava çıkan kahramanların başına gelen olaylardan ilki kahramanların evlenecekleri kızla karşılaşmalarıdır. Örneğin; Başkurt destanlarından Kara Yurga adlı destan da Ebley adlı yiğit evleneceği kızı av sırasında bulur.²⁰⁸ Dede Korkut Hikâyelerinde ise Bamsı Beyrek, evleneceği kızı ilk olarak avda geyik kovalarken görür.²⁰⁹ Oğuz Destanında da Oğuz Han ava çıktığında evleneceği kızla karşılaşır.²¹⁰

Destanlarda kahramanlarının çıktıkları avlar bazen onlara kötü olaylar getirir. Örneğin; Köroğlu'nun destanının varyantlarından birinde, Köroğlu üç günlük ava çıktığını öğrenen düşmanları onun köyünü yağmalamaya gelirler.²¹¹ Buna ek olarak

²⁰⁶ Abdullah Ekinci. (2014). Muzafferüddin Gökböri'nin Siyasi ve Sosyal Faaliyetleri. Türkler Ansiklopedisi, c. 4, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, s. 856-863.

²⁰⁷ Neşet Çağatay. (1983). Makaleler ve İncelemeler. Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya, s. 135.

²⁰⁸ Metin Ergun ve Gaynislam İbrahimov. (2000). Başkurt Halk Destanları. Türksöy, Ankara, s. 224.

²⁰⁹ O.Ş. Gökyay. (1980). Dede korkut Hikayeleri. Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul, s.62.

²¹⁰ W. Bang ve G.R. Arat. (1936). Oğuz Kağan Destanı. Burhaneddin Basımevi, İstanbul, s. 15.

²¹¹ Halil İbrahim Şahin. (2009). Türkmenistan Sahası Destancılık Geleneği ve Türkmen Destanları. Doktora Tezi, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir, s. 439.

Anadolu'daki Alageyik, Kırgızlardaki Kocacaş, Karaçay-Malkar Türklerindeki Biynöger Destanlarında zevk için ve ihtiyacından fazla avlanan avcılarının başına gelen felaketler anlatılır.²¹² Destan ve efsanelerde çok rastlanan bu konuya ilerleyen bölümlerde değinilecektir.

Destan ve Efsanelerdeki avcılık konusunda dikkat çeken bir başka nokta ise kahramanların atları ve kuşlarıdır. Genellikle usta avcılarının atlarının ne kadar güzel olduğu anlatılır ve avcının başarısında atın da katkısı vurgulanır. Örneğin; Kocacaş Destanında avcı Kocacaş'ın atının, insanın geçemeyeceği kayalıklardan geçebildiği anlatılır.²¹³ Manas Destanının'da da Manas'ın zırhını kuşanıp, atı, alıcı kuşu ve köpeğiyle avlara gittiği anlatılır.²¹⁴ Tatarların Tülek Destanı'nda, bir grup yiğit birlikte avlanır ve avların bir kısmını hanlarına sunarlarmış. Bir keresinde ise Tülek adlı avcının alıcı kuşu tüm hayvanları tek başına avlamış. Bu durum üzerine arkadaşları, Tülek'i kıskanarak onun atının ayaklarına çivi çakmışlar.²¹⁵

Avcılıkla ilgili bazı uygulamalar da destan ve efsanelerde bazen yer alır. Bunlardan biri avcılarının etlerini başka insanlarla paylaşmasıdır. Çok eski ve yaygın görülen bu geleneğe destan ve efsanelerde de rastlamak mümkündür. Kırgızlar'ın Askazan Baatır destanında, Askazan avladığı hayvanların etini köylüleriyle paylaşarak onları besler.²¹⁶ Kazak destanlarından Kambar Batır Destanı'nda da, Kambar'ın doksan evlik halkı avcılık yaparak beslediği anlatılır.²¹⁷

Avcılık Türkler arasında her ne kadar eğlence amacıyla yapılsa da bu eğlence kendi içerisinde tehlikeleri de barındırmaktadır. Destanlar ve efsaneler avcılığın bu tehlike arz eden yönünü sıkça yansıtmaktadırlar. Örneğin; avda avcılar bir hayvanın peşine takılır ve bu hayvan, avcının başına kötü olaylar gelmesine neden olur. Genellikle bu hayvan geyiktir. Anadolu'daki Ala Geyik Efsanesi ve Kırgızların Kocacaş

²¹² Abdıldacan Akmataliyev ve Keneş Kırbaşev. (2007). Kırgız Destanlar 3, Kocacaş Destanı, TDK Yayınları, Ankara.; Ufuk Tavkul. (2004). Karaçay-Malkar Destanları. TDK Yayınları, Ankara.

²¹³ Akmataliyev ve Kırbaşev, a.g.e., ss.27.

²¹⁴ W. Radloff. (1995). Manas Destanı. Naskali, E.G. (Haz.), Türksöy Yayınları, s.100.

²¹⁵ Fatih Urmançı. (2007). Tatar destanları 1, TDK Yayınları, Ankara, s. 31-81.

²¹⁶ Saule Egimbaeva. (2012). Kırgız Destanları 10. Zekeriya K. (Çev.), TDK Yayınları, Ankara, s.39.

²¹⁷ Metin Arıkan ve Fikret Türkmen. (2011). Kazak Destanları 8, Alpamış Batır ve Kambar Batır. TDK Yayınları, Ankara, s. 180-182.

destanında avcılara bela olan geyik motifini görmek mümkündür.²¹⁸ Bu iki eser dışında daha birçok sözlü kültür eserinde geyikle ilgili benzer anlatılar mevcuttur.

Görüldüğü üzere Destanlarda avcılar atları, kuşları ve silahlarıyla bir kahraman gibi gösterilmek istenmiştir. Bununla birlikte destanlarda av motifi; evlilik, ölüm, savaş gibi önemli olayların gerçekleşmesi için bir araç olarak da kullanılmıştır

²¹⁸ Şule Gezer. (2017). Ala Geyik Efsanesi İle Kocacaş Destanında Ortak unsurlar. Folklor Edebiyat, 23, 89: ss. 11-29.

İKİNCİ BÖLÜM

AV TÜRLERİ VE YÖNTEMLERİ

2.1. Bireysel Avcılık ve Grup Avcılığı

Tarih kaynakları eski zamanlarda genellikle devlete bağlı oldukları için bu kaynaklarda Hükümdarların ve soyluların avlarından bahsedilmektedir. Buna bağlı olarak bu tür kaynaklardaki avlar askerlerle veya bir takım gruplarla yapılmaktadır. Bireysel avcılık ise genellikle destan, efsane gibi sözlü halk geleneğinin ürünlerinde anlatılmaktadır. Bununla birlikte bu eserler veya eserlerdeki insanlar genellikle kahraman oldukları için bunların yaptıkları avlar olağanüstü unsurlar içermektedirler.

Tek başına yapılan avlar genellikle besin elde etme veya eğlenme amacıyla yapılır. Bu avlarda avcılar silahları çoğunlukla ok ve yaydır. Ayrıca alıcı kuşlar ve av köpeklerinden de faydalanılır. Bazen ise hayvanları avlamak için kapan kurulur veya bazı tuzaklar hazırlanır. Örneğin; Oğuz Han, halkına zarar veren gergedanı avlamak için ona tuzak kurmuştur. Oğuz destanında anlatıldığına göre, Oğuz han önce geyik, sonra ise bir ayıyı ağaca bağlamış ve gergedanın, geyik ile ayıyı yediğini görmüştür. Üçüncü gün ise ağacın altında kendisi beklemiş ve gergedanı öldürmüştür.²¹⁹ Bununla birlikte Uygur efsanelerinden biri olan Çolpan Yıldız efsanesinden anladığımız kadarıyla yaşlı insanlar tuzak ve kapan ile avlanırlarmış. Efsanede anlatıldığına göre, Çolpan'ın dedesi yaşlı olduğu için her akşam tuzak ve kapan kurar, tan vaktinden önce de onları kontrol edip yakalanan hayvanları evine getirirmiş.²²⁰

Destan ve efsanelerde anlatıldığına göre bireysel avlarda avcılar genellikle getirdikleri avları kendi halkları ile paylaşmakta ve onların geçimine destek olmaktadır. Ayrıca av bulamadıklarında eli boş dönmekten utanarak günlerce av peşinde koşmaktadırlar. Bununla birlikte kürk amacıyla yapılan avlar da genellikle

²¹⁹ W. Bang ve G.R. Arat. (1936). Oğuz Kağan Destanı. Burhaneddin Basımevi, İstanbul, s. 11-13.

²²⁰ Adem Öger. (2008). Uygur Efsaneleri üzerinde Bir Araştırma (İnceleme ve Metinler). Doktora Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, s.544.

bireysel yapılmaktadır.²²¹ Kürkün gerek avcı tarafından kullanılıyor olması gerekse ticaret için değerli bir ürün olması kürk avcılığının bireysel olarak yapılmasına neden olmuş olabilir. Öte yandan Kürk avcılığı oldukça ustalık gerektiren bir avdır. Çünkü bu avlarda hayvanların derisine zarar vermemek önemlidir. Bu nedenle avcılar, derisi değerli olan hayvanları avlarken oldukça özenli ve planlı bir şekilde avlanmış olmalılardır.

Grup halinde yapılan avlar ise besin elde etme ve eğlenme dışında askeri eğitim amacıyla da yapılmaktadır. Bu avlarda da alıcı kuşlar ve av köpeklerinden faydalanılır. Bununla birlikte grup halinde yapılan avlarda, avcılar birbirini koruyarak avın güvenli ve başarılı geçmesini sağlarlar. Örneğin; Başkurtların Kuzıykürpes adlı destanında yaralı bir kaplanın saldırısına uğrayan avcıyı, ölümden diğer arkadaşı kurtarmıştır.²²²

Grup halinde yapılan avcılığın güvenli olmasının yanında bir diğer avantajı ise avlanan hayvanların eve taşınmasının bireysel avcılığa göre daha kolay olmasıdır. Çünkü günlerce av hayvanlarının peşinden koştuktan sonra avcılar, bu emeklerine değecek kadar çok hayvan avlamak isterler. Ancak avlanan hayvanların çok olduğu durumlarda bunların taşınması grup avcılığında, bireysel avcılığa göre daha kolay bir şekilde gerçekleşmiş olmalıdır. Bu avantajlarının yanında grupla avcılığın bazı olumsuz yönleri de mevcuttur. Destan ve efsanelerde anlatıldığına göre birlikte avlanan avcılar, birbirlerinin atlarını veya alıcı kuşlarını kıskanmaları bazı sorunları meydana getirmektedir. Örneğin; Zayatülek ve Hıvhlıv destanında anlatıldığına göre babalarının isteği üzerine ava çıkan Semer Han'ın oğulları, kardeşleri Zayatülek'in alıcı kuşunun daha çok hayvan avlaması üzerine Zaytülek'i kıskanmışlar ve ona kötülük yapmak istemişlerdir.²²³

²²¹ A. Yu. Borisenko i.d. (2008). Razvitiye Ohotniçih Promislov i Orujiya u Tyurskih Etnosov Yujnoy Sibiri Pod Vliyaniem Kontaktov s Russkimi v Epohu Pozdnego Srednevekovya i Novoye Vremya. İzuçeniye İstoriko-Kulturnogo Naslediya Narodov Yujnoy Sibiri Vpusk 7, Gorno-Altaysk, ss.102-109.

²²² Metin Ergun ve Gaynislam İbrahimov. (2000). Başkurt Halk Destanları. Türksöy, Ankara, s. 384.

²²³ Ergun ve İbrahimov, a.g.e., ss. 444.

2.2. Kayakla Avcılık

Türklerin avlanmak için başvurdukları yöntemlerden biri de kayaklarla avcılıktır. Araştırmalara göre kayak ilk olarak, Sibirya’da avcılıkla geçinen Türk ve Moğol kabileleri tarafından kullanılmıştır.²²⁴ Ormanlarla kaplı olması nedeniyle Sibirya av hayvanlarının bol olduğu bir bölgedir. Bölgenin av hayvanları bakımından zenginliğine rağmen oldukça soğuk olması avcılarının işini zorlaştırmıştır. Bu durum sebebiyle Sibirya’daki eski insanlar, hayatlarını devam ettirebilmek yani avlanabilmek için bazı yöntemler geliştirmiş olmalılardır. Bu koşullar nedeniyle kayağın ilk olarak Sibiryalı avcılar tarafından bulunmuş olması gayet doğal bir hadisedir.

Eski Türkler kayağa “çana”^{*} demişlerdir. Günümüzde ise dünya genelinde kayak kullanılan “ski” kelimesi tarihi kaynaklarda Finler’i nitelendirmek için kullanılmıştır. Araştırmalara göre ise Finler, kayakçılığı Ural dağlarında yaşadıkları zamanlarda, komşuları olan Türklerden öğrenmişlerdir.²²⁵

Yazılı kaynaklarda Türklerin kayakçılığıyla ilgili ilk bilgiler Çin kaynaklarında geçmektedir. Bu kaynakların belirttiğine göre; Bazı Hun boyları geyikleri kovalamak için kalkana benzeyen, ağaçtan aletler yaparlar ve bunları ayakkabı gibi giyerek, dağlardan aşağıya doğru kayarlarmış. Düzlük alanlarda ise sopaların yardımıyla hareket ederlermiş. Ayaklarına giydikleri bu aletlerin ucu biraz yukarıya doğru kalkık olur, alt tarafına ise devrilmemesi için at derisi konurmuş.²²⁶ Çin kaynaklarının bu konu hakkında verdiği bir başka kayda göre; bazı Göktürk kabileleri ayaklarının altına sığır kemikleri bağlayarak kar üzerinde hareket ettikleri için, “sığır ayaklı Türkler” olarak

²²⁴ V.D. Kubarev, D. Tseveendorj, E. Yakobson. (2005). Petroglifi Tsagaan-Salaa i Baga-Oygura (Mongolskiy Altay). İnstituta Arheologii i Etnografii So Ran, Novosibirsk, s.115.; A.Z.V. Togan. (1939). Eski Türklerde Kayakçılık. Askeri Mecmua, 115: ss.1165-1172.

^{*} Reşidü’l-dîn Uryanhayların, kayağa Çane dediklerini kaydetmiştir. Bkz. Raşid-Ad-Din. (1952). Sıbornik Letopisey Tom 1 Kıniga 1. Hetagurova L.A. (Per.), Akademiya Nauk SSSR, s.124. Kayağa, Hakaslar Sana, Tuvalılar Şanak, Şorlar ise Şana ve Şanak demektirler. Bkz. L.R. Kızlasov. (1984). İstoriya Yujnoy Sibiri v Srednie Veka. Vışşaya Şkola, Moskva, s.153-154. Moğollar ise Çana demektirler. Bkz. Ferdinand D. Lessing. (2003). Moğolca-Türkçe Sözlük 1. Cilt, Günay K. (Çev.), TDK Yayınları, Ankara, s.264.

²²⁵ Togan, a.g.e., ss.1165-1172.

²²⁶ Wolfram Eberhard. (1996). Çin’in Şimal Komşuları. Nimet U. (Çev.), TTK Yayınları, Ankara, s.65

anılmışlardır. Yine, Çinliler tarafından, kayak kullanan bazı Göktürk boylarına ağaç atlı Türkler, at ayaklı Türkler ve benekli ala at gibi adlar konulmuştur.²²⁷

Çin kaynakları Basmıllardan bahsederken; ülkelerinin çok karlı olması sebebiyle, Basmılların tahtadan atlar yaparak avlandıklarını belirtmektedir.²²⁸ Buna ek olarak kaynaklar, Türklerin bu tahtadan atlara binerek kar üzerinde uçuyormuş gibi hareket ettiklerini de ifade etmektedirler.²²⁹ Ayrıca Bayırkular²³⁰ ve Kırgızların da ağaçtan yaptıkları kayaklarla avlandıkları belirtilmektedir. Kırgızların, bir ayaklarını tahta üzerine koyarak sopalar yardımıyla kar üzerinde hareket ettikleri Çin kaynaklarında anlatılmaktadır.²³¹ 10-12. Yüzyıllarda İrtiş boylarında yaşayan Kimeklerin genel olarak sığır yetiştirdikleri, kış aylarında ise kayaklarla avlandıkları bilinmektedir.²³²

Eski Türkler ve Moğolların kayakçılığıyla ilgili en ayrıntılı bilgiyi Reşîdü'd-dîn vermiştir. Onun belirttiğine göre; Uranhaylar, “çane” adı verilen özel tahtalar yaparlar ve ellerindeki çubuklarla bu tahtalar üzerinde kar veya buzda kayarak hareket ederlermiş. Ayrıca bu aleti hayvanları, avlamak için kullanırlarmış. Avcılar, avlarda yanlarına bir “çane” daha alırlar, bununla da ölü hayvanları taşırlarmış. Buna ek olarak Reşîdü'd-dîn, çane'nin Moğolistan ve Türkistan'ın birçok bölgesinde bulunduğunu Kırgız, Teleüt ve daha pek çok kabilenin bu aleti kullandığını söylemektedir.²³³ Uranhayların kayak kullanımına dair bir diğer bilgiyi Rubruk vermektedir. Onun verdiği bilgilere

²²⁷ Yunus Tayga. (1990). Türk Spor Tarihine Genel Bakış. T.C. Başbakanlık Gsgm, Ankara, s.27.; Togan, a.g.e., ss.1165-1172.

²²⁸ Ahmet Taşağıl. (2004). Çin Kaynaklarına Göre Eski Türk Boyları, TTK Yayınları, Ankara, s.55.; İ.V. Kyuner. (1961). Kitayskie İzvestiya A Narodah Yujnoy Sibiri, Tsentralnoy Azii i Dalnego Vostoka. Vo Vostochnoy Literaturi, Moskva, s.28.; Wolfram Eberhard. (1940). Çin Kaynaklarına Göre Türkler ve Komşularında Spor. Nimet T.U. (Çev.), Ülkü Dergisi, Mayıs: ss.209-215.

²²⁹ L.R. Kızlasov. (1984). İstoriya Yujnoy Sibiri v Srednie Veka. Vısşaya Şkola, Moskva, s.109-153.

²³⁰ N.Ya. Biçurin. (1950). Sobraniye Svedeniy o Narodah, Obitavşih v Sredney Azii v Drevniye Vremena 1. Akademii Nauk Sssr, Moskva-Leningrad, s.344.; Taşağıl, a.g.e., ss.53.; Kyuner, a.g.e., ss.19.

²³¹ Taşağıl, a.g.e., ss.85.; Kıyuner, a.g.e., ss.34.; Biçurin, a.g.e., ss.354.; Eberhard, a.g.e., ss.209-215.

²³² M. Vasilyevič. (1957). Drevniye Ohotniçi i Olenevodçeskiye Obryadı Eıvenkov. Sbornik Muzeya Antropologii , Etnografii, XVII: ss.151-185.

²³³ Raşid-Ad-Din. (1952). Sbornik Letopisey Tom 1 Kıniga q. Hetagurova L.A. (Per.), Akademiya Nauk SSSR, s.124.

göre; Uranhaylar ayaklarının altına kemikler bağlarlar. Böylece kar ve buz üzerinde hızlıca hareket ederek hayvanları avlalamış.²³⁴

Türk tarihinin en önemli yazılı kaynaklarından olan Tonyukuk yazıtında Bilge Tonyukuk, Kırgızlar üzerine yapılan seferi anlatırken, karlı dağlardan geçiş sırasında atları yedeğe aldırıp yaya bir şekilde ağaçlara tutunarak ilerlediklerini söylemektedir.²³⁵ Malov, burada ağaçlara tutunmayla kastedilen şeyin kayaklar olabileceğini düşünmektedir.²³⁶

Kayakla avcılığın Türkler arasında yaygın olması nedeniyle Tonyukuk gibi her şeyi en ince ayrıntısına kadar planlayan bir devlet adamının böylesine önemli bir seferde karlı dağları geçmek için de kayak kullanmış olabileceğini düşünmek mümkündür.

Kayaklarla avcılık geleneğiyle ilgili olarak yakın dönemlerde de kayıtlar mevcuttur. Örneğin; Kırgız avcıları karla kaplı alanlarda hareket etmeyi kolaylaştırmak için ayaklarının altına yuvarlak ya da dikdörtgen formda olan 25-30 cm çapında “capkak” ve “çangı” adı verilen bir şey giyerlermiş.²³⁷ Bu eşya dallardan dokunur ve kayışlarla sağlamlaştırılmış.²³⁸ Altaylılar ise yaz aylarında genellikle at sırtında ve tek başlarına, kışın ise kayaklarla gruplar halinde avlanırlar ayrıca, kızaklarla yiyecek taşırlarmış.²³⁹

²³⁴ D.P. Karpini i G.D. Rubruk. (1957). Puteşestviye v Vostochnye Stranı Plano Karpini i Rubruka. Şastina N.P. (Red.), Gosudarstvennoe İzdatelstvo Geografičeskoj Literaturı, Moskva, s.154.

²³⁵ Talat Tekin. (1998). Orhon Yazıtları Kül Tigin, Bilge Kağan, Tunyukuk. Simurg Yayınları, İstanbul, s.89.

²³⁶ S. E. Malov. (1951). Pamyatniki Drevnetyurskoj Pismennosti Tekstı i İssledovaniya. İzdatelstvo Akademii Nauk Sssr, Moskva-Leningrad, s.67.

²³⁷ A.Z. Caparov, O.A. Akolov. (2016). Ohota. Kırgızı Seriya: Narodı i Kulturu. A.A. Asankanov i.dr. (Red.), Nauka, Moskva, s.137, 188.; S. M. Abramzon. (1990). Kirgizi i İh Etnogenetičeskie i İstoriko-Kulturnie Sıvyazı. Frunze-Kırgızistan, s.66.

²³⁸ Abramzon, a.g.e., ss.66.

²³⁹ V.V. Radlov. (1989). İz Sibiri Stranitsı Dnevnika. Nauka, Moskva, s.156.

Şekil 8: Kırgız avcılarının karda daha kolay hareket etmek için kullandıkları capkak veya çangı adı verilen alet. Kırgızistan Milli Müzesi.
(Alpaslan Aşık arşivi.)

Genellikle bireysel olarak avlanan Altaylı avcılarının, kayakla yapılan avlara bireysel çıkmamalarının nedeni bu avların tek başına yapılamayacak kadar zor ve tehlikeli olmasıyla ilgili olmalıdır. Nitekim Altaylılar arasında, avda kayak aletleri kırılan avcılara yardım ederek onları ele geçirmeye çalışan “Almıs” adlı bir yaratıkla ilgili rivayetlerin olması,²⁴⁰ kayakla avcılığın tehlikelerini ortaya koymaktadır.

²⁴⁰ K.V. Yadanov. (2009). Vstreça Ohotnika s Duham i Hozyayevam i Almısom- Opıt Ukazatelya Syujetov i Versiy po Materialam Altayskoy Folklornoy Traditsii. Drevnosti Sibiri i Tsentralnoy Azii, V.İ. Soenov. (Red.), Gagu, Gorno-Altaysk, ss.174-185.

Kaynaklarda verilen bilgilerin yanında, Sibirya ve Orta Asya’da yer alan bazı kaya resimleri üzerinde de kayakla yapılan av sahnelerine rastlanılmaktadır. Örneğin; Moğolistan Altay’ında yer alan Bay-Oygor bölgesindeki kaya resimlerinin birinde, erken demir veya bronz Çağına ait olduğu düşünülen, kayakla avcılık yapan bir avcı çizimi yer almaktadır.²⁴¹

Şekil 9: Kayakla avlanan avcı. Moğolistan Baga-Oygur3 Petroglifleri (V.D. Kubarev, D. Tseveendorj, E. Yakobson. (2005). Petroglifi Tsagaan-Salaa i Baga-Oygura (Mongolskiy Altay). İnstituta Arheologii i Etnografii So Ran, Novosibirsk, s.630.)

Buna ek olarak; Tuvalılara ait olduğu düşünülen bir kaya resmindeki av sahnesinde yer alan avcılardan biri ayağında kayakla çizilmiştir.²⁴² Tüm bu kaynaklardan görüleceği üzere eski zamanlardan beri Türkler hem ulaşım hem de avlanmak için kayakları kullanmışlardır.

²⁴¹ V.D. Kubarev, D. Tseveendorj, E. Yakobson. (2005). Petroglifi Tsagaan-Salaa i Baga-Oygura (Mongolskiy Altay). İnstituta Arheologii i Etnografii So Ran, Novosibirsk, s.115.

²⁴² M.A. Devlet. (1982). Petroglifi Ha Koçevoy Trope. Nauka, Moskva, s.114.

2.3. Köpeklerle Avcılık

İnsanlık tarihinin en eski uğraşlarından biri olan avcılık, insanlar tarafından bulunan yeniliklerle sürekli gelişmektedir. İnsanlar ilk olarak tuzak vb. yöntemlerle hayvanları avlamışlar, sonra silahlar geliştirmişlerdir. İnsanları bu tip yeniliklere zorlayan sebep av hayvanları ile insanlar arasındaki biyolojik ve fiziksel farklardır. Bu farklılıklar nedeniyle avdaki başarısızlıkları azaltmak isteyen insanlar, bu amaçlar doğrultusunda bazı hayvanları av için eğitmeye başlamıştır. Bu hayvanlardan en yaygın olarak kullanılanlar ise Köpekler ve Yırtıcı Kuşlar olmuştur. İyi koku alma, iz sürme ve hız gibi özellikleri nedeniyle köpekler eski zamanlardan beri avcılarının hem toplu hem de bireysel avlarda en çok faydalandıkları hayvan olmuştur. Av konusunda üstün yetenekleri olan köpek türüne ise “Tazi” denilmektedir.

Tazıların, özel bir vahşi türden türedikleri düşünülmekte ancak bu türün ne olduğu bilinmemektedir. Bununla birlikte, Kuzey Afrika ve Güneybatı Asya’nın orman bakımından fakir olan bölgelerinin, tazıların anavatanı olduğu ve onların avcılıktaki üstün özellikleri nedeniyle diğer köpek türlerinden daha önce evcilleştirildikleri düşünülmektedir.²⁴³ Ancak köpeğin Neolitik Devrin başında evcilleştirilmiş olmasına rağmen ilk av sahnelerinde yer almaması nedeniyle daha sonradan eğitilerek avlarda kullanılmış olduğu da düşünülmektedir.²⁴⁴ Bununla birlikte İran ve Mezopotamya’da bulunmuş olan IV. binyıla ait bazı materyaller üzerinde tek başlarına veya koyun, keçi gibi hayvanlarla beraber bulunan köpek figürleri yer alıyor olsa da, bu köpekler av sahnesinde yer almadıkları için bunların av köpeği olup olmadıkları anlaşılamamaktadır. Bu nedenle köpeğin, avlarda yardımcı bir hayvan olarak kullanılması ancak milâttan önce binli yıllara ait Asur kabartmaları ile belgelendirilebilmektedir.²⁴⁵

Çeşitli Türk coğrafyalarında yer alan kaya resimlerinden hareketle Türklerin de eski zamanlardan itibaren avlarda köpeklerden faydalandıklarını söylemek mümkündür.

²⁴³ L.P. Sabaneev. (1992). Sobaki Ohotniçi Borzie i Gonçie. Terra, Moskva, s.8-9.

²⁴⁴ Sargon Erdem. (1991). Av. TDV İslâm Ansiklopedisi 4. Cilt, TDV Yayınları, Ankara, ss.101-104.

²⁴⁵ Sargon Erdem, a.g.m., ss.101-104.

Yine Pazırık Kültürü²⁴⁶ ve Hun-Sarmat dönemine ait görsel kaynaklarda köpeklerin avlarda kullanıldığını görülmektedir.²⁴⁷ Ayrıca eski zamanlardan beri Türklerin yaşamakta olduğu Güney Sibirya'daki; Kurai III, Kurata II ve Balyk-Sok-I gibi ilk ortaçağ mezarlarında, köpek kemiği kalıntıları bulunmuştur. Bazı araştırmacılara göre bu kemikler düşmanın mezarını aşağılamak ve kirletmek amacıyla bırakılmıştır. Bazılarına göre ise, bu kemikler köpeğin sahibiyle birlikte gömülmesi geleneğiyle ilgilidir. Bununla birlikte köpeğiyle gömülen kişinin soylu biri olduğu da düşünülmektedir.²⁴⁸ Güney Sibirya coğrafyasında köpeğin kullanımı hakkında Radlof, hemen her Altaylının köpeği olduğundan bahsederken, buradaki insanların daha çok evcil hayvanları ve insanları kurtlardan korumak amacıyla, köpekleri kullandıklarını belirtir.²⁴⁹ Ancak bu bilgi Altaylıların av köpeklerinin olmadığı anlamına gelmez. Çünkü Kırgızlar “Taygan” dedikleri av köpeklerini avcılık dışında Altaylılara benzer bir şekilde kurt, pars ve ayı gibi vahşi hayvanlardan korunmak içinde kullanırlar. Bununla ilgili olarak Kırgızlarda “*Algır tayganı bar ayılga eç ubakta karışkır kirgen emes*”²⁵⁰.(İyi tayganı olan köye hiçbir zaman kurt girmez”) şeklinde bir de deyim vardır. Oğuz Han Destanı'nın Farsça varyantında da koyunları, kurtlardan koruyan köpeklerden söz edilmektedir.²⁵¹ Dıyakonova ise Radlof'un sözlerinin aksine Güney Altaylıların, yaralı bir hayvanı her zaman bulabilen becerikli av köpeklerinin olduğunu belirtir.²⁵²

Arkeolojik ve görsel kaynaklardan anlaşıldığı kadarıyla Eski Türklerde köpeklerin kullanıldığı açık olmakla birlikte bu köpeklerin av köpeği yani “Tazı” olup olmadıkları belli değildir. Bu konu hakkında Sabaneev; Rus destanlarında ve kroniklerinde XIII. Yüzyıldan önce gerek Kıpçak ve Peçenek gibi Türk boylarının

²⁴⁶ V.İ. Soenov ve N.A Konstantinov. (2014). Ohotniçya Deyatelnost Naseleniya Altaya V 1 Tıs. N.E. Gorno Altayskiy Gosudarstvenniy Universitet, Gorno Altaysk, s.40.

²⁴⁷ V.İ. Soenov ve N.A Konstantinov, a.g.e., ss.120.

²⁴⁸ V.İ. Soenov ve N.A Konstantinov, a.g.e., ss.121.

²⁴⁹ V. V. Radlov. (1989). İz Sibiri Stranitsı Dnevnik. Nauka, Moskva, s.152.

²⁵⁰ P. Aytaliyev. (2011). Kırgızdardığı İt Ağıtıp, Kuş Saluu Cana Ançılık Önörü. Kırgızistan Tarihinin Maseleleri, 3 (23): ss.141-147.

²⁵¹ A.Z.V. Togan. (1982). Oğuz Destanı Reşideddin Oğuznâmesi, Tercüme ve Tahlili. Enderun Kitabevi, İstanbul, s.58.

²⁵² V.İ. Soenov ve N.A Konstantinov, a.g.e., ss.121.

avlarda köpekleri kullandığına dair bir kayıt olmaması, gerekse Avrupa Hunlarının kullanmış oldukları köpeklerin tazı olmaması nedeniyle Orta Asya'ya dolayısıyla

Şekil 10: Kırgız tazısı (Taygan).
(Alpaslan Aşık Arşivi.)

Türklere, av köpeklerinin İslam yayılışıyla gelen Arap tazıları olduğunu düşünür.²⁵³ Günümüzde de Kırgızlar dışındaki Müslüman coğrafyalarında av köpeklerine genellikle tazı denilmekte, yalnızca Kırgızlar taygan demektedirler.²⁵⁴

Bu adlandırmalar Arap etkisini ortaya koysa da İslamın kabulünden önce, Türklerin tazı kullanmadıklarına kesin bir delil değildir. Dîvânu Lugâti't-Türk'te köpek sözcüğünün karşılığı olarak "İt",²⁵⁵ av köpeği yani tazı içinse "Taygan"²⁵⁶ sözcüğü kullanılmıştır. Ayrıca eserde "Barak" adlı birde efsanevi köpekten bahsedilmektedir.²⁵⁷ Bununla birlikte eserde bazen "İt" sözcüğünün bazense "Taygan" sözcüğünün kullanılması Eski Türklerin, hem av köpeklerini hem de diğer köpek türlerini eğiterek

²⁵³ L.P. Sabaneev. (1992). Sobaki Ohotniçi Borzie i Gonçie. Terra, Moskva, s.13.

²⁵⁴ P. Aytaliyev. (2009). Taygandar Tarcımalı. Kırgızistan Tarihinin Maseleleri, 4: ss.110-117.

²⁵⁵ Kâşgarlı Mahmud. (2014). Dîvânu Lugâti't-Türk. (Haz.) A. B. Ercilasun ve Z. Akkoyunlu, TDK Yayınları, Ankara, s.16.

²⁵⁶ Kâşgarlı Mahmud, a.g.e., ss.421.

²⁵⁷ Kâşgarlı Mahmud, a.g.e., ss.162.

kullandıklarına işaret etmektedir. Eğer bu fikri doğru kabul edecek olursak Türkler, Arapların tazılarını görene kadar av köpeği ve diğer köpekler arasında bir ayrım yapmadan ikisini de avlarda kullanmış olabilirler. Ancak Arap tazılarıyla tanıştıktan sonra bu ayrım yapılmış ve av köpeklerine tazı denilmeye başlanmıştır. Kırgızlar ise Taygan kelimesini unutmayarak günümüze kadar kullanmış olmalılardır. Kırgızlar arasında bu adın unutulmamasında Taygan ile ilgili bazı efsanevi bilgiler etkili olmuş olabilir.

Kırgız bir atasözü av köpeğinin iyisini şu şekilde tanımlamaktadır “Kuş törüsü Buudayık, it törüsü Kumayık imiş” (avcı kuşların en iyisi Buudayık, av köpeklerinin en iyisi Kumayık)’tır.²⁵⁸ Kumayık, muhtemelen Hüma Kuşu’nun adından türemiş olmalıdır.²⁵⁹ Nitekim efsanelere göre de Taygan, bir kuşun* yumurtasından çıkarmış ve bu yumurta meydana geldikten sonraki 3 gün içerisinde bir insan tarafından bulunursa içinden av köpeği çıkarmış. Eğer yumurta 3 gün içerisinde bir insan eline geçmezse içinden bir kuş çıkarmış.²⁶⁰ Bu efsanede anlatılmak istenen köpeğin bir takım özelliklerine rağmen, ancak onun hakkını verebilen bir insan tarafından eğitilmesiyle avcı bir hayvan olabileceğidir. Yırtıcı kuşlar ise türlerinin özelliği nedeniyle zaten avcılık yeteneğine sahip olarak doğarlar. Av köpeği olabilmesi için belirtilen 3 günlük süre ise sembolik bir ifade olup köpeğin henüz yavru iken eğitilmesi gerektiğini vurgulamak içindir. Nitekim Tayganların 6-7 aylıkken av için eğitilmedikleri takdirde, özgürlüklerine düşkün olacakları ve bu nedenle av için eğitilemeyecekleri bilinmektedir.²⁶¹

Eğitime kadarki sürede tayganlar iyice beslenir. Bu beslenme sürecinde çiğ et ve kemik verilmemeye dikkat edilir.²⁶² Yeterince beslendikten birkaç ay sonra ise av

²⁵⁸ K.K. Yudahin. (1985). Kırgızsko-Russkiy Slovar 1.Sovyetkaya Entsiklopediya, Frunze, s.444.

²⁵⁹ Bahaeddin Ögel. (2010). Türk Mitolojisi 1. Cilt, TTK Yayınları, Ankara, s.191.

* Bazı kaynaklarda bu kuşun Akbaba olduğu belirtilir. Bkz. P. Aytaliyev. (2011). Kırgızdardagi İt Agıtıp, Kuş Saluu Cana Ançılık Önörü. Kırgızistan Tarihının Maseleleri, 3 (23): ss.141-147..

²⁶⁰ M.B. Asanov. Ançılık Kılıuda Kırgız Taygandarının Rolü. (2014). Agartuuçu, Jurnalist Cana Etnograf Amantur Seyitali Uulu Akmataliyev (1934-2002): Çıgaan Kalemgerdin 80 Cıldığına Arnalgan Cıynak, T.K. Çorotegin vd. (Red.).Maksprint Basmakanası, Bişkek, ss.79-82.; P. Aytaliyev. (2011). Kırgızdardagi İt Agıtıp, Kuş Saluu Cana Ançılık Önörü. Kırgızistan Tarihının Maseleleri, 3 (23): ss.141-147.

²⁶¹ M.B. Asanov, a.g.e., ss. 79-82.

²⁶² P. Aytaliyev. (2009). Taygandar Tarcımalı. Kırgızistan Tarihının Maseleleri, 4: ss.110-117.

eğitimi başlar. Öncelikle tavşan ve diğer küçük hayvanlarla ava alıştırılır. Sonra boynuna tasma takılarak daha büyük ve güçlü hayvanlara saldırtılır. Daha sonra köpeğe bir hayvan kanı içirilir. Sonraki gün ona yemek verilmez ava çıkıldığında kendi yiyeceğini avlaması beklenir. Avcılık eğitimi genellikle bu şekilde gerçekleştirilir.²⁶³

İyi bir avcı olacağı düşünülen Taygan'ın; “*Burnu ince ve uzun, gözü kıpkızıl, sırtı düz, ağzı çok büyük, boynu yumru, beli ise kısa olur*”.²⁶⁴ Av takibindeki sabır ve dayanıklılıklarıyla bilinen²⁶⁵ Kırgız Tayganlar'ının, kulakları kısa kemikleri güçlü olur. En önemli özellikleri hızlarıdır. Bu nedenle dağ keçileri ve tilkilere hemen yetişirler. İnsanlara ve inek gibi evcil hayvanlara saldırmazlar.²⁶⁶ Erkek Tayganlar genellikle 60 cm boyunda dişiler ise bundan biraz daha küçük olur. Güçlü tayganlar günlerce süren avlarda sıcağa da soğuğa da dayanabilirler. Avcıların belirttiğine göre taygan dışındaki av köpekleri bir kez ava çıktıklarında yorulmaktadır. Tayganlar ise 7-8 günlük avlarda dahi yorulmadan ava devam edebilir.²⁶⁷

Bununla birlikte tecrübeli Tayganlar, av hayvanlarının kurnazlıklarını bilir ve iyi koku alırlar.²⁶⁸ Ayrıca Kırgız avcıları, tayganın çıkardığı seslerle onun hangi hayvanın peşinde olduğunu tahmin eder. Eğer sesini kalın çıkarırsa büyük bir hayvanı kovalıyordur. Eğer sesi acılı, öfkeli çıkıyorsa büyük bir yırtıcı hayvanı kovalıyordur.²⁶⁹

Kırgızlar, Tayganları satmazlar. Genellikle başka birine hediye olarak verilir veya çalınır. Bununla birlikte bu av köpeklerine özelliklerine göre sembolik isimler verilir. Örneğin; Dört göz, colbors, avcı, arslan, uçar vb.²⁷⁰

Köpeklerle gerçekleştirilen avlarda, öncelikle bir iz bulunur ve o izin bulunduğu alan bir daire içine alınır. Bu daireden çıkış izi bulunursa ikinci ve üçüncü daireler

²⁶³ A.Z. Caparov, O.A. Akolov. (2016). Ohta. Kırgızı Seriya: Narodı i Kulturi. A.A. Asankanov i.dr. (Red.), Nauka, Moskva, s.141.; M.B. Asanov, a.g.e., ss. 79-82.

²⁶⁴ M.B. Asanov, a.g.e., ss.79-82.

²⁶⁵ A.Z. Caparov, O.A. Akolov, a.g.e., ss.141.

²⁶⁶ P. Aytaliyev, a.g.e., ss.110-117.

²⁶⁷ M.B. Asanov, a.g.e., ss.79-82.

²⁶⁸ A.Z. Caparov, O.A. Akolov, a.g.e., ss.141.

²⁶⁹ M.B. Asanov, a.g.e., ss.79-82.; A.Z. Caparov, O.A. Akolov, a.g.e., ss.141.

²⁷⁰ M.B. Asanov, a.g.e., ss.79-82.

izilir bu işlem hayvanın en net veya en taze izi bulunana kadar tekrarlanır. Taze iz bulununca avcı, köpeğini bırakır ve onu takip eder. Bununla birlikte vaşak gibi bazı hayvanlar köpekten kaçmak için ağaca çıksa bile köpek onu takip eder ve sahibi gelene dek o hayvanın ağaçtan inmesine izin vermez.²⁷¹ Bununla birlikte birden fazla köpeğin bulunduğu avlarda eğer birkaç köpek aynı hayvanı kovalıyorsa başarının, av hayvanına ilk darbeyi vuran veya diş geçiren köpeğin olduğu düşünülür. Çünkü ilk darbe hayvanın hızını azaltır ve yıkılmasına neden olur.²⁷²

Eski Türkler hem bireysel hem de toplu olarak yapılan avlarda köpeklerden faydalanmışlardır. Özellikle de sürek avlarında köpeklerin av hayvanlarını takip etme ve korkutarak onları srmedeki rolleri büyüktür. Bununla birlikte yırtıcı kuşlarla yapılan avlarda da hem atın hem de köpeğin kuş ile olan uyumu ve ondan korkmamaları önemlidir. Bu avlarda köpek ve yırtıcı kuşların uyumu ve becerileri sayesinde hayvanları avlamak oldukça kolay olmuş olmalıdır. nki, bu tip avlarda genellikle köpekler av hayvanlarını korkutarak çalılık ve ormanlık alanlardan dışarı çıkarmış, onların çıkardığı bu hayvanları ise yırtıcı kuşlar avlamış olmalıdır. Yani kuşlarla yapılan avlarda tazılar destekleyici rol oynamıştır. Çünkü onların kovaladıkları hayvanlar kuşlar tarafından avlanmıştır.²⁷³

Eski Türklerde köpeklerin eğitimiyle ilgilenen görevlilerin mevcudiyeti hakkında kaynaklarda bilgi yoktur. Ancak İslamiyet sonrasındaki dönemde Türk hükümdarlarının saraylarında köpekleri eğitmekle görevli kişiler bulundurulmuştur. Örneğin, Selçuklu döneminde köpekleri eğiten görevliler vardı ve bunlara Sekban denirdi.²⁷⁴

İslamiyetten sonra avlarda kullanılan köpeklerin eğitimine ayrı bir önem verilmiştir. Zira İslâm inancına göre bir hayvanın avladığı avın etinin helal olabilmesi için bazı şartlar vardır. Bu şartlara göre; öncelikle avı yakalayan hayvan eğitilmiş

²⁷¹ N.T. Ercanov vd. (2006). Ohotniye-Promisloviye Mlekopitayuşiye Tsentralnova Kazahstana. İzd. Pgu im. s. Toraygirova, Pavlodar, s.110-111.

²⁷² M.B. Asanov, a.g.e., ss.79-82.

²⁷³ V.İ. Kazanskiy. (1956). Ohta s Borzoy. Fizkultura i Sport, Moskva, s.36.

²⁷⁴ Mehmet Ali Hacıgökmen. (2012). Türkiye Selçuklularında Avcılık. Kömen Yayınları, Konya, s. 42.

olmalıdır. İkinci olarak ise bu hayvanın avlanması için sahibi tarafından salıverilmiş olması gerekir. Yani bir hayvan sahibinin kontrolü dışında bir havanı yakalamışsa onun eti helal değildir. Üçüncü olarak av için eğitilmiş hayvanın avına, eğitilmemiş başka bir hayvan yardım ederse bu avın eti de helal değildir. Bir diğer şarta göre; av için eğitilmiş olan hayvan, avını boğarak veya ağırlığıyla ezerek öldürmemeli, kanını akıtarak öldürmelidir. Son olarak ise av etinin helal olabilmesi için eğitilmiş olan hayvanın, yakaladığı avın etini yememiş olması gerekir.²⁷⁵ İslâm inancındaki bu şartlar nedeniyle Müslüman olduktan sonra Türkler, avlarda kullanılan hayvanların dolayısıyla da köpeklerin eğitimine özel olarak önem vermişlerdir.

2.4. Yırtıcı Kuşlarla Avcılık

İlk çağlardan itibaren avcılık, hayatın devamlılığı için en önemli etkinliklerden bir tanesi olmuştur. Bununla birlikte insanlar bu etkinliği zamanla geliştirmişlerdir. Bu gelişme; av silahları, av türleri ve av yöntemleri gibi alanlarda olmuştur. Bununla birlikte insanlar avcı hayvanları ise ayrı bir önem vermişler onlara saygı duymuşlardır. Bu saygı ve hayranlık bazı avcı hayvanların devlet armasında veya bayraklarda kullanılmasına dahi neden olmuştur. Örneğin kartal Türkler dışında Romalılar, Almanlar, Ruslar, Macarlar ve daha birçok millet tarafından sembol olarak kullanılmıştır.

Türklerde ise Gök Tanrı inancı nedeniyle yırtıcı kuşların gökyüzü ve yeryüzü arasında bir aracı rollerinin olduğu ve ölen kişinin bir yırtıcı kuşa dönüştüğü gibi inançlar vardır.²⁷⁶ Gerek bu tür inanışlar gerekse yırtıcı kuşların avcılık konusundaki becerileri Türklerde bu kuşların; devlet arması, ongun ve kişi adı olarak kullanılmalarına neden olmuştur.

²⁷⁵ Mehmet Şener. (1991). Av (Fıkıh). TDV İslâm Ansiklopedisi 4. Cilt, TDV Yayınları, Ankara, ss.104-105.

²⁷⁶ Bilge Kağan, kardeşi Kül Tigin ölünce onun ölümünü anlatmak için kergek boldu ifadesini kullanmaktadır. Kergek bir kuş türüdür. Yani burada Kül Tigin'in kuş olup uçtuğu söylenmektedir. Bkz. Pervin Ergun. (2013). Türk Kültüründe Ölümle İlgili Bazı Terimler. Milli Folklor Dergisi, 100, s.135.; Fedor Angeli. (2007). Oçerki İstorii Gagauzov Patomkov Oguzov: Seredina VIII Naçala XXI Vv. Tirogır Sentrala, s.22. Yine Kırgızlarda da ölen kişinin kuş olup uçtuğu ile ilgili inanışlar vardır. Bkz. K. Ş. Tabaldiyev. (2011). Drevniye Pamyatniki Tyan-Şanya. Vrs. Company, Bişkek, s. 103-104.

Kırgız mitlerinden bir tanesinde ongon kuşlara ilişkin şu bilgiler yer almaktadır; “Kırgız kabilelerinin birinin atasının üç karısı varmış. Bu kadınlardan birinin çadırına bir gece avcı doğan girmiş ve kadın bu kuştan hamile kalmış. Bu kabileyi yöneten beylerin hepsi bu kadının soyundan gelmiş”.²⁷⁷ Yine Başkurtlar ve Oğuzlar da farklı avcı kuşları kendi boylarına ongon olarak kabul etmişlerdir²⁷⁸.

Yakutlarda da avcı kuşlar ile ilgili bir takım inanışlar vardır. Bu inanışlardan birine göre şaman denize ya da dağa gitmek için ata dönüşür. Daha ileri gidebilmek içinse kuşa dönmek zorundadır; hasta bir ruhu kovalamak içinse rengineyiğine dönüşür ama yolculuğunun bir bölümünde atmacaya dönüşmesi gerekir. Türk destanında da at ölen kahramanı göğe getirmek için kartala dönüşmek zorundadır.²⁷⁹ Bunun yanı sıra Yakutlarda en çok saygı duyulan kuşun Kartal olduğunu belirtmek gerekir. Yakutların inanışına göre İlkbahar ve güz mevsimleri, kartalın temsil ettiği ruhun iradesine bağlıdır. Kartal kanatlarını bir defa sallarsa buzlar erimeğe başlar, ikinci defa sallarsa ilkbahar gelir. Kartal kültü ile ilgili geleneklerden anlaşıldığına göre, eski zamanlarda bu kuş güneş ve Gök-Tanrı'nın sembolü sayılmıştır.²⁸⁰

Bu inanışlardan anlaşıldığı kadarıyla Kartal başta olmak üzere avcı kuşlar Türkler' in saygı duydukları hayvanlar olmuşlardır. Bozkırda birçok vahşi hayvanla birlikte yaşamak zorunda olan Türkler hem kendilerini hem de hayvanlarını bu vahşi hayvanların saldırılarından korumak için onları iyi gözlemlemişlerdir. Gözlemleri sırasında ise bu hayvanların güçleri ve özelliklerinden oldukça etkilenecek bu hayvanlara korkuyla karışık bir saygı beslemişlerdir. Türk sanatında hayvan mücadele sahnelerinin çok fazla görülmesi de bu sebepten olmalıdır. Bununla birlikte yer alan bu saygının nedeni Türklerin hayatında önemli bir rol oynayan avcılık faaliyetleri olmalıdır. Çünkü eski Türk toplumu için avcılık ekonomik açıdan çok büyük önem taşımaktadır. Farklı Türk grupları tarafından yırtıcı kuşların ongon olarak kabul

²⁷⁷ Bahaeddin Ögel. (2010). Türk Mitolojisi 1. Cilt, TTK Yayınları, Ankara, s. 594.

²⁷⁸ Kafesoğlu Başkurtlar ve Oğuzlar kuşların ongon kabul edilmesini dış tesirlerle açıklar. O'na göre Başkurtlar, Urallı kavimlerin etkisiyle, Oğuzlar ise Moğolların etkisiyle kuşları ongon olarak kabul etmişlerdir. Bkz. İbrahim Kafesoğlu. (1980). Eski Türk Dini. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, s. 17-19.

²⁷⁹ Julian Baldick. (2011). Hayvan ve Şaman: Orta Asya'nın Antik Dinleri. Nevin Ş. (Çev), Hil Yayıncılık, İstanbul, s.107.

²⁸⁰ Abdülkadir İnan. (1986). Tarihte ve Bugün Şamanizm: Materyaller ve Araştırmalar. TTK Yayınları, Ankara, s.46.

edilmesi ve kişi adı olarak verilen kuş adlarının genel itibariyle yırtıcı kuşlardan seçilmesi, avcı kuşlara duyulan saygıyı ve hayranlığı ortaya koymaktadır.

Yırtıcı kuşların avcılık konusundaki yeteneklerine duyulan saygı ve hayranlığın sonucunda Türkler bu kuşları kendilerine dost yapmak ve onlarla birlikte avlanmak istemişlerdir. Bununla birlikte dağlık ve engebeli arazilerde av hayvanlarını yaya veya atlı olarak takip etmenin zor olması yırtıcı kuşlarla avlanma fikrini ortaya çıkarmış olmalıdır. Bu nedenle yırtıcı kuşlar ele geçirilerek av için eğitime başlanmıştır.

2.4.1 Yırtıcı Kuşların Yakalanması

Mesudi'nin, Edhem b. Muhriz'den aktardığına göre atmaca ile avlanan ilk kişi Ebû Kinde'dir. Anlatıldığını göre o, bir keresinde serçe avlamak için ilmik hazırlatmış. Bu sırada ise bir atmaca bu ilmiğe takılan serçeye saldırmış. Ancak o da ilmiğe takılıp kalmış. Hükümdar bu atmacayı beğenip yanına almış. Kanadı kırık olduğu için serçeyle beslenmiş. Bir vakit sonra atmaca sahibine alışmış, çağrıldığında gelmeye ve onun elinden beslenmeye başlamış. Bir süre sonra sahibinin kolundayken bir güvercin görmüş ve onu avlamış. Başka bir gün ise bir tavşanı avlamış. Bundan sonra Araplar onu avlarda kullanmaya başlamışlar.²⁸¹ Burada avcı kuş bir şans sonucu insanların eline geçse de her zaman böyle olmadığı için insanlar ele geçirilmesi zor olan bu kuşları elde etmek için bazı yöntemler denemişlerdir. Çin kaynakları Hunlardan itibaren Türklerin avcı kuşlarından söz etmektedirler. Ayrıca kaya resimlerinde ve yazıtlarda da bu konuya ilişkin bilgiler vardır.

Yırtıcı kuşları elde etmenin farklı yolları vardır. Genellikle yavru yuvasından alınır. Nadiren ise yetişkin bir kuş yakalanır. Bunun dışı olmasına dikkat edilir.²⁸² Bu tür kuşların yuvaları kayalıklarda olduğu için yavrusunu alma işi oldukça tehlikelidir. Avcılar bu kuşları bir kundağa sararak götürürler.²⁸³ Başka bir yöntemde ise avcılar, kuşların sürekli olarak uğradıkları noktada genişliği 2 metreden az, derinliği ise 170

²⁸¹ Mesudi. (2004). Murûc Ez Zeheb (Altın Bozkırlar). Ahsen B. (Çev.), Selenge Yayınları, İstanbul, s. 82.

²⁸² A.E. Rustamov. (2017). K İstorii Sokolinoy Ohoty i Ego Vozrojdenii v Türkmenistane. Ohota s Lovçimi Pititsami: İstoriya i Sovremennost., Almatı, ss.28-35.

²⁸³ Ahmet Güngör. (2008). Kırgızlarda Kartalla Avcılık Geleneği. Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, 51: ss.331-339.

santimetreye kadar varan çukurlar kazarlar. Çukurun içine ise genellikle bir tavşan bağlarlar. Çukurun üzerine yarım daire şeklinde bir kapak kurarlar. Kuş çukura indiğinde avcı kapağa bağlı ipi çekerek indirir ve kuş hapsedilirdi. Bu yönteme Kazaklar “Jam” Karakalpaklar ise “Jan” derler.²⁸⁴

Yırtıcı kuşları yakalamanın başka bir yöntemi, onları beslenirken yakalamaktır. İyiye karnını doyuran kuş çabuk hareket edemediği için avcılar atlarıyla hızlıca kartalın üzerine giderek onu avlarlar.²⁸⁵ Oldukça hırçın olan yırtıcı kuşları yakalamanın yöntemlerinden birisi evcil ve vahşi olan iki kuşu dövüştürmektir. Bu yöntemde birbirlerine güç yetirmekte zorlanan iki kuş kenetlenmiş bir halde yere düşerler. Yere düştükleri anda ise avcılar tarafından yakalanırlar.²⁸⁶ Yırtıcı kuşların ayaklarına zarar verdiği için pek tercih edilmeyen bir yöntem ise kuşları kapanla yakalamaktır.²⁸⁷

XX. Yüzyılda Kazaklar ve Kırgızlar avcı kartal yakalayınca bunu eve getirip iyi bir avcı olması için yakın akrabalarıyla birlikte küçük bir kutlama yaparlarmış. Burada kartalın kuyruğu başka bir hayvanın yağıyla yağlanır ve tanrıdan, kartalın iyi bir avcı olması dilenirmiş. Ayrıca, bazen bu kutlamalarda sığır gibi hayvanlarda kesilerek yenirmiş.²⁸⁸ Ne yazık ki kaynaklar eski dönemlerde bu tür uygulamaların mevcudiyeti konusunda bilgi vermemektedirler.

²⁸⁴ G.N. Simakov. (1999). Sokolinaya Ohota v Sredney Azii: Vı XIX – XX Vekah. Mektep, Bişkek, s. 83.

²⁸⁵ Abdolvahap Kara. (2008). Kazak Türklerinde Kartalla Avcılık. Av ve Avcılık Kitabı, Naskalı, E, G. ve Altun, H, O. (Ed.). Kitabevi Yay, İstanbul, s.216.

²⁸⁶ Kara, a.g.m., ss.216.

²⁸⁷ Kara, a.g.m., ss.216.

²⁸⁸ G.N. Simakov. (1998). Sokolinaya Ohota i Kült Hişnıh Pitits v Sredney Azii: Ritualnıy i Praktičeskiy Aspekti. Peterburgskoye Vostokavedenye, Sankt-Peterburg, s. 93-94.

2.4.2. Yırtıcı Kuşların Eğitimi ve İlk Avları

Yırtıcı kuşları yakalayıp eğiten kişiler için tarih boyunca farklı Türk coğrafyalarında bazdâr, doğancı, kuşçu, şahinci, kartalcı, çakırcı vb. farklı isimler kullanılmıştır. Bununla birlikte tarih boyunca Türk hükümdarlarının saraylarında bu kuşçular görev almışlardır.

Yakalanan kuşun çevresinden korkmaması ve her gördüğü canlıya saldırmaması için kafasına bir örtü geçirilir.²⁸⁹ Bu örtüye Kazaklar “*Tomaga*” Kırgızlar ise “*Tomogo*” derler. Eğer kuş bu örtüyle kapatılmazsa rahat durmaz.²⁹⁰ Bazı durumlarda ise göz kapakları ince bir iplikle dikilir.²⁹¹ Bu süre zarfında kuş, kapalı ancak hava alan bir yerde tutulur.

Avcı kuş yakalandıktan sonra onun eğitilmesi işlemine geçilir. Bu eğitim süreci genel hatlarıyla şöyledir: Yuvadadan alınan yavru özel bir yerde tutulur. Sonbahara kadar yavru günde 2-3 kez beslenir. Bu süreçte gıda kalitesi önemlidir. Bununla birlikte kuş uykusuz bırakılarak yorgun düşürülür. Böylece verilen yemi yemeye mecbur olur. Ayrıca eğilecek kuşa, özel olarak yakalanmış küçük kemirgenler ve küçük kuşlar üzerinde av pratiği yaptırılır.²⁹² Kuşu uykusuz bırakmak için kuş yüksekte gerilmiş bir ipe kondurulur ve ip sürekli sallandırılarak kuş uykusuz bırakılır. Ayrıca çocuklara şarkı söylenir ve gürültü yapılır. Böylece kuşun hem uyumaması hem de insanlara alışması sağlanır.²⁹³ Bu süre zarfında hızla büyüyen kuş sonbaharın başında suya batırılmış, kansız çiğ etle beslenmeye başlar ve daha az uyutulur. Bu vakitten sonra kuş özel bir eldivenin üzerine konulur. Hava sıcak değilse sabah ve akşamları avcı, kuşu av bölgelerinde gezdirir. Akşamları yatmadan önce kuşa bir parça sıkıştırılmış yün verilir.

²⁸⁹ Güngör, a.g.e., ss. 331-339.

²⁹⁰ Kara, a.g.m., ss.224.

²⁹¹ V.V. Radlov. (1989). İz Sibiri Stranitsı Dınevnik. Nauka, Moskva, s. 299.

²⁹² A.E. Rustamov. (2017). K İstorii Sokolinoy Ohoti i Ego Vozrojdenii v Türkmenistane. Ohota s Lovçimi Pititsami: İstoriya i Sovremennost., Almatı, ss.28-35.; Ahmet Güngör. (2008). Kırgızlarda Kartalla Avcılık Geleneği. Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, 51: ss. 331-339.

²⁹³ Kara, a.g.m., ss.217.

Sabah onu kusar.²⁹⁴ Bunun nedeni ise Kartalın midesinde kalan et parçaları veya pislikleri temizlemektir.²⁹⁵

Eylülden itibaren yeni bir eğitim aşaması başlar. Bu aşamada Tilki başta olmak üzere farklı hayvan derilerinin içi doldurularak bu eğitim yaptırılır.²⁹⁶

Şekil 11: Yırtıcı kuşuyla avlanan bir avcı. Koçkor- Kırgızistan.
(Kubatbek Tabaldiyev ve Kayrat Belek. (2008). Pamyatniki Pismennosti Na Kamne Kırgızstana, Uçkun, Bişkek, s.55.)

Türkmenler ise “*Albay*” adı verilen ve kare şeklinde dikilmiş kırmızı bir bezle açık renkli bir keçe parçası aracılığıyla eğitim yaptırırlar. Bu keçe parçasına et parçaları eklenir ve kuşlara bu albaydan yiyecek almaları öğretilir 2-3 gün sonraysa kuş kendisi albaya gider. Albay’a uzun bir ip bağlanır ve hareket ettirilir. Kuş ise onu yakalamaya çalışır. Albayla eğitim 10-15 gün sabah ve akşam devam eder. Albayla eğitim sürecinin başından itibaren kuşu elle beslemek yasaktır. Bu eğitim sırasında kuş albayı yakalamak için alçaldığında avcı ip vasıtasıyla onu saklar ve kuş tekrar yükselir. Ancak avcı “hayt-

²⁹⁴ Rustamov, a.g.e., ss. 28-35.

²⁹⁵ Kara, a.g.m., ss.218.

²⁹⁶ Güngör, a.g.e., ss. 331-339.; G.N. Simakov. (1998). Sokolinaya Ohota i Kült Hişnıh Pitits v Sredney Azii: Ritualny i Praktičeskiy Aspekti. Peterburgskoye Vostokavedenye, Sankt-Peterburg, s. 265.

hayt” şeklinde bağırarak kuşu yere indirmeye çalışır. Kuş tekrar alçaldığında albay tekrar saklanır ve bu birkaç kez tekrarlanır sonunda ise kuşun albayı yakalamasına izin verilir. Böylece kuş av sırasında efendisinin üzerinde daireler çizerek uçmayı öğrenir.²⁹⁷ Bazı uygulamalarda ise kuş, sahibinin çağrısıyla onun koluna konduğunda ona bir parça et verilir ve bu şekilde sahibine alıştırmaya çalışılır.²⁹⁸

Önceki eğitim süreçlerini tamamlayan kuşlara bazen bir eğitim daha uygulanır. Nadir olarak uygulanan bu eğitimde kumlu bir arazinde kuşa kaldıramayacağı ağırlıkta bir av verilir. Kuş bunu biraz sürükler, böylece dayanıklılığı geliştirilir. İlk avdan kısa bir süre önce ise yırtıcı kuşun bir tavşanı veya küçük bir kuşu avlamasına izin verilir. Burada onun avı iyi bir şekilde yakalama becerisi ve kaçıp gitme niyeti anlaşılmaya çalışılır. Bu alıştırmada kuşa uzun bir ip bağlanır. Sonraki aşamada alıştırma ip olmadan yapılır.²⁹⁹ Ayrıca bu eğitim kuşun, bilinmeyen bir nesne ile avlanma korkusunu yenmesine yardımcı olur.³⁰⁰ Bu aşamalardan sonra artık kuş avlara hazırdır. Ancak daha fazla güçlenmesi için ona yem verme süreci başlar.

Klasik avcı kuş yakalama ve yetiştirme yöntemlerinden farklı olarak 1950’li ve 1960’lı yıllara Türkmenistan’da değişik bir yöntem geliştirilmiştir. Bu yöntemde avcılar kuşları yuvadan almamış veya onları yakalamak için çukurlar kazmamışlardır. Onlar, kuşları göç sırasındaki beslenme noktalarında ele geçirmişlerdir. Bu avcılardan birinin anlattığına göre: Yakalanan kuşun göz kapakları ince ipekten bir iplikle dikilmiş ve üç gün boyunca aç ve susuz bırakılmıştır. Bununla birlikte kuş kol üzerinde bekletilmiş ve uyutulmamıştır. Sonra göz kapakları açılmış, başına yumak giydirilmiş ve sulu et ile beslenerek bir-iki hafta eğitilmiştir. Bu eğitim yüksek tavanlı ve duvarları düz bir alanda gerçekleştirilmiştir. Ayrıca zemin suyla doldurulmuş ve böylece kuşun sadece sahibinin koluna konması sağlanmıştır. Bu süreçte “*buraya buraya*” diye bağırarak kuş çağırılmış ve sahibinin koluna oturduğunda ona et verilerek buna alıştırmıştır.³⁰¹

²⁹⁷ Rustamov, a.g.e., s.28-35.

²⁹⁸ G.N. Simakov i A.D. Hetsiya. (2011). Oçerki Sokolinoy Ohoti y Narodov Kavkaza. Suhum, s. 40.

²⁹⁹ Simakov i Hetsiya, a.g.e., ss. 40.

³⁰⁰ Rustamov, a.g.e., ss. 28-35.

³⁰¹ Rustamov, a.g.e., ss.28-35.

Bu eğitim sürecinden sonra yırtıcı kuş, efendisiyle birlikte avlara çıkmaya hazırdır. Kuş avını yakalayınca eti parçalamaması için avcı hemen kuşun yanına gider, ona bir parça et verir ve kafasını şapka gibi deri bir örtü ile örtterek onu sakinleştirir.³⁰² Bununla birlikte avlarda kuşun, av köpekleriyle olan uyumu da önemlidir. Kuşun, avını rahat göremeyeceği sık ağaçlık alanlarda av köpekleri avı sürerlerken, yırtıcı kuşlar sürülen hayvanları avlamak için hazır olmalıdır. Belli bir süreden sonra sık ava çıkarılan avcının başarısı düşebilir. Bu gibi durumlarda av iştahını artırmak için kuşa 1-2 gün şeker diyeti uygulanır veya köpek eti verilir. Eğer kuş formda ancak avlanma hevesi yok ise kuşa yün içine sarılmış kavrulmuş tuz ve kuru üzüm yedirilir.³⁰³

Yırtıcı kuşlarla yapılan avlarda genellikle toplu olarak avlanılır ve buna “*Salburun*” denirdi.³⁰⁴ Bir topluluk tarafından organize edilen ve gerçekleştirilen av çeşitleri içerisinde sürekli avlarını da dâhil edebiliriz. Çünkü sürekli avlarında köpekler ve av kuşları, hayvanların avlanılacak noktaya sürülmesinde kullanılmışlardır. Kaya resimlerinde kuşlarla avcılığın resmedildiği bazı sahnelerde silahlı ve silahsız atlıları görmek mümkündür. Bu silahsız atlılar muhtemelen hayvanları sürmekle görevli olan kişilerdir.³⁰⁵

Bununla birlikte Rubruk’un verdiği bilgilere göre: Moğollar, çok fazla şahinlere, çakır kuşlarına ve balıkçıl kuşlara sahipmiş. Avcılar bu kuşları sağ kollarında³⁰⁶ taşıyorlar ve her zaman avcı kuşların boyunlarına göğüs ortasına kadar uzanan küçük bir kemer takıyorlarmış. Bu kemer yardımıyla kuşu sol elleriyle kafa ve göğüs hizasına çekerek kuşun rüzgârda savrulmasını önlenirmiş.³⁰⁷ Alıcı kuşlarla yapılan avlarda at üstünde giden avcı, bir av gördüğü sırada ıslık veya kuşun önceden alışmış olduğu sesler çıkararak kuşu avın üzerine salar. Eğer kuş avı yakalayamazsa sahibi ıslık gibi

³⁰² A.Z. Caparov, O.A. Akolov. (2016). Ohta. Kırgızı Seriya: Narodı i Kultırı. A.A. Asankanov i.dr. (Red.), Nauka, Moskva, s. 143.

³⁰³ Rustamov, a.g.e., ss. 28-35.

³⁰⁴ G.İ. Tasmaganbetova. (2017). İstoriya Razvitiya Ohotı s Lovçimi Pititsami. Ohta s Lovçimi Pititsami: İstoriya i Sovremennost, Almatı, ss. 179-193.

³⁰⁵ N.A. Konstantinov. (2012). Stseni Ohotı Na RanneSrednevekovıh Petroglifah Gornova Altaya. İzvestiya Altayskogo Gosudarstvennogo Universiteta, 4-2 (76): ss.122-125.

³⁰⁶ Göktürk dönemine ait kafası kırık bir heykelde de sol elde kadeh sağ elde ise avcı kuşun tutulduğu görülmektedir. Bkz. A.N.Bernştam. (1943). İstoriko-Kulturnoye Proşloye Severnoy Kirgizii po Materialam Bolşogo Çuyskogo Kanala. Kirgizskiy Filial Akademii Nauk Sssr Institut Yazıka, Literaturı İ İstorii, Frunze, s. 19-20.

³⁰⁷ D.P. Karpini i G.D. Rubruk. (1957). Puteşestviye v Vostochnıye Stranı Piano Karpini i Rubruka. Şastina N.P. (Red.), Gosudarstvennoe İzdatelstvo Geografičeskoj Literaturı, Moskva, s.98.

seslerle onu geri çağırır.³⁰⁸ At üstünde kuşlarla avcılıktaki önemli olan bir başka mesele atın özellikleridir. Avcının atı sakin ve kuşla uyumlu olmalıdır.³⁰⁹ At ürkek veya çok fazla hırçın olursa hem kuşun hem de binicinin avlanma şansını etkiler. Bu nedenle av öncesinde belli bir süre at ve kuş sahibi tarafından birbirlerine alıştırmalıdır.

Karakum'daki modern şahincilere göre iyi bir şahinin özellikleri; sıkı tüyler, sırt üzerindeki koyu lekeler, büyük burun delikleri, çengelli gaga ve siyah dil şeritleridir. Yırtıcı kuşlar özellikle Balabanlar (iri cüsseliler) 5-6 en fazla 7-8 yıl tutulur. Daha sonra doğaya bırakılır.³¹⁰

2.4.3. Avcı Kuşların Azad Edilmeleri

Kuşlarla avcılık ekim ayında başlayıp şubat ayında biterdi. Çünkü kartallar mart ve ağustos aylarında tüylerini yenilerler.³¹¹ Av sezonu bittikten sonra bazı avcılar kuşu serbest bırakırlar bazıları ise beslemeye devam ederlerdi. Bunun nedeni kuşun beslenmesinin maddi açıdan bir yük olması ve bakımının oldukça zor olmasıdır. Bununla birlikte avcı kuşlar 5-6 yıldan daha fazla tutulmazlar. Kuş serbest bırakılmadan önce onun pençesine bir yüzük takılırdı. Bunun amacı kuşun tekrar esaret altına girmesini önlemektir. Kuş serbest bırakıldıktan sonra bu kuşu yakalayan başka insanlar kuşun pençesindeki yüzüğü görünce onu serbest bırakmak zorundaydılar.³¹²

Daha önce yırtıcı kuşlarla ilgili bazı inanışlardan söz etmiştik. Bir inanışa göre; eğer avcı evlenirse ve çocukları sağlıklı büyürse yırtıcı kuşun evi ve aileyi kötülüklerden koruduğuna inanılırdı. Bu nedenle avcı, kuşu dağ veya bozkırın ortasına götür ve *“Uzun yıllar bana hizmet ettin ve ailemi besledin. Şimdi seni serbest bırakıyorum. Senin de kendi ailen ve çocukların olsun”* sözleriyle salıverirdi.³¹³

Simakov ise hem Kafkasya hem de Orta Asya'da belli bir süre sonra yırtıcı kuşların serbest bırakılıyor olmasının eski bir inanışla ilgili olduğunu düşünmektedir.

³⁰⁸ V.V. Radlov. (1989). İz Sibiri Stranitsı Dnevnik. Nauka, Moskva, s. 299.

³⁰⁹ Amantur Akmataliyev. (1999). Kırgız Mütüşkörlüğü. Oş-3000 Mamlekettik Direksiyası, Bişkek, s.7

³¹⁰ A.E. Rustamov. (2017). K İstorii Sokolinoy Ohotu i Ego Vozrojdenii v Türkmenistane. Ohota s Lovçimi Pititsami: İstoriya i Sovremennost., Almatı, ss.28-35.

³¹¹ Abdolvahap Kara. (2008). Kazak Türklerinde Kartalla Avcılık. Av ve Avcılık Kitabı, Naskali, E, G. ve Altun, H, O. (Ed.). Kitabevi Yay, İstanbul, s.222.

³¹² Tasmaganbetova, a.g.e., ss. 179-193

³¹³ Tasmaganbetova, a.g.e., ss. 179-193.

O'na göre bu kuşların serbest bırakılmasının farklı nedenleri vardır. Birincisi yırtıcı kuşlar totem olmaları sebebiyle hastalıkların tedavisinde kullanılmalarıdır. Buna göre kuş 3 kez hasta etrafında dönerse hastalığın, kuşa geçtiğine inanılırdı. Sonra kuş serbest bırakılır ve hastalık kuşla birlikte uçar giderdi. İkincisi ise yaptığı hizmetlerin karşılığı olarak kuşun serbest bırakılmasıdır.³¹⁴ Bununla birlikte uzun zamandır çocuk bekleyen bir ailenin çocuğunun doğması nedeniyle, teşekkür amaçlı olarak kartalların serbest bırakıldığı da bilinmektedir.³¹⁵ Her ne kadar inanışların kuşların serbest bırakılmasında etkisi olsa da, bizim fikrimize göre asıl neden kuşların zamanla yaşlanıp güçsüzleşmesi ve bakımlarının zor olmasıdır. Ayrıca inançlarla ilgili olmadan sadece av sezonu bittiği için kuşların salıverilmeleri de bu görüşü desteklemektedir.

2.4.4. Avcı Kuşlarla Avcılığın Nedenleri

Daha önce de belirttiğimiz gibi Türkler besin elde etme, askeri eğitim yapma, gelenekleri uygulama ve eğlenme gibi farklı amaçlarla avcılık faaliyetleri düzenlemişlerdir. Yırtıcı kuşlarla yapılan avcılık ise genellikle eğlenmek ve besin elde etmek için yapılmıştır. Çünkü bu tür kuşlar, insanlar ve atlar için av hayvanlarını takip etmenin zor olduğu arazilerde kolay bir şekilde avı yakalayarak insanların besin elde etmelerini kolaylaştırmışlardır. İnsanlar engebeli bir arazide bir dağ keçisini takip etmenin zahmeti yerine onun üzerine bir kartal salarak daha kolay bir şekilde avlanmayı tercih etmiş olmalıdırlar. Bu nedenle bizim fikrimize göre bu tip kuşları avda kullanmak ilk olarak besin elde etme endişesiyle ortaya çıkmış olmalıdır. Ancak besin elde etme amacı taşıyan bu avlar muhtemelen ya bireysel olarak yapılmış ya da çok küçük gruplarla yapılmıştır. Çünkü kalabalık bir grubun besin elde etmek için sürekli avı düzenlemesi daha kazançlıdır. Bunun yanı sıra avcılarının toplum içindeki konumların göre de yırtıcı kuşlarla yapılan avcılığın amacı değişim göstermiş olmalıdır. Nitekim Kırgızlarda yırtıcı kuşlarla avlanma, hem toplumun en üst tabakasının temsilcileri

³¹⁴ G.N. Simakov i A.D. Hetsiya. (2011). Oçerki Sokolinoy Ohoti u Narodov Kavkaza. Suhum, s. 23

³¹⁵ G.N. Simakov. (1998). Sokolinaya Ohota i Kült Hişnıh Pitits v Sredney Azii: Ritualniy i Praktičeskiy Aspekti. Peterburgskoye Vostokovedenye, Sankt-Peterburg, s. 272.

tarafından hem de fakirler tarafından yapılmıştır. Ancak zenginler eğlenmek için fakirler ise ailelerini geçindirmek için yırtıcı kuşlarla avlanmışlardır.³¹⁶

Bu nedenle gruplar halinde yırtıcı kuşlarla yapılan avlar daha çok eğlence amaçlı yapılmış olmalıdır. Avcılığa düşkün olan bozkırlılar da bu grup avlarında kuşların avlanmalarını büyük bir zevk ile seyrediyor olmalılardır. Nitekim süreklilik avı bahsinde de Kubilay Han'ın av halkası içinde avlandıktan sonra bir kenara çekilerek, kuşlarını serbest bıraktırdığı ve onların avlanmalarını izlediğini söylemiştik.

Bunun yanı sıra avcı kuşların hükümdarlar arasında hediye olarak gönderildiklerini de bilmekteyiz. Örneğin, 843'te Kırgız Kağanı, Çin imparatoruna on çift şahin göndermiştir.³¹⁷ Yine Sha-to Türkleri'nin hükümdarı Li Ssü-yüan'a da av için doğanların hediye edildiğini daha önce belirtmiştik. Gerek hükümdarlara hediye edilmeleri gerekse saraylarda; yırtıcı kuşların yakalanması, eğitilmesi ve bakımı ile ilgili görevlilerin bulunması yırtıcı kuşlarla yapılan avcılığın daha çok eğlence amaçlı yapıldığını göstermektedir. Çünkü hükümdarların besin elde etme gibi bir kaygıyla avlanmış olmaları çok düşük bir ihtimaldir. Ayrıca bu kuşların hükümdarlara hediye ediliyor olmaları nedeniyle yırtıcı kuşların, eski zamanlarda zenginlik belirtisi olarak kabul edildiklerini de söyleyebiliriz.

Kaya resimlerinde de yırtıcı kuşlarla yapılan av sahneleri vardır. Bununla birlikte bazı araştırmacılar kuşla avcılığın olduğu sahnelerin genellikle soylu savaşçıları anlatan çizimler olduğu ve bu savaşçıların ise eğlence amaçlı avlandıklarının düşünüldüğündendir. Bu tarz av sahnelerinde avcıya yer verilmemesi de bu sahnelerin avın yöntem veya tekniğini değil avın saygınlığını yansıtmaya yönelik olduğunu düşündürmektedir. Prestijli avcılık ise beslenmek için değil askeri eğitim veya eğlence için soylu savaşçılar tarafından yapılmıştır.³¹⁸ Yine, kuşlarla avcılığın yansıtıldığı başka

³¹⁶ A.Z. Caparov, O.A. Akolov. (2016). Ohota. Kırgızı Seriya: Narodı i Kulturi. A.A. Asankanov i.dr. (Red.), Nauka, Moskva, s. 142.

³¹⁷ https://kyrgyz.ru/articles/library/vya_butanaev_kyrgyzskoe_gosudarstvo_vi_v_ne_1207_gne/ Erişim Tarihi: 09.04.2019.

³¹⁸ N.A Konstantinov i V.İ Soyenov. (2012). Sokolinaya Ohota v Gornom Altaye. Drevniye Kulturi Mongolii i Baykalskoy Sibiri, Mong. Gos. universitet., 3, Ulan-Bator, ss. 374-381.

bir kaya resminde yer alan atlı bir avcının, bir elinde kuş diğer elinde topuz tutması nedeniyle soylu bir savaşçı olduğu düşünülmüştür.³¹⁹

Genel itibariyle baktığımızda yırtıcı kuşlarla avlanmak Hun döneminden itibaren Türkler tarafından uygulanan bir avlanma şekli olmuştur. Türkler besin elde etmek, askeri talim yapmak ve eğlenmek için gerçekleştirdikleri avlarda yırtıcı kuşların üstün özelliklerinden de faydalanmışlardır. Bu nedenle yırtıcı kuşları yakalayıp eğitmişlerdir. Hükümdarlar içinse bu kuşlar bir zenginlik göstergesi olmuş ve onların hizmetinde yırtıcı kuşlarla ilgilenen görevliler bulunmuştur. Bununla birlikte hükümdarlar daha çok eğlenmek için kuşlarla avlanmışlardır.

2.5. Sürek Avı

Sürek avı kaynaklarda; sığır avı, sürgün avı, halka avı, çember avı ve çerge³²⁰ olarak da geçmektedir. Bu adlandırmalar sürek avının yapılış yöntemiyle ilgili olup yalnızca sığır avı adlandırması eski zamanlarda bu tarz avda sığır avlanıyor olmasıyla ilgilidir. Sürgün avı ve sürek avı adlandırmaları hayvanların bir noktaya sürülüyor olmasıyla, halka, çember ve çerge adlandırmaları ise avın yapılış şekli, kullanılan taktikle ilgilidir.

Tarih boyunca sürek avı değişik milletlerce yapılmıştır. Tezimizin avcılığın ortaya çıkışı adlı bölümünde de bahsettiğimiz gibi eski Çin imparatorlarının kıtlık ve kuraklık zamanlarında beslenme amaçlı diğer zamanlarda ise askeri talim amaçlı sürek avları düzenlediklerini, ayrıca yüz binlerce kişinin katıldığı sürek avları sayesinde, imparatorların güçlerini ve otoritelerini ava katılanlara kanıtlayarak onların, kendilerine olan bağlılıklarını test ettiklerini ifade etmiştik. Bunun yanı sıra Cengiz hanın sürek avlarına büyük önem verdiği ve ondan sonraki dönemde de Moğolların sürek avlarına çıktıkları hatta bu avlar için bazı kurallar meydana getirdikleri de bilinmektedir.

³¹⁹ V.D. Kubarev (2009). Petroglifi Şiveet-Hayrhana (Mongolskiy Altay). İzdatelstvo İnstitutu Arheologi İ Etnografii So Ran, Novosibirsk, s.19.

³²⁰ Erzincan ve Elazığ'da, bir çeşit sürek avına, çerge veya çergi, denmektedir. Bahaeddin Ögel. (2000). Türk Kültür Tarihine Giriş 7. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, s.187.

Türkler de süreklilik avı geleneğinin tarihi çok eski zamanlara kadar uzanmaktadır. Kaşgarlı Mahmud'un belirttiğine göre 12 hayvanlı Türk takviminin ortaya çıkışı dahi süreklilik avıyla ilgilidir. O'na göre Türk hükümdarlarından birisi avlanmaya çıkmış ve yabancı hayvanların İli vadisine doğru sıkıştırılmasını emretmiş. Ancak bu hayvanlar can havliyle İli nehrini geçmişler. Hayvanların nehri geçiş sırasına göre daha sonra bu hayvanların isimleri takvime ay ismi olarak yerleştirilmiş.³²¹

Kökeni çok eski zamanlara kadar uzanan süreklilik avı dini inanışların ve bir takım ritüellerin sonucu olarak ortaya çıkmış olmalıdır. Süreklilik avına verilen isimlerden birisi olan “sığır” da bu inanışlarla ilgilidir. Ziya Gökalp, süreklilik avının bir kutsallık atfettiğini ve hem öncesinde hem de av esnasında bir takım ritüellerin yapıldığını, av tamamlandıktan sonra ise tamamen törensel bir seremoniye büründüğünü belirtir.³²² Buna ek olarak o, süreklilik avını bir tür sığır cinsi olan yak öküzüyle ilişkilendirmektedir. Bu sığır cinsini Eski Türklerin kutas olarak adlandırdıklarını belirten Gökalp, kutas sözcüğünü kut ve ök kelimelerinin birleşmesiyle açıklayarak kutsal öküz anlamına geldiğini ve bu öküzün Türklerin totemi olduğunu iddia eder. Bununla birlikte ilk zamanlarda dinsel ve büyüsel ayinlerde Tibet öküzünün kurban edilerek, kuyruğunun tuğ olarak kullanıldığını belirtir. Hatta Türkler'de tuğların, kutas'ın kuyruğundan yapılıyor olması nedeniyle kutsal olduğunu düşünür.³²³

Günümüz Kırgızlarında “topoz” olarak adlandırılan, Ziya Gökalp'in ise “kutas” olarak ifade ettiği hayvanı, “kutuz” olarak telaffuz eden Abdülkadir İnan Eski Türklerin tuğlarında yabancı sığırı olan kutuz'un boncuklarla süslenmiş kuyruğunun bulunduğunu ve çok eski devirlerde tuğ ve onun boncuklarının büyülu sayılıp, onda savaş tanrısının bulunduğuna inanıldığını belirtir.³²⁴ Ziya Gökalp her ne kadar söz konusu bahse ilişkin kaynak belirtmemiş olsa da inek kuyruğu ile ilgili günümüz Türkiye'sinde de halen bir takım uygulamalar yapılmaktadır. Örneğin Ege bölgesinin bazı köy yerleşkelerinde ve ihtimalle Anadolu'nun bir takım kırsal bölgelerinde evin ineğinin bir yabancıya

³²¹ Kaşgarlı Mahmud. (2014). *Dîvânu Lugâti't-Türk*. (Haz.) A. B. Ercilasun ve Z. Akkoyunlu, TDK Yayınları, Ankara, s. 149.

³²² Ziya Gökalp. (1976). *Türk Töresi*. Hikmet Dizdaroğlu. (Haz.), Kültür Bakanlığı, Ankara, s.43.

³²³ Ziya Gökalp. (1991). *Türk Uygarlığı Tarihi*. Yusuf Çotuksöken. (Haz.), İnkılap Kitabevi, İstanbul, s.298.

³²⁴ Abdülkadir İnan. (1976). *Eski Türk Dini Tarihi*. MEB Basımevi, İstanbul, s.157.

satılması durumunda ineğin kuyruğunun bir kısmının kesilerek evde yani ineği satan kişide kalması gerektiğine inanılır.³²⁵ Bu durumun satan haneye iyilik getireceği inancı yaygındır. Bununla birlikte arkeologlar Macaristan'da Avarlar veya diğer bozkır göçebelerine ait olduğu düşünülen kurganlara sığırların da yerleştirildiğini tespit etmişlerdir.³²⁶ Her ne kadar tüm bu bulgular doğrudan konuya ilişkin olmasa da Ziya Gökalp'in sürek avına ve Tibet sığırının kuyruğuna yönelik düşüncelerini destekler niteliktedir.

Köprülü de Gökalp gibi sürek avının ilk zamanlarda inanç mahiyetinde yapıldığını belirtir. Ona göre Türklerin küçük aşiretler halinde yaşadıkları zamanlarda her aşiretin atası kabul edip ismini aldığı farklı ongonları vardı. Türklüğün bu dönemlerinde aşiretler ongonlarının etini yemezdi ancak, yılda bir kez yapılan dini bir törenden sonra ongon kabul edilen hayvan kurban edilerek yenilirdi. Köprülü'ye göre, sığır yani dini sürgün avı ve sonrasında yapılan şölen gibi ziyafetler bu törenin kalıntılarıydı.³²⁷ Türk olup olmadıkları tartışmalı olsa da Emel Esin başta olmak üzere bazı araştırmacıların Türklerle yakın bağları olduklarını düşündükleri Çu'ların da dini amaçlarla sürek avları düzenledikleri bilinmektedir. Çu hükümdarları sürek avlarında gök, yer ve ata ruhlarına sunmak için hayvanları avlardı.³²⁸ Bu sürek avları İlkbaharın son ayında Sin Yıldızı gökte belirince yapılırdı.³²⁹ Yine, Töles boylarının özellikle batı gruplarının büyük sürek avları düzenleyip sonrasında dini törenler yaptıkları bilinmektedir.³³⁰

Sürek avlarının ilk örneği olan Sığır Avları bir takım dini inanışların sonucu olarak ortaya çıkmış gözükmektedir. Bu avların sonunda ongon kabul edilen hayvanın kurban edilip eğlence ve ziyafetler eşliğinde etinin yenmesi bunu göstermektedir. Kaşgarlı Mahmud sığır sözcüğünü hükümdarların maiyetiyle birlikte yaptığı bir tür av

³²⁵ Gülfizar Demir (Kaynak Kişi). Doğum T. 1942. Söke / Aydın. Görüşme 23.03.2019.

³²⁶ Csilla Balogh. (2013). Orta Tisa (Makó, Mikocsa-Halom, Macaristan) Bölgesi'nde Doğu Avrupa Bozkır Kökenli Göçebe Bir Topluluğa Ait Mezarlık. XVII. Ortaçağ-Türk Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu, İstanbul, ss.1-8.

³²⁷ M. Fuad Köprülü. (1980). Türk Edebiyatı Tarihi. Ötüken Yayınları, İstanbul, s.14.

³²⁸ Emel Esin. (2001). Türk Kozmolojisine Giriş. Kabalcı Yayınları, İstanbul, s.94.

³²⁹ Esin, a.g.e., ss. 108-109, 121.

³³⁰ Necati Gültepe. (2015). Türk Mitolojisi. Resse Yayınları, İstanbul, s.564.

olarak açıklar. Bu av sırasında Hakan, adamlarını, yabani hayvanları kendisine doğru sürmeleri için gönderir. O da peşlerine düşmeden, durduğu yerde yorulmadan onları avlar.³³¹ Kaşgarlı Mahmud'un açıklamasından anlaşıldığı kadarıyla sığır tipi süreklilik avları zamanla kurban ve ritüel amacıyla yapılmaktan çıkmış ancak ismi sığır olarak kalmıştır.

Türklerin yaşadığı bozkır coğrafyasında avcılığın önemli bir geçim kaynağı olduğu düşünüldüğünde, halkı besleyen avcılarının toplum içerisinde özel bir konumlarının olması muhtemeldir. Bu nedenle ilk alp tipinin avcılıkla ilgili olduğu da düşünülmüştür.³³² Yani ilk avcılar bir bakıma halk kahramanıdır. Eski Türklerdeki hükümdarlık alametlerinden olan "kut sahibi olma" özelliği de göz önüne alındığında Tanrının yeryüzündeki temsilcisi olan hakandan, bir kahraman dolayısıyla iyi bir avcı olması beklenirdi. Yapılan bir avda hakanın başarısız olması hem uğursuzluklara hem de hakanın yiğitliğinin sorgulanmasına sebebiyet verebilirdi. Yani binlerce hatta on binlerce askerin katılımı ile organize edilen süreklilik avları yalnızca askerlerin talim yaptığı bir uğraş değil, aynı zamanda hakanın otoritesini ve avcılık becerilerini de sergilediği bir uğraş idi. Avrasya bölgesi hükümdarlarının av meşguliyetlerine ilişkin önemli bir eser ortaya koymuş olan Allsen de, süreklilik avlarının siyasi otoritenin ortaya konmasıyla ilişkili olduğunu düşünmektedir.³³³ İşte bu nedenle süreklilik avlarında askerlerin çember içerisine aldıkları hayvanlar hakanın bulunduğu noktaya doğru sürülürdü ki, hakanın avı ona yaraşır bir şekilde başarılı geçsin ve onun halk nazarındaki karizması artsın.

Bunun yanında Türkler ekonomik kaygılarla ve askeri talim amacıyla da süreklilik avları düzenlemişlerdir. Askeri talim amaçlı avlar kalabalık ordularla gerçekleştirilmiş ve savaş taktikleri de denenmiştir. Çin kaynaklarına göre M.Ö. 62 yılında Hun

³³¹ Kaşgarlı Mahmud. (2014). *Dîvânü Lugâti't-Türk*. (Haz.) A. B. Ercilasun ve Z. Akkoyunlu, TDK Yayınları, Ankara, s.156.

³³² Mehmet Kaplan. (2002). *Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar 1*. Dergâh Yayınları, İstanbul, s.11,23.; N.A. Konstantinov. (2012). *Stseni Ohoti Na RanneSrednevekovih Petroglifah Gornogo Altaya*. *Izvestiya Altayskogo Gosudarstvennogo Universiteta*, 4-2 (76): ss.122-125.

³³³ Thomas T. Allsen. (2006). *The Royal Hunt In Eurasian History*. University of Pennsylvania Press, s.27.

imparatorunun yönetimi altında düzenlenen bir süre avına 100 bin süvari katılmıştır.³³⁴ Bu av muhtemelen askeri eğitim amacıyla düzenlenmiştir.

Buna ek olarak Hunlar et ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla da süre avları düzenlemişlerdir. Bahaeddin Ögel de Türklerin, kışlık kavurma ihtiyaçlarını kendi sürülerinden değil av etlerinden sağladıklarını ve bu nedenle güzün yapılan büyük süre avlarının Türkler için önemli olduğunu ifade etmektedir.³³⁵ M.Ö. 43 yılında Hohanyeh Han'a giden Çin elçilerinin, Çin duvarının yanında yapılan süre avında tüm av hayvanlarının öldürüldüğünü ve Hohanyeh'in artık yeterince güçlendiğini belirttiklerini söylemiş ve burada Çin elçilerinin, Hunların hem askeri anlamda güçlendiğini hem de tüm hayvanların öldürülerek halkın beslendiğini ifade etmiş olabilecekleri belirtilmiştir. Tüm bu örnekler süre avlarının Hunlar zamanında hem askeri talim hem de besin elde etmek için yapıldığını göstermekle birlikte kaynaklar Hun dönemi ve sonrasında dini nitelik taşıyan süre avlarının mevcudiyetine ilişkin bilgi vermemektedir.

Anlaşılan o ki zamanla "sığır" adı verilen süre avları inançların değişmesiyle unutulmaya başlanmış ve süre avları tören veya ritüel için değil besin elde etme ve askeri talim amacıyla yapılmaya başlanmıştır. Ancak, amaç değişse de sonraki dönemlerdeki süre avlarında da sığır adlı süre avlarının izlerini görmek mümkündür. Örneğin, Roux'un da belirttiği gibi Kitanlar'da lider ilk hayvanı bizzat kendi eliyle yakalar, ilk kanı akıtır, ilk balığı avlar. Dolayısıyla hiç kimse onun iznini almadan ve ondan avlanma yetkisini elde etmeden avlanamaz.

Oğuz Han da yaşlanıp ava çıkamayacağını anladığında oğullarına avlanmalarını emreder ve oğulları ona av ganimetleri getirir. Ardından büyük bir şölen düzenleyerek av yetkisini oğullarına bırakır.³³⁶ Dede Korkut'daki Boğaç hikâyesinde de Boğaç'ı kıskanan arkadaşları, babası Dirse Handan izinsiz avlandığı gerekçesiyle onu babasına şikâyet etmişlerdir.³³⁷ Manas destanında Manasın, babasına artık süre avlarına

³³⁴ İbrahim Kafesoğlu. (1998). Türk Milli Kültürü. Ötüken Yayınları, İstanbul, s. 288.

³³⁵ Bahaeddin Ögel. (1978). Türk Kültür Tarihine Giriş 4. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, s.349.

³³⁶ J.P.Roux.(1994). Türklerin ve Moğolların Eski Dini. Aykut K. (Çev), İşaret Yayınları, İstanbul, s.181-182.

³³⁷ Orhan Şaik Gökyay. (1980). Dede Korkut Hikayeleri. Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul, s.19.

çıkabileceğini belirtmesi³³⁸ bir bakıma babasından av izni veya yetkisi almak istemesi nedeniyledir. Bu örneklerden anladığımız kadarıyla avlanmak için önce ulunun izni alınmalıdır. İlk av hakkı ulularındır. Burada sığır adlı sürekle avlanın izleri kendini göstermektedir.

İrk Bitigde, Han'ın ordusuyla avdayken av sahası içerisine bir karacanın girdiğinden ve Han'ın onu eliyle yakalaması üzerine, halkın ve askerlerin çok sevindiğinden bahsedilmektedir.³³⁹ Burada bahsi geçen av, askerlerden ve halktan söz ediliyor olmasından hareketle ihtimalle bir sürekle avdır. Muhtemelen av sahası tabiri de sürekle avında oluşturulan çember için kullanılmıştır. Roux, avda Han'ın hayvanı elle yakalamasının bir gelenek olduğunu düşünür. Ona göre burada kan dökmeme çabası vardır.³⁴⁰ Roux başka bir eserinde eski Türklerde avlanacak hayvanın kanının akıtılmasının, ruhun bedenden ayrılmasına neden olduğuna dair bir inançtan bahseder.³⁴¹ Eski Türkler ve Moğollarda hayvanların kanının yere akıtılmadan öldürüldüğü bilinmektedir. Kana verilen bu kutsal değerler nedeniyle Türk tarihinde sıkça görülen hanedan içi taht kavgalarında dahi hanedan üyelerinin kanlarının akıtılmadan, çoğu zaman boğularak öldürüldükleri bilinmekle birlikte bu hanedan üyelerinin kut sahibi kabul ediliyor olmaları nedeniyledir. Bununla birlikte sürekle avlarında hayvan kanının akıtıldığı durumların var olduğunu da bilmekteyiz. Bu nedenle İrk Bitig'de bahsi geçen sürekle avı dini nitelikli bir av olmalıdır. Zira kan akıtılmamasına dikkat edilmesi bu yönde bir kanaat oluşturmaktadır. Kan akıtmamaya özellikle dikkat ediliyor olmasının diğer bir nedeni ise avlanan hayvanın ongon olmasından da kaynaklanıyor olabilir. Ongon hayvanın neden avlandığı ise ayrı bir konudur.

Zaman içerisinde dini inanışlar değişime uğradığı için sürekle avının yapılış amacı da değişmiştir. Buna bağlı olarak av sonrası ziyafetler devam ettirilse de bunlar dini önemini yitirerek bir gelenek haline dönüşmüştür. Kan dökmeme, hayvanı canlı

³³⁸ Manas Destanı, Sagımbay Orozbek Uulu Varyantı 1.cilt. (2017). N. Ata Y. (Redaktör), Türk Dünyası Belediyeler Birliği Yayınları, İstanbul, s.242.

³³⁹ S. E. Malov. (1951). Pamyatniki Drevnetyurskoy Pismennosti Teksti i Issledovaniya. İzdatelstvo Akademii Nauk Ssr, Moskva-Leningrad, s.91.

³⁴⁰ J.P.Roux. (2011). Eski Türk Mitolojisi. M. Yaşar S. (Çev), 1. Baskı, Bilgesu Yayınları, Ankara, s.42.

³⁴¹ J.P.Roux. (2008). Türklerin Tarihi Pasifik'ten Akdeniz'e 2000 Yıl. Aykut K. ve Lale Ö. (Çev), Kabalcı Yayınları, İstanbul, s.139.

yakalama gibi uygulamalar da zamanla yok olmuştur. Bu çalışmanın Selçuklularda avcılık adlı bölümünde de bahsedildiği gibi Erbil Beyliğinin beylerinden biri olan Muzafferüddin Gökböri, mevlid törenlerinden önce av eğlenceleri düzenlemiş ve avdan döndükten sonra kurbanlar kesip mevlid okutarak “Eski Türk Sığır Şölenleri”ni İslami geleneklerin içerisinde yaşatmıştır. Onun bu uygulamaları Türklerin av ile ilgili eski inançlarını İslam içerisinde yaşatma çabalarının en güzel örneklerindendir.

2.5.1. Sürek Avı’nın Önemi

Sürek avlarının eski dönemlerde yak adı verilen Tibet Sığırı’nı avlamak için düzenlendiğini belirtmiştik. Muhtemelen bu hayvanın Türklerin eski totemlerinden biri olması nedeniyle kanının akıtılmadan öldürülmesi gerekiyordu ve bunu da halka içine alarak yakalamak kolay olabileceği için bu av tipi ortaya çıkmış olmalıdır. Sonraki dönemlerde ise Tibet Sığırı önemini kaybetse de sürek avları unutulmamıştır. Bunun bizce en önemli nedeni bu avların tek seferde çok sayıda hayvanı avlayabilme imkânı sunuyor olmasıdır. Manas Destanında geçen bir parçada da “*Savaşmakla güç yetmez, Sürmezsen hayvan kendi gelmez*”.³⁴² İfadesi de bunu ortaya koymaktadır. Bununla birlikte avlanan hayvanları taşımanın zahmetli bir iş olması, sürek avlarının tercih edilmesinde bir başka önemli etken olmalıdır. Çünkü bu avlarda hayvanlar canlı olarak istenilen noktaya getiriliyordu. Böylece hem hayvanları taşımak sorun olmuyor hem de etler telef olmuyordu.

Bu avların önemli olmasının diğer bir nedeni ise ordunun askeri becerilerini geliştirmesidir. Bu nedenle Türk hükümdarları Hun devrinden beri sık sık sürek avları düzenlemiş ve ordularını savaşa hazır tutmaya çalışmışlardır.³⁴³ Ayrıca farklı coğrafyalarda yaşayan ve farklı savaş aletleri, taktikleri kullanan askerler için bir bakıma tatbikat oluyor onların kaynaşmasını sağlıyordu. Hatta Türklerin sıkça kullanmış olduğu turan, hilal veyahut kurt kapanı gibi isimlerle anılan meşhur taktiği

³⁴² Manas Destanı.Sagımbay Orozbek Uulu Varyantı 2.cilt. (2017). N. Ata Y. (Redaktör), Türk Dünyası Belediyeler Birliği Yayınları, İstanbul, s.400.

³⁴³ Anvarbek Mokeyev. (2010). Kırgızı Na Altaye i Na Tyan-Şane. İzdaniya Kırgızsko-Turyetskogo Universiteta Manas, Bişkek, s. 144.

sürek avlarıyla ilişkili görünmektedir. Tıpkı bu savaş taktiğinde olduğu gibi sürek avlarında da hayvanlar belli bir yere doğru kovalanırlar ve orada halka içine alınarak avlanırdı. Bu nedenle sürek avlarında kullanılan halka içine alma yönteminin savaş alanına aktarılmış olması mümkün gözükmemektedir.

Diğer bir neden olarak sürek avlarının boyları birleştirici rolünü söyleyebiliriz. Bozkırda sürek avları için çokça adam bulundurma ihtiyacının bozkır boylarını bir hanın idaresinde toplanmaya ve boylar birliğinin pekişmesine katkı sağlıyordu. Örneğin, Türkmen boylarının beyleri yırtıcı kuşlarla gerçekleştirilen av faaliyetlerini, insanları ve boyları bir araya getirmenin aracı olarak görmüşlerdir.³⁴⁴ Sürek avlarının da kalabalık gruplarla düzenlendiği ve bu avlardan sonra eğlenceleri ziyafetler yapıldığı bilinmektedir. Bu nedenle Sürek avlarının boyları birleştirmedeki rolünün savaşlardan daha büyük olduğu düşünülebilir.³⁴⁵ Eski dönemlerdeki sığır tipli sürek avlarının tüm Türk kabilelerinin ongon'u olan öküz için yapıldığını söylemiştik. Bu sığır törenine kutsallığı nedeniyle tüm kabileler katılıyor olmalıdır. Sonraki dönemlerde de Bozkır coğrafyasının zorlu şartları düşünüldüğünde büyük çaplı sürek avlarının, küçük ölçekli veya bireysel yapılan avcılıktan daha kazançlı olacağı açıktır. Yani gerek eski dönemlerde ritüel amaçlı yapılan gerekse sonraki dönemlerde ekonomik amaçlarla yapılan sürek avları temelde boyları bir birleriyle kaynaştırmada önemli bir rol oynamaktadır.

Sonuç olarak sürek avları Türklerde eskiden beri yapılan bir av türü olmuştur. Bununla birlikte bu avların ritüel, askeri eğitim, ekonomik ve eğlence amaçlı yapıldığını söylemek mümkündür. Tarih boyu farklı coğrafyalarda farklı şartlara uyum sağlamak zorunda kalan Türkler bu süreçte sürek avlarını yapılaş yöntemleri ve amacını zamana uyarlayarak devam ettirmişlerdir. Bununla birlikte sürek avları Türk hükümdarları için her dönemde, vazgeçilmeyen bir etkinlik olmuştur.

³⁴⁴ A.E. Rustamov. (2017). K İstorii Sokolinoy Ohoti i Ego Vozrojdenii v Türkmenistane. Ohota s Lovçimi Pititsami: İstoriya i Sovremennost., Almatı, ss. 28-35.

³⁴⁵ B. Y. Vladimirtsov. (1995). Moğolların İctimai Teşkilatı Moğol Göçebe Feodalizmi. Abdülkadir İ. (Çev.), TTK Yayınları, 3. Baskı, Ankara, s. 126.

2.5.2 Sürek Avında kullanılan bazı Yöntemleri ve Uygulamalar

Sürek avları; havanların bazı yöntemlerle korkutulup sürülerek belli bir noktada toplanması ve bu noktada bir çember içine alınarak avlanmaları esasına dayanmaktadır. Bununla birlikte bu avlarda avcı kuşlar, köpekler, atlar ve bazı yırtıcı hayvanlar da kullanılmıştır. Bu avlara çok sayıda askerin katılıyor olması, avların aylarca sürmesi ve çok geniş bir coğrafyada düzenlenmesi sürek avlarının besin elde etme amacı yanında askeri talim amacının olduğunun da açık bir göstergesidir

Bu çalışmanın Selçuklularda avcılık adlı bölümünde de Selçuklu sultanlarının yılda iki kez ulu ava çıktıkları belirtilmişti. Muhtemelen bu avlar sığır avı izleri taşıyan büyük av diyebileceğimiz avlardır. Bu avlarda 15 gün boyunca av sahaları dolaşılır ve hayvanlar sürülürdü. Bir noktaya sürülen hayvanlar çember şeklinde kısırlılır ve ilk olarak hükümdar avlanırdı. O avlandıktan sonra onun oğulları ve diğer idareciler ok atarlardı. Bunlardan sonra ise beyler ve sipahiler avlanırdı. En son ise çember bozulur ve sağ kalan hayvanlar serbest bırakılırdı. İlk olarak hükümdarın sonra ise kendi mevkilerine göre diğer av katılımcılarının avlanması eski sürek avlarından itibaren uygulanmış olan bir gelenektir.

Türklerde sürek avı öncesi ve bu av sırasında yapılan uygulamalar hakkında kaynaklarda yeterli bilgi yoktur. Fakat Cüveyni, Moğolların sürek avı hakkında detaylı bilgiler vermektedir. Cüveyni'nin belirttiğine göre Cengiz han ava gitmeden önce bir grubu av sahasına gönderir ve avlanabilecek hayvanlar hakkında bilgi toplanmasını istemiş. Ayrıca o avı askerlerin eğitim aracı olarak görürmüş. Cengiz han av yapmak istediğinde askerlerin hazırlanması için bir ferman çıkarır ve görevli kişiler av için silah temin edermiş. Sonra ise ordunun sağ ve sol merkez birliklerini oluşturup emirlere teslim eder, kadınlar, yiyecek ve içeceklerle yola çıkarmış. Avda ilk üç ay hayvanlar gece gündüz kovalanır ve tüm bilgiler hana sunulmuş. Sonrasında ise kademe kademe kuşatma çemberi daraltılır ve en son alan iplerle sarılmış. Askerler çember etrafına yan yana olacak şekilde dizilirlermiş. İlk olarak han avlanır ve yorulunca yüksek bir tepeye çıkıp şehzadelerin avını izlerlermiş. Şehzadelerden sonra ise konumlarına göre diğer

idareciler ve askerler avlanırmış. Hayvanlar azalınca yaşlılar Han'ın yanına varıp, bu hayvanların tekrar çoğalması için salıverilmelerini diler ve av böylece bitirilirmiş.³⁴⁶ Her ne kadar Türklerin düzenlediği sürekl avlarının detaylarına tam olarak sahip olmasak da gerek bazı kaynaklarda yer alan bilgiler ışığında gerekse Türklerin bir zamanlar Moğollar ile aynı kültür ve coğrafya ekseninde yer almış olmalarından hareketle Eski Türklerde de buna benzer uygulamaların var olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü Türklerin sürekl avları da uzun süreli oluyor ve geniş bir coğrafyada yapılyordu. Böylesine geniş çaplı bir av öncesi Türk kağanları da bir takım hazırlıklar yapmış ve av sırasında beslenme, korunma gibi hususları da hesaba katarak planlar yapmış olmalılardır. Türklerin tarih içerisindeki teşkilatlanma becerileri göz önüne alınırsa, bir nevi gelenek, askeri talim ve besin elde etme işlevi olan bu avların plansız yapılmış olmasını düşünmek hata olur. Ancak tarihte plansız yapılan sürekl avlarını görmekte mümkündür. Bunlar genellikle açlık gibi durumlarda besin elde etmek için zorunlu olarak yapılmış veya hükümdarların seferleri, gezileri gibi durumlarda eğlence maksatlı yapılmış sürekl avlarıdır. Bununla birlikte seferler sırasında orduyu beslemek ve savaşa hazırlamak için yapılan sürekl avları da mevcuttur. 627 yılında Doğu Göktürk ülkesinde meydana gelen açlık nedeniyle İl kağanın kendine bağlı gruplarla Çin'in Kuzey sınırlarına yaklaşıarak buralarda halkını beslemek için sürekl avlarına çıktığını daha önce söylemiştik. Bu avlar beklenmedik bir kar yağışının neden olduğu açlık gerekçesiyle gerçekleştiği ve acilen yiyecek bulma zorunluluğu taşıdığı için muhtemelen plansız bir şekilde yapılmıştır.

Yine Emir Timur'un, Toktamış Han üzerine yaptığı sefer sırasında Timur'un askerleri seferin uzaması ve açlıktan şikâyet etmeye başlayınca Timur ordusunu beslemek ve sefere devam etmek için sürekl avı düzenlemiştir. Bu sürekl avı da önceden planlanmayan zaruri ihtiyaçlar nedeniyle yapılmıştır. Buna rağmen bu avın oldukça geniş bir alana yayılması nedeniyle bir takım hazırlıklar yapılmış olsa gerektir. Çünkü kaynakların belirttiğine göre bu sürekl avı iki yüz bin kişilik bir ordu ile yapılmıştır ve ordunun iki kanadı arasındaki mesafe uzun olduğu için çember iki günde

³⁴⁶ Alaaddin Ata Melik Cüveyni. (1999). Tarih-i Cihan Güşa. Mürsel Ö. (Çev), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, s.88-89.; A.Konstantin d'ohsson. (2008). Moğol Tarihi. Bahadır A. (Çev), Nesnel Yayınlar, İstanbul, s.151.

oluşturulabilmiştir. Çember kapandığında ise geleneğe uygun olarak önce liderin avlanması gerektiği için Timur ava başlamış ardından diğerleri avlanmıştır.³⁴⁷

Daha önce sürekle avlarının bir askeri talim ve savaş hazırlığı olarak görüldüğünü belirtmiştik. Bu konuda Marko Polo'nun, Kubilay Han dönemindeki sürekle avları hakkında verdiği bilgiler oldukça etkileyicidir. Onun verdiği bilgilere göre sürekle avlarından önce Kubilay Han, idarecilere, komutanlar ve beylere haber verir ve hazırlık yaptırır. Sonra ise kardeşleri ve büyük bir kalabalık ile ava çıkarır. Bu avda hepsi süslü ve etkileyici elbiseler giyer. Beraberlerindeki ordu ve hizmetkarlar ise tek renkli elbiseler giyerler. Gelenek gereği ilk olarak Kubilay Han avlandıktan sonra yüksek bir çadıra çıkar, av kuşlarını salıvererek onların ve adamlarının avlanışını takip eder. Bununla birlikte Kubilay Han Komutanlarına devamlı olarak sürekle avlarına çıkmalarını emreder ve komutanlar avlardaki hayvanları arabaları yükleyip Kubilay Han'a gönderir. Ancak uzak bölgelerde yapılan avlarda etlerin bozulacağı için hayvanların sadece derileri getirilmiştir.³⁴⁸ Kubilay Hanın sürekle avı sırasında ordusunun elbiselerinin rengine dahi dikkat etmesi, komutanlarını sürekle avlarına göndermesi ve hayvanların etlerini yahut derilerini istemesi sürekle avının bize hem askeri, hem de ekonomik rolünü çok iyi bir şekilde göstermektedir.

Sürekle avlarında hayvanların takibi ve halka oluşturulacak alana sürülmesi işi askerlerin manevra kabiliyetini geliştirmesi açısından önemlidir. Bununla birlikte hayvanların sürülmesinde eğitilmiş at başta olmak üzere yırtıcı kuşlar, köpekler ve diğer hayvanlardan da yararlanılmıştır. Bu hayvanlar hem avlanacak hayvanların korkutulup kovalanmasında hem de çember oluşturulunca onların avlanmalarında kullanılırdı. Genellikle hükümdarlar avlandıktan sonra daha önce anlattığımız Kubilay Han'ın yaptığı gibi yüksek bir noktaya çıkar ve avcı kuşlarını salarak bunların avlanmasını keyifle izlerdi. Bununla birlikte hayvanların sürülmesi esnasında davul ve tokmak gibi bir takım aletlerle kullanılarak hayvanlar ürkütölmeye çalışılmış olabilir. Buna ek

³⁴⁷ Justin Marozzi. (2006). Timurlenk İslam'ın Kılıcı, Cihan Fatihi. Hülya K. (Çev), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, s.206-207.

³⁴⁸ Marko Polo. (1956). Kniga Marko Polo. Minaeva İ.P (İler.), Gosudarstvennoe İzdatelstvo Geografičeskoj Literaturı, Moskva, s. 114-116.

olarak sürekle avlarında da hayvanları av bölgesine çekmek ya da saklandığı yerden çıkarmak için, günümüzde bile geçerli olan birtakım yöntemler kullanılırdı. Keçi kılından örölmüş mükemmel ağlar, büyük hayvanlar için hazırlanan kafesler ve kapan gibi tuzaklar bunlardan bazılarıdır. Bazı hayvanlar içinse çukurlar kazılarak üzerleri yaprak ve çalı çırpı ile örtölürdü.³⁴⁹

Sürekle avlarında hayvanların sürme işi tamamlanıp bu hayvanlar halka içine alındığı zaman ise önce Han avlanmaya başlar ardından kendi içlerindeki konumlarına göre diğer av katılımcıları avlanırdı. Ava katılan herkes ok attıktan sonra ise halka açılır, sağ kalan hayvanlar salınır ve av etleri yine ava katılanların kendi içlerindeki konumlarına göre paylaşılırdı.³⁵⁰ Türklerde bu et paylaşımı meselesi belli bir düzen içerisinde yapılırdı. Bu konu Oğuzlarda en ufak noktasına kadar bellidir.³⁵¹

Sürekle avlarında herkes avlandıktan sonra sağ kalan hayvanların serbest bırakılmasının nedeniyle ilgili farklı düşünceler vardır. Fakat en makul olan fikir ilk dönemlerden itibaren bir ritüel olarak “sığır” adıyla karşımıza çıkan sürekle avlarında amaç ritüeli gerçekleştirmek olduğu için ava herkesin katılımının sağlanması yeterli görülerek tüm hayvanların avlanmadığı düşüncesidir. Amacı zamanla değişen sürekle avları ilerleyen dönemlerde savaş hazırlığı ve askeri eğitim aracı olarak da yapılmıştır. Burada da asıl amaç av eti elde etmek olmadığı için askeri eğitim tamamlanınca kalan hayvanlar serbest bırakılmış da olabilir.³⁵² Bunun yanı sıra daha öncede belirttiğimiz gibi İslamiyette gereksiz yere hayvan öldürmenin yasak olması sağ kalan hayvanların serbest bırakılmalarının bir diğer nedeni olabilir. Ancak İslamiyet öncesinde de gerek Türklerde ve gerekse Moğollarda da hayvanların serbest bırakılmaları düşünülecek olursa burada İslam dininin tesirinin çok fazla olmadığı anlaşılacaktır. Bununla birlikte İslamiyetten önce Türklerde ve Moğollarda gereksiz hayvan öldürmenin kötü sonuçlar

³⁴⁹ Fuzuli Bayat. (2009). Sosyo-Ekonomik Bağlımlı Avdan Bozkır Eğlence Avlarına Geçiş. *Acta Turcica*, 1(1): 1-11.

³⁵⁰ Sevim Yılmaz Önder. (2009). Oğuz Resmi İle Avlanma. *Acta Turcica*, 1(1): 12-21.; Qiyas Şükürov. (2009). Safevilerde Av Geleneğinin Oluşumu ve I. Şah İsmail Dönemi Av Merasimleri. *Acta Turcica*, 1(1): 57-71.; Mustafa Nuri Türkmen. (2009). Osmanlıda Av Seferleri. *Acta Turcica*, 1(1): 22-32.

³⁵¹ Ebulgazi Bahadır Han. (1996). Şecere-i Terâkime. Ölmez Z.K. (Haz.), Simurg Yayınları, Ankara, s. 155-157.; Bahaeddin Ögel. (2010). Türk Mitolojisi 1. Cilt, TTK Yayınları, Ankara, s. 371-372.

³⁵² Reşîdü'd-dîn Fazlullah. (2010). Cami'üt-Tevarih Selçuklu Devleti. Erkan G. ve H. Hüseyin G. (Çev), Selenge Yayınları, İstanbul, s.132.

doğuracağına hatta hayvanın intikam alacağına inanıldığı bilinmektedir. Bu bilgilere ek olarak Moğol tarihçisi Cüveyni, Moğolların sürekle avlarında yeteri kadar avlandıktan sonra sağ kalmış olan yorgun ve zayıf hayvanları yakalayıp kendi damgalarını vurarak serbest bıraktıklarını belirtmektedir.³⁵³ Bununla birlikte Eski Türk inancı gereğince bazı hayvanların bir takım törenlerden sonra kurban veya adak amacıyla serbest bırakıldıklarını biliyoruz.³⁵⁴ Kaşgarlı Mahmud bu hayvanlara “*iduk*” denildiğini belirtmiştir.³⁵⁵ Türklerde sürekle avından sonra sağ kalan hayvanların serbest bırakıldıkları bilinmekle birlikte bunlara damga vurulup vurulmadığı belli değildir. Fakat bizim fikrimize göre bu hayvanların serbest bırakılmalarının en önemli sebebi tekrar çoğalmalarının isteniyor olmasıdır. Çünkü bozkır ekonomisinin kendi kendine yeterliğini devam ettirebilmesi için üremenin devamlılığı gerekiyordu. Bununla birlikte kıtlık, kuraklık, salgın hastalık gibi durumlarda insanların besin temin edebilecekleri tek yöntem avcılıktır. Marko Polo da Moğollarda mart ve ekim ayları arasında avlanmanın yasak olduğunu belirtmiştir.³⁵⁶ Muhtemelen bu aylardaki av yasağı da hayvanların üreyebilmeleri nedeniyle konulmuş olmalıdır.

Tarihi süreç içerisinde sürekle avlarının bir takım değişikliklere uğradığını belirtmiştik. Eski dönemlerdeki sürekle avlarında insanların halkayı dikili taşlarla oluşturdukları ve hayvanları bu taşlarla çevrili alanın içine sürdükleriyle ilgili bilgiler de mevcuttur.³⁵⁷ Türklerin konargöçer hayat tarzı düşünüldüğünde gittikleri her yerde taşlarla bu tip halkalar oluşturmak zahmetli olacağı için onlar zamanla halkayı insanlarla oluşturmaya başlamış olmalıdırlar. Seferler sırasında orduyu beslemek için yapılan avlarda taşlardan bir halka oluşturmak yerine askerlerden halka oluşturmak daha kolay bir faaliyettir. Buna ek olarak büyük devletlerin veya kabile birliklerinin ortadan kalkmasıyla sürekle avları da küçük boyutlarda yapılmıştır. Son yüzyıllarda bu avlar köylerde veya biraz daha büyük yerleşim birimlerinde gruplar halinde yapılmaya

³⁵³ Alaaddin Ata Melik Cüveyni. (1999). Tarih-i Cihan Güşa. Mürsel Ö. (Çev), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, s.157.

³⁵⁴ Abdülkadir İnan. (1976). Eski Türk Dini Tarihi. MEB Basımevi, İstanbul, s.53.

³⁵⁵ Kaşgarlı Mahmud. (2014). Dîvânü Lugâti't-Türk. (Haz.) A. B. Ercilasun ve Z. Akkoyunlu, TDK Yayınları, Ankara, s. 31.

³⁵⁶ Marko Polo. (1956). Kniga Marko Polo. Minaeva, İ.P. (Per.), Gosudarstvennoe İzdatelstvo Geografičeskoj Literaturı, Moskva, s.118.

³⁵⁷ <https://www.proza.ru/2013/05/30/1672> Erişim Tarihi: 05.04. 2019.

devam etse de bir takım ciddi anlamda değişmiştir. Potapov katılmış olduğu bir süre avıyla ilgili olarak öncelikle, avcıların sürücüler ve nişancılar olarak iki gruba ayrıldığını belirtir. Sonrasında ise hayvanların ayak izleri ve bölgenin doğal şartlarına göre hayvanların kovalandıkları bilgisini verir. Bu avda sürücüler hayvanları vadinin çıkışına doğru sürmüştür. Nişancılar ise vadi çıkışında pusu kurmuşlardır.³⁵⁸ Diyakonova'nın anlattığı süre avında ise, öncelikle atlı avcılar 3-4 kişilik birkaç gruba ayrılmışlar ve dağın kuzey yamacında belirlenen yerlerde pozisyon almışlar. Dağın alt yamacından gelen bir çığlık ile av başlamış ve avcılar hayvanları yukarı doğru sıkıştırmış. Dağın tepesine kaçan hayvanları ise orada bekleyen avcılar avlamış.³⁵⁹ Bu iki avda da eski süre avlarının izleri bulunmakla birlikte bir takım değişiklikler de görmektedir. Öncelikle bu avlar eski süre avlarına göre daha az bir grupla yapıldıkları için halka oluşturulamamış ancak eski süre avlarındaki gibi hayvanlar belli bir noktaya sürülmüştür. Hayvanlar halka içine alınamayacağı içinse pusular kurularak nişancılar onları avlamıştır.

Abramzon ise Kırgızların düzenlediği bir ava tesadüfen katıldığını belirterek bu avın kısmen süre avlarını andırdığını belirtmektedir. Onun katıldığı av 30-40 kişiden oluşmuş ve en tecrübeli avcı tarafından yönetilmiş. Avdan birkaç gün önce çevre köylerdeki avcılarda ava davet edilmiş. Av öncesinde özel bir tören yapılmamış ancak kadınlar ve yaşlılar tanrıdan avın başarılı geçmesi için bazı sözler söylemişler.

Avcılar öncelikle av için belirlenen bölgede, pusu için uygun bir alan belirleyerek burada yarım dairelik bir zincir oluşturmuşlar. Bu dairenin karşısında ise av köpekleriyle bekleyen diğer avcılar dairenin diğer yarımını oluşturmuşlar. Hayvanları sürmekle görevli olan kişiler bağırarak ve taşlar atarak hayvanları nişancıların bulunduğu yere doğru sürmüştür. İstenen noktaya gitmeyen hayvanları kovalamak içinse av köpekleri kullanılmış.³⁶⁰ Abramzon'un anlattığı bu avda eski süre avının izlerini görmekle birlikte Potapov ve Diyakonova'nın bahsettikleri avlardan farklı olarak burada

³⁵⁸ V.İ. Soenov, i N.A. Konstantinov. (2014). Ohotniçya Deyatelnost Naseleniya Altaya V 1 Tıs. N.E. Gorno Altayskiy Gosudarstvenniy Üniversitet, Gorno Altaysk, s.123-124.

³⁵⁹ Soenov i Konstantinov, a.g.e., ss.124.

³⁶⁰ S. M. Abramzon. (1990). Kirgizi i İh Etnogenetiçeskie i İstoriko-Kulturnie Sivyazı. Frunze-Kırgızistan, s.68.

halka da oluşturulmaya çalışılmıştır. Bununla birlikte bu avı en tecrübeli avcının yönetmesi eski zamanlardaki sürekle avlarını, hanların veya komutanların yönetmesine benzemektedir. Ayrıca Moğolların da sürekle avlarından önce kendilerine bir lider seçtikleri bilinmektedir.³⁶¹

2.5.3. Sürekle Avıyla İlgili Bazı Kurallar ve Düzenlemeler

Sürekle avlarının farklı amaçlarla yapılması farklı uygulamaları da beraberinde getirmiştir. Sürekle avlarının ilk örneği olan sığır avı daha çok inanç temellidir. Bu nedenle sonraki dönemlerdeki sürekle avlarında da bazı inançların etkilerini görmek mümkündür. Çin kaynaklarında, Göktürkler'den bir beyin hayvanları halka içerisine alarak yürüttüğü sürekle avının henüz başladığı bir esnada askerlerden birisinin denk geldiği beyaz geyiği öldürmesinden dolayı beyin o askeri ve boyunu cezalandırdığından bahsedilmektedir.³⁶² Çu'larda olduğu gibi Türklerde de bazı geyik Türklerine kutsallık atfedilmiştir ve bu geyikleri avlamak kağanlara sunulan bir ayrıcalıktır.³⁶³ Burada geyiğin kutsal olma ihtimaliyle birlikte renginin ak olması da önemlidir. Çünkü bilindiği üzere Türklerde ak renk uğurlu kabul edilir. Bununla ilgili olarak Marko Polo da Moğollarda kar gibi beyaz kısraklar gördüğünü ve bunların sütünü han soyundan olmayanların içemediğini belirtmiştir.³⁶⁴ Yine Çin kaynaklarında bahsedilen bir olaya göre 626 yılında Göktürkler ve Çinliler arasında anlaşma yapılmadan önce beyaz bir at kurban edilmiştir.³⁶⁵ Tüm bunlar ve buna benzer örnekler göstermektedir ki ak renkli hayvanlara özel tutulmuş ve genellikle han soyuna atfedilmişlerdir. Yukarıda bahsi geçen Göktürklerle ait sürekle avı esnasında ak geyiği vuran kişinin ve boyunun cezalandırılmasını olayını bu bağlamda değerlendirmek gerekir. Yani sürekle avlarında bazı hayvanları avlamak sadece hükümdarlara ait bir ayrıcalık olmuş olabilir.

³⁶¹ B. Y. Vladimirtsov. (1995). Moğolların İçtimai Teşkilatı Moğol Göçebe Feodalizmi. Abdülkadir İ. (Çev.), TTK Yayınları, 3. Baskı, Ankara, s. 122.

³⁶² Bahaeddin Ögel. (2010). Türk Mitolojisi 1. Cilt. TTK Yayınları, Ankara, s.569-570.

³⁶³ Emel Esin. (2006). Türklerde Maddi Kültürün Oluşumu. Kabalcı Yayınları, İstanbul, s.238.

³⁶⁴ Marko Polo. (1956). Kniga Marko Polo. Minaeva, İ.P. (Per.), Gosudarstvennoe İzdatelstvo Geografičeskoy Literaturı, Moskva, s.96.

³⁶⁵ Bkz. İsenbike Togan vd. (2006). Eski Tang Tarihi (Chiu T'ang-shu) 194a : "Türkler" Bölümü (Açıklamalı Metin Neşri). TTK Yayınları, Ankara, s.13, 141.

Yine sığır avlarında ve hükümdarların katıldığı sürekle avlarında ilk oku atmanın hükümdarların hakkı olduğunu biliyoruz. Bunlar dışında İslamiyet öncesi dönemdeki Türklerin sürekle avlarına ilişkin kurallar hakkında pek bir şey söylemek oldukça güçtür. Ancak Moğollarda ki bazı kurallar ve düzenlemelerden haberdarız. Aynı kültür ekseninde yaşamış olmalarından dolayı Türk sürekle avlarını da Moğollara ilişkin bilgiler çerçevesinde değerlendirmek mümkündür.

Cengiz Han'ın ava çok önem verdiğini kaynaklardan bilmekteyiz. O, avı askeri eğitim, eğlence ve ekonomik bir kaynak olarak görmüştür. Bu nedenle meşhur yasasında avla ilgili de düzenlemelere de yer ayırmıştır. Örneğin, kış aylarında ordunun savaşa hazır olup olmadığını kontrol etmek için düzenlediği büyük sürekle avlarına katılma zorunluluğu ile ilgili bir yasa çıkarmıştır.³⁶⁶ Bu yasadaki anlaşılacağı üzere Cengiz Han savaşa hazırlanmak için sürekle avlarını çok önemli bir araç olarak görmekteydi. Yine, sürekle avlarında ihmali görülen veya bir hayvanı vuramayan avcıların sopa ile veya ölümle cezalandırılmaları³⁶⁷ bu görüşümüzü desteklemektedir. İslamiyet öncesi dönemde Türklerde bu tip uygulamalarla ilgili kaynaklarda bilgi olmasa da Osmanlı Devletindeki sürekle avlarında en önemli görevler Bostancıbaşıya düşerdi. Bostancıbaşı hayvanların sürüleceği yeri seçer ve kaç günlük mesafeden hayvanların sürüleceğini hesaplardı. Avın kaçması veya avın az olmasının nedeni onda aranır ve onun beceriksiz olduğu düşünülürdü.³⁶⁸ Bunun yanı sıra Moğollarda başka bir kabileye bağlı olan kabileler sürekle avlarında bağlı oldukları kabile için hayvanları sürmek zorundaydılar.³⁶⁹

Türklerde sürekle avlarında av hayvanlarının etinin herkesin kendi konumuna göre paylaştırıldığını söylemiştik. Moğollarda ise sürekle avlarında beyler en iyi noktaları seçer ve avları da seçerek vururdu. Ayrıca av paylaşımında da en büyük payları

³⁶⁶ E.D. Phillips. (2003). *Mongol Osnovatelı İmperii Velikih Hanov*. O. İ. Perfiyeva. (Per), Vneştorpress, Moskva, s.39.

³⁶⁷ Curt Alinge. (1967). *Moğol Kanunları*. Coşkun Ü. (Çev), Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara, s.145.

³⁶⁸ Mustafa Nuri Türkmen. (2009). *Osmanlıda Av Seferleri*. Acta Turcica, 1(1): 22-32.

³⁶⁹ B. Y. Vladimirtsov. (1995). *Moğolların İctimai Teşkilatı Moğol Göçebe Feodalizmi*. Abdülkadir İ. (Çev.), TTK Yayınları, 3. Baskı, Ankara, s. 101.; Ahmet Temir. (Çev.). (1995). *Moğolların Gizli Tarihi*. TTK yayınları, 3. Baskı, Ankara, s. 57.

alırlardı.³⁷⁰ Bununla birlikte Cengiz yasasında da; vurulmuş av hayvanları vuranın malıdır, kim buna sahip çıkarsa, vurana bunu tazminle mükelleftir şeklinde bir kanun vardır.³⁷¹ Beylerin iyi noktaları ve iyi hayvanları seçerek vurmalarının nedeni bu kanun olmalıdır.

2.6. Tuzak Avcılığı

Alet yapmayı bilmeyen ilkel insanlar için av günümüze kıyasla çok daha fazla tehlikeli bir etkinlikti. Bu nedenle eski avcılar hayvanları silahsız öldürmek için bazı yöntemler kullanmışlardır. Bazen hayvanları mağaralara sokmuşlar ve mağaranın içini dumanla doldurarak hayvanın boğulmasını sağlamışlardır. Bazense havanları uçuruma kovalayarak öldürmüşlerdir. Silahların yapılmaya başlanmasıyla ise yeni av yöntemleri geliştirmişlerdir.³⁷²

Avcılıkla uğraşan her millet gibi Türkler de hayvanları avlamak için bazı yöntemler kullanmışlardır. Kaynaklarda azda olsa Türklerin kullanmış oldukları av yöntemleri hakkında bilgiler vardır. Örneğin; balık avı için ağlar, oltalar ve sepetler kullanılmıştır. Eski çağlarda Sibiry'a'daki buzulların eriyerek göller oluşmasıyla mevsimsel balıkçılık ortaya çıkmıştır. Hun-Sarmat devrine ait olduğu düşünülen bir kurganda da demirden olta kancaları ve zıpkınlar bulunmuştur.³⁷³ Bu buluntular Eski Türklerin balıkçılıkla uğraştıklarının göstergesidir. Türkler; olta, ağ ve zıpkın ile balık avlamakla birlikte, farklı yöntemler de kullanmışlardır. Örneğin, bazı maddeleri kullanarak yaptıkları bir karışımı balıkların bulunduğu sulara atarak da onları avlamışlardır. Bazı otlar suya atılınca balıklar sarhoş olurmuş ve avcılar hemen suya girerek onları yakalamış. Akarsularda ise suyun döküldüğü yere sepetten bir çit

³⁷⁰ B. Y. Vladimirtsov. (1995). Moğolların İçtimai Teşkilatı Moğol Göçebe Feodalizmi. Abdülkadir İ. (Çev.), TTK Yayınları, 3. Baskı, Ankara, s. 169.

³⁷¹ Alinge, a.g.e., ss.72.

³⁷² V.İ. Soynov ve C.V. Trifanova. (2013). İstoriya Altaya (S Drevneyşih Vremen do V V.N.E.). Gorno Altayskiy Gosudarstvenniy Universitet, Gorno Altaysk, s.57.

³⁷³ V.İ. Soynov. (2001). (G. Gorno Altaysk) Ribolovstvo Ha Altaye. Drevnosti Altaya İzvestiya Laboratorii Arheologii No 6, Gorno Altayskiy Gosudarstvenniy Universitet, Gorno Altaysk, s. 16-32.

kurarlar ve etrafını taşlarla desteklerlermiş. Sepete dolan su akıp gider. Ancak balıklar sepetin içinde kalırmış.³⁷⁴

Balık avında kullanılan başka bir yöntemde ise akarsuyun döküldüğü noktaya ev büyüklüğünde bir çukur kazılır ve tabanı düzgün bir şekilde taşlarla doldurulur. Bunun üzerine ise taşlar yığılır. Bununla birlikte bir delik bırakılır ve bu delikten başka hiçbir noktadan balık giremez. Zamanla bu çukura balıklar dolar ve ne zaman lazım olsa çukur açılarak balıklar alınır.³⁷⁵

Kara Geyik (Antilop) avında ise avcılar önceden yakalanarak evcilleştirdikleri geyiğin boynuzlarına bir çeşit tuzak bağlar, ayağını ise taş bağlayarak geyiğin uzağa gitmesini engellerdi. Yabani geyik görüldüğü anda avcılar evcil geyiği serbest bırakırlardı. Doğaları gereği bu iki hayvan boynuzlarını birbirine sürterler. Bu sırada yabani geyiğin boynuzu tuzağa takılır ve avcılar onu yakalar.³⁷⁶ Yırtıcı kuşlarla avcılık adlı bölümde de belirtildiği gibi, bu tür kuşları ele geçirmenin yöntemlerinden birisdaha önceden ele geçirilmiş bir kuş ile eğitilmemiş kuşu dövdürmektir. Bu iki kuş dövdürürken birbirlerine kenetlenirler ve bir süreliğine o pozisyonda kalırlar, bu esnada avcılar vahşi olan kuşu yakalarlar. Oğuz Kağan Destanı'nda da, Oğuz'un halkına zarar veren havanı avlamak için bir ağaca geyik ve ayı bağlayarak tuzaklar kurduğu anlatılmaktadır. Buradan hareketle Türk avcılığında bu yöntemin çok eski zamanlardan beri kullanıldığını söylemek mümkündür.

Bazı hayvanları saklandığı yerden çıkarmak içinse ateş yakılır ve duman altından kalan hayvan dışarı çıkmayan zorlanırdı. Türk tarihinin büyük hükümdarlarından olan Babür, katıldığı bir av sırasında ormanın ateşe verildiğini ve buraya kaçmış olan gergedanın düzlüğe çıkınca avlandığını anlatır.³⁷⁷ Hayvanı saklandığı yerden çıkarmak amacıyla yapılan bu eylemin benzeri özellikle grup

³⁷⁴ Babür. (2000). Babürname: Babür'ün Hatıratı. Reşit R. A. (Haz.), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, s. 220-221, 382, 383.; Mehmet Turgut Berbercan. (2010). Türk Dili ve Kültürü Açısından Babürname'de Avcılık. Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, 42: ss.11-32.

³⁷⁵ Babür, a.g.e., ss.220-221.; Berbercan, a.g.e., ss.11-42.

³⁷⁶ S.T Gaydin i G.A. Burmakina. (2012). Ohotniçiy Promisel v Eniseyskoy Gubernii v Dosovetskiy Period. Vestnik KrasGAU, 6: s. 246-253.; Babür, a.g.e., ss.444-445.; Berbercan, a.g.e., ss.11-42.

³⁷⁷ Babür, a.g.e., ss.353.; Berbercan, a.g.e., ss.11-42.

avcılığında yapılır. Bu tür avlarda bazı grup üyeleri hayvanları davul, boru vb. araçların yardımıyla ürkütterek, saklandıkları yerlerden çıkarmaya çalışırlar.

Yine Babür kendisinin de denediği ve daha çok karanlık gecelerde yapılan bir kuş avı yönteminden bahsetmektedir. Bu yöntemde öncelikle bir ok atımı uzunluğundaki ince bir ipi bükerek ve ipin bir ucuna ok, öteki ucuna ise bir halka bağlarlar. Ardından bir ağaç parçası alırlar ve ipi ona sararlar. İp bu şekilde tamamen sarıldıktan sonra, halkayı bağlarlar. Ondan sonra ağacı ipin içinden çekerler. Çekilen ip sarılmış bir vaziyette ve içi boş olarak kalır. Halkayı ele alıp, gelmekte olan kuşun önüne oku atarlar. Kanadına veya boynuna dokununca, kuş, ipe dolanır ve yere düşer. Bu av türü yağmurlu ve karanlık gecelerde yapılabilir. Çünkü böyle gecelerde kuşlar, vahşi hayvanlardan dolayı sabaha kadar durmaksızın çok alçaktan uçarlar. Bununla birlikte karanlık gecelerde suyun beyaz görünmesi sebebiyle kuşlar yollarını nehirler vasıtasıyla bulurlar. İşte tam bu zamanda avcılar nehir etrafında bekler ve bu yöntemle avlanırlar³⁷⁸

Selçuklu dönemindeki bir kuş avı yönteminde ise avcılar öncelikle pusuya yatar ve kuş gibi öterlerdi. Önüne de ölü bir kuş koyarak bu sesleri, o kuşun çıkardığı düşüncesi vermeye çalışırdı. Ölü kuşu görüp etrafında toplanan kuşlar da avcılar tarafından avlanırdı. Bazen de avcılar yiyecek kırıntıları bırakır ve kuşlar bunlara yaklaşınca onları avlardı.³⁷⁹

Selçuklularda avlanması zor olan dağ keçilerini avlamak içinde ilginç bir yöntem kullanıldığı bilinmektedir. Buna göre avcılar erkek dağ keçisinin bulunduğu dağ veya tepenin karşı tarafına dişi bir dağ keçisi bırakırlardı. Bunu gören erkek dağ keçisi kendini kaybedip dişiye ulaşma hevesiyle karşıya atlamak ister ve uçurumdan aşağıya düşerdi. Aşağıda ise avcılar onu bekliyor olurdu.³⁸⁰ Sibirya Türkleri ise hayvanları kendilerine çekmek için dişi geyik sesi çıkaran bazı borular kullanmışlardır. Bu borulara pırgı, ediske, komırgay ve abırğa gibi isimler verilmiştir. Bu borularla avcılar dişi geyik

³⁷⁸ Babür, a.g.e., ss.219.; Berbercan, a.g.e., ss.11-42.

³⁷⁹ Erdoğan Merçil. (2000). Türkiye Selçuklular'ında Meslekler. TTK Yayınları, Ankara, s. 144-145.

³⁸⁰ Merçil, a.g.e., ss.144.

sesi çıkarmışlar ve dişi geyik sesine doğru gelen erkek geyikleri kolayca avlamışlardır.³⁸¹ Buna benzer yöntemlere günümüz Anadolu'sunda da rastlanmaktadır. Anadolu'da avcılar, av hayvanlarını kendilerine çekmek amacıyla dişi keklik başta olmak üzere çeşitli hayvanların sesini çıkararak, erkek hayvanları kendilerine çekmeye çalışırlar ve bu tuzağa aldanan hayvanları kolayca avlarlar.

Tüm bu av yöntemleri avın amacına göre kullanılmış olmalıdır. Örneğin; kürk avcılığından hayvanın kürküne zarar vermemek amacıyla bazı özel yöntemler veyahut ağlar, kapanlar kullanılmış olmalıdır. Bununla birlikte vahşi atların yakalanması ise kement atma veya yine büyük kapanlar, ağlar ile gerçekleştirilmiş olmalıdır. Ayrıca bu tür avlarda işbirliği de önemli bir rol oynamış olmalıdır.

2.7. Türkler'de Balıkçılık

Toplayıcılık ve avcılık kadar eski bir geçmişi olan balık avcılığı eski zamanlarda birçok kabilenin ekonomisinde önemli rol oynamıştır. Bu nedenle birçok kabile bu işi yapabilecekleri su kenarlarına yerleşmişlerdir. Bu iş için insanlar bazı aletler ve yöntemler geliştirmişlerdir. Balıkçılıkla ilgili en eski yazılı kaynaklar MÖ 3000 yıllarına ait olup Mısırlılardan kalmıştır. Bu kaynaklarda o yıllarda balıkçılık için ağlar kullanıldığı belirtilmektedir.³⁸² Günümüzde dünya genelinde balık avlamak için ağ, olta, zıpkın vb. aletler kullanılıyor olmasına rağmen tarihi süreç içerisinde bu aletlerin yapımı ve gelişimi coğrafyalar arasında farklılıklar göstermiştir. Örneğin kimi toplumlar kemikten kancalar yaparken kimileri taş veya metalden yapmışlardır.

Türkler de eski zamanlardan beri yaşadıkları coğrafyanın şartları doğrultusunda balık avcılığı ile uğraşmışlardır. Türklerin, Orta Asya ile birlikte en eski izlerinin görüldüğü Sibiry coğrafyasında Cilalı Taş devrinde bazı kabileler balık avcılığı yapmak amacıyla nehir ve göl kenarlarına yerleşmeye başlamışlardır.³⁸³ Kelteminar Kültürünün kalıntılarında çok fazla balık kemiğine rastlanması³⁸⁴ ve Afanesyova

³⁸¹ Bahaeddin Ögel. (2000). Türk Kültür Tarihine Giriş 8. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, s. 390-391.

³⁸² Hasan Hüseyin Atar ve Celal Ateş. (2009). Türklerde Tarih Boyunca Su ürünleri Avcılığı. Acta Turcica, 1(1): 269-281.

³⁸³ N. M. Ermolova. (1985). Ohotniçya Deyatelnost Çeloveka. Ksia, Vıp. 181, Nauka, Moskva, s. 11.

³⁸⁴ <http://opentextnn.ru/history/archaeology/expedition/Tolstov/index.html?id=1634> Erişim Tarihi. 10.10.2019.

Kültürüne ait Yenisey bölgesindeki mezarlarda evcil hayvanların, vahşi hayvanların ve balıkların bulunması bu kültürlerdeki insanların balıkçılıkla uğraştıklarını göstermektedir.³⁸⁵ Bunların dışında Yenisey, Baykal ve Lena gibi Sibiryâ'da Türklerin uzun yıllardır yaşamakta olduğu bölgelerdeki kazılarda balık avı için kullanılan aletlere de rastlanmıştır. Lena Nehri civarında zıpkınlar ve bitki liflerinden örülmüş ağlar bulunmuş, Yakut şehri yakınlarındaki kazılarda ise tabanları ve duvarları huş ağacıyla kaplı olan silindir şeklinde çukurlar bulunmuştur. Bu çukurların et ve balık deposu olarak kullanıldıkları düşünülmektedir. Çukurda turna, sazan ve mersin başta olmaz üzere birçok balık kemiği bulunmuştur.³⁸⁶

Arkeolojik kaynaklar dışında eski Türkler'de balıkçılıkla ilgili bilgiler çok azdır. Bazı İslam kaynakları Türklerin göllerde balık avladıklarından ve balık yağı gibi ürünlerinden bahsederler. Örneğin; İdil Bulgarları balık tutkalı ve balık dişinin ticaretini yapmışlardır.³⁸⁷ Bunun yanı sıra Çin kaynaklarının, Kırgız balıklarından söz etmesi ve bazı balıkların kılçıksız olduğunu belirtmesi³⁸⁸ Kırgızlar'ın da balık avladıklarını göstermektedir.

İslâm kaynaklarında Türkler'in, avladıkları balıklarla ilgili ilginç rivayetler vardır. Bu rivayetlere göre bazı Türk ülkelerinde cinsel gücü arttırıcı bir balık türü bulunur ve bu balık avcının oltasına takıldığında avcıya cinsel istek verir. Böylece avcı balığı yakaladığını anlar.³⁸⁹ Bununla birlikte Oğuz kabilelerinin yaşadığı Saksın şehrindeki bir nehirde de başka yerlerde olmayan bir balık türü vardır ve bu balığın karnından bir lambaya bir ay yetecek kadar yağ çıkar.³⁹⁰

Yazılı kaynaklarda Türklerin balıkçılığı konusundaki bilgi kıtlığına rağmen, daha önce tuzak avcılığı adlı bölümde de bahsedildiği üzere Babürnamede bazı balık avı yöntemleri hakkında bilgiler vardır. Babür'ün anlattığına göre, bazı maddeler

³⁸⁵ M.P. Gryaznov. (1999). Afanesyevskaya Kultura Na Yeniseye. Dimitriy Bulanin, S. Petersburg, s. 48., Sibiri, İstoriya. (1968). T. 1 Drevnyaya Sibir. Nauka, Leningrad, s. 119.

³⁸⁶ İstoriya Sibiri (1968). T. 1 Drevnyaya Sibir. Nauka, Leningrad, s. 120, 121.

³⁸⁷ P. Golden. (2002). Türk Halkları Tarihine Giriş, Osman K. (Çev), Karam Yayınları, Ankara, s. 212.

³⁸⁸ Ahmet Taşağıl. (1996). Çin Kaynaklarına Göre 840 Yılından Önce Kırgızlar. Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, 100: ss.127-138.

³⁸⁹ Ramazan Şeşen. (2001). İslam Coğrafyacılarına Göre Türkler ve Türk Ülkeleri, TTK Yayınları, 2. Baskı, Ankara, s. 116, 121-122.

³⁹⁰ Şeşen, a.g.e, ss. 152-153.

kullanılarak yapılan bir karışım balıkların bulunduğu sulara atılır ve balıklar bu karışım etkisiyle sarhoş olduktan sonra avcılar hemen suya girerek onları yakalar.³⁹¹ Yine Babür'ün anlattığı bir başka balık avı yöntemine göre; akarsuyun döküldüğü noktaya ev büyüklüğünde bir çukur kazılır ve tabanı düzgün bir şekilde taşlarla doldurulur. Bunun üzerine ise taşlar yığılır, ancak çukurda bir delik bırakılır ve sadece bu delikten balıkların girmesi sağlanmış olur. Bu delikten giren balıklar ile çukur dolar ve ne zaman lazım olsa çukur açılarak balıklar alınır.³⁹²

Balık, Türklerin hayatında bir besin kaynağı olmasının yanında daha çok üretim ve silah yapımında kullanılmasından dolayı önemli bir yer tutmaktadır. Yer-su inancından dolayı genellikle sudan uzak duran Türkler, konu tarihe damga vurmalarında önemli bir yeri olan yaya gelince bir su ürünü olan balığa ve balık avcılığına ilgi duymuşlardır. Zira kompozit yayların yapımında balık tutkalı olmazsa olmazlardandır.

Bu bilgiler doğrultusunda eski devirlerden itibaren Türklerin balıkçılıkla uğraştıklarını ve bu iş için olta, kanca, zıpkın, ağ ve çeşitli yöntemler kullandıkları söylenilebilir. Bununla birlikte Sibiry coğrafyası dışındaki Türkler için balıkçılığın temel bir ekonomik uğraş olmadığını söylemek de mümkündür.

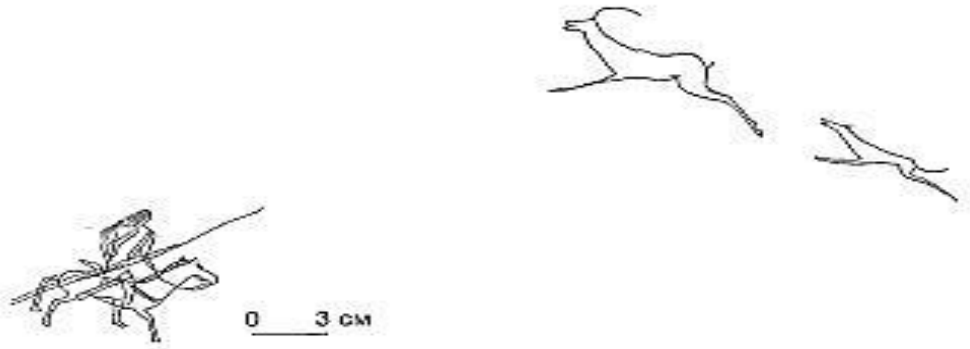
2.8. Av Silahları

Avcılığın ortaya çıktığı ilk dönemlerde insanlar silah yapmayı bilmedikleri için tuzak veya çeşitli yöntemlerle avlanmışlardır. Zaman içerisinde ise çeşitli silahlar avlarda kullanılmaya başlanmıştır. Bununla birlikte avlarda kullanılan ilk silahın ne olduğunu söylemek zordur. Ancak arkeolojik kalıntılar ve mağara resimlerinden anlaşıldığı kadarıyla avlarda kullanılan ilk silahlar mızrak ve baltalardır. Buna ek olarak bitkilerden örülmüş ağlarında hayvanları yakalamak için eski zamanlarda kullanılmış olabileceğini söylemek mümkündür. Mızrağın avlarda kullanımı yay ve kılıçtan daha eski olmalıdır. İlk olarak taş, ağaç veya kemikten yapılan mızraklar sonraki dönemlerde demir gibi daha sağlam maddelerden yapılmaya başlanmıştır.

³⁹¹ Babür. (2000). Babürname: Babür'ün Hatıratı. Reşit R. A. (Haz.), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, s. 220-221.

³⁹² Babür, a.g.e., ss.220-221.; Berbercan, a.g.e., ss.11-42.

Türk dünyasının farklı coğrafyalarındaki kaya resimlerinde Türklerin mızrakla avlandıkları görülmektedir. Bunun dışında minyatürlerde, kemik plakalarda ve kaplar üzerindeki av tasvirlerinde de mızraklı savaşçılar yer almaktadır. Bununla birlikte kaya resimlerindeki av sahnelerinde genellikle avcılarının yay kullanması kılıç, mızrak ve diğer aletlerin av için pek fazla tercih edilmediklerini göstermektedir. Mızrağın avlarda tercih edilmemesinin nedeni ise ağır bir silah olmasıdır. Bununla birlikte mızrak bir yakın dövüş silahıdır. Avlarda ise hayvanlar genellikle avcılardan kaçtıkları için mızrağın avda kullanımı pek kolay değildir. Ancak yayın henüz icat edilmediği zamanlarda avlarda sıkça mızrak kullanıldığını söylemek mümkündür.

Şekil 12: Köpeğin kovaladığı dağ keçisini mızrakla avlamaya çalışan avcı.

(D.V. Çeremisin. (2004). Rezultatı Noveyşih İzledovaniy Petroglifov Drevnetyurskoy Epohi na Yugo-Vostoke Rossiyskogo Altaya. Arheologiya, Etnografiya i Antropologiya Evrazii 1, s. 44.)

Türkler ise atın evcilleştirilmesiyle tüm hayatlarını at üzerinde devam ettirmeye başlamışlardır. Hatta bu nedenle Türklere atlı kavim yakıştırması da yapılmıştır. Hayatlarını her alanında olduğu gibi avcılıkta da Türkler atlardan oldukça faydalanmışlardır. Bu durum göz önüne alındığında at üstünde mızrakla av yapmanın yay ile avlanmaktan daha zor bir iş olduğu görülür. Türklerin mızrakları avlarda pek fazla tercih etmemelerinin nedenlerinden birisi bu olmalıdır. Bununla birlikte

hayvanların bir noktaya sıkıştırıldığı sürekle veya pusu gibi avlarda mızraklar kullanılmış olabilir. Ayrıca Türkler avcılığı aynı zamanda bir askeri eğitim olarak da görmüşlerdir ve bu nedenle avlarda savaşlarda kullanılan silahların eğitimi amacıyla bu silahlar avlarda da kullanılmış olmalıdır. Mızrak ve kılıç gibi silahların av için kullanışlı olmamalarına rağmen askeri eğitim amacıyla düzenlenen avlarda bilinçli olarak tercih edilmiş olabilirler.

Savaşlarda olduğu gibi avlarda da kullanılan bir diğer silah kılıçtır. Bununla birlikte tarih boyunca Türklerin farklı kılıç türleri kullandıkları da bilinmektedir. Bir yakın dövüş silahı olan kılıçlar muhtemelen, tıpkı mızraklar gibi daha çok sürekle avları gibi hayvanların bir noktaya sıkıştırıldığı avlarda kullanılmış olmalıdır. Çünkü kılıç da tıpkı mızrak gibi avlarda kullanılmaya uygun bir silah değildir. Ancak askeri eğitim amaçlı avlarda bilinçli olarak tercih edilmiş olabilir. Bununla birlikte ayı gibi iri cüsseli veyahut kurt, pars gibi yırtıcı hayvanların avlarında bu hayvanların saldırılarından korunmak için de kılıçlar tercih edilmiş olabilir.

Hem avlarda hem de savaşlarda Türklerin en önemli silahları olan ok ve yay olmuştur. Belki de bu nedenle ok ve yay sadece silah olmakla kalmamış bazı sembolik anlamlarda taşımıştır. Öyle ki Oğuz destanında ok ve yay dünya hâkimiyetini sembolize etmiştir. Bunun yanında davet ve bağlılık göstergesi olarak da kabul edilmiştir.³⁹³ Türklerin okçulukta zihgir kullanmaları onların daha seri atış yapmalarını sağlayarak avlarda ve savaşlarda onlara avantaj kazandırmıştır.

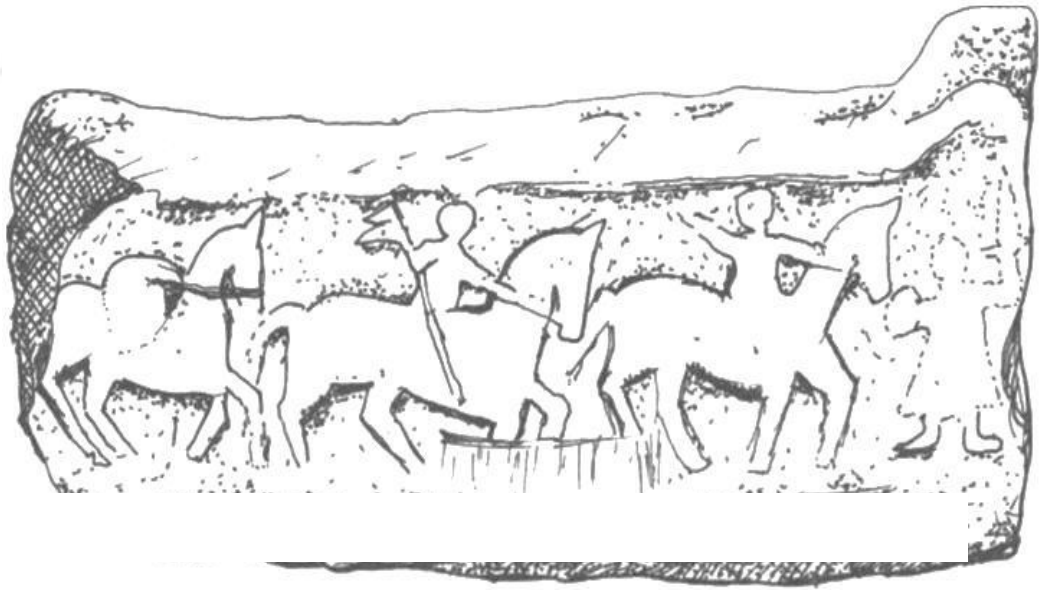
Yaylara bakıldığında ise Türklerin eski dönemlerden beri daha çok Kompozit Yayları kullandıkları görülür. Bu tür yaylar ağaçtan yapılmakla birlikte kollarının iç ve dış yüzeyleri boynuz veya sinirle kaplanmıştır. Bu durum ise yayın daha dayanıklı olmasını sağlamıştır.³⁹⁴ Bununla birlikte Türklerin her ne kadar balık avcılığı hakkında kaynaklarda az bilgi olsa da balık avcılığının yapılmasının en önemli nedeni yay yapımı için balık tutkalının çok önemli bir malzeme olmasıdır.

³⁹³ Mehmet Ali Hacıgökmen. (2012). Türkiye Selçuklularında Avcılık. Kömen Yayınları, Konya, s. 60.

³⁹⁴ Erkan Göksu. (2004). Türk Kültüründe Silah: En Eski Çağlardan Osmanlı Devletine Kadar. Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale, s. 61.

Yay hem savaşlarda hem de avlarda kullanılmakla birlikte Türkler, avlarda ve savaşlarda farklı yaylar ve oklar kullanmış olmalılardır. Hun dönemine ait arkeolojik buluntular uzun, kısa, düz ve kavisli olmak üzere farklı yay tiplerinin olduğunu göstermektedir.³⁹⁵ Muhtemelen avlarda hayvanların ürkmemesi amacıyla daha kısa boylu yaylar tercih edilmiş olmalıdır. Ayrıca at üzerinde daha hafif ve kolay kullanılabilir olmaları kısa boylu yayların tercih edilmiş olmasının bir diğer sebebi olmalıdır.

Ok uçlarına bakıldığında ise Hunların demir, bronz ve kemikten ok uçları kullandıkları görülür.³⁹⁶ Kemik uçlar daha çok tavşan, sıçan, sincap gibi küçük hayvanların avında kullanılmış olmalıdır. Öte yandan Türklerin bazı durumlarda kuşları ürktürmek için davul yerine ok kullandıkları belirtilmektedir.³⁹⁷ Kuşları ürktürmek amacıyla kullanılan bu okların, ilk olarak Mete Han zamanında kullanıldığı bilinen ısıklı oklar olması da muhtemeldir.

Şekil 13: Davul, tokmak vb. aletlerle hayvanları ürktürmeye çalışan avcılar.
(M. Ali Hacıgökmen. (2018). Selçuklularda Av Merasimleri ve Emir-i Şikarlar.
Sutad, Bahar, 43: s.339.)

³⁹⁵ YU. S. Hudyakov. (1986). Voorujeniye Srednevekovih Kočevnikov Yujnoy Sibiri İ Tsentralnoy Azii. İzdatelstvo Nauka, Novosibirsk, s.26.

³⁹⁶ Hudyakov, a.g.e., ss.30.

³⁹⁷ Hacıgökmen, a.g.e., ss.61.

Türkler avlarda hayvanları öldürmek amacıyla silahlar kullanmakla birlikte onları ürkütmek veyahut canlı yakalamak amacıyla da bazı araç gereçler kullanmışlardır. Hayvanları ürkütmek amacıyla kullanılan bu araç gereçler genellikle davul, tokmak ve av boruları olmuştur. Muhtemelen bu tür araç gereçler kuş avlarında hayvanların gökyüzüne havalanmaları için veyahut orman gibi av hayvanlarını görmenin zor olduğu alanlarda onları meydana çıkartmak amacıyla kullanılmışlardır.

Sibirya Türkleri ise avlarda hayvanları kendilerine çekmek için dişi geyik sesi çıkaran bazı borular kullanmışlardır. Bu borulara pırgı, ediske, komırgay ve abırğa gibi isimler verilmiştir. Bu borularla avcılar dişi geyik sesi çıkarmışlar bu sese doğru gelen erkek geyikleri kolayca avlamışlardır.³⁹⁸

Hayvanları ürkütmek amacıyla kullanılan bu araç gereçler dışında ise balık avlamak için kullanılan kemikten zıpkınlara ve bitkilerden örülmüş ağlara arkeolojik kazılarda rastlanmaktadır.³⁹⁹ Bunun dışında ise İslâm kaynaklarında, Türklerin olta kullandığına dair bilgiler de vardır. Öte yandan kaynakların bazı türk boylarının vahşi hayvanlarının olduğuna dair bilgileri aktarması, vahşi hayvanları canlı yakalamak amacıyla kapan, tuzak, ağ ve kement gibi araç gereçlerin ve yöntemlerin kullanılmış olabileceğini düşündürmektedir.

³⁹⁸ Bahaeddin Ögel. (2000). Türk Kültür Tarihine Giriş 8. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, s. 390-391.

³⁹⁹ İstoriya Sibiri. (1968). T. 1 Drevnyaya Sibir. Nauka, Leningrad, s. 120.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKLERDE AVLA İLGİLİ İNANÇLAR

İlk çağlardan itibaren avcılığın insanların hayatları için önemli olması bir takım inançların doğmasına neden olmuştur. Dünyanın farklı bölgelerindeki av sahnelerini konu alan mağara ve kaya resimleri bunun en güzel göstergesidir. Bu resimlerin av büyüsü olduğu ve başarılı olması istenen bir avın önceden resmedilmesiyle ortaya çıktıkları düşünülmektedir. Av resimleri dışında bazı danslar ve av büyüleride yine aynı amaçlarla yapılmıştır.⁴⁰⁰

Avcılıkla uğraşan her toplumda olduğu gibi Türklerde de avcılıkla ilgili bir takım inançlar ortaya çıkmıştır. Örneğin, Eski Türklerdeki dağ ve orman kültürleri avın tehlikeli bir uğraş olması ve avcılarının dağ, orman gibi av bölgelerinde ölmeleri, kaybolmaları yahut sakatlanmaları nedeniyle, bu bölgelerde doğaüstü güçlerin olduğu düşüncesinin etkisiyle ortaya çıkmış olmalıdır. Yani avcılık faaliyeti sonucu bu kültürler meydana gelmiş olmalıdır. Buna ek olarak bazı araştırmacılar eski Türklerle ait törenlerin ve inançların büyük kısmının avcılık ile ilgili olduğunu düşünürler.⁴⁰¹

Bununla birlikte Türkler için avcılık, Sibiry coğrafyasında birinci ekonomik kaynak olurken bu coğrafyadan uzaklaşıldığında ise ikinci veya üçüncü ekonomik kaynak konumuna düşmüştür. Bu nedenle avcılıkla ilgili inançlar Sibiry Türkleri arasında diğer coğrafyadaki Türklerle göre daha iyi muhafaza edilmiştir.

3.1.Avcılık ve Eski Türk İnancı

Çeşitli alanlardaki kültürleri ve yasakları içinde barındıran Eski Türk İnancı avcılık konusunda da birçok değeri içerisinde barındırmaktadır. Bununla birlikte Eski Türkler birçok konuda olduğu gibi av işlerinde de şamanlardan yardım almışlardır. Bu

⁴⁰⁰ Yaşar Çoruhlu. (2014). Türk Sanatı'nda Hayvan Sembolizmi. Kömen Yayınları, Konya, s. 165.; Jose Ortega Y-Gasset. (1990). Avcılık Üstüne. Derin T. (Çev.), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, s. 45.

⁴⁰¹ Yusuf Ziya Yörük. (2014). Müslümanlıktan Evvel Türk Dinleri Şamanizm. Ötüken Yayınları, İstanbul, s. 28-29.

çalışmanın av öncesi uygulamalar adlı bölümünde de ifade edildiği gibi avcılar, avın bereketli geçmesi için av sezonu öncesinde şamları çağırırlar ve bir ayın gerçekleştirirlerdi. Av öncesi gerçekleştirilen ayinler dışında bazen avlardan önce de şaman çağrılarak çeşitli törenler gerçekleştirilmiştir. Örneğin; Teleütler, Şorlar ve bazı Altaylı topluluklar avın başarılı geçmesi amacıyla şamana giderek beyaz bir koyunun boğularak kurban edildiği bir tür tören gerçekleştirirlerdi.⁴⁰² Buryatlar ise süre avlarını bir şamanın önderliğinde gerçekleştirirlerdi.⁴⁰³ Bu çalışmanın süre avı bölümünde, süre avlarının eski zamanlarda dini bir nitelik taşıdığı belirtilmiştir işte Buryatlar'ın da süre avlarını şamanlar önderliğinde yapmaları bunun bir göstergesidir. Ayrıca dini niteliği olan süre avlarını bozkır Türklerinde kağanlar yönetirken avcı-orman kültürde yaşayan Buryatlar'da şamanın avı yönetmesi dikkat çekicidir.

Avcıların şamanlara başvurdıkları durumlara bakılacak olursa genellikle avda bereketi sağlama, avdaki şanssızlıkları ortadan kaldırma ve av hayvanlarının yerini bulma amacı taşıdığı görülür. Ayrıca inanca göre bir hayvanın avlanabilmesi için öncelikle onun gölgesinin veya ruhunun izinin bulunması gerekmektedir. Bu tür durumlarda da şamanlara başvurulur. Bununla birlikte şamanların özel bir taş yardımıyla hava şartlarını değiştirebileceğine ve ırmakları dondurarak avcılara yardım edebileceklerine inanılır.⁴⁰⁴ Burada bahsi geçen “yada taşı” olmalıdır. Bilindiği gibi Eski Türklerin bu taş yardımıyla savaşlarda hava şartlarını değiştirerek kendilerine üstünlük sağladıkları birçok kaynaktan zikredilir.

Avcıların şamanlardan yardım almalarına sık rastlanmakla birlikte bazı durumlarda şamanlar olmadan da bir takım ritüeller gerçekleştirilmiştir. Örneğin dağ ve orman ruhları için yapılan bazı törenleri şamanlar yerine avcılar veya yaşlılar yönetmiştir.⁴⁰⁵ Bazı av törenlerinin şaman olmadan gerçekleştirilmesi ve orman ruhlarına yine şaman olmadan avcılarının kurban sunabilmesi gibi uygulamalar nedeniyle av kültürünün henüz şamanların dahi olmadığı çok eski bir devrin eseri olduğu

⁴⁰² L. P. Potapov (1991). Altayskiy Şamanizm. Nauka, Leningrad, s.68.

⁴⁰³ S.G. Jambalova. (2004). Oblavnaya Ohta Buryat Kak Otrajeniye Ranney Formı Sotsialnoy Organizatsii. Buryati Seriya: Narodı i Kulturi. L.L. Abayeva i N.L. Jukovskaya. (Red.), Nauka, Moskva, s.62-72.

⁴⁰⁴ Cemal Şener. (1996). Şamanizm. Bds Yayıncılık, İstanbul, s. 34.

⁴⁰⁵ L.P. Potapov. (1946). Kult Gor Na Altaye. Sovyetskaya Etnografiya, 2: ss.145-160.

düşünülmüştür.⁴⁰⁶ Öte yandan bu uygulama şamanların her zaman bulunmadığı durumlar nedeniyle ortaya çıkmış da olabilir.

Şaman inancında hemen hemen her şeyin bir sahibinin yani koruyucusunun olduğuna inanılır. Bunlardan avcılıkla en fazla ilgili olanının orman ve dağ ruhları olduğu bilinmektedir. Bunların dışında ise çetin dağ veya geçitlerde “yol sahibi” ve “geçit sahibi” denilen ruhların olduğuna inanılır. Buralardan geçen insanlar ise kazaya uğramamak amacıyla bu bölgelerde taş yığınları oluştururlar. Günümüzde Türk Dünyası’nın çeşitli coğrafyalarında rastlanan bu taş yığınlarına genellikle “oba” veya “obo” denir.⁴⁰⁷ Bununla birlikte avcılıkla ilgili birçok kült, eski devirlerde insanların henüz avcılık konusunda uzmanlaşmamış olmaları ve avcılığın tehlikeli bir etkinlik olması nedeniyle ortaya çıkmış olmalıdır. Öte yandan avcılık tehlikeli ve korku duyulan bir etkinlik olmasına rağmen hayatta kalma amacıyla yapılmaya devam etmiştir. Bunun sonucu olarak da hem avcılığı devam ettirmek hem de korkuları azaltmak amacıyla avcılar birtakım inançlar ortaya çıkarmış olmalıdırlar. Dağlarda, tepelerde ve tehlikeli geçitlerde hayvanları kovalarken meydana gelen kazalar sonucu öncelikle, bu gibi alanlarda ruhlar olduğu inancı sonrasında ise bu ruhlardan korunmak amacıyla taş yığınları oluşturma veya başka inançlar meydana gelmiş olmalıdır. Yani Şamanizm’deki oba inancının kökeninin avcılıkla bir ilgisi olduğu düşünülebilir.

Hayvan kemiklerinin, hayatın son kaynağını temsil ettiğine dair düşüncelere avcı kültürlerde sıkça rastlanır. Ölen hayvanın bu kemiklerden yeniden dirileceğine inanılır. Bu nedenle kemiklere zarar verilmez ve bu kemikler korunur.⁴⁰⁸ Hayatını devam ettirmesi av hayvanlarına bağlı olan avcı bir kültürde, hayvanların yeniden dirilmesinin istenmesi oldukça doğaldır. Bu durum ise ortaya hayvan kemiklerinin korunması inancını çıkarmış olmalıdır. Bu nedenle eski Türk inancında hayvan kemiklerini saklama ve kemiklerle fal bakma gibi âdetlerin avcılık kültürüyle ilişkili olduğu söylenebilir.

⁴⁰⁶ Wilhelm Radloff. (2008). Türklük ve Şamanlık. Ahmet T. vd. (Çev.), Örgün Yayınevi, İstanbul, s. 268.

⁴⁰⁷ Şener, a.g.e., ss.35.

⁴⁰⁸ Mircea Eliade. (1999). Şamanizm. İsmet B. (Çev.), İmge Kitabevi, İstanbul, s. 189-190.

Avcılık ve Şamanizm konusunda genel bir değerlendirme yapılacak olunursa şaman inancındaki birçok unsurun av kültürünün sonucunda meydana geldiği söylenilebilir. Şamanizm'in unsurlarından olan; Orman kültürü, oba kültürü, hayvan kemikleri ile ilgili uygulamalar ve av öncesi törenler henüz Şamanizm'in ortaya çıkmadığı devirlerle ilişkili görülmektedir. Dolayısıyla av kültürü veya avcılarının inançları Şamanizm'den daha önce ortaya çıkmış olmalıdır.

3.2. Av Öncesi Uygulamalar ve İnançlar

Av öncesi uygulamalardan muhtemelen eskisi avın resmedilmesidir. Av resimleri tarih öncesi çağlardan itibaren farklı coğrafyalarda ve toplumlarda yapılmıştır. Gerçekleştirilmek istenen av etkinliğinin sembolik ifadesi olan bu resimlere Türk tarihinin eski devirlerinde itibaren rastlanır.⁴⁰⁹ Başarılı bir avı sembolize etme düşüncesi sadece resimlerle sınırlı kalmamıştır. Gerçekleşmesi istenen avlar bazen danslar eşliğinde canlandırılmaya çalışılmıştır. Bu tür dansların yakın zamanlara kadar Hoten ve Kaşgar bölgelerinde Uygur Türkleri tarafından bilinmektedir. Bu danslarda genellikle insanlardan bazıları maske gibi şeyler takarak hayvan kılığına girerler. Diğer dansçı ise avcı olur ve onları avlar.⁴¹⁰

Av öncesinde yapılan uygulamalardan bir diğeri ise dini törenlerdir. Bu çalışmanın Sürek Avı bölümünde de belirtildiği gibi hayati bir uğraş olması nedeniyle Türkler düzensiz avlanmamaya özen göstermişlerdir. Bu nedenle avlar genellikle sonbahar ve kış aylarında yapılmış diğer aylarda ise hayvanların üreyebilmeleri amacıyla avlara çıkılmamıştır. Av sezonu olan kış ve sonbahar aylarından önce ise Türkler şamanları (Kam) davet ederek avın iyi geçmesi amacıyla bir takım dini törenler gerçekleştirmişlerdir.⁴¹¹ Bununla birlikte bu av törenleri sadece av sezonu başlangıcında

⁴⁰⁹ Yaşar Çoruhlu. (1997). Türk Sanatında Av Sembolizmi. Arkeoloji ve Sanat Dergisi, 76: s.13-25.

⁴¹⁰ Yaşar Çoruhlu. (2014). Türk Sanatı'nda Hayvan Sembolizmi. Kömen Yayınları, Konya, s. 86.

⁴¹¹ L.P. Potapov. (1946). Kult Gor Na Altaye. Sovyetskaya Etnografiya, 2: ss.145-160.; Ufuk Tavkul. (2001). Karaçay-Malkar Kültüründe Avcılık ve Av Tanrısı Apsatı. Kırım Dergisi, 9, 34: ss.36-41.; Adilhan Adiloğlu. (2007). Biynöger ve Kococaş Destanları Arasındaki Benzerlikler. Electronic Turkish Studies, 2, 4: ss.51-83.; L.P. Potapov. (1972). Tubaları Gornogo Altaya. Etničeskaya İstoriya Narodov Azii, ss. 52-66.; L.P. Potapov. (1929). Ohotniçi Poveriya i Obryady y Altayskih Tyurkov. Kultura i Pismennost Vostoka, Baku, ss. 123-149.

değil avlardan önce de düzenlenmiştir. Bununla birlikte avlardan önce düzenlenen törenlerde her zaman şamanların bulunmaması nedeniyle, av sezonu öncesinde düzenlenen törenlerin daha büyük ve önemli oldukları söylenilebilir.

Fala ve sihre oldukça meraklı olan Eski Türkler avın nasıl geçeceğini öğrenebilmek amacıyla da bazı inançlar meydana getirmişlerdir. Örneğin, avın nasıl geçeceğini tahmin edebilmek amacıyla Altaylılar havaya bir bardak fırlatırlar. Eğer bardak ters düşerse avda felaket, kaza ve şanssızlık olmayacağına yani avın iyi geçeceğine inanırlar. Eğer bardağın iç tarafı yukarı gelirse avın kötü geçeceği düşünülür.⁴¹² Buna benzer bir fal bazı yerlerde bardak yerine ongonların kullanılmasıyla yapılır. Avcılar tahta, deri veya farklı maddelerden figürlerini yaptıkları ongonları havaya atarlar. Eğer ongon'un yüzü yukarıya bakarsa avın başarılı olacağına inanırlar.⁴¹³

Avın nasıl geçeceğine dair bilgi veren bir başka kaynak ise rüyalarlardır. Avcılar rüyalarda görülen bazı nesne ve olaylara göre avın nasıl geçeceği hakkında tahminde bulunurlar. Örneğin; Avcı rüyasında birisinin kendine kızdığını veya ittiğini görürse bu rüya, orman ruhunun avcıyı sevmediği ve avcının hastalanacağı anlamına gelir. Eğer avcı rüyasında silahını alan bir kişiyi görürse bu orman efendisinin avcının ruhunu aldığı anlamına gelir ve kötüye alamettir.⁴¹⁴ Avcılar için atla birlikte en önemli unsurun silah olduğu düşünüldüğünde rüyada silahın kaybedilmesinin kötüye yorulması doğal bir hadisedir. Nitekim Türk destan ve efsanelerinde de avcılarının en önemli yardımcıları atlar, av köpekleri, alıcı kuşlar ve silahlardır. Yakut Türkleri'nin inancına göre ise bir avcının rüyasında şarap içmesi veya güzel bir kadın görmesi, avda şanslı olunacağı anlamına gelir.⁴¹⁵ Kumandılar ve Şorlar ise rüyada; ekmek, un, süt, yağ gibi tarıma ve

⁴¹² G.N. Potanin. (1883). Oçerki Severo-Zapadnoy Mongolii Vıp. 4 Materialı Etnografiçeskiye. Tip. V. Kirşbauma, S. Peterburg, s. 135.

⁴¹³ D.K. Zelenin. (1936). Kult Ongonov v Sibiri. İzdatelstvo Akademii Nauk Sssr, Moskva-Leningrad, s. 81.

⁴¹⁴ L.P. Potapov. (1929). Ohotniçi Poverya i Obryadı y Altayskih Tyurkov. Kultura i Pismennost Vostoka, Baku, s. 123-149.

⁴¹⁵ S.B. Miyagaşeva. (2017). Ohotniçi Ritualı Buryat v Şamanskıh Rukopisyah. İzvestiya Laboratorii Drevnih Tehnologiy, 13, 4: ss. 85-97.

hayvancılığa dayalı ürünleri görmenin avda başarısızlığa neden olacağına inanırlar.⁴¹⁶ Muhtemelen bu onların avcı bir kültüre sahip olmaları nedeniyledir.

Avcılar avların başarılı olması için avlardan önce şaman çağırarak orman ve dağ ruhları için bir takım ritüeller gerçekleştirirler. Örneğin, Duhalar ve bazı Altay toplulukları avdan önce koruyucu ruhların şerefine tören düzenlerler ve onlardan isteklerde bulunurlardı.⁴¹⁷ Buna ek olarak avcılar bazen bu ruhlar için saçı saçarlar. Bunun için ateşe çay, yağ veya yemek dökülür. Yakut avcıları ise orman ve av hayvanlarının sahibi olarak düşündükleri Bay Bayanay için avdan önce ateş yakıp dua eder ve av isterlerdi.⁴¹⁸

Karagas avcıları avdan önce kurban sunarlar ve gömleklerini, yere diktikleri sırığa bağlarlar. Bunu yapana dağ sahibinin bol av vereceği inancı vardır. Eğer avcı sırığı yere dikmezse avdan eli boş döner. Ayrıca kötü ruhları kaçırdığına inanılan kekik otunu bu sırığın yanında yakarlar.⁴¹⁹ Bunu yapmalarının nedeni sırık ve üzerindekilerde var olan insan kokusunu gidermek olmalıdır. Çünkü koku konusunda hassas olan av hayvanları insan kokusu olan bölgeye gelmezler. Ayrıca orman ruhuna kurban olarak bez parçaları ve kürkleri de sunulur.⁴²⁰ Örneğin; Karagas Türkleri bol balık avlamak amacıyla bir kayın ağacına ruhlar için renkli bir bez parçası bağlarlar. Yakut Türkleri ise balık avına çıkmadan önce, ruhlar için doğurmamış bir ineği kurban edip içki ve balık sunarlar.⁴²¹ Bazı bölgelerde ise dini nitelik taşıyan danslar edilir.⁴²² Bu danslar tarih öncesi devirlerden beri birçok toplumda yapılmıştır. Bu danslarda genellikle başarılı bir av canlandırılarak, yapılacak avın da o şekilde olacağına inanılır.

⁴¹⁶ Potapov, a.g.m., ss. 123-149.

⁴¹⁷ Bülent Gül. (2007). Moğolistan Duhaları (Tsaatanlar). Yaşayan Eski Türk İnançları Bilgi Şöleni Bildiriler, Ankara, s.34.; A.V. Anohin. (2006). Altay Şamanlığına Ait Materyaller. Zekeriya K. ve Jannet M. (Çev.), Kömen Yayınları, Konya, s.12.

⁴¹⁸ Fuzuli Bayat. (2005). Sosyo-Ekonomik Bağlamda Avcılık Kültü ve Av İyesi. Folklor / Edebiyat Dergisi,11, 44: s.49-61.

⁴¹⁹ Bayat, a.g.m., ss.49-61.

⁴²⁰ İ.A. Manjigeyev. (1978). Buryatskiye Şamanistiçeskiye i Doşamanictiçeskiye Termin. Nauka, Moskva, s. 68.; Bahattin Uslu. (2016). Türk Mitolojisi. Kemer Yayınları, s. 116.; Wilhelm Radloff. (2008). Türklük ve Şamanlık. Ahmet T. vd. (Çev.), Örgün Yayınevi, İstanbul, s. 163.; Bahaeddin Ögel. (1995). Türk Mitolojisi 2. Cilt, TTK Yayınları, Ankara, s. 514.

⁴²¹ Uslu, a.g.e., ss.53-54.

⁴²² Adiloğlu, a.g.e., ss.51-83.

Bazen ise avcılar şamanlardan yardım isterler ve av törenlerini şamanlar yönetir. Anadolu’da ise avlardan önce evliyalardan yardım istenir.⁴²³ Görüldüğü üzere İslamiyet öncesi inanışlar Anadolu’da İslamiyet’ten sonra birtakım değişikliklere uğrayarak devam ettirilmiştir. Eski dönemde Şamanların verilen rol İslamiyet’ten sonra evliyalara yüklenmiştir.

Sibirya avcılarının avdan önce şamanları çağırmasının bir başka nedeni ise bu kişilerin bir takım doğaüstü güçlerinin olduğuna inanılmasıdır. Onların inancına göre şamanlar bu güçlerini kullanarak av hayvanlarının gölgelerini önceden yakalar, böylece avcının hayvanları yakalaması veya öldürmesi kolaylaşır. Bu amaçla yapılan törenlerde şamanın bir avcı gibi hareket ettiği söylenir.⁴²⁴ Ayrıca şamanlar hava durumunun değişeceğini de önceden bilirler.⁴²⁵ Böylece fırtınadan dolayı avda meydana gelebilecek tehlikelerden kaçınılmış olur.

Avın başarılı geçmesi yapılan işlemlerden bir diğeri ise kutsal mekânları ziyaret etmektir. Bilindiği üzere eski Türk inancında orman, dağ, nehir vb. yerlere kutsallık atfedilmiştir. Bu tür yerlerin neden kutsal kabul edildikleri anlaşılamamakla birlikte, toplum için önemli ve faydalı bir olayın gerçekleştiği yerler olması nedeniyle olabilir. Bu inanış nedeniyle avlardan önce bu yerlere gidilir ve dua edilir. Ayrıca, çok av yapılmış yerlere hayvanın ayak kemiği gömülür.⁴²⁶

Bazı Türk boyları ise kendileri için kutsal olan ongonlarının tahtadan, bezden veya başka bir maddeden küçük figürlerini yaparlar. Altaylılar bunlara “tös” Yakutlar “tangara”, Moğollar “ongon”, Tuva ve Uranhaylar ise “eren” adını verir. Avlardan önce bu figürlere yiyecek verilir, saçı saçılır veya ağızlarına yağ sürülür. Böylece avlarda şanslı olacaklarını düşünürlerdi.⁴²⁷

⁴²³ Ahmet Caferoğlu. (1972). Türklerde Av Kültü ve Müessesesi. VII. Türk Tarih Kongresi, TTK Yayınları, Ankara, ss.169-175.

⁴²⁴ Radloff, a.g.e., ss.135.

⁴²⁵ Mircea Eliade. (1999). Şamanizm. İsmet B. (Çev.), İmge Kitabevi, İstanbul, s. 216.

⁴²⁶ Yaşar Kalafat. (2012). Altaylardan Anadolu’ya İnanç Göçü. Berikan Yayınevi, Ankara, s. 178-179.

⁴²⁷ Jean Paul Roux. (1999). Altay Türklerinde Ölüm. Aykut K. (Çev.), Kabalcı Yayınları, İstanbul, s. 212.; İbrahim Kafesoğlu. (1980). Eski Türk Dini. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, s. 10-11.; Abdülkadir İnan. (1976). Eski Türk Dini Tarihi. MEB Basımevi, İstanbul, s. 59.; Abdülkadir İnan. (1986). Tarihte ve Bugün Şamanizm: Materyaller ve

Türklerin inanışlarına göre avcılık kutsal bir iş olduğu için avcılar avın, tüm kötülüklerden arınmış ve tamamen temiz bir şekilde yapılabileceğini düşünürler. Bu nedenle ava çıkılacağı gece avcılar, karılarından başka bir oda da yatarlar ve kimseyle konuşmazlar, av silahlarını kadınlara ve çocuklara dokundurtmazlar ve gidecekleri yer hakkında bilgi vermezler.⁴²⁸ Tüm bunlara ek olarak Karaçay-Malkarlı avcılar kimseye rastlamamak için daha şafak sökmeden, karanlıkta yola çıkarlardı. Karısı ve çocukları da, avcı sanki önemsiz bir işe gidiyormuş gibi, onu uğurlamak için yataklarından kalkmazlardı. Ava giden avcının evinde; karısı yatakları toplamaz, evi süpürmez, çamaşır yıkamaz, komşularının işine yardım etmezdi.⁴²⁹

Sibirya'daki bazı Türk boyları avda şanslı olmak için kıyafetlerine ayı kanı sürerken, bazı bölgelerde ise avcılar ayının cesareti ve gücünün kendilerine geçmesi için ayının kanını içerlerdi.⁴³⁰ Bunun nedeni ayının Sibirya coğrafyasında hem korku hem de saygı duyulan bir hayvan olmasıdır. Bozkırlı Türkler için kurdun oynadığı rol ormanlarla kaplı Sibirya coğrafyasında ayıya verilmiştir. Kutsal olarak görülen ayı, kurt gibi hayvanların pençelerini ve dişlerini Sibirya avcıları ava giderken üzerlerinde taşımışlardır. Bunların avcıları hayvan saldırılarından ve kazalardan koruduklarına inanılmıştır.⁴³¹

Ateşin eski Türklerde temizleyici bir rolünün olması nedeniyle bazı Türk topluluklarında ve Buryatlar'da ava çıkmadan önce, avcılar ateşin üzerinden atlayarak veya tütsüleme yoluyla elbiselerini ve silahlarını temizlerlerdi.⁴³² Ancak bu işlem büyük ihtimalle hayvanların, avcılarının kokusunu almamaları için yapılıyordu.

Araştırmalar. TTK Yayınları, Ankara, s. 42.; A.M. Sagalayev. (1992). Altay v Zerkale Mifa. Nauka, Novosibirsk, s. 15.; D.K. Zelenin. (1936). Kult Ongonov v Sibiri. İzdatelstvo Akademii Nauk Sssr, Moskva-Leningrad, s. 81.

⁴²⁸ Caferoğlu, a.g.e., ss.169-175.; Karen Armstrong. (2005). Mitlerin Kısa Tarihi. Dilek Ş. (Çev.), Merkez Kitapçılık Yayıncılık, İstanbul, s. 25.; Muharrem Kaya. (2009). Dede Korkut Kitabı ve Manas Destanlarında Av. Acta Turcica Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi, 1: ss.96-106.; Radloff, a.g.e., ss.268. Ögel, a.g.e., ss.489.; Abdülkadir İnan. (1976). Eski Türk Dini Tarihi. MEB Basımevi, İstanbul, s. 40.; Abdülkadir İnan. (1986). Tarihte ve Bugün Şamanizm: Materyaller ve Araştırmalar. TTK Yayınları, Ankara, s. 63.; L.P. Potapov, a.g.m., ss. 123-149.

⁴²⁹ Ufuk Tavkul. (2001). Karaçay-Malkar Kültüründe Avcılık ve Av Tanrısı Apsatı. Kırım Dergisi, 9, 34: ss.36-41.

⁴³⁰ V.İ. Soenov ve N.A. Konstantinov. (2014). Ohotniçya Deyatelnost Naseleniya Altaya V 1 Tıs. N.E. Gorno Altayskiy Gosudarstvenniy Üniversitet, Gorno Altaysk, s.149.

⁴³¹ D.K. Zelenin. (1936). Kult Ongonov v Sibiri. İzdatelstvo Akademii Nauk Sssr, Moskva-Leningrad, s. 93.

⁴³² Ahmet Gökbek. (2000). Kıpçak Türkleri. Ötüken Yayınları, İstanbul, s. 225.; V.O. Oçırov i İ.B. Batuyeva. (2012). Ohotniçya Kultura Buryat. Vestnik Buryatskogo Gosudarstvennogo Universiteta, 7: ss. 42-46.

3.3. Av Sırasındaki Uygulamalar ve İnançlar

Birçok Türk topluluğunda avcılar orman ve dağlarda avlanırken avın başarılı olması için bu yerlerin efendi ruhlarına saygılı olunması gerektiğine inanırlar. Bu nedenle av sırasında bazen gülmemeye, yüksek sesle konuşmamaya çalışırken bazense tam tersine kahkahalar atarlar, şarkılar söylerler. Çünkü inanışlarına göre iki farklı orman ruhu vardır. Bunlardan birisi sessizliği ve sakinliği severken diğeri neşeli olduğu için gürültü ve kahkahadan hoşlanırmış.⁴³³

Sibirya'daki bazı avcıların inanışına göre orman veya dağ ruhları köken karakterli ve müstehcen hikâyeleri dinlemeyi sever ve hikâyeyi beğendiğinde de avcılara bol av verir. Bu nedenle avlara, Tuvalıların "toolçu", Altaylıların ise "kayçı" dedikleri⁴³⁴ hikâye anlatan kişilerde götürülür ve onlara da avdan pay verilir.⁴³⁵ İnanışa göreyse bu ruhlar daha çok köken ve cinsellikle ilgili hikâyeleri severlermiş. Bu nedenle avlarda bu tür hikâyeler daha çok anlatılmıştır. Avcılığın eski devirlerden beri genellikle erkeklerin yaptığı bir iş olması sebebiyle erkek edebiyatı oluşturmuş olma ihtimali ve hayvanların üreyerek yeniden çoğalmasının isteniyor oluşu, cinsel içerikli hikâyeler anlatılmasının nedeni olabilir.⁴³⁶ Bununla birlikte orman ruhunun iri memeli bir kız olarak tasvir edilmesi ve avcılarla cinsel ilişkiye girmesi gibi inançların mevcudiyeti bu tür hikâyelerin daha çok erkek edebiyatıyla ilişkili olabileceğini göstermektedir. Cinselliğin arka planda olduğu köken hikâyeleri ise Türk mitolojisinde sıkça rastladığımız hayvan ata düşüncesinin ortaya çıkmasına sebebiyet vermiş olabilir.

Altay'daki bazı avcılar ise gülme ve gürültü yapma gibi durumlarda orman ruhunun fırtına çıkardığına inandıkları için bu tip davranışlardan kaçınmışlardır.⁴³⁷

⁴³³ D. K. Zelenin. (1929). Tabu Slov u Narodov Vostočnoy Evropı i Severnoy Azii: Çast 1 Zapretı o Ohote i İnıh Promıslah. Sb. Mae, s.64

⁴³⁴ Mehmet Aça. (2007). Güney Sibirya Türklerinde Ava Destancı ve Masalcı Götürme Geleneği. Tübar, 21: ss.7-16.

⁴³⁵ Fuzuli Bayat. (2005). Sosyo-Ekonomik Bağlamda Avcılık Kültü ve Av İyesi. Folklor / Edebiyat Dergisi,11, 44: ss.49-61.; Radloff, a.g.e., ss.268.; Abdülkadir İnan. (1976). Eski Türk Dini Tarihi. MEB Basımevi, İstanbul, s. 40.; Abdülkadir İnan. (1986). Tarihte ve Bugün Şamanizm: Materyaller ve Araştırmalar. TTK Yayınları, Ankara, s. 63.; L.P. Potapov. (1929). Ohotniçi Poverıya i Obryadı y Altayskih Tyurkov. Kultura i Pismennost Vostoka, Baku, s. 123-149.

⁴³⁶ Muharrem Kaya. (2009). Dede Korkut Kitabı ve Manas Destanlarında Av. Acta Turcica Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi, 1: ss.96-106.

⁴³⁷ Bayat, a.g.m., ss.49-61.; Potapov, a.g.m., ss. 123-149.

Karaçay-Malkar avcıları ise av sırasında, av hayvanlarının koruyucusu olan Apsatı'ya saygısızlık etmemek için kötü söz söylemezler ve sevindiklerini belli etmezlerdi. Ayrıca av hayvanlarını parmakla göstermek Apsatı'ya saygısızlık sayıldığından avcılar, av sırasında herhangi bir şey gösterecekleri zaman avuçlarını ileri uzatarak gösterirlerdi.⁴³⁸

Başarılı bir avın gerçekleşmesi için yapılması gereken şeyler sadece avcıları değil onların ailelerini ve cemiyetlerini de etkilemiştir. Bu nedenle avcılar ava gittiklerinde onların evlerindeki veya köylerindeki insanların da; oyun, şaka, eğlence ve av hakkında konuşma gibi etkinlikleri yasaklanmıştır.⁴³⁹ Bu az önce belirttiğimiz gibi orman ruhlarını memnun etmek içindir.

Orman ve av ruhlarını menün etmek için yapılan uygulamalardan bir diğeri ise ona kurban sunmaktır. Örneğin; Çelkan, Tuba ve Kumandinlerde “kanım” adındaki av ruhunun ağaçtan bir tasviri yapılır. Avcılar, Kanım'ın tasvirini kendileri ile ava götürür ve ona her gün yiyecek vererek kansız kurban sunarlar.⁴⁴⁰ Muhtemelen bu uygulamaların yapılış amacı Kanım'ın, avcılara av vereceğine veya onları avdaki tehlikelerden koruyacağına inanılıyor olmasıdır. Kansız kurban ise genellikle ruhların tasvirlerine yiyecek içerek dökerek saçı saçma veya onlara yağ sürme şeklinde yapılır.

Av sırasında avcıların dağlarda ve ormanlarda dolanıp av bulamadığı durumlara sıkça rastlanılır. Bu gibi durumlarda avcılar şanssız olduklarını düşünmüşler ve bu nedenle birtakım uygulamalar meydana getirmişlerdir. Örneğin; Anadolu'da avcılar av sırasında şansız olduklarını düşünürlerse silahlarının üzerinde köpeklerini atlatırlar. Köpek yok ise kendileri atlarlar.⁴⁴¹ Kaşkay Türkleri ise kısmeti kapanan avcının kısmetini açmak amacıyla avcının silahlarını 13-14 yaşlarındaki bir kızın üzerinden

⁴³⁸ Tavkul, a.g.e., ss.36-41.

⁴³⁹ Bayat, a.g.m., ss.49-61.; Radloff, a.g.e., ss.268.; Abdülkadir İnan. (1976). Eski Türk Dini Tarihi. MEB Basımevi, İstanbul, s. 40.; Abdülkadir İnan. (1986). Tarihte ve Bugün Şamanizm: Materyaller ve Araştırmalar. TTK Yayınları, Ankara, s. 63.; Potapov, a.g.m., ss. 123-149.

⁴⁴⁰ Kaya, a.g.m., ss.96-106.; Bayat, a.g.m., ss.49-61.

⁴⁴¹ Ahmet Caferoğlu. (1972). Türklerde Av Kültü ve Müessesesi. VII. Türk Tarih Kongresi, TTK Yayınları, Ankara, ss.169-175.

aşağıya doğru sarkıtırlar ve bacaklarının arasından geçirirler. Böylece şanssızlığın giderildiği düşünülür.⁴⁴²

Hayvanların, insan konuşmalarını anlayabildiklerini düşünen Altay Türkleri bu nedenle gizili bir avcı dili oluşturmuşlardır. Bununla birlikte av sırasında, avlanacak olan hayvanın adı söylenmez yani örtmece yapılır. Hayvan başka bir şekilde anlatılır. Örneğin; at yerine “geniş burunlu”, ayı yerine “koca oğlan”, börü yerine ise “kurt” denir.⁴⁴³ Muhtemelen bu inancın altında korku nedeniyle bazı hayvanlarla karşılaşmama isteği vardır. Çünkü Altaylı avcılar, özellikle bölgenin en tehlikeli hayvanı olan ayı avında onun adını anmamaya daha fazla gayret ederler.

Av sırasındaki inançlardan bir başkası ise hayvanların kanı ile ilgilidir. Buna göre bazı Türk topluluklarında av sırasında hayvanların kanının akıtılmamasına özen gösterilir. Çünkü kanı akıtılan hayvanın tekrar dünyaya gelemeyeceğine inanırlar. Bu nedenle hayvan taşlanarak, tuzağa düşürülerek, uçuruma veya bataklığa sürülerek öldürülür.⁴⁴⁴ Bu çalışmanın sürek avı adlı bölümünde de sürek avlarının ilk ortaya çıkış amaçlarından birisinin hayvan kanının akıtılmaması ve onları canlı olarak yakalama isteği olabileceği belirtilmiştir. Bununla birlikte ilk avdaki olaylara çok önem veren Yakutlar, ilk avdan çok fazla kan akmasının sonraki avlarda çok başarılı olunacağına dair bir işaret olduğuna inanmışlardır.⁴⁴⁵ Göktürk ve Çu’lar ise kurban edilecek hayvanları av sırasında ok ile avlardı.⁴⁴⁶

Kanla ilgili inanışlardaki farklılıklara bakacak olursak bu farklılıkların nedeni avın amacı ve niteliğiyle ilgili olabilir. İlk av ve kurban avı özel avlardır. Bu nedenle bu tür avların diğer avlardan farklı olması istenmiş olmalıdır. Buna ek olarak birbirinden

⁴⁴² Yaşar Kalafat. (2006). Balkanlar’dan Uluğ Türkistan’a Türk Halk İnançları V-VI. Berikan Yayınevi, Ankara, s. 36-37.

⁴⁴³ Caferoğlu, a.g.e., ss.169-175.; Kaya, a.g.e., ss.96-106.; Pervin Ergun. (2011). Alevilik-Bektaşilikteki Tavşan İnancının Mitolojik Kökleri Üzerine. Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, 60: ss.281-312.; Arzu Çiftioğlu Çabuk. (2015). Türkçedeki Örtmece Sözlerin Oluşum Yolları. Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi, c:4, s:5, ss. 136-159.

⁴⁴⁴ Kaya, a.g.e., ss.96-106.

⁴⁴⁵ R.İ. Bravina. (2005). Kontseptsiya Jizni i Smerti v Kulture Etnosa: Na Materiale Traditsiy Saha. Nauka, Novosibirsk, s. 132.

⁴⁴⁶ Emel Esin. (1978). İslamiyetten Önceki Türk Kültür Tarihi ve İslama Giriş. Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul, s. 25, 102.

farklı coğrafyalarda yaşayan Türk grupları arasında inanç ve uygulama yönünden de farklılıkların olması doğaldır.

Av sırasında dikkat edilmesi gereken bir başka konu ise gereğinden fazla avlanmamaktır. Çünkü orman ruhlarının veya av hayvanlarını koruduğuna inanılan doğaüstü unsurların, gereğinden fazla avlanan avcılarını cezalandırdığına inanılır.⁴⁴⁷ Sürek avı bölümünde de belirttiğimiz gibi sürek avlarında hayvanlar çember içine alınıp sırayla herkes avlandıktan sonra sağ kalan hayvanlar serbest bırakılırdı. Bu uygulama hayvanların soyunun devamı için önemliydi.

3.4. Av Sonrasındaki Uygulamalar ve İnançlar

Avcılıkla ilgili inançlar ve tabular hayvanların avlanmasından sonra da çeşitli şekillerde devam eder. Avdan sonraki bazı uygulamalar her zaman yapılırken bazıları ise belli durumlarla sınırlı kalmıştır. Avcıların inanişine göre av hayvanları yeniden dünyaya gelebilirlerdi. Ancak bunun gerçekleşmesi bazı şeylerin yerine getirilmesiyle mümkündü. Bunlardan en önemlisi öldürülen hayvanın kemiklerini saklamaktır. Avcıların inanişine göre orman veya av iyeleri bu kemiklerden hayvanı tekrar diriltebilirdi.⁴⁴⁸ Örneğin; Karaçay-Malkar Türkleri, av tanrısı Apsatı'nın kemiklerden hayvanları tekrar dirilteceğine inandıkları için onları kırmazlardı.⁴⁴⁹ Kemikler bu denli önemli olmaları sebebiyle etlerinden özenle sıyrılırdı.

Avdan sonra gerçekleştirilen uygulamalardan en sık rastlanana av etinin başkalarıyla paylaşılmasıdır. Bilindiği üzere Oğuz Destanı'nda, Oğuz Kağan hayvanın çeşitli bölgelerini boylar arasında paylaştırmıştır. Buna benzer bir uygulama Karaçay-Malkar Türkleri arasında vardır. Buna göre avdan sonra, avcılarının “tamada” adı verilen reisleri av etini paylaştırmış.⁴⁵⁰ Kırgızlarda ise hayvanı öldüren avcı; hayvanın boynunu, derisini, kaburga kısmını ve başını aldıktan sonra kalan et ava katılanlar arasında paylaştırılmış. Ayrıca eve dönen avcılarını gören herkes onlardan “şıralga”

⁴⁴⁷ A.M. Sagalayev. (1992). Altay v Zerkale Mifa. Nauka, Novosibirsk, s. 67.; Fuzuli Bayat. (2005). Sosyo-Ekonomik Bağlamda Avcılık Kültü ve Av İyesi. Folklor / Edebiyat Dergisi, 11, 44: ss.49-61.

⁴⁴⁸ Jean Paul Roux. (1999). Altay Türklerinde Ölüm. Aykut K. (Çev.), Kabalcı Yayınları, İstanbul, s. 135.

⁴⁴⁹ Ufuk Tavkul. (2001). Karaçay-Malkar Kültüründe Avcılık ve Av Tanrısı Apsatı. Kırım Dergisi, 9, 34: s.36-41.

⁴⁵⁰ Tavkul, a.g.m., ss.36-41.

diyerek et istermiş ve geleneğe göre avcılar bu eti verirlermiş.⁴⁵¹ Tıpkı Kırgızlarda olduğu gibi Buryat avcıları da önlerine çıkan herkesle av etini paylaşırlar. Öte yandan ava meraklı olan Selçuklu Sultanı Melikşah'ın avladığı her hayvan için fakirlere bir dinar verdiği bilinmektedir.⁴⁵² Sultanın bu uygulaması, av etinin paylaşılması geleneğinin devamı niteliğindedir.

Av etinin paylaşılmasının farklı sebepleri olabilir. Bunlardan ilki avın sorumluluğunu başkalarıyla paylaşmaktı, çünkü Türkler öldürülen hayvanların intikam alabileceğine inanırlardı.⁴⁵³ İkinci olarak ise av etinin paylaşılmasında durumunda orman ruhlarının, ölen hayvanları yeniden yaratacaklarının düşünülmesidir.⁴⁵⁴ J.P. Roux'un fikrine göre ise bu uygulama hem sorumluluğu paylaşmak hem de bir otorite için avlanıldığını göstermek amacıyla yapılırdı. Çünkü Eski Türklerde avlanma kağan, baba vb. bir otoritenin sorumluluğundaydı ve onun izni olmadan avlanılamazdı. Bu nedenle avcılar yolda karşılaştıkları kişilere av eti vererek onların otoritesinin kabul ediyor ve başka biri için avlandıklarını kanıtlamış oluyorlardı.⁴⁵⁵

Av etinin paylaşılması konusundaki bu görüşlerin tamamının farklı dönem ve coğrafyalardaki Türkler için, doğru olma ihtimali de vardır. Çünkü ilk iki uygulama avcılığın kült kabul edildiği çok eski zamanların kalıntıları olmalıdır. Bununla birlikte avcılığın temel geçim kaynağı olması sebebiyle Sibiry coğrafyasında avcılıkla ilgili inançlar daha iyi korunurken, bu coğrafyadan uzaklaşan Türkler arasında avcılıkla ilgili inançlar ya kaybolmuş ya da değişime uğramıştır. Sibiry coğrafyasında daha çok kabileler şeklinde yaşayan Türklerin, devlet merkezlerinin genellikle Orta Asya bozkırları olduğu düşünüldüğünde bu coğrafyadaki tüm topraklar kağana aittir. Bu nedenle av sahaları da ona aittir ve onun izni olmadan avlanılamaz. Merkezi bir otoritenin olmadığı Sibiry'da ise her kabilenin av sahası belli olmalıdır. Bundan dolayı

⁴⁵¹ S. M. Abramzon. (1990). Kirgizi i İh Etnogenetiçeskie i İstoriko-Kulturnie Svyazi. Frunze-Kırgızistan, s. 68.

⁴⁵² Muhammed Şebânkârî. (2018). Mecma'ul Ensâb (Hanedanlar Tarihi). Fahri U. (çev.), KTMÜ Yayınları, Bişkek, s.99.

⁴⁵³ V.O. Oçirov i İ.B. Batuyeva. (2012). Ohotniçya Kultura Buryat. Vestnik Buryatskogo Gocydarstvennogo Universiteta, 7: ss. 42-46.

⁴⁵⁴ Fuzuli Bayat. (2005). Sosyo-Ekonomik Bağlamda Avcılık Kültü ve Av İyesi. Folklor / Edebiyat Dergisi, 11, 44: ss.49-61.

⁴⁵⁵ Jean-Paul Roux. (2005). Orta Asya'da Kutsal Bitkiler ve Hayvanlar. Kazancıgil A. ve Arslan L. (çev.), Kabalcı Yayınları, İstanbul, s. 119-120.

üçüncü uygulama Sibirya coğrafyası dışındaki Türklerin oluşturduğu ve daha geç dönemlerin ürünü olsa gerektir. Bununla birlikte İslâmiyet'ten sonra da av etinin paylaşılması geleneği Türkler arasında devam etmesine rağmen Sultan Melikşah'ın öldürdüğü hayvanların karşılığı olarak fakirlere dinar vermesi, işlediği günahın affına yönelik olmalıdır. Çünkü İslâm dininde de Eski Türk inancındaki gibi zevk için ve gereğinden fazla avlanmak yasaktır. Öte yandan kaynakların bilgi vermemesine rağmen Melikşah, avladığı hayvanların etlerinin bir kısmını dağıtmış veya askerleriyle birlikte yemiş olmalıdır.

Av sonrası gerçekleştirilen uygulamalara bakıldığında bu uygulamalar daha çok; sonraki avlarda da başarılı olmak, doğaüstü güçlerin lanetinden korunmak ve av hayvanlarının yeniden çoğalması ile ilişkili gözükmektedir. Avcılığın ekonomik rolü düşünüldüğünde bu uygulamaların meydana gelmiş olması doğaldır.

3.5. Avcılıkta Kadınla İlgili İnançlar

Türklerin avcılığında kadınla ilgili inançlar coğrafyadan coğrafyaya farklılık gösterse de genel itibariyle kadınların, avcılıktan uzak tutulmaya çalışıldığı gözükmektedir. Bunun farklı sebepleri olmakla birlikte genellikle kadınların avcılara uğursuzluk getireceğine inanılır.

Kadınlarla ilgili inançlarda genel olarak kadınların kirli olduğu düşüncesiyle karşılaşılır. Bu nedenle avcılar, kadınlardan silahlarını saklarlar ve onlara ava gideceklerini dahi söylemezler. Örneğin; Altaylı avcılar avdan önce kadınlarla birlikte olmazlar ve doğum yapan kadınların kirli olduklarını düşündükleri için onlara bir hafta av eti vermezler. Bu kadınların av eti yemesi durumunda kocalarının avda başarısız olacaklarına inanırlar.⁴⁵⁶ Azerbaycan avcıları da günümüzde hamile kadınlara av silahlarını elletmezler ve av eti vermezler. Bunlara uyulmaması durumunda av şansının azalacağına inanılır.⁴⁵⁷ Kuzey Yakutistan bölgesinde de hamile kadınların, su içmek için

⁴⁵⁶ L.P. Potapov. (1929). Ohotniçi Poverya i Obryadı y Altayskih Tyurkov. Kultura i Pismennost Vostoka, Baku, ss. 123-149.

⁴⁵⁷ Fuzuli Bayat. (2005). Sosyo-Ekonomik Bağlamda Avcılık Kültü ve Av İyesi. Folklor / Edebiyat Dergisi,11, 44: ss.49-61..

nehre gelen yaban geyik sürülerine bakması yasaktır. Aksi takdirde bu geyiklerin bölgeyi terk edeceklerine inanılır.⁴⁵⁸ Anadolu’da da ava giden avcılarının önüne bir kadın çıkması durumunda avda kötü bir şeyler olacağına inanılır.⁴⁵⁹

Tüm bunlardan yola çıkarak belli dönemlerde ve belli toplumlarda avcılar için kadınların bazı noktalarda uğursuzluk getirdiğine inanılmıştır. Dikkat çeken bir başka nokta ise genellikle hamile kadınlardan söz edilmesidir. Bu kadınların av silahlarını kirletecekleri ve bu nedenle avın başarısız olacağından korkulur. Fakat avdan sonra da yasakların devam ettirilmesi bu yasakların kadınları korumaya yönelik olduğunu göstermektedir.⁴⁶⁰ Ostyaklar, ayının doğacak çocuğun kendisini avlayacağını düşünmesi nedeniyle hamile kadınları sevmediğine inanırlar.⁴⁶¹ Muhtemelen Türklerde de buna benzer bir inanç olmalıdır. Çünkü av yasaklarının avdan sonra devam etmesi ve özellikle hamile kadınlarla ilgili olması anne karnındaki çocuğun öldürülen hayvanlar tarafından zarar göreceği endişesinin var olduğunu düşündürmektedir.

Bununla birlikte bu çalışmanın *Av Öncesi Uygulamalar* adlı bölümünde de belirtildiği gibi, Karaçay-Malkarlı avcılar kimseye rastlamamak için daha şafak sökmeden, karanlıkta yola çıkarlardı. Karısı ve çocukları da, avcı sanki önemsiz bir işe gidiyormuş gibi, onu uğurlamak için yataklarından kalkmazlardı. Ava giden avcının evinde; karısı yatakları toplamaz, evi süpürmez, çamaşır yıkamaz, komşularının işine yardım etmezdi. Kadınların av süreci boyunca hiçbir faaliyette bulunmadan beklemeleri orman ruhlarını memnun etme amacı taşıyor olabilir. Bir başka düşünce ise avcılarının evde kalan kadınlarını diğer erkeklerden kıskanmaları sonucu bu yasakların ortaya çıkmış olma ihtimalidir.

İnsanlık tarihinde cinsellikle ilgili ilk yasakların oluşumu ilkel dönemlere uzanır. Antropologlar insanlığın ilk dönemlerinde akrabalık ilişkilerinin ve insanların cinsel hayatında kısıtlamaların olmadığını belirtmektedirler. Ancak avcılık dönemiyle birlikte

⁴⁵⁸ Uno Harva. (2014). Altay Panteonu: Mitler, Ritüeller, İnançlar ve Tanrılar. Ömer S. (Çev.), Doğu Kütüphanesi Yayınları, İstanbul, s. 334.

⁴⁵⁹ Gamze Yıldız. (2014). Ankara’dan Derlenen Avcı Anlatıları Üzerine Halkbilimsel Bir İnceleme. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, s.39

⁴⁶⁰ Harva, a.g.e., s.336.

⁴⁶¹ Harva, a.g.e., s.334.

insanlar küçük gruplar halinde birlikte yaşamaya başlamışlardır. Bu dönemden itibaren aynı grup içerisinde düzensiz cinsel ilişkiler av faaliyetlerini ve ekonomik hayatı olumsuz etkilemeye başlamıştır. Bu nedenle avcılar, av öncesi ve av süresince cinsel ilişkiye girmeye ilgili bir takım yasaklar ortaya koymuş olmalıdırlar.⁴⁶² Cinsel ilişkileri düzenlemek için konulan bu yasaklara zaman içerisinde avcılar tarafından kutsallık atfedilmiş ve bunlara uyulmaması durumunda avın başarısız olacağına dair düşünceler ortaya atılmış olmalıdır. Zaman içerisinde de bu düşünceler sürekli değişime uğramış ve ilk amacından uzaklaşarak tabulara dönüşmüştür.

Türklerin inancında kadınların bazen av hayvanlarının koruyucuları olarak düşünüldükleri de olmuştur. Sibiry Türkleri genellikle orman ruhlarını veya av tanrılarını iri memeli kadınlar olarak düşünmüşler ve kendilerini memnun eden avcılara bol av verdiklerine inanmışlardır. Fakat böyle durumlarda avcıların evlerine dönemeyecekleri veya bu ilişkiyi başkalarına anlatmaları durumunda öleceklerine inanılır. Yani orman ruhunun kızıyla ilişkiye girmek avcılarını felakete sürükleyen bir durumdur. Örneğin, Sibiry tatarları ormanda yaşayan bir kadın olduğuna ve bu kadının avcılarını uçuruma sürükleyerek öldürdüğüne inanırlarmış.⁴⁶³ Bu konudaki bir Kumandı efsanesinde de kadın kılığında avcıya görünen orman ruhunun, avcının kendisiyle yaşamayı kabul etmemesi üzerine ona bir daha o bölgede av vermeyeceğini söylediği anlatılır.⁴⁶⁴

Kadın olarak tasvir edilen bu av ruhlarıyla ilgili tüm inançlar olumsuz değildir. Avcıların bu ruhların memnun edilmesi halinde bol av elde edeceklerine dair inançlar da vardır. Örneğin; ava giden iki avcının hiç hayvana rastlayamayınca avcılardan biri dinlenirken kaval çalmaya başlamış, bu sırada ise dağ ruhu çıplak bir kadın olarak ortaya çıkarak dans etmeye başlamış. Biraz daha dans ettikten sonra belki bir geyik verilebileceğini söyleyerek ortadan kaybolmuş. Avcılar uyandıklarında yakınlarında

⁴⁶² A.N. Badak i dr. (2002). Vsemirnaya İstoriya Tom 1: Kamenniy Vek. İzdatelstvo Ast, s. 52.; Semenov Yu. İ. (2003). Sotsialnaya Organizatsiya Otnoşeniy Mejdu Polami: Vozniknoveniye i Razvitiye. Sotsialnaya Filosofiya. Gboroza İ.A. (pod red.), İzd. Savin SA, s.213.

⁴⁶³ Çulpan Zaripova Çetin. (2007). Tatar Türklerinde Mitolojik Varlıklarla İlgili Mit ve İnanışlar (İyeler ve Yaratıklar). Bilig Dergisi, Güz, 43: ss. 1-32.

⁴⁶⁴ A.M. Sagalayev. (1992). Altay v Zerkale Mifa. Nauka, Novosibirsk, s. 72

geyiklerin yatmakta olduğunu görmüşler ve onları avlamışlar.⁴⁶⁵ Kırgızlardaki bir anlatıya göreyse bir avcı mağarada kadınla karşılaşmış ve kadın ona ayran ikram ederek genç dişi hayvanları avlamamasını söylemiş. O günden sonra ise avcının şansının açılmış.⁴⁶⁶ Bu hikâyede avcının karşısına çıkan kadın, Kırgızların av hayvanlarının koruyucusu olduğuna inandıkları Kayberen olmalıdır. Kırgızlar onun kadın kılığına bürünerek avcılara görüldüğüne inanırlar.

Av ruhlarıyla ilgili inançlara bakıldığında ise bu inançların genellikle cinsellikle ilgili olduğu görülmektedir. Bu inançlarda dikkat çeken bir nokta, av ruhlarıyla cinsel ilişkiye girmenin uzun vadede avcıları felakete sürüklediği, cinsel ilişkiye girilmeden av ruhlarının memnun edildiği durumlarda ise zenginliğe kavuşulduğudur. Buradan hareketle avda kadınlarla ilgili inançların cinsel yasaklarla olan ilişkisi bir kez daha görülmektedir. Ancak bu konuyu sadece cinsellikle açıklamak yeterli değildir.

Çünkü kadınlara yönelik bazı yasklar ve uygulamalar sadece av sırasında değil avdan sonra da devam etmektedir. Bunlardan ilki avlanan hayvanları kadınlardan gizlemekle ilgilidir. Örneğin; Turuhansk bölgesi Tunguzları kadınlara av hayvanlarını görmeyi hatta av çadırlarının etrafında dolaşmayı bile yasaklamışlardır.⁴⁶⁷ Yakutlar ise kadınların ren geyiği derisine basmasını ve kemiklerin üzerinde geçmelerini yasaklar. Buna ek olarak ayı ve bazı hayvanların kadınların geçtiği yolu sevmedikleri düşüncesiyle, av hayvanlarını çadıra sokmak için yeni bir kapı açarlar.⁴⁶⁸ Bununla birlikte yeni bir kapı açma uygulamasının hayvanların tekrar dirildiklerinde intikam alabilecekleri korkusu nedeniyle yapıldığı da düşünülmektedir. Buna rağmen Yakutların bunu kadınlarla ilişkilendirmesi kadınların av işlerinden uzak tutulmaya çalışıldığını

⁴⁶⁵ Sagalaye, a.g.e., ss.75.

⁴⁶⁶ N. Narınbaye, (2015). K Voprosu O Totemizme V Drevnetyurskoy Kulture. Problemy Traditsii i İnnovatsionnoy Novizny Hudojestvennogo Voploşeniya Natsionalnoy İdei i İdei “Mengilik El” v Literature, A.B. Temirbolat i E.M. Soltanaye, (Sos.), Kaznu, Almatı, ss. 39-42.

⁴⁶⁷ Uno Harva. (2014). Altay Panteonu: Mitler, Ritieller, İnançlar ve Tanrılar. Ömer S. (Çev.), Doğu Kütüphanesi Yayınları, İstanbul, s. 334.

⁴⁶⁸ Harva, a.g.e., ss. 335.

göstermektedir. Yine Sibiry Türkleri arasında sıkça görülen, ayının kadına âşık olarak onu kaçırabileceğine⁴⁶⁹ dair inanç da bunun bir diğer göstergesidir.

Kadınların av işlerinden uzak tutulmaya çalışılması toplayıcı-anaerkil toplumdan avcı ve ataerkil topluma geçiş sürecinde başlamış olmalıdır. Türk mitolojisinin şekillenmesinde mağaralarda yaşanan mağara ve ateş kültü ortaya çıkmıştır. Ayrıca toplayıcılık etkinliği nedeniyle orman kültü de egemenliğinde ortaya çıkmıştır. Avcılığa geçilmesi ve erkeklerin toplumsal hayata egemen olmaya başlamasıyla birlikteyse orman kültü bazı değişikliklere uğramıştır. Orman kültüründe kadınların bitki kültürüne karşılık erkekler hayvan kültürünü meydana getirmiştir. Bunların dışında anaerkil dönemde mağaralarda oluşan ana ocağı kültüne karşı erkekler av kamplarında atalar ve alplık gibi kültürleri meydana getirmiştir.⁴⁷⁰

Görüldüğü üzere Türklerin toplayıcılıkla uğraştığı ve kadın egemenliğine dayanan dönemden sonra avcılığa ve erkek egemenliğine geçişte erke ve kadın grupları arasında bir rekabet meydana gelmiştir. Bu nedenle erkekler kadınların oluşturmuş olduğu kültlere karşı kendi kültürlerini meydana getirmiştir. Orman kültü ise hem kadın hem de erkek izleri taşır. Avcılık kültü de bu dönemde erkekler tarafından oluşturulmuş ve kadınlar av işlerinde uzak tutulmaya çalışılmıştır. Kadınların avcılar felakete sürükledikleri ve silahlara dokunmalarının vs. kötü şans getireceğine dair inançlarda yine bu dönemde oluşmuş olmalıdır. Bununla birlikte bu inançlar zaman içerisinde bazı değişikliklere uğramış olmalıdır. Örneğin av etinden hamile kadınları verilmemesi inancı, hamilelik döneminde kadınların bünyesinin zayıf olması ve av etinden mikrop kapabilecekleri endişesiyle ortaya çıkmış olmalıdır.

Avcılık kültürüyle ilgili asıl değişikliklerse avcılığın temel geçim kaynağı olmaktan çıkarak çobanlığa dayalı yeni bir kültürün oluştuğu bozkır coğrafyasında gerçekleşmiştir. Avcılığın eski önemini kaybetmesi, bozkır coğrafyasının sabit bir ikliminin olmayışı ve coğrafi yapısı nedeniyle tehlikelere her an açık oluşu bu

⁴⁶⁹ Gülsüm Killi Yılmaz. (2008). Sibiry Türklüğünde “Ayı” ile İlgili İnanışlar. Av ve Avcılık Kitabı, Naskali, E, G. ve Altun, H, O. (Ed.). Kitabevi Yayınları, İstanbul, s. 442.

⁴⁷⁰ Özkul Çobanoğlu. (2003). Kağanlık ve Kamlık Kurumları Arasındaki Çekişmenin Türk Mitolojisine Yansıması Problematiklerinde Yöntem Sorunları. Bilig Dergisi, Güz, 27, ss.19-49.

coğrafyada kadınların da rolünü arttırmıştır. Hatta bozkırda yaşamın zorluğu nedeniyle avcı Türklerin kızları başlık parası karşılığında da olsa bozkırlı Türklerle evlenmek istemezlermiş.⁴⁷¹ Bozkır hayatının zor şartları ve avcılığın bu coğrafyada kült olmaktan çıkması bozkırlı Türk kadınlarının da av işleriyle uğraşmasına yol açmıştır. Ancak tarihi kaynaklar bu konuda çok az bilgi vermektedir.

3.6.Koruyucu Ruhlarla İlgili İnançlar

Eski Türkler doğadaki hemen her şeyin içinde koruyucu bir güç olduğuna inanmışlardır. Örneğin ormanlarda, dağlarda vb. yerlerde düzeni sağlayan bir güç vardır. Ancak araştırmacılar tarafından bu güçlerin tam olarak neyi ifade ettikleri anlaşılabilmiş değildir. Bu nedenle farklı çalışmalarda bu güçlerden genellikle tanrı veya ruh olarak bahsedilir.

Bu çalışmanın “Türklerde Avcılıkla İlgili İnançlar” adlı bölümünde de sıkça belirtildiği gibi Türkler avın bereketli olması için çeşitli doğaüstü güçlerden yardım istemişlerdir. Bu güçler genellikle orman ruhları ve dağ ruhlarıdır. Dağ veya ormanlarda bu tür güçlerin olduğu inancı, insanların bu alanlarda yaşadıkları korku verici olaylarla ilgili olmalıdır. Korku veren çeşitli durumlar nedeniyle insanlar bu alanlarda çeşitli güçlerin var olduğuna inanmışlardır. Buna bağlı olarak da korkularından kurtulmak amacıyla bu güçleri rahatsız etmeme düşüncesi ortaya çıkmış ve bu amaçla bir takım inançlar meydana gelmiştir. Sonraki dönemde ise bu inançlara av işleriyle ilgili olan yeni inançlar da eklenmiş olmalıdır.

Avcıların inançlarına göre bu ruhlar av hayvanlarını korur, yavru veya gebe hayvanları öldüren avcıları cezalandırır ve çok fazla hayvan öldüren avcıları sevmezlermiş. Bu nedenle avcılar av sırasında onların sevmediği eylemleri yapmaktan kaçınırlar. Bununla birlikte bu ruhların memnun edilmesi halinde avcılarının avının bereketli olacağına da inanılır. Bu ruhlar Türk dünyasının farklı coğrafyalarında ve farklı Türk boyları arasında çeşitli isimlerle anılmalarına rağmen genel özellikleri birbirine yakındır.

⁴⁷¹ Ziya Gökalp. (1991). Türk Uygarlığı Tarihi. Yusuf Çotuksöken. (Haz.), İnkılap Kitabevi, İstanbul, s. 225-226.

Bu ruhlar genellikle insan gibi tasvir edilir. Onlarında kardeşleri ve çocukları olduğuna inanılır. Hatta bazılarının insanlar gibi karakter özelliklerine sahip oldukları düşünülür. Sibiry Türkleri bu ruhların bazen tahtadan veya bez parçalarında figürlerini yaparlar ve bunları yedirip içirerek avda başarılı olacaklarına inanırlar. Av sırasında bunların üzerin saçları saçarlar. Çin kaynakları da Hunlar ve Göktürklerin keçe, bez veya ağaç kabuklarından tanrıların putlarını yaptıklarını belirtirler⁴⁷² ancak Çinliler Türk inanç sistemini tam olarak bilmemeleri nedeniyle yanıltılmış olmalıdırlar. Muhtemelen bu imgeler Orman ruhlarını, dağ ruhlarını veyahut ataları temsil etmektedir. Ancak Çinliler bu imgeleri tanrı olarak nitelendirmişlerdir.

Bununla birlikte bu ruhları karakter olarak ikiye ayırmak mümkündür. Bunların bazıları sessizliği ve sakinliği sever. Bu nedenle avcılar ava gittiklerinde onları rahatsız etmemek amacıyla gürültü yapmamaya çalışırlar. Bazıları ise neşelidirler ve hikaye dinlemeyi severler. Bu nedenle avcıların yanlarında hikaye anlatan insanları götürdükleri de olur.⁴⁷³

Orman ruhlarıyla ilgili bir diğer inanç ise onların hayvanları yeniden dirilteceklerine inanılmasıdır. Bunun gerçekleşmesi içinse hayvan kemikleri atılmaz. İnanca göre bu kemikler olmadan hayvanın yeniden dirilmesi mümkün değildir. Bununla birlikte bazen avcılar hayvanların tahtadan figürlerini yaparlar ve orman ruhunun bu tahtaları hayvana dönüştüreceğine inandıkları için bunları ormana bırakırlar.⁴⁷⁴

Avlardan önce veya bazı durumlarda av sırasında orman veya dağ ruhu için törenler yapılır. Bazen bu törenlerde kurban sunulduğu da olur. Ayrıca bu törenleri şamanlar, yaşlılar veya avcılar düzenleyebilirler.⁴⁷⁵ Bu törenler ve sunulan kurbanlar

⁴⁷² Abdülkadir İnan. (1986). Tarihte ve Bugün Şamanizm: Materyaller ve Araştırmalar. TTK Yayınları, Ankara, s. 42.

⁴⁷³ L.P. Potapov. (1929). Ohotniçi Poverya i Obryadı u Altayskih Tyurkov. Kultura i Pismennost Vostoka, Baku, ss. 123-149.; S.B. Miyagaşeva. (2017). Ohotniçi Ritualı Buryat v Şamanskıh Rukopisyah. İzvestiya Laboratorii Drevnih Tehnologiy, 13, 4: ss. 85-97.

⁴⁷⁴ D.K. Zelenin. (1936). Kult Ongonov v Sibiri. İzdatelstvo Akademii Nauk Sssr, Moskva-Leningrad, s. 83-84.

⁴⁷⁵ L.P. Potapov. (1946). Kult Gor Na Altaye. Sovyetskaya Etnografiya, 2: ss.145-160.

ruhları memnun ederek onların av için rızasını almak amacıyla yapılmaktadır. Ayrıca bu kurban olarak sadece hayvan değil kürkleri ve bez parçaları da sunulabilir.⁴⁷⁶

Ruhlarla ilgili dikkat çeken bir diğer nokta ise bazen bu ruhların bazense onların kızlarının iri memeli ve cinsellikten hoşlanan kadınlar olarak tasvir edilmesidir. Bununla birlikte bu çalışmanın *Avcılıkta Kadınla ilgili İnançlar* adlı bölümünde bu konuya değinildiği için burada tekrar değinilmemiştir.

Avcıların; orman, dağ ve su ruhlarıyla ilgili olarak gerçekleştirdikleri uygulamalar Sibiry coğrafyasından uzaklaştıktan sonra bazı değişikliklere uğramıştır. Bunlardan ilki orman ve dağ ruhlarının yerini doğrudan av hayvanlarını özellikle de geyikleri koruyan av ruhlarının almasıdır. Bu av ruhlarının tıpkı orman ruhları gibi hayvanları koruduğuna, yavru veya gebe hayvanları öldüren avcıları cezalandırdığına ve çok fazla hayvan öldüren avcıları sevmediğine inanılır.

Karaçay-Malkar Türklerinde hayvanların koruyucusunun av tanrısı “Apsatı” olduğuna inanılır. Bu tanrı eski zamanlarda beyaz bir dağ keçisi olarak betimlenirken sonraki zamanlarda aksakallı ve yaşlı bir adam olarak tasvir edilmeye başlanmıştır. Bununla birlikte avcılar tıpkı orman ruhlarına yapıldığı gibi Apsatı için kurbanlar sunar ve törenler düzenler hatta bu törenlerde dans ederlerdi. Bu etkinlikler bazı yerlerde Apsatı taşı denilen bir taşın yanında gerçekleştirilirdi. Avcılar hayvanların yemedikleri kısımlarını ve kemiklerini ise Apsatı’nın bunları kullanarak o hayvanları tekrar dirilteceğine inanmaları sebebiyle saklardı. Bununla birlikte Apsatı’nın ihtiyar bir adam kılığında avcılara görüldüğü inancıyla önlerine çıkan herkesle av etini paylaşırlardı.⁴⁷⁷

Karaçay-Malkar Türklerinin, av tanrısı Apsatı için kurban sunma, kemikleri saklama ve av etini paylaşma gibi uygulamaları Sibiry Türklerinin, orman ruhları için yaptıkları uygulamalarla aynıdır. Bu nedenle Karaçay-Malkar Türklerinin avcılıkla ilgili inançları oldukça iyi bir şekilde muhafaza ettiklerini söylemek mümkündür.

⁴⁷⁶ Wilhelm Radloff. (2008). Türklük ve Şamanlık. Ahmet T. vd. (Çev.), Örgün Yayınevi, İstanbul, s. 163.

⁴⁷⁷ Ufuk Tavkul. (2001). Karaçay-Malkar Kültüründe Avcılık ve Av Tanrısı Apsatı. Kırım Dergisi, 9, 34: ss.36-41.

Karaçay-Malkar avcılarının yaptıkları ilginç uygulamalardan bir başkası ise geyik ve dağ keçisi türünden hayvanları yerde sürümeyi istememeleridir. Bu nedenle avcılar ava gittiklerinde uzak mesafelerde de olsa hayvanları sırtlarında taşıyarak getirirlerdi.⁴⁷⁸ Bu uygulama iki inançla ilgili olmalıdır. Birincisi av tanrısı Apsatı'nın eski zamanlarda dağ keçisi olarak düşünülmesiyle, ikincisi ise gereğinden fazla avlanmayı önlemek amacıyla. Çünkü bilindiği gibi Eski Türkler gereğinden orman ruhlarının gereğinden fazla avlanmayı hoş görmedikleri için ihtiyaçları kadar avlanırlardı. Bu nedenle sürekli avlarında dahi herkes avlandıktan sonra sağ kalan hayvanlar serbest bırakılırdı. Karaçay-Malkar avcılarının avladıkları hayvanları sadece sırtlarında taşıyarak getirmeleri kuralı da bu inançla bağlantılı olmalıdır. Çünkü Apsatı'nın da yavrulu hayvanları öldürmeyi ve eğlence amaçlı avlanmayı sevmediğine inanılır.⁴⁷⁹ Karaçay-Malkar destanlarında da bu konuya değinilir. Biynöger⁴⁸⁰ ve Cantuvğan⁴⁸¹ destanlarında gereğinden fazla avlandıkları için Apsatı'nın lanetine uğrayan avcılardan bahsedilir.

Apsatı dışında Karaçay-Malkar Türklerinde avcılıkla ilgili olan bir başka karakter ise “Aştotur” veya “Totur” olarak adlandırılan tanrıdır. Ayrıca Çegem vadisinde bu tanrıya Aştotur taşı denilen bir taş vardır. Avcılar ava gitmeden önce bu taşın yanına gelirler ve avın kazançlı olmasını için yardım isterler. Avdan sonra ise avladıkları hayvanların etlerinde bu taşın yanına da bırakırlar.⁴⁸² Karaçay-Malkarlara ait Batok Bey Destanı'nda da bu taşın yanından geçerken Aştotur'a alay edici sözler kullandığı için lanetlenip ölen Batok Bey'in hikayesi anlatılır.⁴⁸³

Kırgızlarda da Karaçay-Malkar Türklerindeki Apsatı gibi, hayvanların koruyucusu olan Kayberen inancı vardır. Apsatı'dan farklı olarak Kayberen'in kadın kılığında gezindiğine ve daha çok geyiklerin koruyucu olduğuna inanılır. Çünkü Kırgızlar geyiği tanrının hayvanı olarak düşünürler. İnanışa göre Kayberen'in elinden

⁴⁷⁸ Tavkul, a.g.e., ss. 36-42.

⁴⁷⁹ Sofi Tram-Semen. (2008). Nart Boyu Türkleri Hun-Karaçaylıların Mitolojisi. Aras S. (Çev.), Kaynak Yayınları, İstanbul, s. 113.

⁴⁸⁰ Ufuk Tavkul. (2004). Karaçay-Malkar Destanları. Tdk Yayınları, Ankara, s. 99-129.

⁴⁸¹ Tavkul, a.g.e., ss. 159-161.

⁴⁸² Tavkul, a.g.e., ss. 308-309.

⁴⁸³ Tavkul, a.g.e., ss. 311-315.

bir şey yiyen ve onun isteklerini yerine getiren avcı zengin olurmuş. Buna ek olarak Apsatı gibi Kayberen de av hayvanlarını korur, gebe ve yavruların avlanmasından hoşlanmaz, gereğinden fazla avlanan avcılarını sevmez.⁴⁸⁴ Kayberenle ilgili inançlar en iyi şekliyle Kocacaş Destanı'nda görülmektedir. Bu destanda çok iyi bir avcı olan Kocacaş'ın, Kayberen'in yasaklarını çiğneyip zevk için avlanması sonucu Kayberen tarafından lanetlendiği ve öldüğü anlatılır.⁴⁸⁵

Av ruhları veya orman ruhları gibi unsurların yerine bazı yerlerde abdallar karşımıza çıkar. Örneğin; Kafkasya müslümanları, abdalların dağlarda yaşadıklarına ve av hayvanlarını koruduklarına inanırlar. Avlardan önce abdallar için dua edilmezse avda başarısız olunacağına inanırlar.⁴⁸⁶ Bununla birlikte İslam dininin etkisiyle av hayvanlarını abdallar ve erenlerin koruduklarına inanılmaya başlanmıştır. Örneğin; Alanya sancak beyinin oğlu olan Gaybi avda yaraladığı bir geyiğin peşine düşmüş ve bu geyiğin Abdal Musa'nın dergâhına girdiğini görmüş. Abdal Musa, onu huzuruna kabul etmiş ve kendi attığı oku tanıyıp tanıyamayacağını sormuş, Gaybi tanıyabileceğini söyleyince Abdal Musa kolunun altına saplanmış olan oku göstermiş. Bu olaydan sonra Gaybi, Abdal Musa'nın müridi olmuş ve Kaygusuz mahlasını almış.⁴⁸⁷

Tunceli bölgesinde ise evliya olduğu düşünülen Munzur adlı birisi yaşarmış ve Munzur ırmağı civarındaki kuşlar ve balıkların bu evliyaya ait olduğu düşünülerek avlanmazmış.⁴⁸⁸

Abdalların dışında Anadolu'da geyikler başta olmak üzere av havanlarının koruyucusun olduğuna dair inançlar da vardır. Ancak bunlar Kayberen veya Apsatı gibi tek bir isim altında karşımıza çıkmazlar. Alageyik efsanesi bunun en güzel örneğidir. Öte yandan tıpkı Alageyik efsanesinde dışında da, usta avcılarının çok fazla avlandıkları için lanete uğradıkları ile ilgili hikayelere rastlanır. Örneğin; Kaçkar dağları civarında

⁴⁸⁴ A.Z. Caparov, O.A. Akcolov. (2016). Ohta. Kırgızı Seriya: Narodı i Kulturi. A.A. Asankanov i.dr. (Red.), Nauka, Moskva, s. 143.; Abdimalip Murzakmetov. (2015). Kırgız Ançılığı Cana Aga Baylanışkan İşenimder. Türk Elderinin Saltuu Sporttuk Oyundarı, Anvarbek M., Fahri U. c.b. (Tüz.), KTMÜ, Bişkek, s. 119-122.

⁴⁸⁵ Abdıldacan Akmataliyev ve Keneş Kırbaşev. (2007). Kırgız Destanları 3, Kocacaş Destanı, TDK Yayınları, Ankara.

⁴⁸⁶ <http://ozhanoturk.com/2018/12/29/abdal-abdallik-islam/> Erişim Tarihi: 13.10.2019.

⁴⁸⁷ Nihat, Azamat. (2002). Kaygusuz Abdal. TDVİA, c. 25, Ankara, ss.74-76.

⁴⁸⁸ Saim Sakaoğlu. (1976). 101 Anadolu Efsanesi. Damla Yayınevi, İstanbul, s. 127-128.

avcılığıyla ünlü olan Ahmet adlı biri yaşar ve av hayvanlarının yerini bulmayı çok iyi bilirmiş. O sıralarda dağlarda sihirli keçilerin olduğuna dair söylentiler üzerine Ahmet bunları aramaya başlamış. Bu hayvanların koruyucusu olan peri kızı ise keçileri sürekli olarak başka yerlere kaçırmış. Ahmet bir gün rüyasında keçilerin yerini görmüş ve onları avlamaya başlayınca peri kızının lanetine uğrayarak taşa dönüşmüş.⁴⁸⁹

Mersin bölgesindeki bir efsanede ise, yavru rularda dâhil olmak üzere tüm ceylanları avlayan bir avcının eve dönerken “Sen yavru ceylanı öldürdün, senin de küçük oğlun evde ateşe düşüp öldü” şeklinde bir ses duyduğu, eve geldiğinde ise çocuğunun ölmüş olduğunu görerek avcılığı bıraktığı anlatılır.⁴⁹⁰

Koruyucu ruhlarla ilgili inançlara bir değerlendirme yapılırsa; bunların coğrafi şartları nedeniyle avcılığın temel geçim kaynağı olduğu Sibirya coğrafyasında ortaya çıktığı ve bu coğrafyadan uzaklaştıkça koruyucu ruhlarla ilgili inançların değişime uğradığı söylenilebilir. Bununla birlikte gereğinden fazla avlanmama ve yavru hayvanların öldürülmemesi gibi inançların, günümüze kadar Türk Dünyasının çeşitli coğrafyalarında korunduğu görülmektedir. Öte yandan öldürülen hayvanların yeniden dirileceğine dair inancın kaybolmasında ise İslam dininin etkisi olmalıdır.

3.7. Hayvanlarla İlgili İnançlar

Avcılıkla uğraşan her toplumda olduğu gibi Türklerde de hayvanlarla ilgili bir takım inançlar göze çarpmaktadır. Bununla birlikte bu inançlar coğrafyadan coğrafyaya farklılık göstermektedir. Örneğin; Sibirya’da ayı önemli bir hayvan olarak öne çıkarken bozkırda kurt ve geyiğin daha önemli olduğu görülmektedir.

Eski Türkler tıpkı insanlar arasında olduğu gibi hayvanlar arasında da kabilelerin olduğuna inanmışlardır. Buna bağlı olarak da öldürülen bir hayvanın intikamını diğer kabile üyelerinin alacağına inanılmıştır.⁴⁹¹ Bu nedenle avcılar, hayvanların intikam

⁴⁸⁹ Cahit Kavcar ve Mehmet Yardımcı. (1990). Efsanelerimiz: İnönü Üniversitesi Efsane derleme Yarışması, İnönü Üniversitesi Yayınları, Malatya, s. 149-150.

⁴⁹⁰ Saim Sakaoğlu. (1976). 101 Anadolu Efsanesi. Damla Yayınevi, İstanbul, s. 176-177.

⁴⁹¹ Jean-Paul Roux. (2005). Orta Asya’da Kutsal Bitkiler ve Hayvanlar. Kazancıgil A. ve Arslan L. (çev.), Kabalıcı Yayınları, İstanbul, s. 94-98.

almasını önlemek için bir takım inançlar gerçekleştirmişlerdir. Bunlardan ilki hayvanların dünyasına girmektir. Bu nedenle insanlar hayvanların sesini taklit etmiş, maskeler takmış, hayvan derileri giyerek avlarda, sanki hayvanmış gibi davranmaya çabalamışlardır. Bunun nedeni ise hayvanlara, kendilerini öldürenin başka bir hayvan olduğuna inandırmaktır.⁴⁹² Hatta avlardan sonra da bazı hayvanlar için cenaze törenleri düzenlenmişlerdir. Bunun nedeni ise hayvanı, insan olduğuna inandırarak intikam almamasını sağlamaktır.⁴⁹³ Fransız oryantalist J.P. Roux'a göre sürek avlarında ilk hayvanı kağanın öldürmesinin nedeni hayvanların intikam alabileceğine dair inançla ilgilidir. Bu inanç nedeniyle ilk hayvanı öldürmek sorumluluk istemektedir ve kağan kendine bağlı tüm insanlar adına bu sorumluluğu alabilecek tek kişi olarak düşünülmüştür.⁴⁹⁴

Hayvanların intikam almaması için avcılar çeşitli yöntemler geliştirmişlerdir. Örneğin Hakas Türkleri, bir ayı avladıktan sonra onun derisini yüzerken “ sizin kürk mantonuzu çıkarıyoruz” derler. Ayrıca ayının intikam almasını engellemek için onu öldürenin Çinliler olduğunu söylerler.⁴⁹⁵

Hayvanlar dünyasına girmek amacıyla hayvanları taklit etmek avcılık alanında Türklerin farklı yöntemler geliştirmesine de olanak sağlamış olabilir. Örneğin; Türkler hayvan seslerini taklit etmek için boynuz ve ağaç kabuklarından borular yapmışlardır. Bu borular sayesinde dişi geyik sesi çıkaran avcılar, bu sese gelen erkek geyikleri kolayca avlamışlardır.⁴⁹⁶

Bununla birlikte eski Türklerin avdaki şanssızlıkları gidermek amacıyla da hayvan türleriyle hayali ittifaklar yaptıkları belirtilmektedir.⁴⁹⁷ Farklı Türk boyları arasında; kurt, kartal, ayı, doğan, şahin vb. hayvanların kutsal kabul edilmesinin bu hayali ittifaklarla ilgisi olabilir. Çünkü bu hayvanların hepsi usta avcılardır. Bu nedenle

⁴⁹² Metin And. (2012). Oyun ve Bugü: Türk Kültüründe Oyun Kavramı. Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, s. 94.; Roux, a.g.e., ss. 114-116.

⁴⁹³ Roux, a.g.e., ss. 117.

⁴⁹⁴ Roux, a.g.e., ss. 103.

⁴⁹⁵ V.Ya. Butanayev i.d. (1999). Narodniye Prazdniki Hakasii. Hakaskiy Gosudarstvenniy Universitet İm. N.F. Katanova, Abakan, s. 29-30.

⁴⁹⁶ Bahaeddin Ögel. (2000). Türk Kültür Tarihine Giriş 8. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, s. 390-391.

⁴⁹⁷ Laszlo Rasonyi. (1993). Tarihte Türklük. Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, s. 29.

Türkler avcılık konusunda bu hayvanlarla kendilerini özdeşleştirmiş olmalılardır. Buradan hareketle Türklerin, ordularını kurtlara benzetmeleri ve savaşlardan önce kurt gibi ulumaları gibi hadiselerin, avcılık dönemindeki eski inançların kalıntısı olduğu düşünülebilir.

Bu inançların diğer izlerini ise halk oyunlarında görmek mümkündür. Anadolu'nun çeşitli yörelerindeki halk oyunlarında avcılar kartal başta olmak üzere çeşitli hayvanları taklit ederler.⁴⁹⁸ Ayrıca bu dansların av törenlerinden önce şamanları yaptığı danslarla da ilgisi olmalıdır. Çünkü şamanların, av törenleri gerçekleştirirken hayvanları taklit ettikleri bilinmektedir.

Türklerin hayvanlarla özdeşleşmek için yapıkları uygulamalardan bir diğeri ise özdeşlemek istedikleri hayvanların bazı organlarını yemek veya saklamaktır. Bu tür uygulamaların yapıldığında o hayvanın özelliklerinin kendilerine geçeceğine inanırlar. Bununla birlikte bu inanç Türkler dışındaki birçok millette de görülmektedir. Örneğin; Hind destanlarında krallar, hayvanların özelliklerini elde etmek amacıyla onları avlarlar.⁴⁹⁹ Kuzey Amerika yerlileri ise geyik eti yiyen birinin hızlı ve çevik olacağına inanırlar.⁵⁰⁰ Sibiry Toplulukları ise genellikle ayı gibi cesur olmak için ayı kanı içermiş.⁵⁰¹ Hakaslar Türkleri ise daha iyi görmek ve ayıları daha kolay öldürmek amacıyla ayının gözlerini yutarlar.⁵⁰²

Bilindiği gibi Türk dünyasının çeşitli coğrafyalarında kötülüklerden korunmak amacıyla bazı hayvanların organları evlerin kapılarına, çocukların beşiklerine asılır veya insanlar bunları üzerlerinde taşırlar. Muhtemelen bu tür uygulamalar hayvanlarla özdeşleşme inancının zaman içerisinde değişmesiyle ortaya çıkmış olmalıdır.

Hayvanların avlanması ile ilgili inançlardan bir diğeri ise ongon olarak kabul edilen hayvanların avlanmamaya özen gösterilmesidir. Bilindiği üzere Eski Türk

⁴⁹⁸ Metin And. (2012). Oyun ve Büğü: Türk Kültüründe Oyun Kavramı. Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, s. 174.

⁴⁹⁹ Yaşar Çoruhlu. (2014). Türk Sanatı'nda Hayvan Sembolizmi. Kömen Yayınları, Konya, s. 87.

⁵⁰⁰ V.İ. Soenov ve N.A. Konstantinov. (2014). Ohotniçya Deyatelnost Naseleniya Altaya V 1 Tıs. N.E. Gorno Altayskiy Gosudarstvenniy Universitet, Gorno Altaysk, s.150.

⁵⁰¹ Uno Harva. (2014). Altay Panteonu: Mitler, Ritüeller, İnançlar ve Tanrılar. Ömer S. (Çev.), Doğu Kütüphanesi Yayınları, İstanbul, s. 331.

⁵⁰² V. A. Burnakov. (2012). Medved v Traditsionnom Mirodozzrenii Hakasov. Vestnik Novosibirskogo Gosudarstvennogo Universiteta. Seriya: İstoriya Filologiya 11, 3, ss. 325-338.

boyalarında her boyun bir kutsal hayvanı olurdu. Boy üyeleri ise kendi kutsal hayvanlarına duydukları saygı nedeniyle onu avlamamaya özen gösterirler. Bununla birlikte yabancı bir boya ait olan ongon hayvan avlanabilirdi. Ongon hayvanların öldürülmemesiyle ilgili olarak; Yenisey E-11 (Begre) Yazıtında yazıtı dikilen kişi, yedi kurt öldürdüğünü ancak leopar ve kökmekleri öldürmediğini söylemektedir.⁵⁰³ Burada leopar ve kökmekleri öldürmediğini belirtmesinin nedeni bir yakınma veya bu hayvanların, o kişinin bağlı olduğu kabilenin tös (ongon) hayvanları olma ihtimalidir.⁵⁰⁴

Türklerin, hayvanları avlama konusundaki inançlarına bakıldığında en yaygın olan inançları gereğinden fazla ve zevk için avlanmanın uğursuzluğa sebep olacağıdır. Bununla birlikte bu inanç günümüze kadar korunmuştur. Bu inancın günümüze dek, birbirinden uzak olan Türk coğrafyalarında dahi korunmuş olmasının iki sebebi olmalıdır. Bunlardan ilki; Türklerin eski devirlerden beri tabiata olan saygıları ve tabiat dengesini bozmak istememeleri, ikincisi ise İslam dininin de zevk için avlanmayı hoş karşılamamasıdır.

⁵⁰³ İ. Kormuşin vd. (2016). Yenisey – Altay – Kırgızistan Yazıtları ve Kağıda Yazılı Runik Belgeler. Bilgesu Yayıncılık, Ankara, s. 75.

⁵⁰⁴ Hatice Şirin User. (2008). Göktürk Yazıtlarında Av. Av ve Avcılık Kitabı, Naskali, E. G. ve Altun, H. O. (Ed.). Kitabevi Yayınları, İstanbul, s. 36.

SONUÇ

XIII. yüzyıla kadar Türklerde Avcılık adlı bu çalışmada, belirtilen süreç içerisinde Türk avcılığının gelişim ve değişim süreci izah edilmeye çalışılmıştır. Bunun sonucunda bazı çıkarımlarda bulunulmuştur. Öte yandan konunun kültürle ilgili olması sebebiyle Türk kültür dairesi içerisinde yer alan diğer milletlerin avcılıkla ilgili uygulamalarından da faydalanılmıştır.

Bu çalışma sonucunda tüm dünyada olduğu gibi Türkler arasında da avcılığın ilk olarak beslenme ve korunma amacıyla yapıldığı tespit edilmiştir. Eski zamanlarda ortaya çıkan bu tür avcılık henüz gelişmiş bir düzeyde olmadığı için ilk hayvanları avlamak pek kolay olmamıştır. Bu nedenle hayvanlar uçuruma sürülerek veya mağara girişlerinde üzerlerine kaya atılarak öldürölmüşlerdir. Zaman içerisinde ise insanların av araç gereçleri, silahları ve bunların kullanımları, avcılık, coğrafya ve iklim hakkındaki bilgi birikimlerinin artması gibi unsurlar yeni av yöntemlerinin ortaya çıkmasına mevcutlarının ise geliştirilmesine etki etmiştir.

Silahların gelişimine rağmen havanları avlamak yine de zor bir uğraş olmuştur. Çünkü hayvanlar koku alma, hız veya işitme gibi bazı özellikler bakımından tabiatları gereği insanlardan daha üstündürler. Bu nedenle avlarda at, köpek, yırtıcı kuşlar gibi hayvanlardan da faydalanılmıştır. Zaman içerisinde bu hayvanlar avcılarının en yakın dostları olmuşlardır. Bununla birlikte bu hayvanların eğitimi farklı meslek dallarının doğmasına sebebiyet vermiştir.

Türklerde avcılık, en azından başlangıçta, doğrudan beslenme odaklı olmasından dolayı hayatın devamlılığı için gerekli görölmüş bu durum ise avcıya ve avcılığa toplum gözünde bir kutsiye kazandırmıştır. Buna bağlı olarak avcılara her daim büyük saygı gösterilmiş ve avcılar kahraman olarak kabul edilmişlerdir. Bu nedenle Türk destanlarında kahramanlar genellikle avcılıkla uğraşırlar ve ancak başarılı, sıra dışı bir avdan sonra toplumun gözünde bir üst statüye ulaşırlar. Bununla birlikte destanlardaki önemli olaylar genellikle ya av esnasında ya da avdan sonra gerçekleşir. Türk destanlarında sıklıkla karşılaşılan bu ve bunun gibi durumlar göz önüne alındığında Türk toplumunun düşünce dünyasında av, avcı ve avcılığın ne kadar saygın bir yerinin

olduğu anlaşılmaktadır. Yazılı birçok kaynakta da buna ilişkin bilgiler mevcuttur. Bu kaynakların başında ise hiç şüphesiz Çin kaynakları gelmektedir. Bu kaynakların aktardığına göre Türkler için avcılık o kadar önemlidir ki bu durum Çin diplomasisine dahi yön vermiştir. Birkaç başarısız elçilik girişiminden sonra Türklerin ava düşkünlüğünü fark eden Çinliler Göktürlere avcılık konusunda başarılı kimseleri elçi olarak göndermişlerdir. Diğer elçilerle bazen görüşmeyen bile Türk kağanlarının av konusunda hünerli elçileri zaman zaman yanlarında uzun müddet alı koydukları dahi olmuştur. Bu elçilerden Göktürk kağanları o kadar memnun kalmışlardır ki onlarla ava dahi çıkmışlardır.

Avcılığın eski zamanlardaki hayati önemi sadece onun saygın bir meslek olmasını sağlamakla kalmayarak avcılığa ilişkin bir takım inançların da doğmasına neden olmuştur. Bunun sonucunda av öncesine, av esnasına, av sonrasına ilişkin bir takım ritüeller oraya çıkarken avcılıkla ilgili görünen diğer bazı hususlar; kadın, hayvanlar, tabiat vs. hakkında birçok inanç ortaya çıkmıştır. Öte yandan bu inançlar orman kültü, dağ kültü ve oba kültü başta olmak üzere Türk inanç sisteminin farklı unsurları üzerinde derin izler bırakmıştır. Bu nedenle Türk inanç sistemi incelenirken diğer kültürel değerlerle birlikte avcılığın mutlaka bu ele alınması hatta Türk inanç sisteminin bazı yönlerinin doğrudan avcılık üzerinden değerlendirilmesi gereklidir.

Zaman içerisinde Türk toplumunun sosyo-ekonomik durumunun, yaşam biçiminin hatta yaşam alanlarının değişmesi avcılıkla ilgili algıların da farklılaşmasına neden olmuştur. Bu durum bir bakıma avcılığın eski konumunu kaybetmesine de neden olmuştur. Hatta amacı değişmiştir. Besin avcılığının yerini askeri veya eğlence avcılığı almıştır.

Askeri eğitim amaçlı avcılığa Hunlar zamanından beri rastlamaktayız. Çin yıllıkları Hunların yılın belli dönemlerinde kağanlar ve beyler önderliğinde büyük süreklilikle avları düzenlediklerini bildirmektedir. Bu tür avlara daha sonra hemen tüm Türk devletlerinde rastlanılmaktadır. Bununla birlikte zaman içerisinde bu tarz avlarda bazı değişikliklerde olmuştur.

Sürekli avları çok sayıda askerin katılımıyla geniş coğrafyalarda düzenlendiği için askerlerin farklı açılardan gelişmelerine katkıda bulunmuştur. Sürekli avları sayesinde

farklı coğrafyaları tanıma fırsatı bulan Türk askerlerinin coğrafi bilgi ve tecrübelerinin artması onları düşmanları karşısında avantajlı bir duruma getirmiştir. Yine bu avlar sayesinde farklı iklim koşullarına hazırlıklı olmuşlar, askerlerin birbirleriyle olan uyumları, silah kullanma becerileri artmıştır.

Refah seviyesinin arttığı bölgelerde ve dönemlerde ise avcılık eğlence amacıyla yapılan bir etkinlik olmuştur. Eğlence amaçlı avlarda genellikle avcılar gruplar halinde avlanmışlar ve eğittikleri avcı hayvanlarını kullanmışlardır. Avcı kuşlarının avlanışını izlemek avcılar için oldukça keyifli bir etkinlik olmuştur. Öyle ki bu tür kuşlara sahip olmak için insanlar birbirleriyle yarışmışlardır. Destan ve efsanelerde birbirlerinin atını, köpeğini veya yırtıcı kuşunu kıskanan avcılara sıkça rastlanılmaktadır.

Bu çalışmada değindiğimiz bir diğer konu ise Türkler 'in tercih ettikleri av türleri ve uyguladıkları av yöntemleridir. Çalışmanın ikinci bölümü bu konuya ayrılmıştır. Bu bölümde sürekle avları, kuşlarla avcılık, köpeklerle avcılık ve başka av türlerinden bahsedilmiş olmasına rağmen en dikkat çeken konu Türklerin kayaklar ile yaptıkları avcılıktır. Bazı araştırmacılar kayak sporunun ilk olarak Sibirya'daki Türk ve Moğol boyları tarafından geliştirildiğini düşünmektedirler. Bu konuda bir söz söylemek için yeterli delil olmasa da Sibirya'daki Türk boylarının karla kaplı dağlarda ayaklarına ağaç kabukları bağlayarak avcılık yaptıkları bilinmektedir. İnsanları böyle bir eyleme sürükleyen en önemli sebep ise Sibirya coğrafyasında avcılığın hayati derecede önemli olmasıdır. Bu nedenle insanlar zorlu doğa şartları için çözümler üreterek avcılık faaliyetlerini yürütmenin yollarını bulma zorunda kalmışlardır. Coğrafi faktörler farklı av türleri ve yöntemlerini geliştirmiştir.

Çalışmanın son bölümünde ise Türklerde avcılıkla ilgili inançlar ele alınmıştır. Bu bölümde en dikkat çekici konular ise avcılıkla ilgili olarak kadın ve hayvanlar hakkındaki inançlardır. Kadınlarla ilgili av öncesine, av esnasına ve av sonrasına ait birçok yasak vardır. Bu durum kadınların avdan uzak tutulmak istendikleri fikrini akıllara getirmektedir. Öte yandan bu yasaklar coğrafyaya, dönemlere ve boylara bağlı olarak farklılıklar göstermektedir. Kadınlarla ilgili yasaklar arasında cinsellik konusu ayrı bir yer tutmaktadır. Avcılar av öncesinde ve esnasında kadınlarla cinsel ilişkiye girmenin avın bereketini kaçıracağına inanmışlardır. Bu yasağın ortaya çıkışı anlaşıldığı

kadarıyla ilk çağlara kadar uzanmaktadır. İnancın temelinde ise avcı erkelerin geride bıraktıkları kadınlarını diğer erkeklerden kıskanmaları yatıyor olabilir. Bununla birlikte kadının egemen olduğu toplayıcı düzenden avcı düzene geçildiğinde erkeklerin, kadın egemenliğine son vermek amacıyla da bazı inançlar uydurmuş olabilecekleri düşünülmektedir.

Türkler arasında ise kadınlarla ilgili avcı inançlarının en çok Sibirya coğrafyasında yoğunlaştığı ve korunduğu göze çarpmaktadır. Bunun nedeni ise Sibirya'da avcılığın hayati derecede önemli bir etkinlik olmasıdır. Bu nedenle bozkırdaki veya diğer coğrafyadaki Türkler arasında kadınlarla ilgili inanç ve uygulamalar Sibirya Türklerindeki kadar katı değildir.

Hayvanlarla ilgili inançlara bakıldığında da coğrafi faktörlerin etkisini görmek mümkündür. Ayının bol olduğu Sibirya coğrafyasında insanlar ayıya karşı korkuyla karışık bir saygı duymuşlardır. Bozkır coğrafyasında ise ayının yerini kurt veya geyik almıştır. Kurda karşı duyulan saygı yine korku ve hayranlık temellidir.

Genel itibariyle XIII. yüzyıla kadar Türklerde avcılığın tarihi seyrine bakıldığında avcılığın besin elde etme amacıyla başladığı ve daha sonra farklı amaçlarla yürütüldüğünü söylemek mümkündür. Bununla birlikte tarihi süreç içerisinde yeni av türleri, av yöntemleri, terimleri ve avcılıkla ilgili inançlar da ortaya çıkmıştır. Bu yenilenme ve değişimin kaynağı ise farklı coğrafyalar, medeniyetler ve zaman olmuştur. Her ne kadar modern avcılık eski dönem Türk avcılığından çok farklı olsa da avcılar arasında günümüzde dahi kökenleri çok derinlere uzanan avcılıkla ilgili inançlara, uygulamalara ve deyimlere rastlamak mümkündür. Bu gün ilk dönem Türk avcılığı halen bu uygulama ve deyimlerde yaşamaktadır.

ДИССЕРТАЦИЯНЫН КЫСКАЧА МАЗМУНУ

XIII- кылымга чейин түрктөрдө мергенчилик

“XIII- кылымга чейин Түрктөрдө мергенчилик аттуу диссертацияда, түрк элдериндеги аңчылыктын пайда болушу, өнүгүү мезгили, анын усулдары жана ага байланышкан ишенимдер сыяктуу маселелер каралган. Түрк элдеринде аңчылыктын пайда болушуна азык түлүк издеп, ууга чыгуусу себеп болгон. Ал эми убакыт өткөн соң географиялык-климаттык өзгөчөлүктөр, экономика жана соода-сатык мамилелеринин өзгөрүүсү, жашоо шартынын алмашышы аңчылык түшүнүгүнүн өзгөрүүсүнө өбөлгө түзгөн.

Изилдөөнүн биринчи бөлүмүндө аңчылык түшүнүгү жана анын тарыхы камтылган. Натыйжада, аң уулоо бир гана жаныбарларды өлтүрүү процесси эмес экендигин байкай алдык. Себеби, аңчылыкты бир эле өңүттөн карап баа берүү жетишсиз. Аңчылык кандайдыр бир жыйынтыкка (жаныбарга) жетүү үчүн уюштурулган системалуу иш-аракеттердин жыйындысы болуп эсептелет. Анткени менен, кайсы бир жаныбарды тирүү же өлүк абалында колго түшүрө албай же кармай албай калуу да адамдар тарабынан аңчылык деп бааланган. Аңчылыктын системалуу жана бир тартипке салынган иш чара болгондугу анын эң маанилүү көрсөткүчтөрүнөн болуп саналат. Маселен, токойго же тоого аңчылыкка барып, ал жердеги жаныбарларды башаламан кырып салуу аңчылыкка жаткан эмес. Аңчылыкты алгач пландоо зарыл болгон.

Аңчылык түшүнүгү жөнүндөгү маалыматтардан соң, аңчылыктын адамзат тарыхында пайда болушу жана өзгөрүшү көрсөтүлгөн. Алгач адамдар аңчылыкты азыктануу жана жапайы, жырткыч жаныбарлардан коргонуу максатында уюштурушкан. Бул мезгилде адамдардын курал жарактары жөнөкөй болгондуктан, жаныбарларды ар кайсы ыкмада өлтүрүшкөн. Мисалы, жаныбарларды жарды көздөй кубалоо, үңкүргө кирип жаткан учурларында чоң

таштарды ыргытуу жана жаныбарлардын уяларына түтүн түтөтүп, уулап өлтүрүү сыяктуу усулдар колдонулган.

Кийин мезгилдин өтүшү менен биргеликте курал жарактар жакшыра баштаган. Бирок, курал жарактардын басымдуу бөлүгү жыгачтан, таштан жана сөөктөн жасалгандыктан, аң улоо иши дагы деле кыйынга турган. Ошондуктан, көп учурда көпчүлүк болуп аңчылык кылуу ыкмасы пайдаланылган. Мергенчилер белгилүү аймактарга турак жайларды курууга да жетишишкен. Аңчылык кесиби жамаат болуп жашаган адамдардын коомчулугуна жана бири-бири менен болгон карым катнаштын өөрчүшүнө кандайдыр бир деңгээлде таасир тийгизген. Адамдардын биргеликте жашоосу жана чогуу аңчылыкка чыгуусу, өз ара мамилени бекемдеп, ар кайсы тилдин өнүгүп, өөрчүшүнө шарт түзгөн. Аңчылык турак жайларынын курулушунан улам, байыртадан келе жаткан тууганчылдык жана жыныстык катнаштагы баш аламандыктар эми көйгөй жарата баштаган. Натыйжада, адамазат тарыхында алгачкы ирет жыныстык катнашка арналган тыюулар пайда боло баштаган. Убакыттын өтүшү менен жогоруда аталган тыюулар диний ишенимдер менен бекемделген.

Адамзаттын аңчылык жана жыйноочулук менен шугулданган мезгилинде, аң уулоо азыктануунун негизги булагы болуу менен биргеликте өтө кооптуу иш катары бааланган. Натыйжада, ага байланыштуу диний жөрөлгөлөр пайда боло баштайт. Курал жарактардын примитивдүү болушунан улам, мергенчилер аңдын берекесин көбөйтүү максатында жана аңчылык учурундагы коркунучтардан коргонуу үчүн ар кандай ишенимдерди ойлоп табышкан. Алардын ичинен үңкүргө сүрөт тартуу жана курмандык чалууну айта алабыз.

Бул бөлүмдө мындан тышкары аңчылык учурунда колго түшкөн жаныбарларды кантип пайдалангандыгы туурасында сөз болот. Алгач адамдар жаныбарлардын этин гана жеген болсо, кийинчирээк алардын терисинен кийим-кече, сөөгүнөн курал-жарак, мүйүз жана башка органдарынан даары-дармек жасоону өздөштүрүшкөн. Ал эми кээ бир коомдордо жаныбарлардын белгилүү

жерлерин тумар катары пайдаланышкан. Аңчылык турак жайларынын курулушу, жаныбарлардын этин, терисин жана башка органдарын комплекстүү колдонууга түрткү берген. Аңчылык адамдар арасындагы эмгектин бөлүнүшүнө, жадагалса жаңы кесиптердин пайда болуусуна шарт түзгөн. Жамааттагы эркектер аңчылыкка кеткен учурда, үйдө калган аялдар аң терилерди жана башка органдарды иштетүү менен алек болушкан. Ал эми аң улоого бара албай калган эркектер (кары-картаңдар) аңчылык курал жарактарын жасоо менен алектенишкен.

Алгачкы учурларда адам баласы аңчылык учурунда жаныбарлардан алдаканча алсыз болгон. Кийинчирээк, жаныбарлардын табигый инстинктине, алардын жыт алуу жана көрүү күчүнө каршы адамзат баласы өз акылын пайдалана баштаган. Натыйжада, адамдар аңчылыктын бир канча түрүн ойлоп таап, аңчылык усулдарын жакшырткан. Аңчылык куралдарынын жакшыруусунан тышкары, эми мергенчилер жылкы, ит жана жырткыч куштарды таптап, аңчылыкта пайдалана баштаган. Аңчылык ыкмаларынын жакшыруусуна жана анын түрлөрүнүн пайда болушуна табигый шарт дагы өз таасирин тийгизген. Маселен, токойлуу зоналарда жаныбарлардын кайсы жерлерге кетээри божомолдонуп, ал жерлерге тузак коюлган. Ал эми талаалуу аймактарда айдакчы аңчылык ыкмасы колдонулган.

Биринчи бөлүмдүн кийинки бөлүктөрүндө салттуу аңчылыктан тышкары, аңчылыктын түрлөрү жана анын себептери каралган. Падышалар жана тектүү инсандар өздөрүнүн саясий күчүн колдонуу менен башка адамдар айрымаланып, атайын аңчылык церемонияларын уюштуруп турушкан. Жыйынтыгында аңчылыкка тиешелүү ар кандай эрежелер пайда болгон, мындан тышкары аңчылыкка катышып жаткан адамдардын жасай турган иштери белгилүү боло баштаган. Башкаруучулар аңчылык аркылуу өздөрүнүн саясий күчүн жана авторитетин көргөзүүгө аракет жасашкан. Аңчылык кээ бир учурларда эс алуу максатында да уюштурулган.

Аталган бөлүмдө негизинен аңчылыктын пайда болушу жана өнүгүшү каралганы менен түрк элдериндеги аңчылык темасы дагы козголгон. Түрк элдерине тиешелүү маданият деп божомолдонгон Андронов, Афанасьев, Анав, Карасук, Тагар жана Келтеминар маданияттарындагы аңчылык туурасында кыскача маалыматтар келтирилген. Жогоруда аталган маданияттарга тиешелүү археологиялык изилдөөлөрдү пайдалануу аркылуу, аңчылык жана балыкчылык кесиби туурасында учкай кеп козголду.

Жалпысынан түрк элдериндеги аңчылык жана анын коомго тийгизген таасири туурасында маалыматтар берилген соң, аңчылыкка ылайыктуу аймактар жана ал аймактардын аңчылыкка тийгизген таасири изилденди. Түштүк Сибирь аймагы токойлуу зона болгондуктан, аталган чөлкөм аңчылыкка эң ылайыктуу аймактардын бири катары маалым. Бул аймактын түштүгүндө жайгашкан талаа зонасы, токойлуу зона сыяктуу аңчылыкка бай эмес болгон. Талаа зонасы мергенчиликке ыңайсыз болгону менен дыйканчылыкка абдан ыңгайлуу зона болуп эсептелген. Ошондуктан талаа зонасында аңчылык негизги кесиптен чыгып, бара-бара мал чарбачылыгы менен алмаштырылган. Мындан тышкары талаа зонасынын катаал климаттык шарты кургакчылыкка себеп болгондуктан, бул зонанын жашоочулары мергенчиликтен баш тартышкан. Кургакчылыктын натыйжасында мал кырылып, жут болгон кезде адамдар кайрадан аңчылык менен шугулданууга мажбур болушкан.

Мергенчилик негизиги кесип болгон аймактарда, аңчылык куттуу кесип катары каралганы менен, ага ыңгайсыз аймактарда аңчылыкка байланышкан ишенимдер жана диний ритуалдар туурасында учкай маалыматтар айтылат. Түштүк Сибирь чөлкөмүндө адамдар байыртадан аңчылык менен алектенгендигине байланыштуу, бул аймакта ага байланышкан ишенимдер өтө күчтүү болгон, аталган аймак аңчылыктын пайда болуу жана өнүгүү мезгилин өз ичине камтыгандыктан, түрк элдериндеги аңчылыкты изилдөөдө эң маанилүү аймак болуп саналат.

Ушул эле бөлүмдө аңчылыктын түрк элдеринин коомуна, экономикасына жана аскердик түзүлүшүнө тийгизген таасири каралган. Аңчылык кылуу менен аскерлер курал жаракты жакшы колдонууга жана атты мыкты минип башкарууга такшалгандыгы байкалды. Мындан тышкары аскерлердин топ-топ болуп, талаа зоналарында айдакчы аңчылык кылуусу, алардын башка чөлкөмдөрдү таанусуна жана башка рельефтик шарттарда машыгуусуна шарт түзгөн. Натыйжада, түрк элдери ар кайсы географиялык аймактар менен тааныш болуп, душмандарга караганда мыкты даярдыкта болуусуна себеп болгон. Кең аймакта жана белгилүү тартипте жүргүзүлгөн айдакчы аңчылыгын, бир аскердин кыймылына окшотуу мүмкүн. Жыйынтыгында, аскерлер тажрыйба топтоп, такшалууга жетишкен.

Айдакчы аңчылык аркылуу аскерлер согуштук тактикаларын өздөштүрө алышкан. Жадагалса, түрк калктары тарабынан колдонулган туран, жарым ай жана бөрү капканы аттуу тактикалардын аталыштары да аңчылык менен кандайдыр бир деңгээлде байланышы бар экендигинен кабар берет. Дал ушул согуштагы тактикадагыдай эле, айдакчы аңчылыгы учурунда качып келе жаткан жаныбар белгилүү бир жерге качып, натыйжада курчоодо калган. Айдакчы аңчылык учурунда колдонулган курчоо тактикасы кийин согушта колдонула баштаган.

Аңчылыктын аскердик түзүлүшкө тийгизген таасири айтылгандан соң, анын экономикага жана коомго тийгизген таасирлери туурасында кеп козголот. Аңчылык коомдогу биримдиктин күчөшүнө түрткү берген. Кээ бир учурларда мергенге баардык уруунун өкүлдөрү катышууга мажбур болгон. Мындай тариздеги аңчылык уруудагы ынтымактын бекемделишине шарт түзгөн. Ошондой эле аңчылык учурунда уюштурулган тойлор жана кызыктуу окуялар адамдар ортосундагы биримдикти бекемдеген.

Аңчылыктын коомго тийгизген таасирлеринин бири, анын коомду азык менен камсыздаганы болуп эсептелет. Белгилүү болгондой эле түрк коомунда, каган өз элин тойгузууга милдеттүү болгон. Орхон-енисей жазма эстеликтеринде

дагы жогорудагы маселеге байланыштуу маалыматтар кездешет. Аңчылык бүткөн соң бүткүл урууга той уюштурулган, бул иш чаранын максаты элди тойгузуу экени байкалат. Айрыкча түрк элдеринде шыралга берүү аркылуу уруунун башка мүчөлөрү да азыкка ээ болгон жана бөлүшүү принциби улантылган.

Аңчылыктын өзүнө тиешелүү эрежелери жана каадалары, коомдогу тартипти сактоодо өз таасирин тийгизген. Маселен, бир урууга белгилүү бир аймак аңчылык үчүн бөлүнүп берилген, аталган аймакта башка уруунун мүчөлөрү аңчылык кыла алышкан эмес. Бул эрежеден баш тарткан мергенчи же уруу жазага тартылган.

Түрк коомундагы ат коюу маселесине да аңчылык өз таасирин тийгизген. Аңчылык менен алектенген кээ бир уруулар, жасаган ишине байланыштуу аталыштар менен аталган. Азыркы күндө да Анатолия аймагында кээ бир жерлердин аталышы кесипке байланыштуу. Мисалы, мергенчилер, ителгичилер, шумкарчылар ж.б. Ошондой эле адам ысымдарына шумкар, куш, барс, арстан ж.б.у.с. жырткыч жаныбарлардын аталыштары берилип келет. Жогоруда көрсөтүлгөн маалыматтар, аңчылыктын ат коюуга тикелей жана кыйыр таасир тийгизгендигинен кабар берет.

Аңчылык түрк элдеринин экономикасына дагы өз таасирин тийгизген. Тарыхый булактарда түрк элдеринен келген товарлардын көпчүлүгүн аң терилери, мех, балык клейи жана жаныбардын мүйүздөрү түзгөндүгү туурасында маалыматтар кездешет. Айрым учурларда түрк калктары салыктарды кундуз терилер менен төлөшкөн. Жадагалса, кыргыздар жана булгарлар бир учурда акча ордуна терини пайдалангандыгы маалым.

Байыркы мезгилде адамзаттын табият кучагында жашаган маалында, аңчылык эң маанилүү кесиптердин бири болуп, коомчулукта мергенчилердин кадыр-баркын жогору көтөргөн. Кээ бир учурларда аңчылардын таасирдүүлүгү алардын, коом ичинде баатыр атка конуусуна түрткү болгон. Түрк элдериндеги эпосторго жана мифтерге көз сала турган болсок, башкы каармандын дасыккан

мергенчи болгондугу байкалат. Мындан тышкары тарыхый булактарда да түрк коомунда мергенчилердин орду зор болгондугу айтылат.

Аңчылыктын коом менен тыгыз байланышта болгондугунан улам, жаңы маданий түшүнүктөр пайда болгон, жадагалса эски түшүнүктөрдүн кайрадан калыптанышына себеп болгон. Мезгил өтүшү менен аңчылык түрк элдеринин маданиятына сүнгүп кирип, аталган маданияттын бөлүнгүс бир бөлүгүнө айланган. Азыркы күндө да аңчылыкка байланышкан ырым-жырымдар жана салт-санаалар жашап келет. Алардын бир бөлүгүн эпостордон, мифтерден жана тарыхый булактардан кездештире алабыз. Аңчылыкка байланышкан маданий баалуулуктарды көрсөтүү максатында, абстрактуу өрнөктөрдөн турган жазма булактар пайдаланылды. Жогоруда аталган өрнөктөрдүн көпчүлүгү, XIII кылымга чейинки түрк калктарындагы аңчылык туурасындагы маалыматтарды камтыган бөлүмдөрдө колдонулду. Түрк аңчылыгынын өнүгүү мезгилдерин көрсөтүүгө аракет жасалган бөлүмдөрдө, сарматтар жана сактар туурасында да маалыматтар берилген. Натыйжада, түрк урууларындагы аңчылыкка байланышкан орток баалуулуктар, алардын максаты, усулдары, экономикадагы ээлеген орду, коомго жана маданиятка тийгизген таасирлери изилдөөгө алынган.

Аңчылыкка тиешелүү бир канча орток баалуулуктар болгонуна карабастан, айрым өзгөчөлүктөр да байкалды. Аңчылыкка байланыштуу кээ бир айрымачылыктардын пайда болушуна, аймактагы географиялык шарттын өзгөчөлүгү негизги фактор болгон. Аны менен кошо ар кайсы географиялык чөлкөмдөрдө, айрымачылыктардан тышкары окшоштуктардын да бар экендигин белгилөөгө болот. Аңчылыктагы айрымачылыктардын пайда болушуна географиялык өзгөчөлүктөрдөн тышкары, ал жердеги ишенимдин жана маданияттын өзгөчөлүгү да таасир эткен. Хунн доорунан тарта эле аскердик максатта уюштурулуп келген аңчылык, кийинки мезгилдерде эс алуу максатында уюштурула баштаган. Азыктануу булагын түзгөн аңчылык, кургакчылык жана жут мезгилинде эң алдыңкы планга чыккан. Жогорудагы маалыматтарды ар кайсы өңүттөн карап, анализдөө абзел. Маселен, селжуктар доорунда азык табуу

максатында уюштурулган аңчылыктарды кездештирүү кыйын, себеби, селжуктар жашаган аймакта алтернативдүү азыктар көп болгон.

Бул бөлүмдө маани бере турган нерсе катары, хунндардан баштап, түрк элдеринде аңчылыкта иттердин жана куштардын пайдаланыла баштагандыгын белгилөөгө болот. Айрыкча куштар аң уулоо аңчылыкты кызыткан, кийинчирээк аталган куштар байлыктын көрсөткүчү болуп калган. Ошондуктан кагандар куштарга маани беришкен. Ал эми кээ бир түрк элдеринде куштарды таптоо үчүн атайын адамдар (мүнүшкөр) кызматка алынган. Бирок, байыркы хунндарда жана Түрк каганатында мүнүшкөрлөрдүн болуп-болбогондугу туурасында тарыхый булактарда маалыматтар жокко эсе.

Диссертациянын кийинки бөлүмдөрүндө аңчылыкка байланыштуу эпостор жана мифтер каралган. Эпостордун көпчүлүгүндө аңчылык темасы, каармандын бир даража өйдө көтөрүлүү мезгилдерин баяндоодо кездешет т.а. эрге жетүү, үйлөнүү, кагандык же болбосо баатырдык учурларын сүрөттөгөн бөлүмдөрдө кездешет. Мындан тышкары эпостордо жана мифтерде аңчылыкка байланышкан ишенимдер жана макалдар байма-бай кездешет. Айрым эпостордо аңчылардын иттери, куштары жана тулпарлары да баяндалат. Аталган жаныбарлар эпосто көпкө чейин жана мактоо менен коштолуп айтылган. Мергенчилер арасындагы кызганууну жараткан факторлордун бири катары дал ушул жаныбарлар көрсөтүлөт. Эпостордо аңчылык жана ага тиешелүү элементтер кеңири баяндалгандыгын байкоого болот.

Аңчылыкта колдонулган курал-жарактар, жардамчы жаныбарлар сыяктуу эле чечүүчү ролду ойношот. Андыктан диссертацияда найза, кылыч, жаа жана жебе баш болгон курал-жарактар дагы изилдөөгө алынган. Жогоруда аталган аңчылык шаймандарынын өзгөчөлүктөрү жана колдонуу усулдары кеңири баяндалган.

Эмгектин экинчи бөлүмүндө аңчылыктын түрлөрү жана ыкмалары туурасында кеп козголот. Иттер менен болгон аңчылык, куштар менен болгон

аңчылык жана айдакчы аңчылык сыяктуу аңчылыктын түрлөрү жана алардын өзгөчөлүктөрү изилдөөгө алынды. Жадагалса, аңчылыкта колдонулган жаныбарларды кантип тапташкандары жана алардын аңчылыкка тийгизген таасири сыяктуу чакаг темалар да изилденди.

Жалгыз аң уулоо жана топ менен аң уулоо кантип ишке ашырылгандыгы туурасындагы маалыматтардын көпчүлүгү эпос жана мифтерден алынды. Себеби, аталган аңчылыктын түрүнө тиешелүү тарыхый булактар аз.

Айдакчы аңчылык алгач диний ритуал катары жүргүзүлүп, кийинчирээк аскердик тактикаларга такшалуу жана эс алуу максатында жүргүзүлө баштаган. Мындан тышкары айдакчы аңчылыктын аскердик системага жана коомго тийгизген таасири туурасындагы ой пикирлерге орун берилген. Ар кайсы чөлкөмдө жана кеңири аймакта жүргүзүлгөн айдакчы аңчылыктын натыйжасында, түрк калктары башка аймактар туурасында маалымат алуу мүмкүнчүлүгүнө ээ болгон. Бул нерсени колдоно билген түрк аскерлери, душмандарга караганда зирек болушкан. Бир жагынан алып караганда, кеңири аймакта уюштурулган айдакчы аңчылыгы менен аскердик жортуул бири-бирине окшоп кетет. Айдакчы аңчылыгы аркылуу аскерлер тажрыйбаларын арттырышкан жана табияттын катаал шарттарына жашоону үйрөнүшкөн.

Согуш мезгилдеринде колдонулган кээ бир тактикалар, кайсы бир деңгээлде айдакчы аңчылыгы менен байланышы бар экендигинен кабар берет. Түрк урууларынын согуш талаасында көп колдонгон *Туран* тактикасы жогоруда аталган тактикалардын бири болуп саналат. Айдакчы аңчылыгы мезгилинде жаныбарларды курчоогоо алуу ыкмасы колдонулган, дал ушундай ыкма кийинчирээк согуш талааларында колдонула баштаган. Бул жагынан алып караганда айдакчы аңчылыгы согуш тактикаларын үйрөнүүдө жана өздөштүрүүдө негизги факторлордун бири болгон.

Экинчи бөлүмдө жогоруда аталган темалардан тышкары, мууз үстүндөгү аңчылык темасы козголгон. Сибирь аймагын жердеген түрк урууларында мууз

үстүндөгү аңчылык ыкмасы пайдаланылган. Аталган аймактын тургундары мууз үстүндө аңчылык кылуу үчүн лыжаларды колдонушкан. Кытай жазма булактарында буга байланыштуу маалыматтар кездешет. Ошондон улам, кээ бир окумуштуулар лыжаны алгач Сибирдеги түрк же моңгол тектүү элдер колдонгондугун айтып келишет. Мындан тышкары бул бөлүмдө түрк элдеринин лыжаны колдонуусуна түрткү берген факторлор жана кытай булактарындагы айрым маалыматтар берилген.

Лыжа менен жүргүзүлгөн аңчылыкка, мергенчилер топ-тобу менен чыгышкан. Себеби, аңчылыктын бул түрү кооптуу деп эсептелинген, ошол себептен улам, аңчылыкка бир канча адамдан турган топ барган. Лыжа менен жасалган аңчылыктын кооптуу экендигин Алтай элдеринин ырым-жырымынан байкай алабыз. Мууз үстүндө аңчылык бир гана топ менен уюшулган эмес, мергенчилер жалгыздап да ууга чыгышкан. Бирок, буга байланыштуу маалыматтар өтө аз кездешет. Ошондуктан, топ менен уюшулган мууз үстүндөгү аңчылык маселесине көбүрөөк токтолду.

Аңчылыктын түрлөрү аттуу бөлүмдө тузак куруу аңчылыгы да каралган. Бул бөлүмдө түрк элдери колдонгон ар кайсы аңчылык усулдары изилдөөгө алынган. Тузак менен аң уулоо айрым учурларда согуш куралы катары колдонулса, кээ бир учурларда жаныбарларды колго түшүрүүдө колдонулган. Өзгөчө териси баалуу жаныбарларга аңчылык кылууда, аталган аңчылыктын түрү пайдаланылган. Базарда баалуу деп эсептелинген баардык жаныбардын түрүнө тузак менен аң уулоого мүмкүн болгон.

Түрк калктарындагы балыкчылык маселеси каралган бөлүмдө, археологиялык жана тарыхый жазма булактар колдонулду. Тарыхый булактар берген маалыматтарга таяна турган болсок, балыкчылык түрк элдеринин экономикасына зор таасирин тийгизгендиги байкалат. Аталган маселеге тиешелүү маалыматтар көбүнесе араб жана перс булактарында кездешет. Балык, түрк элдеринде азык катары пайдаланылып, мындан тышкары аны өндүрүштө

жана курал жарактарды даярдоодо колдонушкан. Суудан алыс жашаган түрк уруулары жаа жана жебе жасоодо, балыктан пайдаланышкан. Себеби, жакшы чоюлган жаа жасоо үчүн балыктын клейи колдонулушу абзел болгон. Алгач жашаган аймактын шартына жараша дарыяларда же болбосо көлдөрдө балык тутулган.

Диссертациянын акыркы бөлүмүндө түрк калктарындагы аңчылыкка байланышкан ишенимдер туурасында кеп козголот. Байыркы замандан тарта эле, адамзат баласынын жашоосунда маанилүү роль ойногон аңчылыкка адамдар аябай маани беришкен. Адамдардын аңчылыкка көңүл буруусу, бара-бара ага байланышкана ар кандай ишенимдердин жана ырым-жырымдардын пайда болушуна өбөлгө түзгөн. Анын көрсөткүчү катары дүйнөнүн төрт бурчунан табылган үңкүрдөгү жана таштардагы сүрөттөрдү айта алабыз.

Аңчылыкка байланышкан ырым-жырымдардын пайда болушуна ар кандай фактор таасир эткени менен анын эң маанилүү фактору катары, аңчылыктын экономиканын негизин түзгөндүгүн белгилөөгө болот. Аң уулоо кыйын иштердин катарында болгондугу жана мергенчилердин аңчылык учурунда өлүп калуусу ага байланышкан жөрөлгөлөрдүн пайда болушуна түрткү берген. Кээ бир аймактар жана жаныбарлар куттуу деп эсептелингендиктен, ал аймактарда жана ал жаныбарларга аңчылык кылынган эмес. Аталган чөлкөмдөрдө аңчылык кылуу учурунда, мергенчилердин көпчүлүгү өлүмгө дуушар болгон, ар кандай окуяларга туш болгон же болбосо аңчылыктан кийин кызыктай бир окуялар болуп өткөндүктөн, ал аймактарды куттуу деп эсептей башташкан. Мындай культтун пайда болушуна аңчылыктын таасири зор, жок эле дегенде аңчылыкка кыйыр тиешеси бар экендиги байкалат.

Аңчылыкка байланышкан ишенимдер туурасында айтылган бөлүмдө, мындан тышкары аңчылык алдында жасалган ар кандай ритуалдар да изилдөөгө алынган. Аталган ритуалдарга тиешелүү маалыматтарды эпитафиялардан жана аң уулоо алдында жүргүзүлгөн бийлерден ала алабыз. Аңчылык алдында бийлөө

менен ал доордун адамдары ташка чийилген сүрөттөрдөгүдөй эле, аңчылыктын ийгиликтүү өтүүсүн каалашкан. Бул бийлерде мергенчи, аңчылык кылынган жаныбарлар жана аңчылык учуру сүрөттөлгөн

Түрк калктарындагы аңчылык алдында жасалган иш чараларды экиге бөлүп караса болот. Биринчиси, уруу мүчөлөрүнүн көпчүлүгү катыша турган чоң аңчылык алдында жасала турган жөрөлгөлөр, ал эми экинчиси катардагы аң уулоо алдында жасалган жөрөлгөлөр. Чоң иш чаралар шамандын коштоосу менен ишке ашырылган. Жогоруда көрсөтүлгөн аң уулоо алдындагы жөрөлгөлөрдүн негизги максаты, аңчылыктын ийгиликтүү жана берекелүү болуусун тилөө болуп саналат.

Аң уулоо алдында төлгө салуу, түрк калктарына да мүнөздүү болгон. Төлгө салуу аркылуу түрк мергенчилери, аңчылыктын кандай өтөөрүн билүүгө аракет жасашкан. Белгилүү болгондой эле түрк калктары төлгөгө аябай маани берген. Аңчылыкты алдын ала билүү үчүн төлгөдөн тышкары, аяндар жардам берген. Аңчылык алдында түш жоруу аркылуу, аңчылыктын кандай өтөөрүн билүүгө аракет жасашкан.

Кээ бир түрк элдеринде токой жана тоонун ээсине багышталган иш чараларды уюштурушкан. Мындай иш чараларда курмандык чалуу сөзсүз болгон. Изилдөөнүн бул бөлүмүндө ушул сыяктуу маселелерге орун берилген. Мындан тышкары мергенчилер аңчылык алдында куттуу деп эсептелинген мазарларды кыдырышкан. Мындай мазарлардын кээ бири белгилүү бир мергенчинин же шамандын көрүстөнү болгон. Кээ бир учурларда зыярат кылууда бир гана жогоруда айтылган көрүстөндөрдү кыдырышкан. Ислам дининин жайылышы менен кээ бир түрк элдеринин коомунда шамандын көрүстөнүн зыярат кылуунун ордуна, олуялардын күмбөзүн зыярат кылышкан.

Аң уулоого чыгаардын алдында, аңчылыктын берекетин качырат деген кээ бир иш аракеттерди жасоого тыю салынган. Маселен, аял менен жыныстык катнашка кирүү аңчылыктын берекетин кетирет деген ишеним болгон. Ошондуктан, мергенчилер аңчылыкка чыгуу алдында аялдарга жологон эмес. Аял

кишинин аңчылыктын берекетин качыраары бир гана төшөк маселесине байланышкан эмес. Мисалга алсак, мергенчилер жолдон кайсы бир аялга учурап калбоо үчүн аңчылыкка таң атпай чыгышкан.

Аңчылыкка чыгаардын алдында, мергенчилер кээ бир жырткыч жаныбарлардын терилерин же болбосо кайсы бир органын кийимдерине тумар кылып илип коюшкан. Мындан тышкары кээ бир аймактарда аң уулоого таза кийим менен чыгуу үчүн аңчылык алдында кийимдерин ыштап, тазалашкан. Бирок, бул нерсени жаныбарлар адамдын жытын сезбеш үчүн жасашкан деген пикирлер да кездешет.

Жогоруда айтылган аңчылыкка байланышкан ишенимдер туурасында кеп козолгон соң, аңчылык учурундагы жөрөлгөлөр жана ишенимдер изилдөөгө алынган. Бир топ түрк элдеринде мергенчилер тоолуу жана токойлуу зоналарда аңчылык кылгандыгы үчүн аталган аймактын ээсине сый урмат көргөзүү жана аны кастарлоо маанилүү болгон. Ошондуктан тоонун жана токойдун ээси жактырган нерселер гана жасалган. Ушундай эле сый урматты мергенчинин үй бүлөөсү да көрсөтүшү керек болгон.

Сибирдеги кээ бир ишенимдерге ылайык тоонун жана токойдун ээси уятсыз окуяларды укканды жактырган, эгерде мергенчилер айтып берген окуялар жаккан болсо, аңчылык берекелүү болгон деп ишенишкен. Мергенчилер буга байланыштуу бир канча нерселерди жасашкан. Алар туурасында бул бөлүмдө кеңири айтылган.

Дагы бир кызыктуу нерсе катары, мергенчилердин аңчылык учурунда сырдуу тилди колдонууларын белгелей алабыз. Себеби, Сибирдеги кээ бир түрк элдери жаныбарлар адамдын тилин түшүнө алат дегенге ишенишкен. Натыйжада, мергенчилер кээ бир нерселерди тергеп аташкан. Маселен, аюуну чоң ата же чоң тайке деп аташкан.

Жашоону улантуу үчүн аңчылыктан түшкөн азыктар аябай маанилүү болгон, ошондуктан мергенчилер аңчылык кылып жаткан жаныбарларды тукум курут кылуудан оолак болушкан т.а. жетиштүү азыкка ээ болгон соң аңчылыкты токтотушкан. Жадагалса керектүүдөн ашыкча аң уулоо бактысыздыкка алып келээрине ишенишкен. Натыйжада, жаныбарларды тукум курут кылбоо үчүн атайын тактикалар жана усулдар иштелип чыккан. Жаныбарлардын төлдөө мезгилинде мергенчилик кылынган эмес жана жаныбарлардын балдарына аңчылык уюштурулган эмес. Аңчылык кылган жаныбарына сый урмат жана ишеним түрк элдеринде аябай бекем болгон. Кээ бир жаныбарларды өлтүрүүгө да тыю салынган. Кээ бир түрк урууларында бул адат көпкө чейин сакталган. Бир гана курмандык чалуу учурунда аталган жаныбарларга аңчылык кылынган.

Изилдөөнүн кийинки бөлүмдөрүндө аңчылык учурунда жана анын бүтүшүнөн кийин жасалган жөрөлгөлөр туурасында кеп козголгон. Аңчылык учурунда жана аягында жасалган жөрөлгөлөрдүн негизги максаты, аңчылыктын берекелүү болуусу жана кийинки аң уулоолордун ийгиликтүү болуусун тилек кылышкандыгында. Жаныбарлардын тукум курут болуп кетпөөсү үчүн сөөктөр аркылуу ар кандай ритуалдарды жасашкан. Ошондуктан аталган бөлүмдө сөөккө байланышкан ишенимдер да орун алган.

Аңчылык бүткөн соң олжону бөлүштүрүү маселеси да кызыктуу маселелердин бири болуп саналат. Айдакчы аңчылыгы бүткөн соң олжону бөлүштүрүү тойчуктар менен коштолгон. Чакан жана жалгыз уюштурулган аңчылыктарда тойчуктар болгон эмес. Алар аңчылыктан келе жаткан маалында, алдына чыккан адамдарга шыралга беришкен. Мындай көрүнүштөрдүн пайда болушуна түрткү берген факторлор дал ушул бөлүмдө каралган. Мындай жөрөлгөлөр ислам дининин жайылышына чейин жана жабылгандан кийин да колдонулгандыгын баса белгилеп кетүүгө болот.

Аңчылык жана аял кишиге байланышкан кээ бир маселелер аңчылыктын ээсине арналган бөлүмдө каралат. Себеби, аңчылыктын ээси көбүнесе аял болгон

деп ишенишкен, аталган рухтар мергенчиге же ийгилик алып келген же болбосо жолун бууп койгондугу туурасында эпостор, окуялар жана ишенимдер пайда болгон. Аял киши өзү аңчылыкка терс таасирин тийгизет деп ишенген коомчулукта, аңчылыктын ээси ургаачы болгондугу таң калычтуу маселе. Изилдөөнүн бул бөлүмүндө жогорудагы маселеге орун берилген.

Аялдарга байланышкан ишенимдерден соң, аңчылык жана шаман темалары козголгон бөлүмдөр бар. Бир канча табуларга жана культтарга бай шаманизмдин таасири аңчылыкка да тийген. Байыркы түрк элдери аңчылык мезгилинде шамандардан жардам сурагандары белгилүү. Аңчылыктын берекелүү болуусун тилеген иш чараларга шамандардын катышуусу, аңчылык мене шаманизм ортосундагы мамилени изилдөөдө маанилүү ролду ойнойт. Мындан тышкары шаманизмдеги тоо жана токой культунун аңчылыкта колдонулушу экөөнүн ортосундагы байланышты көрсөтөт.

Бул бөлүмдө аңчылык алдында жүргүзүлгөн жөрөлгөлөрдүн ар кайсы чөлкөмдөрдө, ар башкача өткөндүгү туурасында маалыматтар бар. Аталган жөрөлгөлөр эмне максат менен уюштурулгандыгы туурасында да пикирлер айтылат. Диний ритуалдардан тышкары, шамандардын аңчылыктын ийгиликтүү өтүүсүнө багышталган иш чаралар туурасында азың оолак кеп козголгон. Маселен, шамандар таш аркылуу аба ырайына таасири этип, аңчылыктын ийгиликтүү өтүшүнө салым кошкон.

Белгилей кетчү жагдай, мергенчилер айрым учурларда шамандын катышуусу жок эле өздөрү ритуалдарды өткөрө алышкан. Натыйжада, аңчылык шаманизмден алда канча мурун пайда болгон деген бүтүм пайда болду.

Шаманизм жана аңчылык темалары айтылган соң уруулук культ маселеси каралган. Белгилүү болгондой эле аңчылыкка байланышкан ишенимдердин пайда болуусуна бул иштин кооптуу болгондугу түрткү берген. Уруулук культ да дал ошол коркунучтардан улам пайда болгон.

Аңчылык жана шаманизм темалары козголгон бөлүмдө аталган маселеге тийиштүү жыйынтыктар чыгарылды. Шаманизмдин элементи катары бааланган токой культу, уруулук культ, сөөктөргө байланышкан ишенимдер жана аңчылык алдында уюштурулган иш чаралар шаманизмдин пайда болушунан муран эле пайда болгондугу божомолдонот. Себеби, аңчылык жана аңчылык культу шаманизмден мурун пайда болгон.

Аңчылык жана шаманизм маселелеринен кийин коргоочу арбактар туурасында бир бөлүм бар. Аталган бөлүмдө коргоочу арбактар туурасындагы түшүнүк качан пайда болду деген маселе каралган. Мындан тышкары аңчылыкта коргоочу арбактар жөнүндө кеп козголот. Негизинен коргоочу арбактар токой жана тоо культу менен тыгыз байланышта экени белгилүү болду. Тоо жана токой арбактары жөнүндө маалыматтардан тышкары, алардын аңчылыкка тийгизген таасири маселенин өзөгүн түзгөн. Аңчылыктын берекелүү болушу үчүн тоо жана токой арбактарына арналган иш чаралар туурасында маалыматтар берилген.

Тоо жана токой арбактарынын сүрөттөлүшү, алардын кандай болгондугу туурасында бир нече пикирлер айтылган. Аталган арбактарга жаккан жана жакпаган иштер жөнүндө маалыматтар берилет. Коргоочу арбактарга арналган курмандык чалуу жана маселге байланыштуу негизги элементтер изилдөөбүздө каралды.

Коргоочу арбактарга тиешелүү өзгөчөлүктөрдөн тышкары, алар жөнүндөгү маалыматтын муундун-муунга кантип өткөндүгү да кызыгууну жаратты. Арбактар туурасындагы түшүнүктүн кантип жана эмне үчүн өзгөргөндүгү да эмгекте каралды. Аталган маселелрди изилдөөдө ар кайсы түрк элдеринен мисалдар келтирилди. Ислам дининен кийинки мезгилдерде коргоочу арбактарга болгон мамиленин кантип өзгөргөндүгү туурасында пикирлер айтылды.

Коргоочу арбактардан кийин, жаныбарларга карата болгон ишенимдер туурасында айтылат. Бул бөлүмдө жаныбарларга болгон ишенимдин ар кайсы чөлкөмдө ар башкача болгондугу кызыгууну жараткан. Ар кайсы түрк уруулары,

эмне үчүн башка-башка жаныбарларды куттуу эсептешкендигинин жообун ала алдык.

Жаныбарларга болгон ишенимдерден мурун, түрк элдериндеги дүйнө тааным жана алардын жаныбарлар менен болгон мамилеси каралды. Буга байланышкан ишенимдердин жана көндүмдөрдүн пайда болуу себептери туурасындагы маалыматтар берилген. Аталган ишенимдердин ичинен эң коркунучтуусу, жаныбарлардын өч алуусуна болгон ишеним болгон. Жаныбарлардын өч алуусун алдын алуу үчүн кандай иш аракеттериди жасоо керектигин көргөзгөн эрежелер пайда болгон. Мындай ишенимдерге жана эрежелерге карата үстүртөн баа берилген. Темага байланыштуу бир канча мисалдар да келтирилген. Жаныбарлардын өч алуусуна болгон ишенимден соң, түрк элдеринин коомунда эмне себептен улам, кээ бир жаныбарлар куттуу деп эсептелген жана ал жаныбарлардын көпчүлүгү жырткыч жаныбар болгон деген суроого жооп изделген.

Кийинки бөлүмдө жырткыч жаныбарларга тиешелүү ишенимдерди өзүнө камтыган, элдик оюндар, шаман бийлери, археологиялык казуулар ж.б. туурасында маалыматтар берилет. Жырткыч жаныбарларга байланышкан ишенимдер туурасындагы маслени козгогон бул бөлүмдө, мындан тышкары барс, бүркүт, бөрү, аю сыяктуу жаныбарлардын өзгөчөлүктөрүн көрсөтүү максатында уюштурулган ритуалдар дагы орун алган. Бул маселенин өзөгү каралып, ага байланышкан бир канча мисалдар берилген.

“XIII кылымга чейинки түрк калктарынын аңчылыгы” аттуу эмгекте, байыркы мезгилден баштап, XIII к. чейинки түрк элдериндеги аңчылыктын тарыхы, өзгөрүүсү жана өнүгүүсү каралган т.а. аңчылыктын түрлөрү, ага байланышкан ишенимдер, аңчылык куралдары сыяктуу маселелер изилденген. Мындан тышкары аңчылыктын түрк элдерине тийгизген таасирин жана анын түрк калктарынын коомундагы ордун билүүгө аракеттер жасалган.

KAYNAKLAR

- Abramzon, S.M. (1990). Kirgizi i İh Etnogenetiçeskie i İstoriko-Kulturnie Svyazi. Frunze-Kırgızistan.
- Abramzon, S.M. (1999). Kırgız cana Kırgızistan Tarihı Boyunça Tandalma Emgekter. Satıbaldı M. vd. (Çev.), Kırgızistan Soros Fonu, Bişkek.
- Aça, M. (2007). Güney Sibirya Türklerinde Ava Destancı ve Masalcı Götürme Geleneği. Tübar, 21: s.7-16.
- Adiloğlu, A. (2007). Biynöger ve Kococaş Destanları Arasındaki Benzerlikler. Electronic Turkish Studies,2 ,4: s.51-83.
- Agacanov, S.G. (2002). Oğuzlar. Necef E.N. ve Annaberdiyev A. (Çev.), Selenge Yay., İstanbul.
- Ahincanov, S.M. (2009). Kıpçaklar.Yıldırım, K.. (Çev.), Selenge Yayınları, İstanbul.
- Ahmetbeyoğlu, A. (1995). Grek Seyyahı Priskos (V. Asır)'A Göre Avrupa Hunları, TDAV Yayınları, İstanbul.
- Ahmetbeyoğlu, A. (2001). Avrupa Hun İmparatorluğu, TTK Yayınları, Ankara.
- Akmataliyev, A. (1999). Kırgız Münüşkörlüğü. Oş-3000 Mamlekettik Direksiyası, Bişkek.
- Akmataliyev, A. ve Kırbışev, K. (2007). Kırgız Destanlar 3. Kocacaş Destanı, TDK Yayınları, Ankara.
- Alaaddin Ata Melik Cüveyni. (1999). Tarih-i Cihan Güşa. Öztürk, M. (Çev.), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Alimov, R., Yıldırım, F., Kormuşın, İ., Mozioğlu, E. (2016). Yenisey – Altay – Kırgızistan Yazıtları ve Kağıda Yazılı Runik Belgeler. Bilgesu Yayıncılık, Ankara.
- Alinge, C. (1967). Moğol Kanunları. Üçok, C. (Çev.), A.Ü. Hukuk Fakültesi Yay., Ankara.
- Allsen, T.T. (2006). The Royal Hunt İn Eurasian History. University of Pennsylvania Press.
- Alptekin, C. (2008). Sha-t'ö Türklerinin Siyasi ve Kültürel Tarihi. Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.
- And, M. (2012). Oyun ve Büğü: Türk Kültüründe Oyun Kavramı. Yapı Kredi Yay., İstanbul.

- Angeli, F. (2007). Oçerki İstorii Gagauzov Patomkov Oguzov: Seredina VIII Naçala XXI Vv. Tirogır Sentrala.
- Anohin, A.V. (2006). Altay Şamanlığına Ait Materyaller. Karadavut, Z. ve Mayermenova, J. (Çev.), Kömen Yayınları, Konya.
- Arıkan, M. ve Türkmen, F. (2011). Kazak Destanları 8, Alpamıs Batır ve Kambar Batır. TDK Yayınları, Ankara.
- Armstrong, K. (2005). Mitlerin Kısa Tarihi. Şendil, D. (Çev.), Merkez Kitapçılık Yayıncılık, İstanbul.
- Artamonov, M.İ. (2008). Hazar Tarihi. Batur, A. (Çev.), Selenge Yayınları, 3. Baskı, İstanbul.
- Asanov, M.B. (2014). Ançılık Kılıuda Kırgız Taygandarının Rolu. Agartuuçu, Jurnalist Cana Etnograf Amantur Seyitalı Uulu Akmataliyev (1934-2002): Çığaan Kalemgerdin 80 Cıldığına Arnalgan Cıynak, Çorotegin, T.K. vd. (Red.). Maksprint Basmakanası, Bişkek, ss.79-82
- Atar, H.H. ve Ateş, C. (2009). Türklerde Tarih Boyunca Su ürünleri Avcılığı. Acta Turcica, 1(1): 269-281.
- Aydın, E. (2013). Yenisey Yazıtlarındaki Tek Örnekler. Türkbilig, 26, ss.27-49.
- Aydın, E. (2015). Orhon Yazıtları. Kömen Yayınları, 3. Baskı, Konya.
- Aytaliyev, P. (2009). Taygandar Tarcımalı. Kırgızistan Tarihının Maseleleri, 4: ss.110-117.
- Aytaliyev, P. (2011). Kırgızdardagı İt Agıtıp, Kuş Saluu Cana Ançılık Önörü. Kırgızistan Tarihının Maseleleri, 3 (23): ss.141-147.
- Azamat, Nihat. (2002). Kaygusuz Abdal. TDVİA, cilt 25, Ankara, ss.74-76.
- Babür. (2000). Babürname: Babür'ün Hatıratı. A, R.R. (Haz.), Kültür Bakanlığı Yay., Ankara.
- Badak, A.N. i dr. (2002). Vsemirnaya İstoriya Tom 1: Kamenniy Vek. İzdatelstvo Ast.
- Badak, A.N. i dr. (2002). Vsemirnaya İstoriya Tom 4: Ellinistiçeskiy Period. İzdatelstvo Ast.
- Bahattin Uslu. (2016). Türk Mitolojisi. Kamer Yayınları.
- Bakır, A. (2008). Yazıcızâde Ali'nin Selçuk-Nâme İsimli Eserinin Edisyon Kritiği. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.

- Baldick, J. (2011). Hayvan ve Şaman: Orta Asya'nın Antik Dinleri. Şahin, N. (Çev), Hil Yayıncılık, İstanbul.
- Balogh, C. (2013). Orta Tisa (Makó, Mikocsa-Halom, Macaristan) Bölgesi'nde Doğu Avrupa Bozkır Kökenli Göçebe Bir Topluluğa Ait Mezarlık. XVII. Ortaçağ-Türk Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu, İstanbul, ss.1-8.
- Bang, W. ve Arat, G.R. (1936). Oğuz Kağan Destanı. Burhaneddin Basımevi, İstanbul.
- Bartold, V.V. (1927). Kırgız İstoriçeskiy Oçerk. Kırgızskoe Gosudarstvennoe İzd., Frunze.
- Bayat, F. (2005). Sosyo-Ekonomik Bağlamda Avcılık Kültü ve Av İyesi. Folklor / Edebiyat Dergisi, 11, 44: s.49-61.
- Bayat, F. (2009). Sosyo-Ekonomik Bağlımlı Avdan Bozkır Eğlence Avlarına Geçiş. Acta Turcica Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi, 1 (1): ss.1-11.
- Baykuzu, T.D. (2012). Asya Hun İmparatorluğu. Kömen Yayınları, Konya.
- Berbercan, M.T. (2010). Türk Dili ve Kültürü Açısından Babürname'de Avcılık. Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, 42: s.11-32.
- Biçurin, N.Ya. (1950). Sobraniye Svedeniy o Narodah, Obitavşih v Sredney Azii v Drevbie Vremena 1. Akademii Nauk Sssr, Moskva-Leningrad.
- Borisenko, A. Yu., Belinskaya. K.I., Hudyakov, Yu.S. (2008). Razvitiye Ohotniçih Promislov i Orujiya u Tyurskih Etnosov Yujnoy Sibiri Pod Vliyaniyem Kontaktov s Russkimi v Epohu Pozdnego Srednevekovya i Novoye Vremya. İzuçeniye İstoriko-Kulturnogo Naslediya Narodov Yujnoy Sibiri Vpusk 7, Gorno-Altaysk, ss.102-109.
- Bravina, R.İ. (2005). Kontseptsiya Jizni i Smerti v Kulture Etnosa: Na Materiale Traditsiy Saha. Nauka, Novosibirsk.
- Burnakov, V.A. (2012). Medved v Traditsionnom Mirodozzrenii Hakasov. Vestnik Novosibirskogo Gosudarstvennogo Universiteta. Seriya: İstoriya Filologiya 11 (3), ss.325-338.
- Butanayev, B.YA. (2000). Medved po Vozzreniyam Hakasov. Narodı Sibiri: İstorii i Kultura. Medved v Drevnih i Sovremennih Kulturah Sibiri, Gemuyev İ.N. i.d., İzd. İnstituta Arheologii i Etnografii So Ran, Novosibirsk, ss.65-67.
- Butanayev, V.Ya., Vernik, A.A., Ulturgaşev, A.A. (1999). Narodniye Prazdniki Hakasii. Hakaskiy Gosudarstvenniy Universitet İm. N.F. Katanova, Abakan.
- Caferoğlu, A. (1972). Türklerde Av Kültü ve Müessesesi. VII. Türk Tarih Kongresi, TTK Yayınları, Ankara, s.169-175.

- Campbell, J. (1995). İlkel Mitoloji Tanrının Maskeleri. Emiroğlu, K. (Çev.), İmge Kitabevi Yayınları, 2. Baskı, Ankara.
- Caparov, A.Z. i Akcolov, O.A. (2016). Ohota. Kırgızı Seriya: Narodı i Kulturu. Caparov, A.Z., Asankanov, A.A., Brusina, O.İ. (Red.), Nauka, Moskva, ss.134-144.
- Chavannes, E. (2007). Çin Kaynaklarına Göre Batı Türkleri. Koç, M. (Çev.), Selenge Yayınları, İstanbul.
- Cusayev, K., Mokeyev, A. vd. (2003). Kırgızdardın cana Kırgızstandın Tarihıy Bulaktarı. Kırgız-Türk Manas Üniversitesinin Çıgarmaları, Cilt 2, Bişkek.
- Çabuk, A.Ç. (2015). Türkçedeki Örtmece Sözlerin Oluşum Yolları. Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi, c:4, s:5, ss. 136-159.
- Çağatay, N. (1983). Makaleler ve İncelemeler. Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya.
- Çeremisin, D.V. (2004). Rezultati Noveyşih İsledovaniy Petroglifov Drevnetyurskoy Epohi na Yugo-Vostoke Rossiyskogo Altaya. Arheologiya, Etnografiya i Antropologiya Evrazii, 1 (17): ss.39-49.
- Çetin, Ç.Z. (2007). Tatar Türklerinde Mitolojik Varlıklarla İlgili Mit ve İnanışlar (İyeler ve Yaratıklar). Bilig Dergisi, Güz, 43: ss. 1-32.
- Çobanoğlu, Ö. (2003). Kağanlık ve Kamlık Kurumları Arasındaki Çekişmenin Türk Mitolojisine Yansıması Problematğinde Yöntem Sorunları. Bilig Dergisi, Güz, 27: ss.19-49.
- Çoruhlu, Y. (1997). Türk Sanatında Av Sembolizmi. Arkeoloji ve Sanat Dergisi, 76: s.13-25.
- Çoruhlu, Y. (2014). Türk Sanatı'nda Hayvan Sembolizmi. Kömen Yayınları, Konya.
- D'ohsson, A.K. (2008). Moğol Tarihi. Apaydın, B. (Çev.), Nesnel Yayınlar, İstanbul.
- Demir, G. (Kaynak Kişi). Doğum Tarihi: 1942. Söke/Aydın. Görüşme 23.03.2019.
- Devlet, M.A. (1982). Petroglifi Na Koçevoy Trope. Nauka, Moskva.
- Direnkova, N.P. (2012). Tyurki Sayano-Altaya: Stati i Etnografiçeskie Materialı. Nauka, Sankt-Peterburg.
- Drompp, M.R. (2014). Erken Dönemlerden Moğol İstilasına Yenisey Kırgızları. Türkler Ansiklopedisi, Yeni Türkiye Yayınları, cilt 2, Ankara, s.397-405.
- Dumezil, G. (2000). Kafkas Halkları Mitolojisi. Sağlam, M.S. (Çev.), Ayraç Yay., Ankara.
- Eberhard, W. (1940). Çin Kaynaklarına Göre Türkler ve Komşularında Spor. Uluğtuğ, N. (Çev.), Ülkü Dergisi, Mayıs: ss.209-215.

- Eberhard, W. (1947). Şato Türkleri'nin Kültür Tarihine Dair Notlar. Belleten, IX (41): ss.15-26.
- Eberhard, W. (1996). Çin'in Şimal Komşuları. Uluğtuğ, N. (Çev.), TTK yayınları, Ankara.
- Ebulgazi Bahadır Han. (1996). Şecere-i Terâkime. Ölmez Z.K. (Haz.), Simurg Yay., Ankara.
- Egimbaeva, S.(2012). Kırgız Destanları 10. Karadavut, Z. (Çev.), TDK Yayınları, Ankara.
- Ekinci, A. (2014). Muzafferüddin Gökbörü'nin Siyasi ve Sosyal Faaliyetleri. Türkler Ansiklopedisi, Yeni Türkiye Yayınları, cilt 4, Ankara, ss.856-863.
- Eliade, E. (1999). Şamanizm. Birkan, İ. (Çev.), İmge Kitabevi, İstanbul.
- Ercanov, N.T., Berber, A.P., Miguşiv, A.C., Ercanov, T.N. 2006). Ohotniçye-Promisloviye Mlekopitayuşıye Tsentralnova Kazahstana. İzdatelstvı Pgu im. s. Toraygırova, Pavlodar.
- Erdem, S. (1991). Av. TDV İslâm Ansiklopedisi 4. Cilt, TDV Yayınları, Ankara, ss.101-104.
- Ergun, M. ve İbrahimov, G. (2000). Başkurt Halk Destanları. Türksoy, Ankara.
- Ergun, P. (2011). Alevilik-Bektaşilikteki Tavşan İnancının Mitolojik Kökleri Üzerine. Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, 60: s.281-312.
- Ergun, P. (2013). Türk Kültüründe Ölümle İlgili Bazı Terimler. Milli Folklor, 100: ss.134-147.
- Erim, D. (2007). Türkiye Selçuklu Devletinde Spor ve Eğlence Hayatı. Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon.
- Ermolov, L.B. (1985). Ohotniçya Deyatelnost i Ekologiya V Kamennom Veke Severnoy i Tsentralnoy Azii. Ksia, Vıp. 181, Nauka, Moskva, ss. 40-44.
- Ermolova, N.M. (1985). Ohotniçya Deyatelnost Çeloveka. Ksia, Vıp. 181, Nauka, Moskva, ss.9-11.
- Esin, E. (1978). İslamiyetten Önceki Türk Kültür Tarihi ve İslama Giriş. Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul.
- Esin, E. (2001). Türk Kozmolojisine Giriş. Kabalcı Yayınları, İstanbul.
- Esin, E. (2006). Türklerde Maddi Kültürün Oluşumu. Kabalcı Yayınları, İstanbul.

- Fillips, E.D. (2003). Mongolı Osnovateli İmperii Velikih Hanov. Perfilyeva, O. İ. (Per), Vneştorpress, Moskva.
- Gasset, Jose Ortega Y. (1990). Avcılık Üstüne. Türkömer, D. (Çev.), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Gaydin, S.T i Burmakina, G.A. (2012). Ohotniçiy Promisel v Eniseyskoy Gubernii v Dosovetskiy Period. Vestnik KrasGAU, 6: ss.246-253.
- Genç, R. (1981). Karahanlı Devlet Teşkilatı. Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul.
- Gezer, Ş. (2017). Ala Geyik Efsanesi İle Kocacaş Destanında Ortak Unsurlar. Folklor Edebiyat, 23, 89: ss.11-29.
- Golden, P.B. (2002). Türk Halkları Tarihine Giriş. Karatay, O. (Çev.), Karam Yay., Ankara.
- Gökalp, C. (1973). Altaylarda ve İç Moğolistanda Kabileler. Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum.
- Gökalp, Z. (1976). Türk Töresi. Dizdaroğlu, H. (Haz.), Kültür Bakanlığı, Ankara.
- Gökalp, Z. (1991). Türk Uygarlığı Tarihi. Çotuksöken, Y. (Haz.), İnkılap Kitabevi, İst.
- Gökbel, A. (2000). Kıpçak Türkleri. Ötüken Yayınları, İstanbul.
- Göksu, E. (2004). Türk Kültüründe Silah: En Eski Çağlardan Osmanlı Devletine Kadar. Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale.
- Gökyay, O.Ş. (1980). Dede korkut Hikayeleri. Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul.
- Grakov, B.N. (2008). İskitler. Batur, A. (Çev.), Selenge Yayınları, İstanbul.
- Gryaznov, M.P. (1999). Afanesyevskaya Kultura Na Yeniseye. Dimitriy Bulanin, S. Petersburg.
- Gumilev, L.N. (2005). Hunlar. Batur, A. (Çev.), Selenge Yayınları, İstanbul.
- Gumilev, L.N. (2006). Avrasyadan Makaleler-1. Batur, A. (Çev.), Selenge Yay., İstanbul.
- Gül, B. (2007). Moğolistan Duhaları (Tsaatanlar). Yaşayan Eski Türk İnançları Bilgi Şöleni Bildiriler, Ankara, ss.27-36.
- Gültepe, N. (2015). Türk Mitolojisi. Resse Yayınları, İstanbul.
- Güngör, A. (2008). Kırgızlarda Kartalla Avcılık Geleneği. Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, 51: ss.331-339.

- Gürbüz, M. (2005). Hârizmşahlar'da Devlet Teşkilâtı, Ekonomik ve Kültürel Hayat. Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Hacıgökmen, M.A. (2012). Türkiye Selçuklularında Avcılık. Kömen Yayınları, Konya.
- Hacıgökmen, M.A. (2018). Selçuklularda Av Merasimleri ve Emir-i Şikarlar. Sutad, Bahar, 43: ss.325-339.
- Harva, U. (2014). Altay Panteonu: Mitler, Ritüeller, İnançlar ve Tanrılar. Suveren, Ö. (Çev.), Doğu Kütüphanesi Yayınları, İstanbul
- Herodotos. (2012). Tarih. Ökmen, M. (Çev.), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
<https://bigenc.ru/archeology/text/2669548> Erişim Tarihi: 15.09.2019
- <http://opentextnn.ru/history/archaeology/expedition/Tolstov/index.html?id=1634>
Erişim Tarihi: 10.10.2019
- <http://ozhanoturk.com/2018/12/29/abdal-abdallik-islam/> Erişim Tarihi: 13.10.2019.
- <https://alchetron.com/Madara-Rider#-> Erişim Tarihi: 14.05.19
- <https://arkeofili.com/altamira-magarasinin-tarih-oncesi-resimleri-risk-altinda/> Erişim Tarihi: 15.01.2019.
- <https://kyrgyz.ru/articles/library/vya-butanaev-kyrgyzskoe-gosudarstvo-vi-v-ne-1207-gne/> Erişim Tarihi: 09.04.2019.
- <https://www.proza.ru/2013/05/30/1672> Erişim Tarihi 05.04. 2019.
- Hudyakov, YU.S. (1986). Voorujeniye Srednevekovih Kočevnikov Yujnoy Sibiri i Tsentralnoy Azii. İzdatelstvo Nauka, Novosibirsk.
- İnan, A. (1976). Eski Türk Dini Tarihi. MEB Basımevi, İstanbul.
- İnan, A. (1986). Tarihte ve Bugün Şamanizm: Materyaller ve Araştırmalar. TTK Yayınları, Ankara.
- İstoriya Sibiri. (1968). Tom 1 Drevnyaya Sibir. Nauka, Leningrad.
- Jambalova, S.G. (1991). Traditsionnaya Ohota Buryat. Nauka, Novosibirsk.
- Jambalova, S.G. (2004). Oblavnaya Ohota Buryat Kak Otrajeniye Ranney Formy Sotsialnoy Organizatsii. Buryatı Seriya: Narodı i Kulturu. Abayeva, L.L. i. Jukovskaya, N.L. (Red.), Nauka, Moskva, ss.62-72.
- Kadırov, I. (2011). Kırgız Madaniyatınan Tamgan Tamçılar. Maxprint Basmakanası, Bişkek.

- Kafesoğlu, İ. (1973). Büyük Selçuklu İmparatoru Sultan Melikşah. MEB Basımevi, İstanbul.
- Kafesoğlu, İ. (1980). Eski Türk Dini. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Kafesoğlu, İ. (1998). Türk Milli Kültürü. Ötüken Yayınları, İstanbul.
- Kahya, E. (2014). Eski Türklerde Bilim. Türkler Ansiklopedisi, Yeni Türkiye Yayınları, cilt 3, Ankara. ss.400-419.
- Kalafat, Y. (2006). Balkanlar'dan Uluğ Türkistan'a Türk Halk İnançları V-VI. Berikan Yayınevi, Ankara.
- Kalafat, Y. (2012). Altaylardan Anadolu'ya İnanç Göçü. Berikan Yayınevi, Ankara.
- Kaplan, M. (2002). Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar 1. Dergâh Yayınları, İstanbul.
- Kara, A. (2008). Kazak Türklerinde Kartalla Avcılık. Av ve Avcılık Kitabı, Naskali, E.G. ve Altun, H. O. (Ed.). Kitabevi Yay, İstanbul. ss.215-228.
- Karpini, D.P. i Rubruk, G.D. (1957). Puteşestviye ı Vostočniye Stranı Plano Karpini i Rubruka. Şastina N.P. (Red.), Gosudarstvennoe İzdatelstvo Geografičeskoj Literaturı, Moskva.
- Kâşgarlı Mahmud. (2014). Dîvânu Lugâti't-Türk. Ercilasun, A.B. ve Akkoyunlu, Z. (Haz.), TDK Yayınları, Ankara.
- Kavcar, C. ve Yardımcı, M. (1990). Efsanelerimiz: İnönü Üniversitesi Efsane Derleme Yarışması. İnönü Üniversitesi Yayınları, Malatya.
- Kaya, M. (2009). Dede Korkut Kitabı ve Manas Destanlarında Av. Acta Turcica Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi, 1: s.96-106.
- Kazanskiy, V.İ. (1956). Ohota s Borzoy. Fizkultura i Sport, Moskva.
- Keskin, Y.Z. (2008). Hadislere Göre Avlanma Kuralları. Av ve Avcılık Kitabı. Naskali, E.G. ve Altun, H.O. (Ed.), Kitabevi Yayınları, İstanbul, ss.497-514.
- Kızlasov, L.R. (1984).İstoriya Yujnoy Sibiri Vı Srednie Veka. Vısshaya Şıkola, Moskva.
- Konstantinov, H.A. (2012). Stseni Ohotı Na RanneSrednevekovıh Petroglifah GornoGO Altaya. İzvestiya Altayskogo Gosudarstvennogo Universiteta, 4-2 (76): ss.122-125.
- Konstantinov, M.V. (2015). Olenniy Kamen Kak Gumanističeskiy Simbol Drevnih Etnosov. İzvestiya irkutskogo Gosudarsvennogo Universiteta. Seriya: İstoriya 13: ss.18-24.

- Konstantinov, N.A. i Soenov, V.İ (2012). Sokolinaya Ohota v Gornom Altaye. Drevniye Kulturi Mongolii i Baykalskoy Sibiri, Mong. Gos. universitet., 3, Ulan-Bator, ss. 374-381.
- Korolkova, E.F. (2006). Zveriniy Stil Evrazii: İskustvo Plemen Nijnego Povoljya i Yujnogo Priuralya v Skifskuyu Epohu. Vostokovedeniye, S. Petersburg.
- Köprülü, M.F. (1980). Türk Edebiyatı Tarihi. Ötüken Yayınları, İstanbul.
- Köroğlu, K. (2008). Eski Mezopotamya'da Kralların Av Partileri. Av ve Avcılık Kitabı. Naskali, E.G. ve Altun, H.O. (Ed.), Kitabevi Yayınları, İstanbul, ss.3-12.
- Kubarev, V.D. (2009). Petroglifi Şiveet-Hayrhana (Mongolskiy Altay). İzdatelstvo Instituta Arheologi i Etnografii So Ran, Novosibirsk.
- Kubarev, V.D., Tseveendorj, D. Yakobson, E. (2005). Petroglifi Tsagaan-Salaa i Baga-Oygura (Mongolskiy Altay). İnstituta Arheologii i Etnografii So Ran, Novosibirsk.
- Kumekov, B. (2014). Kıpçak Hanlığı. Türkler Ansiklopedisi, Yeni Türkiye Yayınları, cilt 2, Ankara, s. 776-785.
- Kuzgun, Ş. (1985). Hazar ve Karay Türkleri. Seda Yayınları, Ankara.
- Kuzmina, E.E. (1987). Syujet Borbi Hişnika i Kopitnogo v İskustve Zvernogo Stilya Evraziyskih Stepey Skifskoy Epohi. Skifo-Sibirskiy Mir. İskustvo i İdeologiya, Martinov, A.İ. i. Molodin, V.İ. (Red.), Nauka, Novosibirsk, ss. 3-12.
- Kyuner, İ.V.(1961). Kitayskie İzvestiya A Narodah Yujnoy Sibiri, Tsentralnoy AZii i Dalnego Vostoka. Vo Vostočnoy Literaturı, Moskva.
- L.R. Kızlasov. (1984).İstoriya Yujnoy Sibiri v Srednie Veka. Vsşaya Şkola, Moskva.
- Lessing, F.D. (2003). Moğolca-Türkçe Sözlük 1. Cilt, Karaağaç, G. (Çev.), TDK Yayınları, Ankara.
- Levin, M.G. i Potapov, L.P. (1956). Narodı Sibiri Etnografiçeskie Oçerki. İzdatelstvo Akademii Nauk Sssr.
- Lyubin, V.P. i Barışnikov, G.F. (1985). Ohotniçya Deyatelnost Drevneyşih (Aşelo-Musterskih) Obitateley Kavkaza. Ksia, Vıp. 181, Nauka, Moskva, ss. 5-9.
- Mackenzie, D.A. (1996). Çin ve Japon Mitolojisi. Akten, K. (Çev.), İmge Kitabevi, 1. Baskı, Ankara.
- Malov, S.E. (1951). Pamyatniki Drevnetyurskoy Pismennosti teksti i issledovaniya. İzdatelstvo Akademii Nauk Sssr, Moskva-Leningrad.

- Manas Destanı.Sagımbay Orozbek Uulu Varyantı 1.cilt. (2017). Yıldız, N.A. (Red.), Türk Dünyası Belediyeler Birliği Yayınları, İstanbul.
- Manas Destanı: Sagımbay Orozbek Uulu Varyantı 2.cilt. (2017). Yıldız, N.A. (Red.), Türk Dünyası Belediyeler Birliği Yayınları, İstanbul.
- Manjigeyev, İ.A. (1978). Buryatskiye Şamanistiçeskiye i Doşamanictiçeskiye Terminı. Nauka, Moskva.
- Marozzi, J. (2006). Timurlenk İslam'ın Kılıcı, Cihan Fatihı. Kocaoluk, H.. (Çev.), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Mavrikiya. (2004). Strategikon. Kuçma, V.V. (izd. podg.), Aleteyya, Sankt-Peterburg.
- Merçil, E. (2000). Türkiye Selçuklular'ında Meslekler. TTK Yayınları, Ankara.
- Merçil, E. (2013). Müslüman Türk Devletleri Tarihi. Bilge Kültür Sanat Yayınları, 9. Baskı.
- Merçil, E. (2018). Selçuklular'da Av. Usad, Bahar, 8: ss.136-146.
- Mesudi. (2004). Murûc Ez Zeheb (Altın Bozkırlar). Batur, A. (Çev.), Selenge Yay., İstanbul.
- Miyagaşeva, S.B. (2017). Ohotniçi Ritualı Buryat v Şamanskiy Rukopisyah. İzvestiya Laboratorii Drevnih Tekhnologiy, 13, 4: s. 85-97.
- Moğolların Gizli Tarihi. (1995). Temir, A.(Çev.),TTK yayınları, 3. Baskı, Ankara.
- Mokeyev, A. (2010). Kırgızı Na Altaye i Na Tyan-Şane. İzdaniya Kırgızsko-Turyetskogo Universiteta Manas, Bişkek.
- Murzakmetov, A. (2015). Kırgız Ançılığı Cana Aga Baylanışkan İşenimler. Türk Elderinin Salttuu Sporttuk Oyundarı, Mokeyev, A., Unan, F., c.b. (Tüz.), KTMÜ, Bişkek, s. 119-122.
- Narınbayeva, N. (2015). K Voprosu O Totemizme V Drevnetyurskoy Kulture. Problemy Traditsii i İnnovatsionnoy Novizny Hudojestvennogo Voploşeniya Natsionalnoy İdei i İdei "Mengilik El" v Literature, A.B. Temirbolat i E.M. Soltanayeva. (Sos.), Kaznu, Almatı, ss.39-42.
- Naskali, E.G. ve Altun, H.O. (Ed.). (2008). Av ve Avcılık Kitabı. Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- Nefyodkin, A.K. (2011). Voennoe Delo Sarmatov i Alanov: po Dannim Antiçnykh İstoçnikov. Filologičeskiy Fakultet SPBGU, Sankt-Petersburg.
- Nemeth, G. (1982). Attila ve Hunları, Baştav Ş. (Çev.), AÜ-DTCF Yayınları, Ankara.

- Nuhoğlu, G. (2014). Gaznelilerde Devlet Teşkilâtı. Türkler Ansiklopedisi, Yeni Türkiye Yayınları, cilt 5, Ankara, ss.286-309.
- Oçirov, V.O. i Batuyeva, İ.B. (2012). Ohotniçya Kultura Buryat. Vestnik Buryatskogo Gosudarstvennogo Universiteta, 7: s. 42-46.
- Onat, A., Ercilasun, K., Orsoy, S. (2004). Han Hanedanlığı Tarihi Hsiung-Nu (Hun) Monografisi. TTK Yayınları, Ankara.
- Ögel, B. (1971). Türk Kültürünün Gelişme Çağları. MEB Basımevi, İstanbul.
- Ögel, B. (1978). Türk Kültür Tarihine Giriş 4. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Ögel, B. (1981). Büyük Hun İmparatorluğu Tarihi: Cilt 2, Kültür Bakanlığı Yay., Ank.
- Ögel, B. (2000). Türk Kültür Tarihine Giriş 7. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Ögel, B. (2000). Türk Kültür Tarihine Giriş 8. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Ögel, B. (2010). Türk Mitolojisi 1. Cilt, TTK Yayınları, Ankara.
- Ögel, B. (2015). Büyük Hun İmparatorluğu Tarihi: Cilt 1, TTK Yayınları, Ankara.
- Öger, A. (2008). Uygur Efsaneleri üzerinde Bir Araştırma (İnceleme ve Metinler). Doktora Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Önder, S.Y. (2009). Oğuz Resmi İle Avlanma. Acta Turcica Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi, 1(1): ss.12-21.
- Öney, G.(1967). İran Selçukluları İle Mukayeseli Olarak Anadolu Selçuklularında Atlı Avcı Sahneleri. Anadolu (Anatolia), XI: ss.121-138.
- Özkan İzgi. (1989). Çin Elçisi Wang Yen-Te'nin Uygur Seyahatnamesi, TTK Yayınları, Ankara, s.50.
- Polat, M.S. (2008). Göçebe Türklerde Avcılık. Av ve Avcılık Kitabı. Naskali, E.G. ve Altun, H.O. (Ed.), Kitabevi Yayınları, İstanbul, ss.55-64.
- Polo, M. (1956). Kniga Marko Polo. Minaeva İ.P. (İlep.), Gosudarstvennoe İzdatelstvo Geografičeskoy Literaturı, Moskva.
- Potanin, G.N. (1883). Oçerki Severo-Zapadnoy Mongolii Vıp. 4 Materialı Etnografičeskiye. Tip. V. Kirşbauma, S. Peterburg.
- Potapov, L. P. (1991). Altayskiy Şamanizm. Nauka, Leningrad.
- Potapov, L.P. (1929). Ohotniçi Poveriya i Obryadı y Altayskih Tyurkov. Kultura i Pismennost Vostoka, Baku, s. 123-149.
- Potapov, L.P. (1946). Kult Gor Na Altaye. Sovyetskaya Etnografiya, 2: s.145-160.

- Potapov, L.P.(1972). Tubaları Gornogo Altaya. Etničeskaya İstoriya Narodov Azii, s. 52-66.
- Radloff, W. (1995). Manas Destanı. Naskali, E.G. (Haz.), Türksoy Yayınları, Ankara.
- Radloff, W. (2008). Türklük ve Şamanlık. Temir, A., Andaç, T., Uğurlu, N. (Çev.), Örgün Yayınevi, İstanbul.
- Radlov, V.V.(1989). İz Sibiri Stranitsı Dnevnik. Nauka, Moskva.
- Rasonryi, R. (1993). Tarihte Türklük. Türk Kültürünü Araştır. Enst. Yayınları, Ankara.
- Raşid-Ad-Din. (1952). Sbornik Letopisey Tom 1 Kniga 2. Hetagurova L.A. (Per.), Akademiya Nauk SSSR.
- Raşid-Ad-Din. (1952). Sıbornik Letopisey Tom 1 Kniga 1. Hetagurova L.A. (Per.), Akademiya Nauk SSSR.
- Rayevskiy, D.C. (2006). Mir Skifskoy Kulturi. Yazıki Slavyanskikh Kultur, Moskva.
- Reşidü'd-din, F. (2010). Cami'üt-Tevarih Selçuklu Devleti. Göksu, E.ve Güneş, H.H. (Çev.), Selenge Yayınları, İstanbul.
- Roux, J.P. (1994). Türklerin ve Moğolların Eski Dini. Kazancıgil, A. (Çev), İşaret Yayınları, İstanbul.
- Roux, J.P. (1999). Altay Türklerinde Ölüm. Kazancıgil, A. (Çev.), Kabalcı Yay., İstanbul.
- Roux, J.P. (2005). Orta Asya'da Kutsal Bitkiler ve Hayvanlar. Kazancıgil A. ve Arslan L. (Çev.), Kabalcı Yayınları, İstanbul.
- Roux, J.P. (2008). Türklerin Tarihi Pasifik'ten Akdeniz'e 2000 Yıl. Kazancıgil, A. ve Özcan, L.A. (Çev.), Kabalcı Yayınları, İstanbul.
- Roux, J.P. (2011). Eski Türk Mitolojisi. Sağlam, M.S. (Çev.), 1. Baskı, Bilgesu Yay., Ankara.
- Rustamov, A.E. (2017). K İstorii Sokolinoy Ohotı i Ego Vozrojdennii v Türkmenistane. Ohota s Lovçimi Pititsami: İstoriya i Sovremennost., Almatı, ss.28-35.
- Sabaneev, L.P. (1992). Sobaki Ohotniçi Borzıe i Gonçie. Terra, Moskva.
- Sagalayev, A.M. (1992). Altay v Zerkale Mifa. Nauka, Novosibirsk.
- Sakaoğlu, S. (1976). 101 Anadolu Efsanesi. Damla Yayınevi, İstanbul.
- Semen, S.T. (2008). Nart Boyu Türkleri Hun-Karaçaylıların Mitolojisi. Sözüer, A. (Çev.), Kaynak Yayınları, İstanbul.

- Semenov, Yu. İ. (2003). Sotsialnaya Organizatsiya Otnoşeniy Mejdu Polami: Vozniknoveniye i Razvitiye. Sotsialnaya Filosofiya. Goboroza İ.A. (pod red.), İzd. Savin SA, ss.209-235.
- Sevim, A. ve Merçil, E. (1995). Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset, Teşkilât ve Kültür. TTK Yayınları, Ankara.
- Simakov, G.N. i Hetsiya, A.D. (2011). Oçerki Sokolinoy Ohoti u Narodov Kavkaza. Suhum.
- Simakov, G.N. (1998). Sokolinaya Ohota i Kült Hişnih Pitits v Sredney Azii: Ritualniy i Praktičeskiy Aspekti. Peterburgskoye Vostokavedenye, Sankt-Peterburg.
- Simakov, G.N. (1999). Sokolinaya Ohota v Sredney Azii: Vı XIX – XX Vekah. Mektep, Bişkek.
- Soenov, V.İ. i Konstantinov, N.A. (2014). Ohotniçya Deyatelnost Naseleniya Altaya V 1 Tıs. N.E. Gorno Altayskiy Gosudarstvenniy Üniversitet, Gorno Altaysk.
- Solovyev, A.İ. (2003). Orujiye i Dospehi: Sibirskoye Voorujeniye: Ot Kamennogo Veka Do Srednevekoby. İnfoliyu-Press, Novosibirsk.
- Soyenov, V.İ. (2001). Ribolovstvo Ha Altaye. Drevnosti Altaya İzvestiya Laboratorii Arheologii No 6, Gorno Altayskiy Gosudarstvenniy Universitet, G. Altaysk, ss.16-32.
- Soyenov, V.İ. i Trifanova, C.V. (2013). İstoriya Altaya (S Drevneyşih Vremen do V V.N.E.). Gorno Altayskiy Gosudarstvenniy Universitet, Gorno Altaysk.
- Strabon. (1964). Geografiya. Stratanovskiy G.A. (per.), Nauka.
- Sümer, F. (1972). Oğuzlar (Türkmenler). Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih – Coğrafya Fakültesi Yayınları, 2. Baskı, Ankara.
- Şahin, H.İ. (2009). Türkmenistan Sahası Destancılık Geleneği ve Türkmen Destanları. Doktora Tezi, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir.
- Şebânkâreî., M. (2018). Mecma’ul Ensâb (Hanedanlar Tarihi). Unan, F. (Çev.), KTMÜ Yayınları, Bişkek.
- Şenel, A. (1982). İlkel Topluluktan Uygur Topluma Geçiş Aşamasında Ekonomik Toplumsal Düşünsel Yapıların Etkileşimi. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yay., Ankara.
- Şener, C. (1996). Şamanizm. Bds Yayıncılık, İstanbul.
- Şener, M. (1991). Av (Fıkıh). TDV İslâm Ansiklopedisi 4. Cilt, TDV Yayınları, Ankara, ss.104-105.

- Şeşen, R. (2001). İslam Coğrafyacılarına Göre Türkler ve Türk Ülkeleri. TTK Yayınları, 2. Baskı, Ankara.
- Şeşen, R. (2010). İbn Fadlan Seyahatnamesi. Yeditepe Yayınları, 1. Baskı, İstanbul.
- Şirin, H. (2008). Göktürk Yazıtlarında Av. Av ve Avcılık Kitabı, Naskali, E.G. ve Altun, H.O. (Ed.). Kitabevi Yayınları, İstanbul. ss.29-44.
- Şükürov, Q. (2009). Safevîlerde Av Geleneğinin Oluşumu ve I. Şah İsmail Dönemi Av Merasimleri. Acta Turcica Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi, 1(1): s.57-71.
- Tabaldiyev, K.Ş. (2011). Drevniye Pamyatniki Tyan-Şanya. Vrs. Company, Bişkek.
- Tasmaganbetova, G.İ. (2017). İstoriya Razvitiya Ohoti s Lovçimi Pititsami. Ohota s Lovçimi Pititsami: İstoriya i Sovremennost, Almatı, ss. 179-193.
- Taşagıl, A. (1996). Çin Kaynaklarına Göre 840 Yılından Önce Kırgızlar. Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, 100: ss.127-138.
- Taşagıl, A. (1999). Gök-Türkler II, TTK Yayınları, Ankara.
- Taşagıl, A. (2003). Gök-Türkler I, 2. Baskı, TTK Yayınları, Ankara.
- Taşagıl, A. (2004). Çin Kaynaklarına Göre Eski Türk Boyları, TTK Yayınları, Ankara.
- Taşagıl, A. (2004). Gök-Türkler III. TTK Yayınları, Ankara.
- Taşagıl, A. (2015). Kök Tengri'nin Çocukları, Bilge Kültür Sanat Yay., 5. Baskı, İst.
- Tavkul, U. (2001). Karaçay-Malkar Kültüründe Avcılık ve Av Tanrısı Apsatı. Kırım Dergisi, 9, 34: s.36-41.
- Tavkul, U. (2004). Karaçay-Malkar Destanları. TDK Yayınları, Ankara.
- Tayga, Y. (1990). Türk Spor Tarihine Genel Bakış. T.C. Başbakanlık Gsgm, Ankara.
- Tekin, T. (1986). Karahanlı Dönemi Türk Şiiri. Türk Dili, 409: ss.81-157.
- Tekin, T. (1998). Orhon Yazıtları Kül Tigin, Bilge Kağan, Tunyukuk. Simurg Yay., İst.
- Tezcan, M. (2008). Çin'de Shang ve Chou Sülaleleri (MÖ II. – I. Bin) Döneminde Göçebe Tesirindeki Sürek Avları. Av ve Avcılık Kitabı. Naskali, E.G. ve Altun, H.O. (Ed.), Kitabevi Yayınları, İstanbul, ss.13-28.
- Togan, A.Z.V. (1939). Eski Türklerde Kayakçılık. Askeri Mecmua, 115: ss.1165-1172.
- Togan, A.Z.V. (1982). Oğuz Destanı Reşideddin Oğuznâmesi, Tercüme ve Tahlili. Enderun Kitabevi, İstanbul.

- Togan, İ., Kara, G., Baysal, C. (2006). Eski Tang Tarihi (Chiu T'ang-shu) 194a : “Türkler” Bölümü (Açıklamalı Metin Neşri). TTK Yayınları, Ankara.
- Tsai, L.M. (2011). Çin Kaynaklarına Göre Doğu Türkleri. Kayaoğlu, E. ve Banoğlu, D. (Çev.), Selenge Yayınları, İstanbul.
- Turan, O. (1969). Selçuklular ve Türk-İslam Medeniyeti. Turan Neşriyat, 2. Baskı, İst..
- Turan, O. (1988). Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar. TTK Yayınları, 2. Baskı, Ankara.
- Türkçe Sözlük, (1998). TDK Yayınları, c. 2, Ankara.
- Türkmen, M.N. (2009). Osmanlıda Av Seferleri. Acta Turcica Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi, 1(1): 22-32.
- Urmançı, F. (2007). Tatar destanları 1. TDK Yayınları, Ankara.
- Uz, S. (2008). Av Tanrıçası Artemis. Av ve Avcılık Kitabı. Naskali, E.G. ve Altun, H.O. (Ed.), Kitabevi Yayınları, İstanbul, ss.479-496.
- Vasilyeviç, G.M. (1957). Drevnie Ohotniçi i Olenevodçeskie Obriyadi Evenkov. Sbornik Muzeya Antropologii , Etnografii, XVII: ss.151-185.
- Vladimirtsov, B.Y. (1995). Moğolların İçtimai Teşkilatı Moğol Göçebe Feodalizmi. İnan, A. (Çev.), TTK Yayınları, 3. Baskı, Ankara.
- Xingliang, H. ve Hongzhen, G. (2015). Çinlilerin Gözünden Türklerin Tarihi, Ulun, E. (Çev.), Kalkedon Yayınları, İstanbul.
- Yadanov, K.V. (2009). Vstreça Ahotnika s Duham i Hozyayevam i Almisom- Opıt Ukazatelya Syujetov i versiy po Materialam Altayskoy Folklornoy Traditsii. Drevnosti Sibiri i Tsentralnoy Azii, Soenov, V.İ. (Red.), Gagu, Gorno-Altaysk, ss.174-185.
- Yıldız, G. (2014). Ankara'dan Derlenen Avcı Anlatıları Üzerine Halkbilimsel Bir İnceleme. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Yılmaz, G.K. (2008). Sibiry Türkliğünde “Ayı” ile İlgili İnanışlar. Av ve Avcılık Kitabı, Naskali, E.G. ve Altun, H.O. (Ed.). Kitabevi Yayınları, İstanbul, ss.433-454.
- Yoska, E. (2011). Yenisey Kırgızları: Başlangıçtan Orta Zamanlara Kadar. Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Yörükan, Y.Z. (2004). Müslüman Coğrafyacıların Gözüyle Ortaçağ'da Türkler. Gelenek Yayıncılık, İstanbul.
- Yörükan, Y.Z. (2014). Müslümanlıktan Evvel Türk Dinleri Şamanizm. Ötüken Yay., İstanbul.

Yudahin, K.K. (1985). Kırğızsko-Russkiy Slovar 1.Sovetskaya Entsiklopediya, Frunze.

Zelenin, D. K. (1929). Tabu Slov u Narodov Vostochnoy Evropy i Severnoy Azii: Çast 1 Zapreti o Ohote i İnih Promıslah. Sb. Mae.

Zelenin, D.K. (1936). Kult Ongonov v Sibiri. İzdatelstvo Akademii Nauk Sssr, Moskva-Leningrad.

Zuyev, YU. A. (1981). İstoricheskaya Proyeksiya Kazahskih Genealogicheskikh Predaniy (K Voprosu o Perejtkah Trialnoy Organizatsii u Koçevıh Narodov Tsentralnoy Azii). Kazakhstan v Epohu Feodalizma: Problemy Etnopoliticheskoy İstorii, Nauka, Alma-ata, ss.63-78.

